

Limba

ROMÂNĂ

ANUL XXXII
Chișinău

Nr. 7-12 (273-278) 2022

Revistă de știință și cultură

Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 7-12 (273-278), iulie - decembrie 2022

CHIȘINĂU

Revista „Limba Română” este indexată
cu text integral în baza de date internațională
Central and Eastern European Online Library – CEEOL

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Jana CIOLPAN
Viorica-Ela CARAMAN
Victoria POPOVICI
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Coperta I-a: Lică SAINCIUC, *Curcubeul fad*, acryl, tuș, pânză, aerograf, 120x120 cm, 1986 (fragment)
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Anatol PETRENCU, Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

S U M A R

ISTORIA CA DESTIN

Semnal de alarmă. Fără studierea serioasă a istoriei este compromisă păstrarea identității națiunii române și se pecetluiește dispariția sa treptată / Warning. Unless studying the history of the Romanian nation is taken seriously, the preservation of the identity of the Romanian nation is at risk and its gradual disappearance is on the way 9

Anatol PETRENCU

Profesorul Alexandru Moșanu – promotor al românismului în Republica Moldova (la împlinirea a 90 de ani din ziua nașterii) / Professor Alexandru Moșanu – a promoter of Romanianism in the Republic of Moldova (on the 90th birthday) 13

Alina RUSU

Alexandru Moșanu: „Independența a fost obținută prin lupta a sute de mii de oameni, care au dorit să fie liberi” / Alexandru Moșanu: “The Independence was obtained through the struggle of hundreds of thousands of people, who wanted to be free” 22

„În noi a rămas nestinsă scânteia spiritului românesc”. Discursul lui Alexandru Moșanu la Marea Adunare Națională din 1991, ziua când Republica Moldova și-a declarat Independența, 27 august / “The spark of the Romanian Spirit remained alive through us”. Alexandru Moșanu’s speech at the Great National Assembly of 1991, the day when the Republic of Moldova declared its Independence on August 27 34

Constantin BURAC

Câteva gânduri privitoare la personalitatea istoricului dr. Ioan Scurtu / Some thoughts about the personality of the historian Dr. Ioan Scurtu 37

Andrei PROHIN

Opera științifică a Zamferei Mihail / The scientific works of Zamfira Mihail 44

Lucrări despre cultura românească din Basarabia de Zamfira MIHAIL / Papers about Romanian culture from Bessarabia by Zamfira MIHAIL 49

REGISTRU ACTUAL

- Dorin CIMPOEȘU
De la statutul de asociat la cel de țară candidat la UE /
From association status to EU candidate country status 61

EX CIVITATE

- Ion I. IONESCU
Despre destin și destinații, evenimente și bifurcații... /
About destiny and destinations, events and crossroads... 72
- Ștefan AFLOROAEI
Singurătate și simț al vieții (II) / Loneliness and sense of life (II) 83

COȘERIANA

- Iohannes KABATEK, Cristina BLEORȚU
Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria
lingvisticii în secolul al XX-lea. Anul 1941 (III) / Beyond Structuralism.
Letters to Eugenio Coseriu and the history of linguistics
in the 20th century. Year 1941 (III) 89
- Cristinel MUNTEANU
Spirit critic și toleranță (de la Voltaire la Coșeriu) / Critical Spirit
and Tolerance (from Voltaire to Coseriu) 92

ANIVERSĂRI. GHEORGHE CHIVU – 75

- Mesaj de felicitare adresat Domnului Gheorghe CHIVU,**
Profesor emerit, Membru corespondent al Academiei Române /
Congratulatory message addressed to Mr. Gheorghe CHIVU,
Emeritus Professor, Corresponding Member
of the Romanian Academy 98
- Itinerar biobibliografic / Biobibliographic itinerary** 99
- Petre Gheorghe BÂRLEA
Filologul și stilisticianul Gheorghe Chivu / The philologist and
stylistics specialist Gheorghe Chivu 101
- Alexandru GAFTON
Culegătorul semănător / The sowing harvester 113
- Rodica ZAFIU
Rigoare și viziune / Rigor and vision 118

INTERFERENȚE CULTURALE

Ana BANTOȘ

Regăsirea de sine în poezia de azi. Meridian craiovean /
Self-discovery in today's poetry. Craiova meridian

123

Constantin BARBU (România/Romania). *chiar ireal... / absolutely surreal..., e noiembrie / it is November, craniul e gol / the skull is empty* (131); Mohammed BENTALHA (Maroc/Morocco). *Impresie greșită / A wrong impression, Chiar o clipă / Absolutely a moment, Toți sunt Botticelli / Everyone is Botticelli, Doamne! / Godness!* (133); Ataol BEHRAMOGLU (Turcia/Türkiye). *Cântec de toamnă / An autumn song, Sâmbătă pierdută / The lost Saturday, Melancolia serii în orașe de provincie / The evening melancholy in provincial towns* (135); Cătălin BORDEIANU (România/Romania). *Nu / No, Tu / You, Frica / Fear, Jurnal cenușiu / A grey diary, Dulcele galben / The yellow sweetness* (138); Giuseppe BOVA (Italia/Italy). *Parantezele cerului se deschid / The parentheses of the sky are opening, Leonardo / Leonardo, La căderea nopții, / At dawn* (141); Carmen BULZAN (România/Romania). *Întârziere nedeterminată / Undefined late-ness, Perpendicular / Perpendicular, Ambiguitate / Ambiguity* (144); Antonella CAGGIANO (Italia/Italy). *Atenție la cum mă privești / Beware of how you look at me, Nu permite nimănui / Do not allow anyone, Monstrul este servit / The monster is served* (146); Ion DEACONESCU (România/Romania). *Patria / Motherland, Miezul nopții / Midnight, A doua naștere / The second birth* (149); Cinzia DEMI (Italia/Italy). *Poezii pentru Craiova / Poems for Craiova* (152); Mihai FIRICĂ (România/Romania). *Joc în doi / A game for two, Bascheții tăi colorați / Your colourful sneakers, Am știut numele tău dar l-am uitat / I knew your name but I forgot it, Vagonul cu vise / The wagon of dreams* (156); Laura GARAVAGLIA (Italia/Italy). *Muzica sferelor / The music of the spheres, Eureka / Eureka, Algoritmul vieții / The algorithm of life, Numerele lui Fibonacci / Fibonacci's name, Cogito ergo sum / Cogito ergo sum* (159); Cheikh Tidiane GAYE (Senegal/Senegal). *Mă odihneam pe rimele prozei tale / I rested on the rhyme of your prose, O, țara mea / Oh my country* (161); Roxana ILIE (România/Romania). *provizoriu toate femeile din tine / temporary all the women inside you, ea nu rămâne / she is not staying, Țopăind a vară / skipping for the summer* (165); Kama Sywor KAMANDA (Congo/Congo). *Căutarea inimii / The search of a heart, A ieși din sine / Outside oneself, Frisoane eterne / Eternal shiver, Reminiscențe ale vremii / The remainders of time* (167); Jeton KERMENDI (Kosovo/Kosovo). *Insinuaire / Insinuating, Nud / Nude, Scrisorile / The letters, Un pic mai târziu / Slightly later* (170); Dinos KOUBATIS (Grecia/Greece). *Uitare / Forgetting, Vidul / Void, Destinație pierdută / A list destination, Vise răpuse / Killed dreams* (172); Dante MAFFIA (Grecia/Greece). *Cine ești? / Who are you?, Neplăcerile depărtării / The unpleasantness of the distance, Scrisoare a lui Eminescu către Veronica / A letter from Veronica to Eminescu, Acel gest al lui Eminescu / That gesture of Eminescu, Marea vrea să te bucure / The sea wants you to enjoy* (174);

Ismail MAMMAD (Azerbaijan/Azerbaijan). *O, tu, mesager, ce aduci vești celui neinformați / Oh, you, messenger, bringing the news to the uniformed one, Trăiește iarna, de poți, ca pe o primăvară / Live the winter, if you can, like a spring, Cerșetor / Begger (177); Umid NAJJARI (Iran/Iran). Nu am cuvinte pentru nopți... / I do not have words for the nights..., Trebuie să fii trăită... / You need to be lived..., O Patrie cât o umbrelă de mare / A motherland the size of an umbrella (180); Nicole LAURENT CATRICE (Franța/France). Elogiul nuanței / A praise for nuances, [Scriu pe masă...] / [I am writing on the desk...], [Când sufletul...] / [When the spirit...], [Un copil...] / [A child...] (182); Camelia RADULIAN (România/Romania). Leagă, Doamne / Tie, God, Aproape tango / Allot a tango, Rezemat de un glonț / Leaning against a bullet (185); Khalid RAISSOUNI (Maroc/Morocco). Secretele identității / The secrets of an identity, Secretele jocului / The secrets of a game, Secretele absenței / The secrets of an absence (188); Jennifer RATHBUN (SUA/USA). Xochquetzal / Xochquetzal, Malintzin / Malintzin, Patria mamă / The motherland, Mestiza / Mestiza (191); Rade SILJAN (Macedonia/Macedonia). Rugăciune pentru o zi frumoasă / A prayer for a beautiful day, O casă binecuvântată / A blessed house (194); Valeriu STANCU (România/Romania). balada livezii de lumină / a ballad of the the light orchard, oarba vecie din minutare / a blind eternity of clock hands, tânguire / mourning (198); Dmytro TCHYSTIAK (Ucraina/Ukraine). Regăsire / Recovery, Se au clopotele toamnei / The bells of autumn, Căderea serii / Dawn, Livada sacră / The sacred orchard (201); Carlos VELÁSQUEZ TORRES (Columbia/Colombia). E o prostie să te întorci / It is stupid to go back, Cea mai tristă țară din lume / The saddest country of the world (204); William WOLAK (SUA/USA). Dragostea le cuprinde pe toate / Love embraces everything, În Craiova / In Craiova, Să nu le spui/Do not tell them (208); Risto VASILEVSKI (Serbia/Serbia). Barbarii / The barbarians, Gemenii / The twins, O / O, Oul / The egg (211); Visar ZHITI (Albania/Albania). [Mă voi întoarce...] / [I will be back...], Viața / Life, Tu și moartea / You and death (214); Ulugbek YESDAULET (Kazakhstan/Kazakhstan). Scrisoare / A letter, Colțul / The corner, Cartea de Piatră / A stone book (217)*

130

ANIVERSĂRI. TUDOR ȚOPA – 90

Liviu BELĂI

Toamnele lui Tudor Țopa, la 90 de... primăveri / Tudor Țopa:
the springs of his 90... autumns

220

ANIVERSĂRI. ARCADIE SUCEVEANU – 70

- Ana BANTOȘ
Arcadie Suceveanu. Descătușarea cunoașterii în poezie sau răzbunarea Bucovinei / Arcadie Suceveanu. The release of knowledge in poetry or the revenge of Bucovina 231
- Arcadie Suceveanu. Fișier biobibliografic / Arcadie Suceveanu. Biobibliographic file** 232
- Mircea V. CIOBANU
Antisentimentalul Suceveanu / The antisentimental Suceveanu 239
- Ștefan HOSTIUC
Apolinic și dionisiac în poezia lui Arcadie Suceveanu / Apollinian and Dionysiac in the poetry of Arcadie Suceveanu 245
- Nicolae LEAHU
Arcadie Suceveanu, colindând / Arcadie Suceveanu, Carolling 262
- Iurie BOJONCĂ
Arcadie Suceveanu: un visător de profesie / Arcadie Suceveanu: dreaming as a profession 271

CRITICĂ. ESEU

- Eugen LUNGU
Cromatică simbolurilor / Chromaticity of symbols 277
- Nadejda IVANOV
Critica literară despre manifestările arhetipale și semnificațiile erosului la Mircea Eliade / Literary criticism on the archetypical manifestations and the meanings of eros in Mircea Eliade 286

SINTEZE

- Adrian Dinu RACHIERU
Dan Mănuță și „critica de reconsiderare” / Dan Mănuță and “reconsideration criticism” 298
- Iulian BOLDEA
Doina Uricariu. Transparența melancoliei / Doina Uricariu. The transparency of melancholy 311
- Mina-Maria RUSU
România și miracolul globalizării. Paradigme identitare (I) / Romania and the miracle of globalization. Identity paradigms (I) 318

AVANPREMIĂ EDITORIALĂ

- Constantin OLTEANU
Notre-Dame (fragment) / Notre-Dame (fragment) 324

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

- Viorica-Ela CARAMAN
**Despre frivolitatea ființei și alte lucruri disjuncte din viața noastră /
 About the frivolity of the being and other disjointed things in our lives** 332
- Ioan C. POPA
**O carte de referință despre renașterea Kazahstanului / A key book
 on the renaissance of Kazakhstan** 338
- Alexandru CRISTIAN
Calvarul românilor deșrădăcinați / The ordeal of uprooted Romanians 344

DIALOGUL ARTELOR

- Viorica-Ela Caraman în dialog cu Lică SAINCIUC
**Modernitatea lucrează fără întrerupere / Modernity works without
 interruption** 353
- Lică Sainciuc. Vertij printre simboluri (pagini color) /
 Lică Sainciuc. Vertigo among symbols (color pages) I-VIII

PATRIMONIU

- Victor RAVINI
**Miorița analizată printr-o nouă metodă / Miorita analyzed with
 a new method** 361

LECȚIILE ISTORIEI

- Elena Luiza POPA
**Contribuții românești la dezbaterile problemelor păcii și războiului
 în perioada interbelică / Romanian contributions to the debate
 on peace and war in the interwar period** 367

VOCI DIN TRECUT

- Vlad MISCEVCA
**Alexandru Hangerli – un principe filolog / Alexandru Hangerli –
 a philologist prince** 383

Semnal de alarmă

Fără studierea serioasă a istoriei este compromisă păstrarea identității națiunii române și se pecetluiește dispariția sa treptată

În perioada 8-10 septembrie curent, la Alba-Iulia, sub egida Universității „1 Decembrie 1918” din Alba-Iulia, a Academiei Române și a Comitetului Național al Istorichilor din România, s-a desfășurat Congresul Istorichilor Români, ediția a III-a.

Evenimentul și-a propus să ofere oportunități de comunicare intra-profesională, să contribuie la îmbunătățirea și promovarea cercetării românești în domeniul istoriei, precum și la o mai accentuată prezență a istorichilor în spațiul public.

În cadrul Congresului au fost organizate 84 de secțiuni și 24 de mese rotunde, la care s-a abordat o gamă largă de subiecte, de la cercetarea patrimoniului arheologic, patrimoniului cultural național, până la digitalizarea în domeniul cercetării istorice.

La eveniment a fost organizat un târg de carte, la care s-au lansat peste 50 de titluri.

Participanții la Congresul Istorichilor Români au adoptat un Apel, pe care îl propunem atenției cititorilor revistei noastre.

APELUL
participanților
la Congresul Istoricilor Români

Cei peste 640 de participanți la a treia ediție a Congresului Istoricilor Români au adoptat prezentul Apel adresat confracților de breaslă, cadrelor didactice, cercetătorilor, arhiviștilor, muzeografilor, bibliotecarilor, opiniei publice, mass-media și, nu în ultimul rând, autorităților statului român.

Timpurile pe care le trăim sunt deosebit de complexe, tulburi și grave, derulându-se cu o viteză extraordinară, adăugând neliniștilor existențiale ale oamenilor o mulțime de întrebări despre soarta prezentă și viitoare a omenirii. De la Tucidide la Max Weber, de la Nicolae Iorga, Marc Bloch până astăzi, ISTORIA a adus publicului și oamenilor de stat narațiuni despre evenimente, fenomene și procese adevărate care au avut ca actor central OMUL. Menirea istoricilor a fost ca oamenii nu doar să cunoască, dar și să înțeleagă mersul timpurilor trecute și al celor prezente pentru a ști de unde veneau, cum să-și îmbunătățească viața prezentă și să gândească încotro era mai bine să meargă în viitor.

Dorința de înțelegere a sensului devenirii îi poate face pe contemporanii noștri să se apropie tot mai mult de scrisul istoric. Lor le este însă tot mai greu să discearnă sensuri prezente și viitoare din abordări de tip „parohial”, din lucrări ale unor așa-zisi „istorici de nișă”, care pretind monopol pe

domenii înguste și chiar pe surse documentare. Mai mult, colecții valoroase arhivistice sunt controlate și „aranjate” de birocrați care se pretind și „specialiști” în domeniul istoriei și arhivisticii, cu singurul argument că prezintă fapte din trecut, dar fără o reconstituire a proceselor societale. De aceea, este de datoria noastră să milităm pentru continua profesionalizare a meseriei de istoric, să ne apropiem de toate categoriile de izvoare cu discernământ, aplicând metoda critică și arătând întreaga onestitate care trebuie să ghideze tot timpul munca noastră de cercetare.

În timpurile noastre, paradoxal, asistăm chiar la un abuz de istorie. Pe măsură ce disciplina Istorie se reduce ori se scoate aproape cu totul din școală, mulți politicieni și lideri ai statelor și comunităților umane folosesc frecvent expresia „Istoria ne învață...”. În fapt, azi vedem că istoria este folosită chiar ca o armă în disputele politice, în dezinformările bătațiilor informaționale și pentru manipulări ale opiniei publice, ale comunităților locale și ale celei internaționale. Vedem adesea că se practică manipularea istoriei pentru a justifica politici interne, regionale și globale, sau chiar interese de grup, care pot evolua către drame umane sau chiar catastrofe umanitare. Credem că, de aceea, Federația Internațională a Drepturilor Omului a constatat că se poate ajunge la „crime contra istoriei”, care pot fi generate de adoptarea unor legi represive la adresa libertății de exprimare pe teme istorice, la refuzul de a da acces cercetării arhivelor, la distrugerea sau schimbarea sensului monumentelor comemorative etc. În astfel de condiții, trebuie să atenționăm autoritățile române care mai doresc să țină istoria la secret sau chiar să distrugă memoria istoriei românești că efortul lor este greșit și în van, iar comunitatea istoricilor și arhiviștilor va face toate eforturile pentru a se asigura un acces corect și cât mai larg tuturor categoriilor de utilizatori. Comunitatea istoricilor și arhiviștilor din România nu poate accepta astfel de atitudini și declară că se va menține pe linia profesională și morală instituită de marii părinți ai istoriografiei naționale. Cel puțin Academia Română și entitățile ei de cercetare a istoriei își propun o mai intensă prezență în arena creativității istoriografice și a dezbaterilor publice.

Cunoașterea în mod corect, critic, de către tineri mai ales, a istoriei naționale, dar și a istoriei minorităților naționale ca parte a acestei țări, cu toate împlinirile și neajunsurile prezente la toate națiunile, trebuie să-i pre-

ocupe nu numai pe cei care activează în breasla noastră, ci și pe decidenții politici ai României. Pe de altă parte, oamenii au tot mai multă nevoie de istorie universală, pentru a avea un cadru verosimil de înțelegere și circumscriere a studiilor de istorie locală, națională, regională. Fără revenirea disciplinei Istorie la statutul pe care l-a avut cel puțin în primii ani după 1989, fără acordarea finanțării adecvate institutelor Academiei, instituțiilor de arhivă (Arhivele Naționale, Arhivele Diplomatice și Arhivele Militare), muzeelor și facultăților de istorie, publicațiilor de istorie etc. este compromisă păstrarea identității națiunii române și se pecetluiește dispariția sa treptată. Ținem să subliniem determinarea istoricilor români de a coopera cu istoriografele europene și internaționale, cu instituțiile și rețelele profesionale ale istoricilor care servesc cu credință principiile Muzei Clio, cercetarea și prezentarea adevărului istoric.

De asemenea, solicităm ca numărul de ore de istorie din învățământul preuniversitar din România să fie cel puțin egal cu media orelor de istorie din statele UE, respectiv de 3 ore pe săptămână. Solicităm Ministerului Educației să înceapă în cel mai scurt timp un dialog cu reprezentanții Academiei Române – Comitetului Național al Istoricilor Români, ca singură entitate reprezentativă pentru breasla istoricilor din România, în așa fel încât viitoarea lege a învățământului să reflecte corect statutul istoriei și al istoricilor.

Alba Iulia, 8 septembrie 2022

Președinte,
Academician Ioan-Aurel Pop

Abstract

Warning. Unless studying the history of the Romanian nation is taken seriously, the preservation of the identity of the Romanian nation is at risk and its gradual disappearance is on the way

Keywords: history; weapon in political disputes; documentary sources; the memory of Romanian history; fathers of national historiography; history classes; the status of history and historians

We are publishing an information note about the Congress of Romanian Historians, held on 8-10 September in Alba Iulia, where the participants, led by Prof. Ioan-Aurel Pop, President of the Romanian Academy, adopted a formal Call to the general public.

Anatol PETRENCU

Profesorul Alexandru Moșanu – promotor al românismului în Republica Moldova

(la împlinirea a 90 de ani din ziua nașterii)

A.P. – doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar. În 2010 a făcut parte din Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova. Din octombrie 2010 este directorul Institutului de Istorie Socială și redactor-șef al revistei „ProMemoria”. Cărți publicate: *România și Basarabia în anii celui de-al Doilea Război Mondial* (1999), *Polonezii în anii celui de-Al Doilea Război Mondial. Istoria politică* (2005), *Basarabia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial: 1939-1945* (2006), *Varșovia văzută de un istoric basarabean* (2006), *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini* (2011).

Profesorul Alexandru Moșanu a fost un excelent cercetător al Istoriei Românilor, un profesor erudit, stimat de studenți, doctoranzi, colegi, a fost un om politic care a avut un rol deosebit în Mișcarea de Renaștere Națională a românilor basarabeni și în despărțirea lor de imperiul sovietic. Viața și activitatea profesorului Alexandru Moșanu a fost parțial prezentată cu ocazia împlinirii a 80 de ani din ziua nașterii¹. La scurgerea a nouă decenii de la nașterea distinsului Profesor, Asociația Istoricilor din Republica Moldova, care-i poartă numele, a organizat o Masă rotundă cu genericul „Istoricul, Profesorul și Omul politic Alexandru Moșanu”², la care au participat foști colegi de Parlament, profesori universitari, foști studenți, doctoranzi etc. În cadrul discuțiilor s-a constatat că deocamdată noi, cei de astăzi, rămânem datori în fața Profesorului Alexandru Moșanu. Deocamdată nu a fost redactată/publicată o biografie a Profesorului, nu au fost adunate toate articolele într-un volum, nu s-au întreprins încă suficiente acțiuni menite să înveșnicească memoria Profesorului Alexandru Moșanu. Iată de ce este important să scoatem în evidență cele mai im-

*Președintele Alexandru Moșanu
în Parlamentul Republicii Independente Moldova*

portante etape ale vieții și activității Profesorului Alexandru Moșanu. Mulțumim și pe această cale redacției revistei „Limba Română” pentru interesul manifestat față de înaintașii noștri.

Alexandru Moșanu s-a născut la 19 iulie 1932, în satul Braniște, județul Bălți, România, în familia unui plugar, posesor a 4,5 ha de pământ arabil. În 1939 Alexandru Moșanu a fost înscris la școala primară din sat. Dar la 28 iunie 1940 a-tot și a-toate „eliberatoare” Rusia (URSS) ajunge cu tancurile la Prut și impune României o nouă frontieră. Din *Autobiografia* scrisă la 8 iulie 1952 de Alexandru Moșanu deducem că părinții, el și fratele lui mai mare, au muncit în gospodărie (1940-1941), iar după eliberarea Basarabiei (1941) Alexandru Moșanu și-a continuat studiile primare, pe care le-a absolvit în 1944³.

Dosarul profesorului Alexandru Moșanu conține câteva autobiografii scrise de mână, în care autorul îl menționează pe fratele mai mare (fără a-i da numele): „În acest timp (1944) fratele a fost mobilizat într-un batalion de muncă; din cauza bolii nu a putut fi încadrat în armată. În anii 1944-1945 i-am ajutat pe părinți în gospodărie. În 1945 fratele a fost demobilizat, iar eu am intrat la școala de șapte ani din Cubani (Cobani – A.P.), raionul Balatina (azi raionul Glodeni – A.P.), pe care am absolvit-o în 1948. În acest an a murit fratele, iar eu am intrat în Colegiul Pedagogic din Bălți...”⁴

În anii 1946-1947 autoritățile comuniste invadatoare și colaboraționiștii lor basarabeni au provocat o foamete cumplită, care a dus la moartea a 200 000 de oameni (10% din populația RSS Moldovenești). Alexandru Moșanu s-a salvat datorită faptului că școala pe care a frecventat-o oferea hrană elevilor.

Dar foamea și deportarea din 5 spre 6 iulie 1949 au distrus destinele multor basarabeni: o parte din ei au fost trimiși în Siberia, alții, cei ce au rămas, au fost nevoiți să cedeze inventarul agricol și să accepte munca colectivă (colhozurile). Între ei au fost și părinții profesorului Alexandru Moșanu.

Dar politica represivă de înfometare și deportare, promovată de puterea sovietică, a avut repercusiuni grave și asupra modului de comportare a băștinașilor față de autorități. Împotrivirea față de autorități te putea costa închisoarea pe mulți ani sau chiar și viața.

În 1948 A. Moșanu a intrat la studii la Colegiul pedagogic din Bălți, care purta numele lui Boris Glavan – student basarabean la Universitatea din București, care după anexarea Basarabiei, nordului Bucovinei, a Ținutului Herța de către sovietici (28 iunie 1940) s-a grăbit să vină în teritoriul ocupat, și-a continuat studiile la Bălți (cunoștea limba rusă, mama lui fiind rusoaică; în 1941 s-a retras cu sovieticii, a intrat în luptă cu germanii, a fost prins și executat (1942). Sovieticii l-au ridicat la nivel de erou și model de îndoctrinare a tinerilor.

În condițiile regimului totalitar comunist oamenii s-au conformat realităților. Părinții îi susțineau cu tot ce puteau pe copiii lor să facă carte („Ai carte – ai parte”, spunea un proverb din acele timpuri; „parte” din bunuri materiale), să fie ascultători, să îndeplinească poruncile profesorilor. În așa mediu, tânărul Alexandru Moșanu – un elev deosebit de sânguinos, a fost recomandat să facă parte din organizația tineretului comunist al URSS și admis în 1949. A fost membru al comitetului de conducere al uteciștilor din Colegiu.

După absolvirea Colegiului, în 1952, A. Moșanu a fost admis la Facultatea de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Moldova, la specialitatea „Istorie”. În decembrie 1953 A. Moșanu a fost admis în rândul Partidului Comunist al URSS. Dictatorul Iosif Stalin murise la 5 martie 1953, dar spiritul lui a dominat viața internă a URSS până în februarie 1956, când, în cadrul unei ședințe închise a Congresului al XX-lea al PCUS, chiar comuniștii au criticat ceea ce ei au numit „cultul personalității lui Stalin”. Altfel spus, politica promovată de regimul stalinist a fost condamnată, în special crimele comise față de membrii de partid comunist, represiunile politice nefondate etc.

Anul 1956 a fost unul de cotitură pentru URSS. Liderul sovietic Nikita Hrușciiov a pus bazele „dezghețului” ce-i poartă numele: a avut loc o ușoară liberalizare a vieții interne; autoritățile comuniste au permis critici la adresa regimului lui Stalin, în presă au apărut materiale despre represiuni, despre deportați, despre Gulag (Alexandr Soljenițan, *Odin deni Ivana Denisovica / O zi a lui Ivan Denisovici*, 1959 etc.), despre alte realități până atunci necunoscute publicului larg. În astfel de condiții și-a format concepțiile despre viață și despre lume studentul Alexandru Moșanu.

După terminarea studiilor universitare, aproape două decenii (1957-1976) Alexandru Moșanu a activat în cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, deținând funcțiile de cercetător științific inferior (1957-1966), secretar științific (1966-1970), cercetător științific superior (1970-1976).

Alte două decenii (decembrie 1976 - iunie 1997) a activat în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova (USM) în calitate de lector superior, de conferențiar, apoi de profesor (1976-1980). A fost ales șef al Catedrei de istorie contemporană universală (1980-1990), decan (1989-1990). Profesorul Alexandru Moșanu a contribuit la pregătirea unei pleiade de istorici, știind să-i îndrume și să-i sprijine pe tinerii capabili, mulți dintre ei și-au format o conștiință națională clară și au ocupat o poziție activă în viața socială.

Alexandru Moșanu a făcut o strălucită carieră științifică. În 1966 a susținut teza de doctor în științe istorice, iar în 1979 – pe cea de doctor habilitat în științe istorice, având ca subiect de cercetare mișcarea socialistă din România. În 1982 i s-a acordat titlul didactic de profesor universitar. Alexandru Moșanu este autor a două monografii și a peste 100 de lucrări științifice.

În perioada regimului totalitar-comunist, A. Moșanu a fost supus, în câteva rânduri, maltratărilor politice. La 15 septembrie 1970 a fost „ascultat” la ședința Biroului CC al PCM, fiind „criticat” pentru comiterea unor „greșeli” politice grave în reflectarea realităților politice din România din anii 1944-1970. Ca urmare, A. Moșanu a fost destituit din funcția de secretar științific al Institutului de Istorie, pe motiv de naționalism. „Subversive” s-au dovedit a fi și prelegerile ținute în fața studenților în sălile de curs. Prin faptul că nimeni dintre discipolii săi, supuși unor interogatorii umilitoare, nu s-a lăsat intimidat a fost zădărnicit procesul „istoricilor naționaliști”, pus la cale de către organele de securitate de la Chișinău, în anii 1982-1983. În 1989, împreună cu alți colegi de la USM, Alexandru Moșanu a fost acuzat pentru activitatea sa de mobilizare a tineretului studios și a profesorilor la lupta împotriva politicii antinaționale a conducerii de partid din Moldova.

La sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut Alexandru Moșanu s-a încadrat activ în Mișcarea de Renaștere Națională. A făcut parte din grupul

de inițiativă al Mișcării Democratice pentru Susținerea Restructurării, a participat la primele manifestări democratice ale studenților și profesorilor de la USM, la mitingurile și demonstrațiile de masă, la acțiunile de pichetare ale CC al PC din Moldova. A contribuit la constituirea Frontului Popular din Moldova, fiind ales în organele de conducere ale acestei mișcări. De asemenea, a avut o mare contribuție la convocarea Marii Adunări Naționale din 31 august 1989, la care s-a pledat pentru limba română și alfabetul latin.

Alexandru Moșanu a fost unul dintre fondatorii Asociației Istoricilor din Moldova (AIRM), fiind ales și primul ei președinte (1989-1990), iar din 2009 a fost președinte de onoare al AIRM. În această calitate, a contribuit la promovarea adevărului istoric, a pledat pentru neametele factorilor politici în sfera de activitate profesională a istoricilor.

La sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului trecut, în fața istoricilor din Republica Moldova apăruse problema disciplinei istoria predată în instituțiile de învățământ preuniversitar și universitar, și în mod special – ce denumire să aibă. Unii istorici au propus „Istoria Moldovei”. Apărea întrebarea „Care Moldovă? A Principatului medieval Moldova? Sau a RSS Moldovenești?” Alți istorici au propus „Istoria plaiului natal” etc. Și atunci Profesorul Alexandru Moșanu a convins specialiștii în domeniu: corect este „Istoria Românilor”. În situația în care un popor este divizat în mai multe state, în așa caz este studiată istoria neamului, a poporului. Astfel, istoricii din Chișinău, dar și colegii lor din republică, inclusiv o bună parte din istoricii alolingvi, au acceptat denumirea de *Istoria Românilor*. Ceva mai târziu, Academia Română a scos de sub tipar edițiile academice ale trecutului poporului nostru, numite *Istoria Românilor*.

În calitate de deputat, președinte al comisiilor parlamentare și președinte al Parlamentului, Alexandru Moșanu a contribuit la decretarea Tricolorului ca drapel de stat și a Stemei Republicii Moldova. În iunie 1990, Parlamentul Republicii Moldova a aprobat „Avizul Comisiei Sovietului Suprem al RSS Moldova pentru aprecierea politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune și a Protocolului adițional secret din 23 august 1939, precum și a consecințelor lor pentru Basarabia și nordul Bucovinei”, elaborat de Comisia Sovietului Suprem al RSS Moldova în frunte cu Alexandru Moșanu.

Profesorul Alexandru Moșanu a avut un rol deosebit de important în pregătirea și desfășurarea, între 26 și 28 iunie 1991, la Chișinău, a Conferinței științifice internaționale „Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele sale pentru Basarabia”, prezentând raportul de bază la acel memorabil for științific. Cu competența profesională care-i era caracteristică, a expus succint soarta dramatică a românilor dintre Prut și Nistru pe parcursul a circa două secole: în 1812 Basarabia devine victima expansionismului rusesc, istoria repetându-se în 1940, când, în urma înțelegerilor secrete dintre Hitler și Stalin, Basarabia, nordul Bucovinei, Ținutul Herța, precum și câteva insule de la Gurile Dunării au fost răpite de sovietici, iar populația din aceste teritorii, majoritar românească, a trecut din nou prin încercări deosebit de tragice – teroare, înfometare, colectivizare în masă a țăranilor, deportare în Siberia etc.

În declarația aprobată de participanții la conferință se menționa: „Anexarea de către Uniunea Sovietică a Basarabiei, nordului Bucovinei și a Ținutului Herța, teritorii care nu i-au aparținut *de jure* și asupra cărora nu avea niciun drept, a constituit primul act al tragediei naționale – sfârtecarea României în anul 1940, punând la grea încercare întregul popor român, și i-a adus imense suferințe și incalculabile daune. Treccerea totală a acestor teritorii în componența URSS a generat pentru decenii consecințe dramatice pentru întreg poporul român, îndeosebi pentru populația din teritoriile respective”⁵.

Într-o situație politică foarte complicată, Alexandru Moșanu a condamnat cu fermitate puciuul de la Moscova din august 1991, a pregătit și a condus Marea Adunare Națională din 27 august 1991, participând, alături de alți deputați, la elaborarea Declarației de Independență a Republicii Moldova.

Profesorul Alexandru Moșanu a pledat vehement pentru lichidarea consecințelor nefaste ale pactului Ribbentrop-Molotov, a combătut concepțiile neîntemeiate ale istoriografiei sovietice referitoare la existența „poporului moldovenesc” deosebit de cel român și a „limbii moldovenesti” diferită de cea română.

Prin cuvântul scris și rostit, Alexandru Moșanu a pledat pentru reabilitarea adevărului istoric despre unitatea românească, despre caracterul românesc al Basarabiei. Constantă și consecventă a fost poziția sa și în

cea ce privește predarea în învățământul de toate gradele din Republica Moldova a obiectului „Istoria românilor”.

Recunoscându-i-se înalta calificare științifică, în 1993, a fost ales Membru de Onoare al Academiei Române. A fost (din 1997) fondator și redactor-șef al revistei de istorie și cultură „Destin Românesc”. Distribuțită în toate zonele populate de români, pentru înalta ținută științifică, pentru devotamentul față de problematica basarabeană și cea pan-română, publicația este înalt apreciată de specialiștii din domeniu.

Note și referințe ■

¹ Vezi, de ex., „Destin Românesc”. Revistă de istorie și cultură (serie nouă), 2012, nr. 5-6 (81-82), 200 p. Ediție specială: *Alexandru Moșanu – 80 de ani. Unitatea românească – călăuza principală în activitatea omagiatului*. Vezi, de asemenea, *Omagiu istoricului Alexandru Moșanu*, în *In honorem Alexandru Moșanu: studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor*, coordonator Nicolae Enciu, Cluj-Napoca, Editura Academia Română, Centrul de studii transilvane: Presa universitară, 2012, p. 11-16.

² Mai detaliat vezi Anatol Petrencu, *Masa rotundă „Istoricul, Profesorul și Omul politic Alexandru Moșanu”*, disponibil pe <http://anatolpetrencu.promemoria.md/?p=3688> (accesat 2 august 2022).

³ Aceste și alte date sunt luate din dosarul profesorului Alexandru Moșanu păstrat la Arhiva Universității de Stat din Moldova, Fond 1, inv. 1, d. 1875.

⁴ Arhiva Universității de Stat din Moldova, Fond 1, inv. 1, d. 1875, f. 7.

⁵ *Pactul Ribbentrop-Molotov și agresiunea sovietică împotriva României. Culegere de documente (1939-1991)*, Ploiești, Editura Libertas, 2012, p. 256-257.

Abstract

Professor Alexandru Moșanu – a promoter of Romanianism in the Republic of Moldova (on the 90th birthday)

Keywords: *Republic of Moldova; Alexandru Moșanu; Romanian identity; Romanian Language*

Born on July 19, 1932, Professor Alexandru Moșanu went through all the stages of Bessarabia's post-war past: from the Romanian school with teaching in the Romanian language to the Soviet school - Russification laboratory; through the hardships of the famine, organized by the Soviets in 1946-1947, to the education in the USSR. He was eminent, active, brilliant. During the years of the partial liberalization of the Soviet system, Alexandru Moșanu was fully involved in the National Revival Movement, he advocated for the return and promotion of the Romanian identity of the Bessarabian Moldavians, for the history of the Romanians and the Romanian language. Professor A. Moșanu was the politician who drafted and read the Declaration of Independence of the Republic of Moldova against the Soviet Empire.

Alina RUSU

Alexandru Moșanu: „Independența a fost obținută prin lupta a sute de mii de oameni, care au dorit să fie liberi”

*Interviu cu istoricul și politicianul Alexandru Moșanu,
președintele primului Parlament al Republicii**

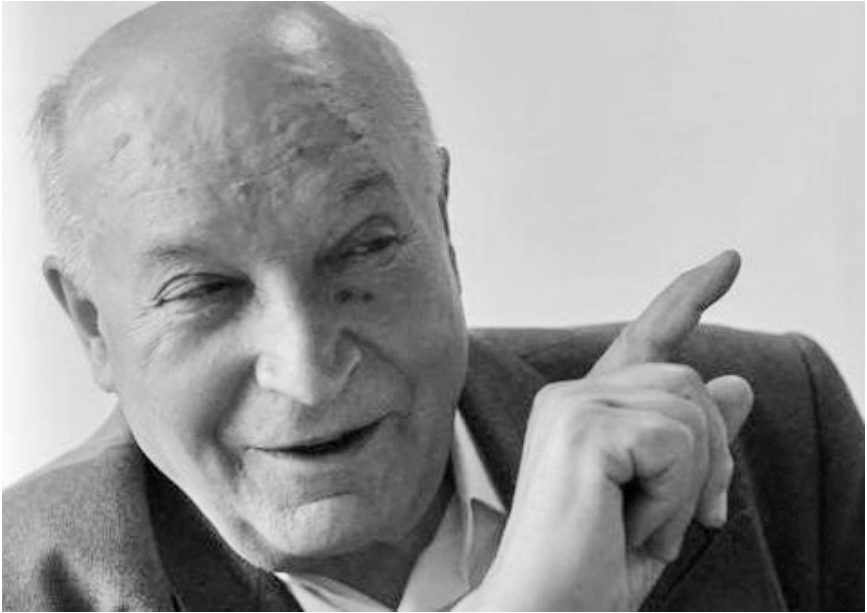
A.R. – absolventă a facultății de jurnalistică, USM. A activat în presa scrisă, la Jurnal TV, Radio Moldova. Este autoarea unor publicații la tema psihiatriei represive și a scenariului documentarului „Dosarele psihiatriei”, realizat de Jurnal TV în 2010. În perioada 2010-2011 a colaborat la emisiunea „Istoria la plus și minus înfinit”, de la Radio Moldova, în 2018 a fost autor al emisiunii „Creatori de valori” de la același post de radio. În prezent, reporteră la emisiunea „Matinal” și moderatoare a rubricilor „Patrimoniu Cultural” și „Ești ceea ce citești” de la Radio Chișinău.

– Cum vedeți acum, la o depărtare de peste 20 de ani, acele evenimente ce au pus începutul emancipării Basarabiei de sub regimul sovietic de ocupație?

– Sfârșitul anilor '90 a fost o perioadă marcată de mișcarea de eliberare națională din întreaga URSS, în urma procesului de restructurare declanșat de Gorbaciov. Însă liderul sovietic nu s-a așteptat că acest proces va lua o asemenea amploare. Astfel, pentru înăbușirea mișcărilor de eliberare de sub jugul imperial, al popoarelor din componența Uniunii Sovietice, autoritățile au început să recurgă tot mai des la forță, violență. Asta s-a întâmplat în Țările Baltice, Azerbaidjan, Georgia, alte republici. Și nu în ultimul rând, forța a fost aplicată împotriva cetățenilor RSS Moldovenești.

În a doua jumătate a anilor '80 poziția internațională a Uniunii Sovietice a slăbit și

* Dialogul a fost realizat și difuzat într-o emisiune a postului public de radio în 2011, anul împlinirii a 20 de ani de la declararea Independenței Republicii Moldova.

statul nu mai era în stare să se confrunte, așa cum o făcea în vremurile mai vechi – prin anii '50-'60, cu rezultate bune pentru URSS – cu Statele Unite ale Americii și cu lumea occidentală. Gorbaciov, venind la putere în martie 1985, credea că poate salva regimul sovietic prin restructurare și transparență, cum zicea el. Și printr-o nouă mentalitate. Mai credea Gorbaciov că imperiul răului – așa era numită, pe drept cuvânt, Uniunea Sovietică de către Reagan (fost președinte al SUA) – mai putea fi revigorat printr-un nou tratat de Uniune, așa cum îi spunea el. Situația din RSS Moldovenească se caracteriza la acel moment ca și situația din alte republici, așa-zise unionale, prin amploarea mișcării de renaștere națională.

Atunci la noi, în RSSM, a fost dată prima bătălie pentru valorile naționale românești – asta a fost lupta pentru limbă și alfabet. Era vorba de valori naționale românești, pentru că situația lingvistică de la noi reflecta foarte bine, poate mai bine decât în alte părți, poziția noastră de popor colonizat, de popor înrobitor, nedreptățit.

În anii 1988-89, mișcarea națională a început să se structureze în organizații. A luat naștere Mișcarea pentru Susținerea Restructurării, care s-a transformat în Frontul Popular din Moldova. Acest lucru s-a în-

tâmplat în 1989. Înainte de Frontul Popular a apărut Cenaclul „Alexei Mateevici”. Au apărut și alte asociații, cum era și este Asociația Istoricilor și alte structuri ale mișcării și renașterii și de eliberare națională. Această mișcare a realizat primul succes, care a intrat în istorie sub numele de adoptarea Legislației Lingvistice.

– Credeți că anume aceste prime acte legislative, adoptate în 1989, sub influența Mișcării de Renaștere Națională, au constituit primii pași spre declararea Independenței?

– Adoptarea legislației lingvistice a avut o foarte mare importanță pentru societatea noastră. Prin aceste legi, adoptate la sfârșitul lunii august, începutul lunii septembrie, 31 august – 1 septembrie 1989, limba moldovenească a fost decretată ca limbă de stat și a fost reintrodus alfabetul latin. Tot atunci, și acest lucru este foarte important de amintit tuturor acelor care falsifică lucrurile sau uită niște momente foarte importante din acei ani – din acel an! – că atunci, în documentele adoptate de Sovietul Suprem al RSS Moldovenești a fost *statuată și identitatea lingvistică moldo-română realmente existentă!* Așa se spunea într-un document adoptat atunci de Parlament. Și prin aceasta a fost recunoscut în mod oficial că limba moldovenească, între ghilimele, nu este altceva decât limba română. Și atunci când spun unii că uite, trebuie să utilizăm termenul de limbă moldovenească că așa-i scris în constituția agrarienilor, ei uită că acei care au adoptat Constituția în 1994 au uitat de sursele acestei Constituții, care trebuiau să fie legile adoptate și aprobate de către Marile Adunări Naționale. Când ne referim la legislația lingvistică, ne referim la Marea Adunare Națională, prima Mare Adunare Națională, care s-a ținut la 31 august 1989. Aceasta a cerut și a aprobat – a impus! – acele decizii la care m-am referit: limbă și alfabet latin. Acesta a fost un mare succes al Mișcării de Eliberare – primul succes în condițiile existenței imperiului sovietic. Acele rezultate au dat impuls și activităților care au urmat.

– A urmat adoptarea Declarației de Suveranitate. Ce alte acțiuni au mai avut influența decisivă în detașarea republicii noastre de imperiul sovietic?

– Au urmat alte evenimente, extraordinar de importante pentru evoluțiile noastre ulterioare. Mă refer aici la lupta pentru un nou Parlament, pentru

un Parlament democratic! Și această bătălie s-a dat în februarie-martie 1990, când a fost ales pe bază democratică – dacă ne raportăm la situația care fusese până atunci – un nou Parlament, ce s-a constituit pe data de 17 aprilie 1990. Care au fost rezultatele principale în acest an? Desigur constituirea celui Parlament, ce a fost rezultatul Mișcării de Renaștere și Eliberare Națională. Acest Parlament din anul 1990, care a funcționat până în februarie 1994, a ținut cont de doleanțele Mișcării de Eliberare Națională ale cărei cerințe erau: democratizarea societății, promovarea valorilor culturale și spirituale românești, ruperea cu trecutul comunist și distanțarea de imperiu, precum și restabilirea adevărului istoric – ca bază pentru eliberarea de sub jugul colonial sovietic. Acestea erau cerințele principale ale sutelor de mii de oameni care se întruneau nu numai în cadrul Adunărilor Naționale, dar și în cadrul tuturor manifestărilor, care cuprinseseră toată RSS Moldovenească. Și nu este de mirare faptul că printre primele decizii, chiar prima decizie adoptată, a fost adoptarea drapelului de stat, apoi a stemei de stat. Care reflectau adevărul despre trecutul nostru, despre unitatea românească. Ce aș vrea să subliniez în legătură cu aceste succese obținute de acel Parlament? Imediat după ce a început să funcționeze acel Parlament, s-a pus accentul, în primul rând, pe dezvăluirea adevărului istoric! Ne-a fost interzis acest adevăr, a fost falsificat, a fost îngropat de către regimul totalitar comunist de ocupație. Și iată că la 23 iunie – data aceasta este foarte importantă! – a fost adoptată Declarația Suveranității Republicii Moldova. Sigur că de facto suveranitatea nu putea să fie realizată în cadrul Uniunii Sovietice. Era, practic, o formalitate. Gorbaciov chiar a zis că era vorba de un marș (paradă) a suveranităților sau, cum a mai zis el, dar această Declarație de Suveranitate reflecta intențiile strategice ale forțelor politice de la Chișinău. Și a fost o etapă importantă, la acel moment, când mai eram în cadrul Uniunii Sovietice, de pregătire a spiritelor și a forțelor politice pentru următorul pas. Dar aș vrea să mai specific, cu privire la Declarația Suveranității, că acest document era confirmat și cu date istorice. ***Parte componentă a acestui document era avizul Comisiei speciale a Sovietului Suprem cu privire la aprecierea politico-juridică a Pactului Molotov Ribbentrop și a consecințelor sale pentru Basarabia și nordul Bucovinei. Și aici, în acest aviz, care era parte componentă a Declarației Suveranității, dar a fost adoptat separat, se scoteau în evidență adevărul nostru ca parte componentă a poporului român, ca parte componentă a spațiului***

cultural și spiritual românesc. Acest aviz și această Declarație au avut un rol foarte important pentru a pune pe principii normale, democratice și naționale sistemul educațional, sistemul de învățământ. În baza acestor documente au fost introduse în școli disciplinele: istoria românilor, limba și literatura română, care au dat tonul întregii societăți.

Asta a fost extraordinar de important. Parlamentul de atunci și întreaga societate democratică din Republica Moldova (care s-a numit între 5 iunie 1990 și 23 mai 1991 Republica Sovietică Socialistă Moldova și abia din 23 mai 1991 s-a numit Republica Moldova) a înregistrat o altă victorie atunci – și este important să subliniem acest lucru. Mă refer la refuzul autorităților de la Chișinău de a participa, la 17 martie 1991, la Referendumul privind menținerea URSS. A fost una dintre cele mai importante decizii adoptate de Parlamentul constituit la 17 aprilie 1990. Dar ea reflecta voința adevărată a maselor. Trebuie să spunem că acest eveniment – refuzul autorităților oficiale de a participa la acel referendum care urmărea scopul de a menține URSS – dezmente afirmațiile unor falsificatori, care nu țin cont de adevăruri, de realități, de fapte și susțin că statalitatea noastră nu știu când s-a început – de pe timpul lui Stalin ș.a.m.d. Iată că atunci societatea moldovenească, democratică, s-a pronunțat împotriva acestui referendum și împotriva perspectivei de a revigora, cum voia Gorbaciov, URSS!

Parlamentul din 1990-94, încă până la proclamarea Independenței, a salutat și a sprijinit, a recunoscut independența Republicii Lituania! Ceea ce era cu totul și cu totul nemaipomenit în cadrul Uniunii Sovietice! Se indigna Gorbaciov, se indignau cei de la congresul deputaților de la Moscova, de acolo. Dar Parlamentul de la Chișinău, în această circumstanță a făcut lucrul ăsta – a recunoscut Independența Lituaniei! Mai mult decât atât, am protestat vehement împotriva acțiunilor militare ale trupelor speciale sovietice care au atacat televiziunea din Vilnius, am protestat împotriva masacrelor din Tbilisi și din Azerbaidjan, din Bacu. Noi am avut o atitudine extrem de clară în privința asta!

– Ce vă amintiți despre acele momente tensionante ale puciului din 21 august 1991, moment ce a grăbit destrămarea imperiului sovietic? A fost nevoie de mult curaj, totuși în acele zile nimeni nu putea prevedea evenimentele...

– Toate imperiile au avut o dată de naștere și-au avut date când au dispărut. Imperiul sovietic a fost putred la rădăcină. Pentru că un asemenea imperiu cum a fost cel sovietic, cu sistemul său draconic, autoritar, dacă nu ar fi fost putred la rădăcină, nu ar fi avut să dispară atât de subit – în câțiva ani de fapt. Iar ultima lovitură a fost cea care a fost dată chiar de organizatorii loviturii de stat din capitala imperiului, de la 18 august. Dorind să-l înlăture pe Gorbaciov și să revigoreze regimul de tip stalinist, la care visau ei – acel de tip stalinist. Acest puci a fost condamnat unanim de conducerea de la Chișinău – șeful statului, președintele Parlamentului, prim-ministrul și toți acei care erau în capitală, care s-au adunat în aceeași zi, au condamnat această acțiune, au calificat-o drept lovitură de stat reacționară și anticonstituțională. Ca o tentativă de a restaura trecutul prin înșelăciune, presiune și violență. Și tot atunci, conducerea de la Chișinău în mod unanim a adoptat această poziție comună. Vreau să subliniez acest lucru, pentru că s-a întâmplat mai rar. Atunci însă a fost adoptată această poziție comună, cu rezultate foarte bune din punct de vedere istoric; mă refer la faptul că această conducere atunci și-a fixat ca scop imediat proclamarea Independenței Republicii Moldova.

– **Cum a fost pregătită proclamarea Independenței, vă rog să vă referiți mai detaliat la acele momente.**

– Precum am spus deja, această decizie a fost luată în legătură cu puciul, cu intențiile forțelor reacționare din imperiu de a restabili, așa cum a fost pe timpul lui Stalin, imperiul sovietic cu toate atrocitățile sale. Înainte de a lua decizia aceasta de a proclama Independența, au fost întreprinse niște măsuri de precauție împotriva forțelor pro-imperiale din interiorul Republicii Moldova. Atunci ne-am înțeles cu șeful statului, cu domnul președinte Snegur ce avem de făcut – ce are de făcut Domnia sa, ce are de făcut Parlamentul, ce are de făcut Guvernul, am împărțit sferile. Astfel, aș putea să mă refer la niște lucruri; despre care nu s-a prea scris.

– **Cred că ascultătorii vor fi curioși să afle!**

– Prezidiul Parlamentului era un organ subordonat Parlamentului, o structură a lui, care în momentul acela a jucat un rol foarte important. Din Prezidiu făceau parte președinții Comisiilor parlamentare,

vicepreședinții Parlamentului și persoane care erau recomandate de către Parlament pentru a face parte din acest Prezidiu. Ne-am înțeles atunci în privința partidului comunist. Am vorbit despre unele măsuri de precauție ce se cereau a fi luate împotriva forțelor pro-imperiale. Sigur că trebuia să ne gândim să blocăm acțiunile pe care le putea întreprinde partidul comunist din Moldova. Care nu s-a pronunțat public în zilele puciului. Și deci ne puteam aștepta de la ei la orice. Și ne-am înțeles atunci cu domnul președinte Snegur că el va interzice acest partid printr-un decret prezidențial. Iar noi vom lua alte măsuri. Trebuia să-i invităm și ulterior i-am invitat la ședința Prezidiului, să le cerem socoteală, prim-viceprim-ministrul de atunci, domnul Andrei Sangheli, șeful radioteleviziunii, procurorul general de atunci, să-i întrebăm – și i-am întrebat – unde au fost în ziua de 18-19 august? Și domnul Snegur a zis în ultimul moment: „Mai bine voi interziceți partidul comunist. Eu voi lua deciziile celea pe care voi, Prezidiul, veți hotărî în ședință”, inclusiv demiterea domnului Sangheli, care era prim-vicepremier atunci. Și la 23 august 1991, Prezidiul Parlamentului a interzis activitatea partidului comunist din Republica Moldova.

– Interzicerea unui partid, care decenii la rând deținea toată puterea în acel stat! Cum a fost motivată această decizie?

– Cred că e important să spunem. A fost o decizie extrem de importantă. Poate cea mai importantă în ajunul adoptării Declarației de Independență. Era motivată prin faptul că partidul comunist a promovat o politică antipopulară, a uzurpat puterea de stat, a organizat represiunile și deportările în masă, colectivizarea forțată, foametea planificată, a nimicit metodic și sistematic cultura națională, obiceiurile și tradițiile populare, limbile naționale, a falsificat istoria, a deformat dezvoltarea economiei naționale, a provocat o catastrofă ecologică și o degradare considerabilă a fondului genetic al societății. A concentrat în mâinile sale imense mijloace materiale, aducând prejudicii multor generații. Prezidiul Parlamentului a concluzionat că partidul comunist din Moldova a căutat cu orice preț să mențină regimul totalitar și sistemul administrativ de comandă, a acționat împotriva renașterii naționale, a contribuit la formarea a două pseudorepublici marionete ale metropolei imperiale, a blocat înfăptuirea reformelor economice și politice. Argumentul final în

favoarea interzicerii partidului comunist era formulat astfel, citez: „Fața adevărată și scopurile minuțios camuflerate ale partidului comunist s-au manifestat deosebit de pregnant în organizarea și sprijinirea înfăptuirii loviturii de stat anticonstituționale!” Aceasta a fost decizia la 23 august! La 24 august Prezidiul Parlamentului și-a anunțat decizia de a convoca ședința extraordinară a Plenului Parlamentului. Și în aceeași zi, tot Prezidiul Parlamentului – și asta o spun la acei care uită, care nu citesc documentele din timpul respectiv și atribuie această convocare altcuiva – anume Prezidiul în acele condiții a luat și decizia de a convoca Marea Adunare Națională. Inițiativa ne-a aparținut nouă. Frontul Popular, bineînțeles, prin toate structurile lui, a contribuit la aceea că a asigurat venirea oamenilor la cea de-a treia Mare Adunare Națională, care a avut loc pe data de 27 august. Ședința Parlamentului fusese fixată pentru ora 12, dar pentru ora 10 a fost planificată inaugurarea Marii Adunări Naționale. Când domnul Snegur m-a întrebat de ce am făcut așa, de ce ne trebuie Adunarea Națională – a fost o discuție telefonică, în premieră! – i-am răspuns: „Poate că asta ar fi o soluție, un argument în plus în favoarea adoptării de către Parlament a Declarației de Independență”.

Și astfel, la ora 10 dimineața, Președintele Parlamentului, adică cel care vă vorbește, a deschis Marea Adunare Națională, unde au fost rostite mai multe cuvântări. Am condus acea Adunare Națională, după aceea l-am rugat pe domnul Ion Ungureanu să preia conducerea, pentru că trebuia să intrăm în ședință. La ora 12 Parlamentul și-a început lucrările și la asta n-am să mă refer prea mult, că lucrul acesta este cunoscut. Parlamentul unanim, toți cei 334 de deputați care au participat la acea ședință, au votat pentru Declarația de Independență, pentru legea care confirma această Declarație de Independență. Aceasta a fost decizia principală a ședinței Parlamentului din 27 august.

Aș vrea să subliniez în concluzie că independența a fost obținută prin lupta a sute de mii de oameni, care au dorit să fie liberi. Românii din stânga Prutului și-au realizat în așa fel dreptul lor istoric și de neam, dreptul la auto-determinare. Iar Republica Moldova, dintr-o colonie sovietică, condusă de un regim totalitar comunist, s-a transformat, juridic și politic, într-un stat suveran, independent și democratic, așa cum a fost fixat în Declarația de Independență. Ceea ce a urmat eu cred că este un subiect aparte.

– Vă rugăm să ne povestiți despre evenimentele ce s-au derulat în ajunul zile de 27 august, cum a fost pregătită acea ședință la care s-a votat unanim?

– Fixasem data de 27 august cu câteva zile înainte, dar în ajunul ședinței, la 26 august, la ora 18, am convocat ședința Prezidiului Parlamentului. Pentru a testa situația, reacția. Aveam Declarația de Independență, am avut o Comisie care a elaborat-o. Am avut specialiști care au pregătit esența, sursele Declarației de Independență. Ele erau înfipite – dacă putem spune așa – în toate documentele importante, pe care le adoptase Parlamentul nostru, începând cu data de 17 aprilie 1990 până la proclamarea Independenței. Acest proiect al Declarației de Independență trebuia să aibă forma unui document foarte rigid din punct de vedere juridic. Și am avut specialiști care ne-au ajutat ca să-i dăm forma convenită. Repet, forma. Și am convocat această ședință a Prezidiului, care urma să fie ca un test, să vedem ce vor spune colegii care nu văzuseră proiectul Declarației. La ședință au participat 14 membri ai prezidiului din 25. Ceilalți n-au venit. Pur și simplu nu erau la Chișinău. Și acolo a apărut Ion Țurcanu, istoric și cei cinci membri care l-au sprijinit pe Țurcanu. El i-a învinuit pe autorii proiectului Declarației de Independență că aceștia au elaborat nu o Declarație de Independență, dar – Doamne ferește! – o declarație de unire cu România. N-au avut prea multe argumente, dar s-au referit la anumite date, care figurau acolo în Declarația de Independență. Am ținut cont de unele lucruri, care nu erau deloc esențiale. El a amenințat că dacă noi nu ținem cont de observațiile sale și ale celor cinci membri ai Prezidiului, a doua zi ei vor pune problema aceasta în plenul Parlamentului. Nu știu dacă el sau altcineva s-ar fi hotărât, în condițiile când în piață se întrunise Marea Adunare Națională. Lucrările Parlamentului erau urmărite de, sunt diferite cifre, sute de mii de oameni! Nu știu dacă cineva din cei care aveau pretenții în ajun ar fi avut curajul. În general, nu au avut curaj, niciodată n-au avut curaj acești oameni! Și nu l-ar fi avut nici atunci... Dar pentru a exclude orice, știu eu, situație, pentru a evita discuții în plen, am făcut niște cedări, care, precum am spus, n-au fost esențiale – am scos o dată sau două acolo, niște formulări, care n-au influențat în niciun fel sensul, conținutul și spiritul Declarației de Independență.

Anticipând, pot spune că în Parlament a doua zi n-a mai apărut nicio piedică. Iar atunci, în ajun, ședința Prezidiului a durat de la ora 18 până

la 24. Au luat cuvântul, s-au pronunțat toți membrii. Opt erau pentru susținerea proiectului prezentat inițial și șase erau împotriva lui. Noaptea s-a mai lucrat asupra acestui proiect – am rămas cu domnul Matei și cu domnul Nedelciuc. La ora 8 dimineața am revenit și am continuat ședința din ajun. Am retipărit locurile respective și le-am spus: „Noi am ținut cont de observațiile dumneavoastră. Aveți alte observații?” Nimeni n-a mai spus un cuvânt. Și atunci i-am întrebat dacă adoptăm. „Adoptăm!” Deși asta nu se cerea regulamentar. Prezidiul nu avea asemenea prerogative ca să adopte – putea să recomande sau să nu recomande. Dar a fost important din punctul de vedere la care m-am referit deja... Acesta a fost cazul din ajun despre care ați pomenit dumneavoastră și despre care a scris și domnul Țurcanu, referitor la observațiile lui. El continuă și acum să le motiveze, în felul său. Cred că acest document, dacă ar fi avut slăbiciunile la care se referea Ion Țurcanu sau se referă alții, atunci desigur că atitudinea față de Declarația de Independență ar fi fost alta.

Dar nu întâmplător, acest document fundamental pentru statul nostru, pentru Republica Moldova ca stat suveran, independent și democratic, a fost ignorat de guvernanții comuniști. A fost ignorat demonstrativ, ca unul ce le stă ca un ghimpe-n ochi. Pentru că această Declarație de Independență le răstoarnă planurile. Ei de fapt nu recunosc că RSS Moldovenească a fost o colonie sovietică, ci consideră că a fost un stat, laudă constituția care a fost adoptată pe timpul lui Brejnev, constituția RSS Moldovenești, din 1978, se pare. Nu le place să se considere că statul Republica Moldova a apărut la 27 august 1991.

– Totuși, existau sau nu șanse ale unirii în 1991? Primul stat care a recunoscut Republica Moldova a fost România. Nu a constituit oare aceasta pierderea unei șanse istorice de unire?

– Vă răspund în felul următor. Despre lucrul acesta am scris și eu, au scris și alții. Vreau să repet încă odată. Republica Moldova, partea din stânga Prutului, Basarabia, pe care a distrus-o ca noțiune politico-geografică, nu știu cum s-o numesc, Stalin în 1940, când a tăiat nordul și sudul și le-a dat altui stat, altei republici sovietice și a inclus în RSSM Transnistria, parte din raioanele din stânga Nistrului – această Basarabie, ca și Nordul Bucovinei, este parte componentă a spațiului românesc. Populația autohtonă, majoritară, din stânga Nistrului sunt români. Fac parte din po-

porul român. Situația Basarabiei se deosebește de cea a Țărilor Baltice, care au fost țări independente. SUA niciodată n-au recunoscut ocuparea de către Uniunea Sovietică a Țărilor Baltice. Ceea ce nu s-a întâmplat cu noi. Noi n-am fost țară aparte. Noi am fost o parte a teritoriului și suntem o parte a teritoriului și a spațiului valoric românesc – spiritual, cultural ș.a.m.d. Problema trebuia să fie pusă de către puterea de la București – cu referire la un teritoriu al României. Acest lucru nu s-a întâmplat. Dar asemenea lucruri trebuie pregătite dinainte. Ceaușescu n-a făcut-o. Când e vorba de un spațiu care tu consideri că-ți aparține și din punct de vedere al dreptului istoric și de neam, și din punct de vedere al dreptului natural – dacă o țară, un guvern, un parlament consideră că asta-i partea lui, atunci el pregătește strategii și tactici, cum să-și reîntregească pământurile, poporul. La acest lucru Ceaușescu nu s-a gândit – se temea – și de aceea ce s-a temut n-a scăpat! Iar când s-a produs revoluția română, Iliescu nu a fost pregătit pentru așa ceva. Deci n-a fost pregătită unirea nici din perioada regimului comunist de la București, nici în perioada de după decembrie 1989.

Ba chiar în aprilie 1991 – în 91! – Iliescu a fost la Moscova și a semnat cu Gorbaciov **un nou tratat sovieto-român. El n-a fost ratificat, pentru că s-a schimbat situația politică și geo-strategică din lume și din Rusia. Dar acolo, Republica Moldova era considerată ca parte componentă a Uniunii Sovietice.** Eu eram invitat insistent de către domnul Lucinschi să particip, ca Președinte al Parlamentului, la semnarea acestui tratat. Emisarul domnului Lucinschi, care activa pe atunci în conducerea sovietică de la Moscova, era chiar domnul Ion Țurcanu, secretarul Parlamentului. El a venit două zile consecutiv la mine – în ajunul semnării și îmi transmitea invitația, adică opinia domnului Lucinschi, că eu trebuie să fiu acolo, la Moscova. **Și atunci eu i-am pus întrebarea – de partea cui trebuie să fiu eu acolo? Păi, zice, de partea noastră! Care-i partea noastră? Sovietică, a lui Gorbaciov, a fost răspunsul. Sigur că am refuzat categoric, am spus că nu mai vreau să discut referitor la această chestiune. Și nu m-am dus. Pentru că ei voiau prin prezența președintelui Parlamentului să confirme că Chișinăul are aceeași poziție ca și domnul Iliescu! Dar asta n-am făcut-o.** Sigur că nu mi-a făcut bine din punct de vedere al relațiilor personale cu domnul Iliescu. Niciodată n-au fost foarte strălucite, deși la un moment dat mi-a întins o mână de ajutor, dar asta a fost cu mult mai târziu.

Iată care a fost situația de atunci. România nu ne-a considerat, cred eu, până la domnul Bănescu – mă refer la șefii de stat – ca parte a spațiului, a teritoriului și a populației românești. Nu ne-a considerat așa! Ce-a trebuit să facem atunci? Să ne proclamăm independența! Vasăzică, acesta a fost primul factor – România nu ne-a considerat ca parte a teritoriului său. Nu vreau să spun că această atitudine continuă până azi, că nu dispun de informația respectivă, dar probabil mulți cetățeni ai României ne consideră în continuare ca fiind ceva separat, care nu mai poate fi reunit la trupul țării. Nu știu dacă acum este gata. Dacă va fi cândva gata... Deci, acesta era primul factor, cel românesc.

Dar al doilea factor? Era foarte importantă atitudinea majorității populației de atunci a Republicii Moldova. Și asta vreau să vă spun – sunt convins, știam situația de atunci – or, cine dorește poate să studieze materialele care erau la suprafață: majoritatea populației de atunci, de aici din RSS Moldovenească opta pentru independență! Era valul acesta „independentist” în Uniunea Sovietică, toți își declarau independența. Oamenii, necunoscându-și istoria, cunoscând doar o variantă falsificată total, voiau independență. Nu știu dacă și azi o mare parte din cetățenii noștri își dau seama că noi suntem o părticică din alt popor – poporul român...

(Interviul integral, în cadrul căruia A. Moșanu face unele dezvăluiri exclusive referitor la formarea autonomiei găgăuze, va putea fi citit în cadrul volumului în curs de apariție Între curaj, amnezie și Demnitate de neam – o istorie unică, scrisă cu sângele strămoșilor tăi)

Abstract

Alexandru Moșanu: "The Independence was obtained through the struggle of hundreds of thousands of people, who wanted to be free"

Keywords: *Alexandru Moșanu; the Declaration of Independence; the First Parliament; Sovereignty; the issue of Gagauzia.*

The interview, conducted in 2011, with the historian and politician Alexandru Moșanu, the president of the first Parliament, democratically elected in the former Moldavian SSR, tells about the difficult way out of the composition of the former Soviet empire. Under the leadership of A. Moșanu, the most important legislative acts were adopted, including the Declaration of Independence, which led to the separation of the former Soviet colony from Moscow. The ideal of union with the Motherland, Romania, which is contained in these documents, is yet to be realized.

„În noi a rămas nestinsă scânteia spiritului românesc”

*Discursul lui Alexandru Moșanu
la Marea Adunare Națională din 1991,
ziua când Republica Moldova
și-a declarat Independența, 27 august*

„Frați și surori,
Stimați concetățeni,

Această Mare Adunare Națională, întrunită la chemarea Prezidiului Parlamentului în conformitate cu cererile repetate ale unor largi categorii ale populației republicii noastre, în vederea trecerii hotărâte la împlinirea năzuințelor sale de viață liberă și independentă, se constituie într-o adevărată instanță a voinței populare într-o veritabilă tribună de afirmare a hotărârii nestrămutate de a repune patria în drepturile sale legitime.

A venit ziua cea mare când putem rupe hotărât și definitiv lanțurile robiei coloniale în care ne-am aflat multe-multe decenii. Timp îndelungat am stat sub călcâiul țărilor și al satrapilor bolșevici, staliniști și neo-staliniști. Sabia călăilor sovietici a atârnat în permanență deasupra capetelor noastre. Am fost înjosiți, umiliți, huiduiți, s-a lovit în sufletele, în istoria, în cultura noastră. Cei mai buni și mai harnici fii ai moldovenilor de la răsărit de Prut și-au pierdut viața prin închisori, lagăre de concentrare, au fost exterminați prin foamete. Lupta înaintașilor noștri pentru scuturarea jugului colonial s-a soldat cu succes pe o perioadă de vreme scurtă, o singură dată, în 1918. Iar în 1940 am fost din nou împinși în imperiu.

Greu ne-a fost, dar în ciuda tuturor vicisitudinilor, opreliștilor, în noi a rămas nestinsă scânteia spiritului românesc. Atunci când în a doua jumătate a anilor '80 presiunea asupra noastră a slăbit întrucâtva, a prins la putere mișcarea de eliberare națională a moldovenilor. În fruntea ei s-au situat scriitorii, intelectualitatea democratică. Mișcarea s-a lărgit în permanență, a cuprins noi și noi pături ale populației și a devenit o forță considerabilă, având ca nucleu Frontul Popular din Moldova.

(Mulțimea aplaudă, strigând „Trăiască Frontul Popular!”)

Primele succese importante au fost obținute în august 1989. Ele au fost urmate în anii 1990 și în anul curent de altele. Acest lucru a provocat furia forțelor imperiale care ne-au dominat, ne-au invadat, care devenise stăpâni în casa noastră, pe pământul nostru strămoșesc. Sprijiniți de centrul imperial, de armata sovietică, de sovietul suprem al URSS, reacționarii și șovinii din unele raioane nistrene și de sud au pășit pe calea criminală a dezbinării Republicii Moldova, a formării republicilor anticonstituționale. În legătură cu refuzul Parlamentului nostru de a participa la referendumul unional, în legătură cu refuzul conducerii Moldovei de a semna tratatul unional, asupra republicii noastre s-au exercitat presiuni atât economice, cât și militare. Numai sprijinul poporului, al dumneavoastră ne-a ajutat să rezistăm.

Condițiile complicate în care s-a aflat republica până în prezent nu ne-a permis să ne proclamăm independența. După înfrângerea forțelor care au organizat la Moscova în zilele de 18-21 august lovitură de stat, situația s-a schimbat spre bine. Imperiul a slăbit și, mai mult, aflându-se

în plin proces de destrămare. Aventurierii separatiști și-au dat pe față arama și mai mult, ei aflându-se printre adepții înfocați ai puciștilor. Agonizând, răufăcătorii de la Tiraspol și din alte părți continuă să fie periculoși. Suntem convinși însă că până la urmă ei vor fi izgoniți, izolați de populația din Transnistria, de la Comrat, Vulcănești și din alte părți unde mai există. Ca forță politică organizată a dispărut Partidul Comunist din Moldova. El s-a discreditat definitiv datorită faptului că conducerea lui a susținut recenta lovitură de stat. Deosebit de favorabile ne sunt victoria democrației ruse, pe care conducerea Parlamentul Republicii Moldova a salutat-o și susținut-o, precum și proclamarea independenței Ucrainei. S-au produs schimbări pozitive și în atitudinea populației rusofone față de aspirațiile băștinașilor. Noi dorim să trăim în pace și înțelegere cu rușii, ucrainenii, evreii, găgăuzii, bulgarii, cu toate grupurile naționale, etnice, religioase, lingvistice.

Pe baza celor spuse mai sus, putem trage concluzia că s-au creat condiții interne și externe favorabile pentru proclamarea Independenței Republicii Moldova. Deci, să împlinim astăzi, noi, mandatul istoriei pe care ni l-au lăsat înaintașii.

Marea Adunare Națională, consacrată problemei independenței Republicii Moldova, o declar deschisă!

(Aplauze în mulțime: „Ura! Ura!”).

Abstract

**"The spark of the Romanian Spirit remained alive through us"
Alexandru Moșanu's speech at the Great National Assembly
of 1991, the day when the Republic of Moldova declared
its Independence on August 27**

Keywords: Great National Assembly; Parliament; legitimate rights; colonial yoke; Independence of the Republic of Moldova

The historian and politician referred to the conditions and the need to declare the Independence of the Republic of Moldova.

Constantin BURAC

Câteva gânduri privitoare la personalitatea istoricului dr. Ioan Scurtu

C.B. – prof. univ. dr.,
Facultatea de Arhivistică
București. Autor al volumelor:

Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea, 2002, premiată de Academia Română;
Așezările Țării Moldovei din epoca lui Ștefan cel Mare, 2004; editor de documente, în colaborare cu acad. Ioan Caproșu, a *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XX (1629-1631), 2011 și *Organizarea administrativ-teritorială a Moldovei (1833-1848)*, 2016; membru al Senatului Universitar al Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, membru în Comisia de Heraldică a Ministerului Afacerilor Interne.

Autor al unei opere, pe cât de impresionantă și echilibrată pe atât de distinsă și naturală, istoricul și profesorul Ioan Scurtu ne dezvăluie, prin cărțile domniei sale, frământările, preocupările, sensibilitatea și pasiunile ce-l definesc ca slujitor pe tărâmul lui CLIO. Teme, motive și modalități de o febrilă căutare sunt abordate cu frenezia și nerăbdarea căutătorului ce dă culoare evenimentelor ce-l tulbură și-l atrag. Opera sa istorică poate fi încadrată pe două direcții, aceea care privește lucrări de sinteză asupra epocii de la Carol I până la sfârșitul primului deceniu al mileniului al XXI-lea (reprezentative fiind: *Istoria Românilor de la Carol I la Nicole Ceaușescu și Viața contemporană a României, 1918 – 2007*), cât și prezentarea unor personalități politice sau a unor partide (*Portrete politice, Ion I.C. Brătianu. Activitatea politică, Regele Ferdinand (1914 – 1927. Activitatea politică etc., Istoria partidului Țărănesc, Partidele politice din România, 1862 – 1994 etc.*). Conținutul acestora dau pecetea personalității sale, caracterizată prin redarea realității epocii contemporane, clarificarea unei situații atât de dificile și întunecate, a unei epoci cu bunele și cu relele ei, din care nu

lipsesc creionarea elitelor politice printr-o imparțialitate în interpretarea documentelor, în care respectul demnității umane este acceptat și de către cei ce nu-i împărtășesc întotdeauna concluziile trase.

Opiniile și sentimentele exprimate, printr-o delicatețe puțin obișnuită, fac dovada unei minți pătrunzătoare, analitice, în care vibrează dragostea pentru adevăr. Trăind într-o țară marcată de sfârșitul comunismului și începutul așa-zise „vieți democratice”, polemismul său se manifestă vehement, însă nu coboară la nivelul trivialității intelectuale și al cruzimilor din limbajul devenit, pentru unii, la modă, ci mai mult etalează o anume noblețe în disputele sale. Chiar dacă nu este un temperament expansiv, cine îl cunoaște este cucerit și încredințat de o afectivitate durabilă. Producția sa istorică dovedește necesitatea, într-o măsură din ce în ce mai mare, comunicarea cu publicul dornic de a cunoaște adevărul, mai ales de către noua generație de tineri, care n-a cunoscut comunismul. Propria modalitate de exprimare a dobândit prioritate, deoarece în limitele ei se pot exprima nemijlocit frământările istoricului, iar receptarea acestora de către cei cărora le este destinat se realizează în același mod.

Scrisul său, străbătut de un reținut sentiment apodictic, beneficiază de un farmec aparte și o agerime proprie omului capabil să împărtășească atitudini privitoare la acceptarea, fără resentimente, a cursurilor eve-

nimentelor așa cum s-au petrecut. Apariția publică a istoricului în manifestări științifice, diverse adunări, întâlniri etc., prilejuite de anumite evenimente, se bucură întotdeauna de o bună primire, atrăgând atenția de la început prin cordialitatea reținută, prin aerul demn, fără trufie, fiind încântător și totuși de o severitate abia tănuită. Ea vine dintr-o emanație a întregii existențe a istoricului, pentru că reproducerea evenimentelor istorice trăite și cunoscute pun stăpânire pe tot, stabilește noi relații, frământă și creează din nou într-o formă și într-o modalitate proprie, intimă. Viziunea istoricului asupra societății apare într-o perspectivă mai democrată.

Prezența fizică, de o eleganță discretă, exprimă tenacitate naturală, însoțită poate de o sobrietate oarecum oficială, atenuată de efervescența sa spirituală, care îi face mai tot timpul prezența captivantă. Ca om al adevărului, într-o permanentă hărțuire dată de hățișul perioadei tranzitorie de după anii '90, caracterizată printr-o instabilitate continuă, cuprinsă de fobia „căpătuielii”, nu s-a umilit niciodată în fața noilor vremi să accepte provizoratul, combătându-l prin refugiul în scrisul istoric dominat de o concepție corespunzătoare firii sale de moldovean.

Întreaga sa operă istorică, prin care și-a păstrat independența de gândire și acțiune față de noua clasă politică instalată după 1990, epuizată de corupție, de intrigi, de invidii, de patimi și orgolii uriașe, este străbătută de la un capăt la altul de o atitudine critică protestatară disimu-

*La Muzeul Național de Istorie și Arheologie al Republicii Moldova.
De la dreapta la stânga I. Buga, I. Scurtu, A. Petrencu, D. Dragnev*

*La Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,
împreună cu Alexandru Zub. Ianuarie 1992*

lată, care nu i-a adus întotdeauna laurii pe care și-i merita din plin. Mai curând, am putea spune, că domnia sa s-a retras întotdeauna, printr-o delicatețe exagerată, din fața onorurilor care i se cuveneau, nedorind să stea alături de cei ce negau adevărul recent. Critica, pentru domnia sa, nu este exprimată în lecții, laudă dreaptă în judecată, și nu provine din câtă carte știi sau dacă știi să scrii, ci mai degrabă din judecata nepărtinitoare, cunoașterea lucrurilor, a lumii și a oamenilor.

În afara acestor noi condiții ce se instalaseră, refuzând să fie „omul noii configurații politice”, istoricul este mai degrabă cuprins de emoția vestigiilor izvoarelor documentare contemporane, singurele depozitare ale zbciumului și sufletului poporului din care face parte, de pasiunea pentru descifrarea moștenirii nu tocmai îndepărtate, a cărui suflet concordă cu propriile sale vederi democratice.

Întreaga atmosferă de nemulțumire generală, pricinuită pe de o parte de croirea unui drum după mentalitatea și interesele anacronice ale celor din fruntea țării, iar pe de alta de limitele puterii de înțelegere a noului cadru politic deschis prin evenimentele din decembrie 1990, întreținea, fără să-și dea seama, un climat protestatar general, generat de aspirațiile sincere într-o altfel de democrație decât cea declarată, dar oprimată încă din fașă, și de energiile dornice să așeze societatea românească într-o nouă matrice constructivă.

Așadar, generația noastră poate să spună, acum după trei decenii, că am petrecut împreună grei dar plăcuți ani, luptând fiecare, după puterile și mijloacele de care dispunea și le avea la îndemână, cu prejudecățile și cu obiceiurile întronate de epoca comunistă. Între aceștia breasla istoricilor: Gheorghe Buzatu, Constantin Bușe, Florin Dobrinescu și mulți alții, contemporani cu omagiatul de astăzi, Ioan Scurtu, aflat atunci în plină maturitate creatoare, a adoptat de la început atitudinea unui fervent partizan al „duhului de deșteptare”. Dar, spre deziluzia lor, societatea le-a oferit mulțimea comportărilor conjuncturale, moravurile corupătoare, prejudecăți care favorizau abuzurile, încălcarea demnității, înstrăinarea de țară și de nevoile oamenilor. Este perioada când își face loc o nouă viziune, chiar dacă este încă puțin percepută, de a ne rupe de trecut, susținută de ideea globalizării. Unii, clamând chiar sentințe radicale, afirmau: „CLIO, vremea ta a trecut”, pronosticând că experiențele anterioare nu mai prezintă un îndreptar sigur.

Nădejdea întoarcerii la fântâna istoriei, care este trăirea zilnică a oricărui neam, trebuie să vină tocmai de la corpul profesoral, care are datoria firească și sacră a educa noile generații de tineret, de a resuscita fapte din trecut și de a oferi explicații desfășurării și sensului lor, pentru a descoperi în acestea o sursă de precepte morale și civice proprii poporului român. Acestea sunt în general ideile care răzbăteau chiar conținutul prelegerilor profesorului Ioan Scurtu, insuflarea prin diferite exemple viitorilor dascăli de a transmite, la rândul lor pe mai departe, moștenirea trecutului, virtuțile poporului român, într-un cuvânt de a nu-și uita trecutul, fiindcă o societate fără acestea ar fi precum co-

*O dezbatere științifică la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului:
Răzvan Theodoreșcu, Vladimir Iliescu, Cristina Diac, Ioan Scurtu*

*Mai 2009. Simpozion organizat de Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989.
Petre Roman, Ioan Scurtu, Ion Iliescu, Emil Constantinescu, Claudiu Iordache,
Dumitru Mazilu, Dan Berindei*

pacul fără rădăcini, care la cea mai mică adiere de vânt ar fi culcat la pământ și ar muri.

În fața acestui spectacol, istoricul, depășind limitele slăbiciunilor omenești, a pledat și pledează, chiar în limitele impuse de domeniul activității – cea de dascăl – și al funcțiilor deținute și fără a avea ardoarea combativă cerută de așa-zisul „ideal al revoluționarului democrat”, pentru renașterea spirituală în concordanță cu transformările democratice, capabile să ridice societatea românească pe o treaptă superioară a dezvoltării ei și să-i asigure țării un nou prestigiu internațional. Și acest lucru va deveni realitate mai devreme sau mai târziu, cu toate că în prezent capul ni-i cap de neamț, de franțuz sau de american, pentru că sufletul ne-a rămas tot de român prin naștere ce va dăinui peste veacuri.

Cu o răbdare benedictină, cu o voință – aș putea zice cu o înțestare – care durează mai bine de peste jumătate de secol, profesorul Ioan Scurtu își clădește edificiul său, dovedind cu tenacitate că numai adevărul este singurul care va persista peste toate vremurile și regimurile politice. În tot ceea ce a făcut răzbate o voință hotărâtă, suflet senin și minte limpede. Diligent și prolific, impulsivat și de multiple trăiri livești – lecturile sale sunt impresionante, mai ales a izvoarelor istorice –, prof. Scurtu lărgiște neconținut aria de investigație a lucrărilor sale,

parcurge cu eleganță sau naturalețe toate și diversele aspecte ale vieții contemporane ale poporului român.

Activitatea și oprea sa, care-i personalizează și-i particularizează individualitatea, este fundamentată pe un program de principii, alimentate mai curând de experiența proprie a vieții, călăuzită de o probitate morală exemplară, și nu pe o anumită ideologie politică, care astăzi a decăzut în ideologia intereselor economice de grup. Totuși, Ioan Scurtu nu caută trecutul, cei drept apropiat, - care pentru domnia sa înseamnă „a povățui” -, drept refugiu și nici ca pretext pentru a dezerta din frământările prezentului. Aspirația istoricului Ioan Scurtu este de a pune de acord nevoile prefacerilor actuale cu tradiția, în care tineretul trebuie să-și aducă contribuția sa.

Modalitatea de abordare a problemelor de istorie contemporană furnizează, din partea istoricului Ioan Scurtu, nu numai o notă aspră, discordantă în atmosfera cu desăvârșire academică a discuțiilor, dar, mai ales, o probă de interpretare personală, concludentă de logică riguroasă, bazată pe o documentație pe cât de vastă pe atât de diversă, cum rar întâlnim la unii dintre confracții săi, truditoni pe tărâmul lui CLIO. Ceea ce constituie specificul scrierilor sale istorice și conferă valoare incontestabilă și un farmec deosebit numeroaselor și diferitelor articole și interviuri este înțelegerea profundă a tot ceea ce este omenesc, dezvăluirea simțirilor ascunse, fructificarea valorilor conștiințe și subconștiințe ale conștiinței umane, precum și crearea unei atmosfere de admirabilă pregnanță istorică.

Abstract

Some thoughts about the personality of the historian Dr. Ioan Scurtu

Keywords: *Ioan Scurtu; historian; historical truth; critical attitude; program of principles*

The historian Ioan Scurtu is one of the prestigious personalities of the Romanian recent Historiography.

His entire work is traversed from one end to the other by the vehement respect for the truth of the evolution of the historical processes that the Romanians have crossed throughout the 20th century.

His personality, dominated by a discreet elegance, modest, sober, independent thinking and delightful spiritual nobility, emanates from the multitude and diversity of his works.

Andrei PROHIN

Opera științifică a Zamfirei Mihail

A.P. - absolvent al Facultății de Istorie și Psihologie, Universitatea de Stat din Moldova. Doctor în istorie. Cercetător științific, Secția Etnografie, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Publică studii și articole de istorie, literatură, etnografie, în periodice și culegeri științifice din Republica Moldova și România.

În miez de Cireșar, reputata cercetătoare Zamfira Mihail, doctor în filologie, profesor universitar, a împlinit 85 de ani. Pentru toți cei care o cunosc, pentru admiratorii operei sale, e un veritabil eveniment cultural cu rezonanță la București, Iași, Chișinău și Cornova. Aceste localități marchează repere din biografia domniei sale. Este născută la Chișinău, pe 15 iunie 1937, în familia preotului Paul și Eugenia Mihail. Tatăl era originar din Cornova, județul Orhei. Venea dintr-o dinastie de preoți și slujitori ai cultului ortodox. Primul său reprezentant cunoscut a fost iereul Mihail din satul Ciuciulea, atestat documentar în 1688. Pe parcursul generațiilor, neamul Mihail a adunat o valoroasă bibliotecă de manuscrise și cărți vechi. În biblioteca familiei se păstrau *Acatistierul Sfântului Antim Ivireanul*, Mitropolitul Țării Românești (1699), *Evanghelia* tipărită de Șerban Cantacuzino (1682), o copie a *Letopisețului Țării Moldovei* de Ion Neculce, transcrisă de Ioasaf Luca, nepotul cronicarului, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea etc. Dragostea de carte a strămoșilor și părinților a influențat destinul lui Paul Mihail (1905-1994). A devenit un important istoric al culturii românești, editor de documente și scrieri literare. Unica sa fiică, Eugenia-Zamfira, a continuat cauza părintelui.

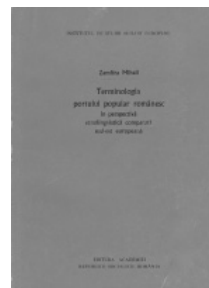
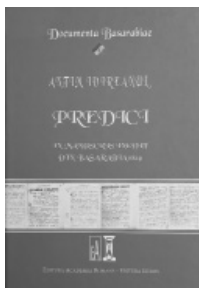
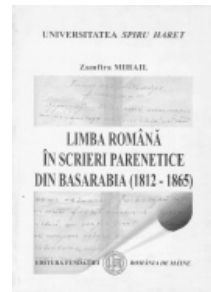
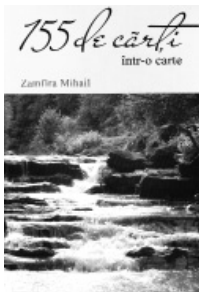
La Iași, unde s-a refugiat cu părinții după anexarea Basarabiei de URSS, Zamfira Mihail a absolvit, cu Diplomă de Merit, Facultatea de Filologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza”. Tot aici, în 1974, își va lua doctoratul în filologie. În vechea capitală a Moldovei începe parcursul său profesional. Imediat după terminarea studiilor, e angajată la Institutul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor, Filiala Iași a Academiei Române (actualmente, Institutul de Filologie Română

„A. Philippide”). Din 1971, se transferă la Institutul de Studii Sud-Est Europene din București. Activează timp de trei decenii, ajungând până la titlul de *cercetător științific principal I onorific*, unul din cele mai înalte în ierarhia academică. În cadrul acestui institut, întemeiat de Nicolae Iorga, organizează numeroase simpozioane internaționale de lingvistică. Participă în proiecte de cercetare naționale și internaționale, inclusiv în parteneriat cu Academia de Științe a Moldovei. În paralel, Zamfira Mihail se afirmă în domeniul didactic. Ține cursuri la Facultatea de Istorie a Universității din București. În 1991, este invitată la Universitatea de Stat din Moldova, pentru a susține prelegeri de istorie a culturii românești. În perioada 2000-2009, activează la Universitatea „Spiru Haret” din capitala României. Obține titlul de *profesor universitar* și este șefă a Catedrei de filologie a Facultății de Limbă și Literatură Română. După pensionare, distinsa cercetătoare continuă să participe la sesiuni științifice, să publice studii și recenzii, să îngrijească ediții cu caracter documentar. I-au apărut, până în prezent, peste 400 de lucrări în limbile română, engleză, franceză, germană, sârbă, bulgară și rusă. Bibliografia tatălui dumneaei, Paul Mihail, numără mai bine de 460 de titluri.

Întreaga operă a doamnei Zamfira Mihail poate fi încadrată în domeniul filologiei, dar înțeleasă într-un sens vast, de studiu al limbii, culturii, istoriei și identității unui popor. Autoarea e o cercetătoare comparatistă: analizează realitățile lingvistice românești în raport cu popoarele vecine, mai ales din arealul balcanic. Puține spirite posedă bagajul de cunoștințe necesar pentru asemenea investigații. Ne gândim la Bogdan Petriceicu Hasdeu, Lazăr Șăineanu, Petru Caraman... Prima realizare majoră cu care s-a impus în mediul academic este monografia *Terminologia portului popular românesc în perspectivă comparată sud-est europeană* (1978). E teza sa de doctorat, prin anvergura investigației nedepășită până în prezent. Monografia a inaugurat o întregă orientare științifică, la confluența dintre lingvistică și etnologie, pe care autoarea o va continua în ani ulteriori. A participat în proiectul de cercetare „Forma și denumirea uneltelor în sud-estul Europei în sec. XIII-XIX”, sub egida prestigioasei Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales din Paris. A colaborat la pregătirea câtorva ediții de referință: *Biblia de la București, 1688* (apărută în 1988, Premiul „B.P. Hasdeu” al Academiei Române); *Dicționarul limbii române*, în 37 de volume, la care s-a lucrat peste o sută de ani; *Enciclopedia literaturii române vechi* (2018).

Împreună cu tatăl domniei sale, a publicat contribuții inedite vizând personalități culturale și valori bibliofile românești. Au îngrijit ediția *Croni-*

ca lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail” (1980). Într-o versiune revăzută, volumul a fost reeditat de două ori: în 1993, la Editura Știința din Chișinău, precum și în 2020, la Editura Academiei Române și la Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”. După căderea „cortinei de fier”, tatăl și fiica publică sistematic lucrări consacrate culturii românești din Basarabia, cu precădere din secolul al XIX-lea. În 1993, scot de sub tipar o prețioasă culegere de documente: *Acte în limba română tipărite în Basarabia, I, 1812-1830*, pentru care li s-a conferit Premiul „Eudoxiu Hurmuzaki” al Academiei Române. O altă ediție realizată în comun este *Antim Ivireanul, Predici. Un manuscris inedit din Basarabia (1824)*, apărută în 2017. Zamfira Mihail se consacră studierii circulației cărții românești și particularităților limbii române în Basarabia în perioada țaristă. În acest sens, pe lângă articole și comunicări, a publicat două volume: *Limba română în scrieri parenetice din Basarabia (1812-1865)* și *Rezistența prin cultură în Basarabia (secolul XIX). I. Scrieri parenetice*. Un loc aparte, între preocupările dumnezei, revine publicării moștenirii științifice a tatălui. A îngrijit câteva ediții ale jurnalului și corespondenței acestuia. Una dintre ele s-a tipărit la Chișinău: *Paul Mihail, Reconstituiri. Jurnal. Corespondență*, ediție îngrijită de Zamfira Mihail și Mihai Papuc (2018). Lucrarea a obținut Premiul Fundației Culturale „Magazin istoric”.

După proclamarea independenței Republicii Moldova, a publicat mai multe articole în reviste și culegeri de specialitate de la noi. În 2010, sub egida Bibliotecii municipale „B.P. Hasdeu”, se tipărește un întreg volum semnat de Zamfira Mihail: *155 de cărți într-o carte*, incluzând recenzii și prezentări de carte, apărute pe parcursul a mai bine de cinci decenii. Diversitatea tematicilor abordate reflectă orizontul vast de preocupări al autoarei: literatură română, civilizația cărții, relații culturale, lingvistică și etnolingvistică, etnografie și antropologie culturală. La sfârșitul volumului se regăsește bibliografia lucrărilor Zamferei Mihail până în 2009. Este suficient să o parcurgem pentru a ne convinge de spiritul său neobosit. De la prima publicație, în 1955, nu a trecut niciun an în care nu ar fi editat câteva studii, articole, cronici, recenzii. Aceași perseverență o manifestă până în prezent, încât este necesară pregătirea unei noi bibliografii, completate. Recent, cercetătoarea a expediat revistei „Limba Română” din Chișinău o listă a lucrărilor sale consacrate spațiului basarabean. E un instrument de lucru indispensabil pentru cercetători de diverse profiluri, pedagogi, studenți și elevi. Lucrările doamnei Zamfira Mihail prezintă un interes ma-

jor, deoarece valorifică mărturii inedite referitoare la arealul nostru, provenite din biblioteca familiei sau aflate în custodia Academiei Române. În spatele rândurilor scrise de dumneaei, se profilează un model moral: de muncă asiduă, tenacitate, spirit critic, conștiință națională, dragoste pentru pământul strămoșesc și oamenii săi.

În prefața la culegerea *155 de cărți într-o carte*, Lidia Kulikovski reliefa câteva calități care o definesc pe Zamfira Mihail: „Mereu citește, se pregătește, ia lecții, îi ascultă pe ceilalți, învață de la alții, când e cazul. Nu obosește să-și extindă mereu competențele, capacitatea de a face diverse lucruri noi. [...] cu un spirit plin de speranță, mereu binevoitoare și voioasă. [...] se bucură mult, sincer, pentru succesele altora și nu i se pare în niciun caz că astfel i s-ar lua ceva” (*ibidem*, p. 7). Am avut șansa să comunic personal cu doamna Zamfira Mihail la București, în cadrul a două sesiuni științifice organizate de Institutul de Studii Sud-Est Europene. M-am convins de justetea caracterizării menționate mai sus. Am fost impresionat de firea sa comunicativă și deschisă, simțul umorului, memoria și atenția pentru detaliu, grija de a nu omite ceva important din comunicările vorbitorilor. Evocând personalitatea dumneaei, îmi vine în gând maxima lui Nicolae Iorga: „Învățat e omul care se învață neconținut pe dânsul și îi învață neconținut pe alții”.

The scientific works of Zamfira Mihail

Keywords: *Mihail dynasty; Bessarabia; Romania; linguistics; history of culture*

Abstract

The author provides a brief overview of the life and scientific activity of the distinguished Romanian linguist Zamfira Mihail. Born in Chișinău, in the family of priest Paul and Eugenia Mihai, she sought refuge in Romania, after USSR had annexed Bessarabia. All her life, she worked as a researcher at the Institute of Linguistics, History of Literature and Folklore in Iași, and later at the Institute of South-East European Studies in Bucharest. Zamfira Mihail practiced philology in a wide sense of this term, i.e. including the study of the language, history, culture, and identity of the Romanians, considered in the context of South-Eastern Europe. Together with her father, the famous historian Paul Mihail, she published important works concerning the Romanian culture from Bessarabia, especially during the 19th century. The present article is followed by a bibliography of Zamfira Mihail's works dedicated to Bessarabia.

Lucrări despre cultura românească din Basarabia de Zamfira MIHAIL

▪ *Cronica lui Ion Neculce. Manuscrisul de la Cornova – Orhei*, vol. I, Seria „Documenta Basarabiae”, 6 și 7, Ediție revizuită și îngrijită a textului cronicii publicate de Paul Mihail și Zamfira Mihail, cu studiu introductiv, note și indici de Mihai-Bogdan Atanasiu, București, Editura Academiei Române, Brăila, Editura Muzeului Brăilei „Carol I”, 2020, 356 p. ISBN 978-973-27-3279-9, 978-606-654-405-4; vol. II, *Facsimil*, 2020, 532 p. ISBN 978-973-27-3271-7, 978-606-654-406-1

▪ *Considerații despre circulația cărților în spațiul estic românesc (sec. XVII–XIX)*, in „Philologica Jassyensia” an XVII, nr. 2 (34), 2021, p. 57-67

▪ *Rezistența prin cultură în Basarabia (secolul XIX). I. Scrieri parenetice*, Seria „Documenta Basarabiae”. 5, București, Editura Academiei Române, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2019, 280 p.+ ill.. ISBN 978-973-27-3151-2 și 978-973-27-3152-9

Rec.:

- Ofelia Ichim, in „Philologica Jassyensia”, XVI, 2020, nr.1(31), p. 365-366.
- St. Lemny, *Din Basarabia la Muntele Athos*, in „Observator Cultural”, 10.01.2021, nr.1046 (și online).

▪ *Paul Mihail, Reconstituiri. Jurnal. Corespondență*, Ediție îngrijită de Zamfira Mihail și Mihai Papuc, Prefață de acad. Șt. Ștefănescu [Colecția „Pagini despre Basarabia”], Chișinău, Editura Știința, 2018. 412 p. ISBN 978-9975-65-995-4 și 978-9975-85-128-2

Premiul Fundației Culturale *Magazin Istoric* (24 mai 2019).

Rec.:

- Mircea Anghelescu, *Preot și Profesor* [Paul Mihail], in „România Literară”, an. LII,, nr. 29-30 / 17 iulie 2020, p. 11 [cu foto P.M.].

▪ *Manuscrise ale lui Tadeu Hâjdeu de la Biblioteca Academiei Române, in Istorie și cultură. In honorem academician Andrei Eșanu*, editor Constantin Manolache; coord.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu; resp. de ediție Ion Valer Xenofontov, Silvia Corlăteanu-Granciu, Colecția „Biblioteca Științifică (Institut) «Andrei Lupan»”, Chișinău, [Editura] Secția editorial-poligrafică, 2018, p. 469-482. [Apărut în 2019 și online], ISBN 978-9975-3284-6-4

▪ *Enciclopedia literaturii române vechi (A–Z)*, Editura Muzeul Literaturii Române, Editura Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2018 [Zamfira Mihail autoarea articolelor: *Anatolie* (p. 50) *Asachi, Lazăr* (p. 74-75), *Gorovei Ștefan-Sorin* (p. 404-405), *Pelin (Ovcinikova) Valentina* (p. 743)]. ISBN 978-973-167-443-8 și ISBN 978-606-555-212-8

▪ *Înrâurirea Sfântului Antim întru statornicia limbii române din Basarabia în sec. XIX*, în „Teologie și educație la Dunărea de Jos”, XV, Galați, Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, 2017, p. 226-233. ISSN: 1843-8660

▪ [„Documenta Basarabiae”.1.] *Antim Ivireanul, Predici în manuscris inedit din Basarabia (1824)*, ediție critică, studiu introductiv, note, facsimil de Zamfira Mihail și Paul Mihail. Preambul de Victor Spinei, Ionel Căndea. Cuvânt înainte de Arhiepiscop dr. Casian Crăciun, in Seria „Documenta Basarabiae”, inițiată de Z.Mihail, coordonatori: Victor Spinei, Ionel Căndea, Zamfira Mihail, București, Editura Academiei Române, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2017, 650 p. ISBN 978-973-27-2778-2 // ISBN 978-606-654-234-0

Rec.:

- Cătălina Vătășescu, în „Revue des études sud-est européennes”, LV, 2017, 1-4, p. 396-397.
- Eugenia Dima, în „Philologica Jassyensia”, XIII, 2 (26), 2017, p. 317-320.
- Ioan Rateș, în „Lumina lumii”, an XXVI, 2017, nr. 26, Râmnicu-Vâlcea, p. 13-18
- Ana Dumitran, in „Museikon” Alba Iulia, 2017, nr.1, p. 194.
- Vasile D. Țăra, în „Limba română”. București, LXVII, 2018, nr.3-4, p. 393-395.

- *Predicile Mitropolitului Antim Ivireanul copiate la mănăstirea Dobrușa din Basarabia (1824)*, în „Epifania”, revistă de dialog ortodox, Iași, nr. 43, decembrie 2017 – februarie 2018, p. 231-234.
- *Un manuscris inedit din arhiva Paul Gore a Bibliotecii Academiei Române*, in *Istorie, cultură și politică în sud-estul Europei. Două colocvii internaționale (II)* (Actele Simpozionului organizat de Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române în cadrul proiectului de cooperare cu Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Cultură și Istorie la Est de Carpați în perspectivă sud-est Europeană (secolele XVI-XX), București, 16 sept. 2016), coordonatori C. Iordan și Andrei Eșanu, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2017, p. 219-229. ISBN 978-606-654-249-4
- *Rădăcinile identității noastre. Istorical cornovean Dimitrie Ursu*, în „Literatura și Arta”, Chișinău, nr. 9 (3730) din 2 martie 2017, p. 2
- *Devenirea Didahiilor în Cuvinte de învățătură la strană (pe baza manuscrisului inedit din Basarabia, 1824)*, în „Călăuză Ortodoxă”, Galați, XXVI, nr. 335, oct. 2016, p. 8-9. ISSN 1222-1767
- *Istoriografia despre cultura românească în Basarabia în sec. al XIX-lea. Ștefan Ciobanu*, în *Cultură și istorie la Est de Carpați în perspectivă sud-est europeană (sec. XV-XX). Materialele Conferinței științifice internaționale din 30 martie 2015*, coordonatori. Andrei Eșanu, C. Iordan, Chișinău, Editura Tehnica-Info, 2016, p. ISBN 978-9975-63-392-5
- *La propagande des autocrates par l'intermédiaire de l'Église (XVIIIe – XIXe siècles)*, in *Mélanges historiques publiés à l'occasion du XIe Congrès de l'Association Internationale d'études du sud-est européen*. < Sofia, 31 Août – 4 septembre 2015 >, coordonator Cătălina Vătășescu, București, Editura Academiei Române, 2015, p. 39-54. ISBN 978-973-27-2572-6
- *O descriere a Basarabiei din 1844, uitată*, în *Cultură și istorie la est de Carpați în perspectivă sud-est europeană (secolele XVII-XX)*, <Actele sesiunii științifice organizate de Institutul de studii sud-est europene al Academiei Române în colaborare cu Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Moldova, București, 1 noiembrie 2013 >, coordonatori C. Iordan și Andrei Eșanu, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2014, p. 31–64 ISBN 978-606-654-085-8

- *Despre confracții noștri români și pentru ei* [Prefață], in Vasile Șoimaru, *Românii din jurul României. Monografie etnofotografică*, Onești, Editura Magic Print, Chișinău, Editura Serebia, 2014, p. 5-8. Versiunea în limba franceză, la p. 362–365 și *Fragment dintr-un mesaj internet*, 14 aprilie 2014, la p. 368–369. ISBN 978-9975-128-03-2 [Premiul H.H. Stahl al Academiei Române pe 2014]
- *Răspândirea scrierilor sfântului Antim în Basarabia*, in „Tabor”, Cluj-Napoca, an. VII, nr. 9, septembrie 2013, p. 33-42. ISSN 1843–0287
- *Un manuscris al „Predicilor” lui Antim Ivireanul din secolul al XIX-lea, din Basarabia, în Antimiana II. Antologie de studii, comunicări și articole*, editor I.Șt. Lazăr, Bacău, Editura Babel, 2012, p.525-529 ISBN 978-973-7888-62-4
- *Cărți populare din Basarabia și Bucovina, „regăsite”*, in *In Honorem Cătălina Velculescu la aniversară*, București, Editura Paideia, 2012, p. 230-262. ISBN 978-973-596-727-7
- *Emil Turdeanu et la Bessarabie*, in „Transylvanian Review”, t. XXI, Supplement N°1, 2012, p.23-54. ISSN 2067-1016
- *O nouă scriere despre Basarabia (1846-1858)*, in *Cultură și politică în sud-estul Europei (sec. XV-XX). Materialele Sesiunii științifice din 1 septembrie 2010*, coordonatori Andrei Eșanu și Constantin Iordan, Chișinău, Editura CEP USM, 2011, p. 87-107. ISBN 978-8875-71-157-9
- *Emil Turdeanu și Basarabia*, in *Dimitrie Gusti și colaborator. Cornova – 1931, ediție îngrijită de Marin Diaconu, Zoltán Rostás, Vasile Șoimaru* Editura Quant, Chișinău, 2011, p. 564-568. ISBN 978-9975-4247-1-4
- *Descrierea Basarabiei de către Xavier Hommaire de Hell (1846)*, în „Limba Română” *Omagiu lui N.A. Ursu*, LX, 2011, nr. 1, p. 101-107. ISSN 0024-3523
- *Biblioteca de carte religioasă*, în „Luminătorul”, Chișinău, 1 (112), ian.-febr. 2011, p. 28-33.
- *155 de cărți într-o carte* (coordonatori proiect Lidia Kulikovski, Vlad Pohilă, Vasile Șoimaru), Chișinău, Ed. Prometeu, 2010, 530 p. ISBN 978-9975-919-81-4

Rec.:

- În „Opinia Națională”, București, nr. 518 din 24 ianuarie 2011 p. 6 este reprodusă Diploma Premiului „Sinteze”, Salonul Internațional de Carte, Chișinău, 31 august 2010, cu legenda: „Cartea 155 de cărți într-o carte, editura Prometeu, 2010, autor prof.univ.dr. Zamfira MIHAIL, București, a primit Premiul Sinteze la Salonul Internațional de Carte, ediția a 19-a, Chișinău, 2010”.
- Luiza Marinescu, *Matca pentru înțelepciune*, în „Lumina lumii”, Râmnicu-Vâlcea, XIX-XX, nr.10-20, 2011, p. 289-297 ISSN: 1453-6226
- Iulia Mărgărit, *155 de cărți într-o carte*, în „Studii și cercetări lingvistice”, LXII, 2011, nr. 2 (iulie- decembrie), p. 273-275. ISSN 0039-405X
- Al. Zub, *Univers livresc: cogniție și deontologie*, în „Epifania”, Iași, nr.14, dec.2010-ian.2011, p. 94-95.
- Alexandru Zub, *Univers livresc: cogniție și deontologie*, în „Convorbiri Literare”, Iași, nov. 2010, in <<http://convorbiri-literare.dentis.ro/ZUBnov10.htm>>
- I.D. Bălan, *O vreme și o lume în pagini de carte*, în „Analele Universității Spiru Haret. Seria Filologie. Limba și Literatura Română”, 2010, nr. 11, p.158-160. ISSN 1454-8305
- I.D. Bălan, in „Opinia Națională” București, din 20 dec. 2010
- Gh.Pârlea, *Cuvântul – „vehiculul” gândului*, în „Glasul satului”, Mirosllovești, anul I, nr. 3 (oct.-dec. 2010), p. 2.
- Laureții Salonului Internațional de carte, ediția a 19-a, consacrată Anului Eminescu...Premiul „Sinteze” – Editurii „Prometeu” pentru volumul *155 de cărți într-o carte* de Zamfira Mihail (Ch., 2010), în „BiblioPolis”, Chișinău, 35 (2010), nr. 3, p. 105
- *La un Espresso de Ungheni cu Zamfira Mihail*, interviu de Lucia Bacalu, în „Expresul de Ungheni”, Ungheni, vineri 6 august 2010
- Elena Tamazlăcaru, Andrei Vizitiu, „155 de cărți într-o carte”, *55 de ani și destinele a doi savanți-verișori*, în „Literatura și Arta”, Chișinău, nr. 26 (3382), 1 iulie 2010, p. 4

- Ion Iachim, *Revenirea la baștină*, în „Literatura și Arta”, nr. 26 (3382), 1 iulie 2010, p. 4
  - Ion Iachim, *Cornoveni la Biblioteca „B.P. Hasdeu” din capitală*, în „Univers Pedagogic Pro”, Chișinău, nr. 25 (249), 24 iunie 2010, p. 3
  - *Chișinăul de fiecare dată mă emoționează prin spiritul său de românitățe*, interviu cu lingvista Zamfira Mihail, a dialogat Tamara Gorincioi, în „Capitala”, Chișinău, nr. 47 (1014), miercuri 23 iunie 2010, p. 8
- [Prof. Ion Madan] *S-a dăruit Cărții, Culturii, Spiritualității naționale până în ultimele sale zile*, în *O familie de intelectuali basarabeni*, Chișinău, Editura Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, 2008, p. 302-304
  - *P.V. Sinadino, Cu Sfatul Țării, în vremuri grele* (Introducere și ediție de Zamfira Mihail), în „Magazin Istoric”, 2008, nr. 3 (492), p.10-14 + 6 foto. ISSN 0541-88IX
  - *Rezistența prin cultură în Basarabia în sec. al XIX-lea. Predica religioasă*, în *Români majoritari/români minoritari: interferențe și coabitări lingvistice, literare și etnologice* (Simpozion Internațional, Iași, 19-21 septembrie 2007), Iași, Editura Alfa, 2007, p. 271-289. ISBN (10) 973-8953-49-9 și ISBN (13) 978-973-8953-49-9
  - *Cartea românească în mediul sătesc din Basarabia în secolul al XIX-lea*, în *Tradiții și valori culturale la Est de Carpați, sec. XVI-XIX* (Materialele Conferinței științifice, Chișinău, mai 2007), coordonator Andrei Eșanu, Chișinău, Editura CEP USM, 2007, p.135-144. ISBN 978-9975-70-518-9
  - *La propagande des autocrates par l'église (XVIIIe – XIXe siècles)*, în *Omagiu Profesorului Nicolae V. Dură la 60 de ani* Constanța, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2006, p. 714-717
  - *Alexandria copiată în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Floarea Darurilor. In memoriam Ion Gheție*, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 157-176. ISBN (10) 973-27-1417-4 și (13) 978-973-27-1417-1
  - *Un manuscris al „Predicilor” lui Antim Ivireanul*, în *Episcopia Râmnicului. 500 de ani de la înființare*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Adrianso, 2005, p. 151-156. ISBN 973-99660-8-x

- *Norma unică a limbii române literare din Basarabia <1812-1918>*, în *Unitatea limbii române, cu privire specială la Basarabia și Bucovina* (Lucrările Sesiunii științifice organizate de Secția de Filologie și Literatură, 27 martie 2003), București, Editura Academiei Române, 2004, p. 155-178. ISBN 973-27-0985-5
  - http://www.acad.ro/com2003/pag_com03_0327.htm
[*Unitatea limbii române. Comunicat al Academiei Române*]
- *Luminița Fassel, Das Deutsche Schulwesen in Bessarabien 1812-1940* [Discussions], în „*Revue des études sud-est européennes*”, XLII, 2004, 1-4, p. 332 – 338. ISSN 0035-2063
  - Luminița Fassel, *Există nume în cultura lumii care nu au nevoie de attribute superlative*. Interviu de Eugenia Bojoga, în „*Sud-Est*”, Chișinău, 2006, nr. 3
  - File:///D:/Documents and Settings/zamfira/My Documents/Revista Sud-Est.htm
- *Viața satului Cornova în corespondența anilor 1957-1994*, în *Cornova*, coord. V. Șoimar, Chișinău, Editura Museum, 2002, p. 353-410 [și în colectivul de revizori]
  - Petru Ursache, *Cartea de etnologie. De la noi din Cornova sau actualizarea unei legende*
  - File:///D:/Documents and Settings/zamfira/My Documents/URSACHEiun6.html
- *Biblia în limba română, Sankt Peterburg, 1819*, în *Omagiu lui Virgil Cândea la 75 de ani*, vol. I, București, Editura Academiei Române și Editura Roza Vânturilor, 2002, p. 419-429. ISBN 973-27-0937-5 și 973-0003-87-7
- *Limba română în scrieri parenetice din Basarabia (1812-1865)*, București, Editura Fundației România de Măine, 2001, 154 p. ISBN 973-582-437-X
- *Paul Mihail, Corespondență*, ediție (în colaborare cu Eugenia Mihail) și note, București, Editura Paideia, 2001, 442 p. ISBN 973-8064-77-5
  - Rec.:
  - Iordan Datcu, în „*Adevărul Literar și Artistic*”, București
  - Rodica Mahu, în „*Flux*”, Chișinău

- A. Telembici, în „Alfa și Omega”, Chișinău, Nina Negru, în „Lucefărul”, Chișinău
- P. Buburuz, în „Luminătorul”, Chișinău
- Paul Mihail, *Jurnal (1940-1944)*, îngrijirea ediției (în colaborare cu Eugenia Mihail) și *Bibliografia scrierilor lui Paul Mihail și a referințelor despre ele* (vol.52 din Colecția *Românii în istoria universală* [The Romanians in World History] a Academiei Române – Filiala Iași – Centrul de Istorie și Civilizație Europeană), București, Editura Paideia, 1998, 378 p. ISBN 973-9368-12-3
- *Știri despre Basarabia în memoriile lui P.V. Sinadino*, în „Bulletin de la Société Roumaine des Études Néogrecques: Corneliae Papacostea Danielopolu. In memoriam”, 1999, p. 157-166
- Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia, I, 1812-1830, precedate de Bibliografia tipăriturilor românești din Basarabia (BTRB), 1812-1830*, București, Editura Academiei Române, 1993, 411 p. ISBN 973-270-333-4; 978-973-270-333-5

Premiul „Eudoxiu de Hurmuzaki” al Academiei Române pe 1993
Rec.:

- Georgeta Pop, *Cultura Basarabiei este pur românească*, în „Cotidianul” nr. 115, din 19 mai 1993, p. 6
- Ștefan Ștefănescu, în „Opinia Națională”, nr. 13-14, 31 mai – 13 iun. 1993, p. 5
- Dan Berindei, *Acte în limba română tipărite în Basarabia I*, în „Curierul Românesc”, V, nr. 6, iun. 1993, p. 15
- Ion Madan, *O carte a adevărului basarabean*, în „Moldova Suverană”, nr. 101 din 1 iul. 1993, p. 3
- Paul Păltănea, *Acte în limba română tipărite în Basarabia I*, în „Acțiunea”, Galați, II, nr. 462 din 11 sept. 1993, p. 2
- Florica Dumitrescu, *Actele tipărite în Basarabia (1812-1830)*, în „Lupta”, Paris, nr. 212, oct. 1993, p. 7
- Gabriel Ștrempel, *Memoire des documents*, în „Revue Roumaine”, XLVIII, nr. 296-297, 6-7, 1993, p. 153-154
- Antonie Plămădeală, în „Telegraful Român”, Sibiu, 140, 1 și 25 oct. 1993, p. 8

- Dragoș Șesan, în „Revista Arhivelor”, LXX, vol. LV, nr. 4, 1993, p. 492-493
  - Violeta Barbu, în „Revue Roumaine d’Histoire”, XXXII, Juillet-December, 1993, 3-4, p. 385
  - Natalia Barbăneagră, în „Cugetul”, Chișinău, 1994, nr. 1, p. 63
  - Acad. N.N. Constantinescu, *Raport de activitate a Academiei Române pe anul 1993*, în „Academica”, nr. 4 (40), feb. 1994, p. 7
  - Vasile Pavel, în „Revistă de lingvistică și știință literară”, Chișinău, nr. 3 (153), mai-iun. 1994, p. 94-96: „constituie o sursă științifică autentică pentru studierea istoriei și a limbii românilor la est de Prut.”
  - Eugen Lozovan, în „Dorul”, Danemarca, IV, nr. 51, iul. 1994, p. 16: „*Corpus fundamental*, este nu numai o „fântână” (cum zicea Hasdeu) pentru studiile viitoare, ci și un instrument de luptă, după cum reiese din documentele editate felul cum au suferit, luptat și biruit Basarabienii ca să rămână Români. Și avem aici tabloul a numai 18 ani zbuciumați. Ilustrul editor este secondat de erudita sa fiică, doctor Zamfira Mihail”
  - I. Ionescu, în „Biserica Ortodoxă Română”, CXIII, 1995, nr. 1-6, p. 329-332
- *Ion Neculce, Cronica copiată de Ioasaf Luca*. Ediție îngrijită, studiu introductiv de Zamfira Mihail și Paul Mihail, Chișinău, Editura Știința, 1993, 318 p. [Ediție diferită prin aparatul critic și comentarii de cea apărută în 1980, la București]. ISBN 573-601-594-7; 978-537-601-594-0
    - *Cronica edițiilor*, în „Observatorul de Chișinău”, 1994, nr. 9 din 18 ian., p. 2
  - Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Cartea românească veche tipărită în Basarabia (1812-1830)*, în „Biblioteca. Revistă de Bibliologie”, Biblioteca Academiei Române, IV, 1993, nr. 1-2, p. 44-45. ISBN 1220-3386
  - *Date noi privind etnografia din Basarabia în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în *Imagini și permanențe în etnologia românească*, Chișinău, Editura Știința, 1992, p. 278-281
  - *Cartea românească veche tipărită în Basarabia (1812-1830)*, în „Luminătorul”, Chișinău, 1992, nr. 1, p. 56-61

- *Românii din Estul Europei*, în „Ginta latină” (Simpozion *Dreptul la educație în limba maternă*), vol. XXXV, Iași, 1991, p. 88-92
- *Considerații privind graiul din satul Cornova – Orhei*, în Programul Al VI-lea Simpozion Național de Dialectologie, Cluj-Napoca, 12-14 noiem. 1990, p. 6
- *O veche publicație necunoscută din Basarabia*, în *Valori bibliofile din Patrimoniul Cultural Național*, XI, Alba-Iulia, 23-25 noiem. 1990, p. 7
- *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail”* [din Basarabia], Ediție, studiu introductiv, note și indici de Zamfira Mihail și Paul Mihail, București, Editura Litera, 1980, XXXII + 263 p.

Rec.:

- *Bibliografia Istorică a României*, VI, 1979-1984, Ed. Academiei, București, 1985, nr. 1061, p. 354
- Alexandru Duțu, *Un nou Neculce*, în „România Literară”, București, nr. 47 din 20 noiembrie 1980, p. 8
- Iorgu Iordan, *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail”*, București, 1980, în „Limba Română”, București, 1981, nr. 4, p. 343
- Liviu Onu, *O prestigioasă ediție a cronicii lui Neculce*, în „Revista de Istorie și Teorie Literară”, București, 30, 1981, nr. 2, p. 293-296
- Nicolae Stoicescu, *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail”*, București, 1980, în „Revista de istorie”, t. 34, 1981, nr. 7, p. 1381-1385
- Ștefan Gorovei, *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail”*, București, 1980, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, Iași, XVIII, 1981, p. 705-708
- Gh. Chivu, *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail”*, București, 1980, în „Limba și Literatură”, București, vol. III, 1981, p. 482-485
- Ștefan Ștefănescu, *La cronique de Ion Neculce copiée par Ioasaf Luca. Le manuscrit „Mihail”*, în „Livres Roumains”, 1981, nr. 2, p. 5

- Mircea Angheliescu, *Cronica lui Neculce și spiritul veacului*, în „Transilvania”, Sibiu, 1981, nr. 1, p. 44-45
- Gheorghe Cunescu, *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail”*, în „Mitropolia Olteniei”, Craiova, XXXIII, 1981, nr. 7-8, p. 492-494
- Aura Soare Georgescu, *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail”*, București, 1980, în „Revue des études sud-est européennes, XX, 1982, nr. 1, p. 173-175
- Ioan Alexandru, *Cronica lui Neculce*, în „Flacăra”, București, nr. 31 din 30 iulie 1981, p. 7
- Cătălina Velculescu, *Viața cărților. Manuscrisul „Mihail”*, în „Luceafărul”, XXVI, nr. 7 din 19 feb. 1983, p. 2
- Al. Zub, *Contribuții ieșene la istoria culturii naționale*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, Iași, XIX, 1982, p. 15
- Șt. Lemny, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, Iași, XIX, 1982, p. 770
- Ștefan Gorovei, *De ce așa de târziu? O altă versiune a Cronicii lui Neculce*, în „Cronica”, Iași, nr. 5 din 30 ianuarie 1981, p. 2
- Pr. Ioan Loghin Țurcanu, pr. Anton Frunză, *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail”*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, Iași, LVIII, 1982, nr. 1-2, p.166-168
- *Südosteuropa – Bibliographie*. R. Oldenbourg Verlag, München Band VI/I, (Rumänien 1971-1980), 1992, nr. 655, p. 59
- Pavlina Bojčeva, în „Études Balkaniques”, Sofia, 1983, nr. 3, p. 32
- *Bibliografia românească de lingvistică*, în „Limba Română”, 30, 1981, nr. 4, nr.972, p. 386, 997, p. 387; 31, 1982, nr. 4-5: nr. 964, p. 355, nr. 976, p. 356, nr. 982, p. 356, nr. 1000, p. 357, nr. 1010, p. 358, nr. 1011, p. 358; 32, 1983, nr. 4, nr. 1245, p. 322, nr. 1268, p. 323, nr. 1316, p. 326; 33, 1984, nr. 4, nr. 939, p. 285; 34, 1985, nr. 4, nr. 931, p. 301
- Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Document în replică. Un manuscris din 1814[1824] al predicilor lui Antim Ivireanul [din Basarabia]* în „Manuscriptum”, IV, 1973, nr. 2, p. 170-173

- *Bibliografia românească de lingvistică*, în „Limba Română”, 1974, nr. 4, nr. 615, p. 317; 1975, nr. 4, nr. 579, p. 374
- *Bibliografia istorică a României, IV (1969-1974)*, București, 1974, nr. 7241, p. 352
- Dumitru Soare, în „Studii Teologice”, 1973, nr. 7-8, p. 599
- Antim Ivireanul, *Didahii*, editor G. Ștrempel, Ed. Minerva, București, 1983, p. 246

**Papers about Romanian culture from Bessarabia
by Zamfira MIHAIL**

Dorin CIMPOEȘU

De la statutul de asociat la cel de țară candidat la UE

D.C. – prof. dr. în istorie, semnează zeci de articole și, între altele, volumele *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1988-1989* (2009); *Republica Moldova între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Regimul post-totalitar din Republica Moldova* (2012); *Basarabia la un secol de la marea Unire* (2018) etc. Unic specialist în istoria politică recentă a Basarabiei.

Depunerea cererii de aderare la UE

În contextul războiului împotriva Ucrainei, declanșat de Rusia, la 24 februarie 2022, președintele Volodimir Zelenski a solicitat, la 28 februarie 2022, liderilor de la Bruxelles să aprobe, în regim de urgență, admiterea țării sale în structurile integratoare ale UE.

La doar trei zile după acest demers, Republica Moldova și Georgia, adeptele ale valorilor și principiilor europene, profitând de oportunitatea creată, au înaintat la rândul lor cereri similare de aderare la UE.

Cererea de admitere a Republicii Moldova a fost semnată la 3 martie 2022 de către președintele Maia Sandu, președintele Parlamentului, Igor Grosu și de premierul Natalia Gavrilița. Aceasta a fost adresată președintelui Franței, Emmanuel Macron, țară care deținea președinția Consiliului UE la acel moment, după care a fost depusă la Bruxelles.

Cu prilejul semnării cererii, Maia Sandu a făcut o declarație de presă, subliniind următoarele: „Am demonstrat că suntem un popor matur și am arătat că vrem să trăim după

reguli europene atunci când am apărut democrația la alegeri. Acum suntem maturi și oferim ajutor vecinilor, ne păstrăm neutralitatea, dar rămânem calmi și generoși. Maturizarea ne-a luat 30 de ani, acum cu lecțiile învățate suntem gata să ne asuma responsabilitatea viitorului. Vrem să trăim ca parte a lumii libere”¹.

Totodată, aceasta a arătat că „Republica Moldova trebuie să aibă un parcurs european clar și suntem pregătiți să facem totul pentru realizarea acestui obiectiv național și fundamental. Vom parcurge toate etapele pentru a construi viitorul prosper al poporului nostru. Împărtășind aspirațiile noastre europene, Uniunea Europeană va arăta lumii întregi cât de mare e puterea democrației și libertății. Știm exact ce avem de făcut. Împreună vom fi mai puternici”².

În același context, Nicu Popescu, ministrul afacerilor externe și integrării europene, a declarat că „este o zi la care viitoarele generații se vor raporta cu mândrie, fiind momentul când țara noastră în mod ireversibil s-a ancorat în spațiul european”³, arătând motivele acestui demers: „Europa înseamnă libertate. Este o forță a supremației legii, a respectului pentru demnitatea umană și a libertății în care credem ferm; Europa înseamnă solidaritate; Europa înseamnă pace. Avem nevoie de pace în regiunea noastră”⁴.

Chestionarul de aderare

La 11 aprilie 2022, Comisarul pentru vecinătate și extindere al UE, Olivér Várhelyi, aflat într-o vizită la Chișinău, i-a transmis ministrului afacerilor externe și integrării europene, Nicu Popescu, chestionarul Comisiei Europene privind cererea de aderare la UE a Republicii Moldova.

Referindu-se la conținutul acestuia, Nicu Popescu declara: „Am primit un set de 369 de întrebări referitoare la funcționarea sistemului politic existent în Republica Moldova. Cel de-al doilea set va veni în curând la Chișinău și va conține întrebări referitoare la implementarea acquis-ului comunitar. Cele două chestionare reprezintă o radiografie a întregului sistem existent în Republica Moldova. Faptul că Uniunea Europeană a oferit acest chestionar de aderare este o confirmare a

faptului că Republica Moldova este un stat cu un sistem democratic funcțional”⁵.

Acesta a precizat că, pentru a completa chestionarul, „am constituit mai multe grupuri de lucru care vor răspunde la întrebări. Răspunsurile vor trece (prin) mai multe filtre pentru a obține limbajul setat cu care sunt obișnuiți oficialii instituțiilor de la Bruxelles”⁶.

Demnitarul mai sublinia că chestionarul completat va fi trimis Comisiei Europene în cursul lunii mai, urmărindu-se astfel ca, după reuniunea Consiliului European din luna iunie, să fie obținut un răspuns.

Prin aceasta, „o dată în plus dorim să demonstrăm că suntem o țară în care democrația funcționează, reformele sunt posibile, procesele de transformare dau rezultate, iar viitorul nostru european este ireversibil”⁷, preciza Nicu Popescu.

Între timp, lucrurile s-au accelerat și s-au dezvoltat în direcția dorită și așteptată atât de mult de liderii actuali de la Chișinău.

Accelerarea demersurilor de aderare

Astfel, la 5 mai 2022, Parlamentul European a votat o Rezoluție prin care solicita Consiliului European și Comisiei Europene să acorde Republicii Moldova statutul de stat candidat la Uniunea Europeană. Rezoluția a fost susținută de toate grupurile parlamentare, demonstrând un sprijin larg pentru agenda de integrare europeană a Republica Moldova⁸.

La invitația șefului Parlamentului European, Roberta Metsola, președintele Maia Sandu a adresat, la 18 mai 2022, un mesaj eurodeputaților, după care a participat la o conferință de presă comună împreună cu înaltul oficial comunitar european.

Maia Sandu a vorbit în Parlamentul European despre provocările cu care se confruntă Republica Moldova, în contextul de securitate creat de la începutul războiului Rusiei împotriva Ucrainei și a prezentat argumentele pentru acordarea Republicii Moldova a statutului de țară candidat la Uniunea Europeană.

Între acestea, a menționat că „Moldova este o țară europeană cu istorie europeană și care va avea, fără îndoială, un viitor european. Vorbim una din limbile oficiale ale Uniunii Europene, iar cetățenii noștri și-au demonstrat, de multe ori, atașamentul față de valorile libertății și democrației atunci când s-au opus abuzurilor antidemocratice în țara noastră”⁹.

Apoi, a arătat că „pentru noi, Uniunea Europeană este, întâi de toate, un proiect de pace, de aceea, pe 3 martie, am semnat cererea de aderare la Uniunea Europeană. Aderarea este singura opțiune strategică ce oferă Republicii Moldova șansa de a rămâne parte a lumii libere”¹⁰.

În continuare, a spus că „Nu suntem naivi – înțelegem că integrarea europeană a Moldovei va fi un proces lung și complex, care va cere mult efort și muncă. Nu căutăm concesii sau scurtături pe această cale. Suntem pregătiți să ne facem temele și vrem să fim apreciați după rezultat”¹¹.

A remarcat importanța „...rezoluției Parlamentului European din 5 mai, care recomandă acordarea Republicii Moldova statutului de țară candidat și perspectiva de aderare la UE. E un semnal important de sprijin pentru cetățenii noștri”¹².

De asemenea, a exprimat faptul că „Moldova și-a dovedit atașamentul pentru valorile europene și în contextul vitreg al războiului din Ucraina. Țara noastră a condamnat ferm războiul din prima zi, am pledat pentru restabilirea păcii. Iar moldovenii și-au deschis casele și inimile pentru refugiații ucraineni”¹³.

Concluzia unanimă a fost că Maia Sandu și-a construit în mod inteligent discursul, mărindu-i impactul prin folosirea unor metafore emoționante, aplauzele îndelungate și entuziasmante confirmând excelenta impresie pe care a produs-o: „Noi aparținem Uniunii Europene. Suntem o țară europeană, cu o limbă europeană, o istorie europeană și un sistem politic european... Avem nevoie de o decizie politică ce va fi, pentru Moldova, farul în aceste furtuni cumplite, ghidând țara noastră pentru anii ce vin”¹⁴.

La 17 iunie 2022, Comisia Europeană a recomandat statelor membre ale UE să acorde Republicii Moldova și Ucrainei statutul de țară can-

didat pentru aderarea la Uniunea Europeană¹⁵. Anunțul a fost făcut de către președintele Comisiei, Ursula von der Leyen, care a spus că ambele țări mai au de făcut reforme, iar „mingea este în terenul lor”. „Recomandăm Consiliului să acorde Moldovei o perspectivă europeană și statut de țară candidată, cât timp face reforme”¹⁶, a precizat președintele CE.

Salutând această recomandare, președintele Maia Sandu a subliniat: „Sunt exact domeniile în care ne-am asumat să facem schimbări în fața cetățenilor și ne vom respecta angajamentul. Comisia va monitoriza progresele înregistrate în aceste domenii până la sfârșitul anului 2022. Mizăm pe faptul că, la reuniunea din 23-24 iunie a Consiliului European, statele membre ale UE vor sprijini recomandarea Comisiei Europene și vor acorda țării noastre statutul de țară candidată. Este un moment important pentru viitorul Republicii Moldova și este speranța de care au nevoie cetățenii noștri. Știm că acest proces va fi unul complex, dar suntem determinați să parcurgem acest drum, al cărui obiectiv este ancorarea țării noastre în spațiul valoric european, pe calea progresului și a bunăstării”¹⁷.

Acordarea statutului de țară candidat la UE

La nicio săptămână de la recomandarea CE, respectiv la 23 iunie 2022, președintele Consiliului European, Charles Michel, a anunțat că Republica Moldova și Ucraina au primit statutul de țară candidat pentru aderarea la Uniunea Europeană, decizia fiind aprobată în unanimitate. Înalțul demnitar european a adresat felicitări șefilor de stat ai celor două țări și a apreciat că decizia Consiliului European este „un moment istoric”¹⁸. În context, președintele Comisiei Europene, Ursula von der Leyen, a specificat: „Toate cele trei țări sunt parte a familiei europene. Nu am avut niciodată vreun dubiu. Și decizia istorică de astăzi confirmă acest lucru. Aceasta oferă celor trei țări perspectiva europeană și trasează calea pe care trebuie să o urmeze. Cred că este un moment de mare satisfacție. Nu pot exista semne mai bune de optimism pentru Ucraina, Moldova și Georgia în aceste vremuri complicate”¹⁹.

Referindu-se la aceeași decizie, Josep Borrell, Înalțul Reprezentant al UE pentru Politică Externă, a menționat: „S-a făcut istorie. După ce

Consiliul European a decis să-i acorde Moldovei statutul de candidat UE, țara pornește pe calea sa către un viitor în UE. Moldova aparține familiei UE și o vom sprijini în fiecare pas făcut pe drumul nostru comun”²⁰. La rândul său, președintele Franței, Emmanuel Macron, a salutat „decizia istorică” de a acorda statutul de candidat la UE, spunând că Bruxelles-ul „datora” acest lucru Republicii Moldova. În același timp, acesta avertiza că procesul de aderare va fi exigent și a recunoscut că decizia a fost legată de contextul războiului Rusiei împotriva Ucrainei: „Este politică, știu foarte bine asta”²¹.

Decizia istorică a Consiliului European a produs reacții pozitive în mai multe cancelarii europene și la Washington.

Astfel, secretarul de stat american Anthony Blinken a declarat: „Statutul Moldovei de țară candidat la UE este un rezultat remarcabil al eforturilor depuse de țară și de Guvern”, iar SUA vor susține procesele democratice și realizarea reformelor necesare pentru apropierea ireversibilă a Republica Moldova de Uniunea Europeană²². Declarația înaltului oficial american a fost făcută cu prilejul întrevederii acestuia cu prim-ministrul Natalia Gavrilița, care a efectuat o vizită de lucru în SUA, în perioada 14-21 iulie 2022.

Reacții pro și contra la Chișinău

La Chișinău, decizia Bruxelles-lui, unică în istoria UE, a produs un entuziasm extraordinar, deoarece autoritățile nu se așteptau la o reacție atât de promptă din partea organismelor europene.

În această atmosferă, Maia Sandu a rostit, la 24 iunie 2022, o alocuțiune pentru toți cetățenii Republicii Moldova referitoare la importanța acestui moment cu adevărat istoric. În primul rând, președinta a ținut să precizeze că „prin decizia de ieri (23 iunie 2022 – n.n.), statele membre ale Uniunii Europene și-au confirmat dorința de a sprijini Moldova în procesul de pregătire pentru a ne alătura familiei Uniunii Europene. Suntem recunoscători pentru această deschidere”²³. Apoi, a arătat că „cetățenii, instituțiile statului, societatea civilă au lucrat consecvent, ani la rând, pentru a ajunge aici. La alegerile parlamentare din 2019, promiteam oamenilor că vom depune cererea de aderare la UE

până în anul 2023. Iată că nu doar am depus cererea, dar am și obținut statutul de țară candidată²⁴. Dând dovadă de realism și pragmatism, Maia Sandu a subliniat: „Acest eveniment nu schimbă peste noapte lucrurile în țara noastră. Dar acesta ne oferă un sprijin mai mare din partea Uniunii Europene pe calea dificilă pe care mergem pentru a consolida pacea, a îmbunătăți condițiile de viață ale oamenilor și a crea oportunități de dezvoltare celor întreprinzători. Statutul de țară candidată ne oferă o direcție clară de dezvoltare, sprijin pe această cale și, mai important, speranță²⁵.”

După ce a trecut în revistă reformele pe care Republica Moldova trebuie să le facă și care decurg din statutul de țară candidat la UE, șefa statului a spus: „Proiectul pe care îl începem acum, în calea spre aderarea la Uniunea Europeană, va dura mai mulți ani. Nu este proiectul meu, al Guvernului sau al Parlamentului – acesta este proiectul generației noastre, este proiectul dumneavoastră. Iar succesul lui depinde de noi toți.

Noi ne asumăm orice preț politic pe care va trebui să-l plătim pentru realizarea acestui proiect²⁶.”

Maia Sandu și-a încheiat alocuțiunea cu îndemnul: „Astăzi să ne bucurăm, iar de mâine ne așteaptă o muncă grea și de lungă durată pentru construirea Moldovei Europene²⁷.”

Decizia istorică a Bruxelles-ului a făcut și obiectul reuniunii anuale a ambasadurilor Republicii Moldova, care a avut loc la Chișinău, în perioada 18-19 august 2022. În discursul de deschidere a reuniunii, vicepremierul Nicu Popescu, ministru al Afacerilor Externe și Integrării Europene, afirma: „Primul obiectiv major realizat în ultimul an este, evident, apropierea noastră de Uniunea Europeană prin obținerea statutului de candidat la aderarea la UE și prin faptul că noi ca țară la modul practic trecem din categoria așa-numitor vecini ai Uniunii Europene sau parteneri estici în categoria unui stat care va deveni membru al Uniunii Europene²⁸.”

În context, acesta recunoștea și rolul deosebit jucat de România în obținerea statutului de țară candidat la UE de către Republica Moldova: „... am reușit să scoatem țara din izolare, am lucrat fantastic cu România, partenerul nostru cheie, ancora noastră în spațiul european...²⁹.”

Au existat însă și reacții nefavorabile în Republica Moldova față de obținerea statutului de țară candidat la UE, exprimate, cum era de așteptat, de forțele pro-ruse și anti-europene. Astfel, minoritatea parlamentară formată din deputații comuniști și socialiști și-a arătat nemulțumirea față de semnarea cererii de aderare la UE, pe care au calificat-o drept una „pur populistă”, precizând că „adoptarea unor decizii atât de serioase cu privire la vectorul de dezvoltare a țării trebuie realizată ținând cont și de regiunea transnistreană, or obiectivul de bază al Republicii Moldova este reintegrarea țării”³⁰.

Tiraspolul a reacționat, de asemenea, în consens cu poziția minorității parlamentare rusofone de la Chișinău, printr-un comunicat al șefului minister al afacerilor externe transnistrean. În comunicat se specifica faptul că „depunerea de către Republica Moldova a unei cereri de aderare la UE în contextul unui conflict de lungă durată nerezolvat între Transnistria și Republica Moldova, fără a ține cont de opinia Tiraspolului și în afara cadrului consultărilor cu partea transnistreană, (...) pune capăt procesului de reglementare și necesită o formalizare juridică internațională”³¹.

Ca urmare, Tiraspolul cerea Chișinăului „să inițieze un dialog cu Transnistria în scopul unei reglementări civilizate, bazate pe relații pașnice și de bună vecinătate a două state independente prin semnarea unui acord interstatal cuprinzător”³², ceea ce echivala cu recunoașterea independenței acestei enclave separatiste, creată și patronată de Moscova.

Recomandările de pre-aderare

Odată cu acordarea statutului de țară candidat la UE, Republicii Moldova i s-au înmănat și 9 recomandări de preaderare, care au fost formulate de Comisia Europeană și aprobate de Consiliul European.

Acestea prevăd: reforma justiției, combaterea corupției, a crimei organizate, dezoligarhizarea, reforma administrației publice și a serviciilor publice, managementul finanțelor publice, recuperarea activelor, creșterea rolului societății civile în procesele decizionale, protejarea drepturilor omului, combaterea violenței de gen³³.

Pentru îndeplinirea recomandărilor, a fost elaborat un Plan de implementare, care prevede măsuri concrete și termene pentru realizarea acestora în fiecare domeniu. Planul a fost aprobat de Comisia Națională pentru Integrare Europeană și convenit împreună cu MAEIE, echipa guvernamentală și alte instituții naționale, reprezentanții societății civile, precum și cu Comisia Europeană³⁴.

Potrivit documentului, termenul de scadență pentru cele mai multe dintre măsuri este decembrie 2022, când Comisia Europeană ar urma să facă o primă evaluare a progresului făcut în îndeplinirea recomandărilor. Ultimele măsuri, planificate până în iunie 2023, privesc angajamentele de dezoligarhizare, de combatere a criminalității organizate și spălării banilor, precum și de implicare a societății civile în procesele decizionale. Cele mai complexe, dar și mai dificil de realizat în termenele stabilite sunt recomandările privind reforma justiției, combaterea corupției și dezoligarhizarea.

În general, cele 9 recomandări se regăsesc în programul de guvernare al partidului aflat la putere, PAS. Multe dintre măsuri privesc modificări legislative și aprobări de legi, strategii, regulamente și alte politici. Având o majoritate parlamentară confortabilă, guvernul nu ar trebui să întâmpine dificultăți în îndeplinirea recomandărilor, deși termenul de un an pe care și l-a propus este unul ambițios, mai ales că anul 2023 este unul electoral.

În situația în care se reușește îndeplinirea Planului de acțiuni, în termenul asumat de Chișinău, negocierile de aderare ar putea începe în 2024. Acestea ar putea dura mai mulți ani sau chiar decenii până la integrarea efectivă a Republicii Moldova în UE.

Note și referințe

¹ Agenția *Moldpres*, 3 martie 2022.

² *Idem*.

³ www.deschide.md, 3 martie 2022.

⁴ *Idem*.

⁵ Agenția *Moldpres*, 13 aprilie 2022.

⁶ *Idem*.

⁷ Agenția *Moldpres*, 11 aprilie 2022.

⁸ Agenția *Moldpres*, 5 mai 2022.

⁹ www.presedinte.md, 18 mai 2022.

¹⁰ *Idem*.

¹¹ *Idem*.

¹² *Idem.*

¹³ *Idem.*

¹⁴ <https://www.dw.com/ro/maia-sandu-%C3%AEn-parlamentul-european/a-61864110>, 19 mai 2022.

¹⁵ Agenția *Moldpres*, 17 iunie 2022.

¹⁶ *Idem.*

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ Agenția *Moldpres*, 23 iunie 2022.

¹⁹ https://www.publika.md/liderii-ue-au-transmis-mesaje-de-felicitare-pentru-moldova-si-ucraina_3126634.html#ixzz7X7JlrX9I, 23 iunie 2022.

²⁰ *Idem.*

²¹ www.digi24.md, 23 iunie 2022.

²² Agenția *Moldpres*, 20 iulie 2022.

²³ www.presidente.md, 24 iunie 2022.

²⁴ *Idem.*

²⁵ *Idem.*

²⁶ *Idem.*

²⁷ *Idem.*

²⁸ Agenția *Moldpres*, 18 august 2022.

²⁹ *Idem.*

³⁰ www.europalibera.org, 4 martie 2022.

³¹ *Idem.*

³² www.deschide.md, 4 martie 2022.

³³ www.europalibera.org, 2 august 2022.

³⁴ www.deschide.md, 5 august 2022.

Abstract

From association status to EU candidate country status

Keywords: *European aspirations; European integration; association agreement; candidate country status*

The European aspirations of the Republic of Moldova appeared as early as 1994, when the Cooperation and Partnership Agreement with the EU (November 28, 1994) and the Moldova-EU Action Plan within the Neighborhood Policy (February 22, 2005) were signed.

Some governments from Chisinau have even introduced the phrase European integration in their titles, such as: the Alliance for European Integration, the Pro-European Coalition and the Political Alliance for European Moldova. The Ministry of Foreign Affairs itself completed its name with the phrase „European integration”.

The European path of the Republic of Moldova took a clearer and more concrete shape during the governance of the Alliance for European Integration, when it signed the Association Agreement with the EU, in Brussels, on June 27, 2014, which was then ratified by the European Parliament, on November 13, 2014.

However, the implementation of the reforms provided for in that document were procrastinated, postponed and mostly imitated by subsequent governments.

This caused the Chisinau authorities' relations with the EU and other Euro-Atlantic bodies to deteriorate continuously and ultimately lead to their minimization and the isolation of the Republic of Moldova on the international level.

The coming to power of President Maia Sandu and her party (PAS), with an assumed pro-European program and orientation, created a particularly favorable internal political context and radically changed the relations of the Republic of Moldova with the Euro-Atlantic bodies.

This situation, as well as the prioritization of the geo-strategic interests of the USA and the EU in the Black Sea area, after the start of Russia's war against Ukraine, helped the Republic of Moldova obtain, in an unexpectedly short time, the status of a candidate country for joining the EU.

Ion I. IONESCU

Despre destin și destinații, evenimente și bifurcații...

I.I.I. – profesor universitar doctor, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Profesor Emerit* (2018).

De o bucată de vreme parcă suntem mai atenți la prezența lui Dumnezeu și la relațiile pe care le avem cu el. La școală ni s-a spus că „Homo sapiens l-a creat pe Dumnezeu” acum 2 500 de ani. De fapt, această creație e repetată de către fiecare generație, de către fiecare dintre noi pentru a ne marca odiseea. Când credeam în zei, îi priveam de aproape și puteam sta de vorbă cu ei pentru a-i cunoaște. Acum, ca să-l căutăm pe Dumnezeu, trebuie să ne ducem departe cu privirea, cu gândul, ideea de Dumnezeu fiind legată de ideea de destin, de destinație. Zeul soarelui egiptean era zeu tăcut, nu intervenea în istoria oamenilor. Grecii, „inteligenta pură” aristoteliană au inventat alți zei, după care a urmat Dumnezeul iudeo-creștin, Dumnezeul ordinii și semnării...

De circa 2 500 de ani ontologizăm sacrul, iar „divinitatea” a devenit entitate definitivă, necesară¹... Acum trece prin momente dificile. Mulți chiar o scot din viața lor, din lume... „Specialiștii” au identificat tot felul de explicații pentru o asemenea comportare².

De exemplu, „criza generală a genealogiei”, a relației tată-fiu, a paternității, care nu mai sunt „invariant istoric”. În lumea non-patriar-

hală, Tatăl Nostru se schimbă, iar reîntemeierea tatălui e apreciată ca arhaism de către „feminisme” și alte „orientări” care „demonstrează” „criza tatălui”, „criza Creatorului cerului și al pământului” (sic!)... Dacă Pământul nu este în centrul universului, dacă omul-tată nu mai este în centrul vieții socioculturale, societale, atunci de ce Tatăl Nostru ar rămâne în centru? Universul geocentric era teocentric. De ce am pune pe cineva în centrul vieții, dacă nu suntem în centrul sistemului solar, se întrebau Copernic și Galilei (care au plătit scump pentru asemenea întrebare...). Chiar religia l-a retrogradat într-un fel pe Dumnezeu prin Isus, care are chip, e născut de femeie, moare răstignit etc., repere identificabile pentru oamenii care-l văd mai accesibil decât pe Dumnezeul pe care nu-l văd...

„Specialiștii” spun, de exemplu, că „nașterea” Tatălui Nostru unic e legată de apariția alfabetului, a scrierii, care au permis abstractizarea, conceperea lui în minte, dincolo de aparențele materiale. Nu-l vedem, dar putem citi despre el și putem interpreta. „Fericiți cei care, fără să-l fi văzut, cred în el”... În „videosferă”, este „credibil” ceea ce-i „vizibil”. Nu credem până nu vedem („este adevărat, am văzut la televizor”...). Biblia tipărită, reproducerea Scripturilor nu au pus în discuție tradiția privind divinitatea. Războaie au fost între cititorii „cărților sfinte”... Dumnezeul citit a prevalat asupra „celor văzute și nevăzute” fiindcă a putut fi... luat la „purtător”. Zeul în forma unei statui nu putea fi purtat (când ești nevoit să mergi prin deșert, nu poți lua cu tine o statuie...), de aceea zeii antichității au fost zei locali. Poți lua zeul cu tine dacă este într-un text pe papyrus, sau pe foaia de hârtie. Dumnezeul citit a câștigat și cititori. Criza actuală a lecturii dăunează grav transiterii divinității, a Tatălui Nostru (care era incontestabil pentru inchizitori și „planificatorii strategici” ai cruciadelor). De când memoria e încredințată computerele, ea crește în progresie geometrică, la intervale foarte scurte, dar nu cresc la fel și abilitățile memoriei multora dintre noi... Sunt puțini cei care mai recită pe de rost, sunt mulți credincioși care nu cunosc „rugăciunile elementare”, chiar și unii preoți citesc predica de pe „smartfon”... Creierul colectiv e imens, iar creierile individuale stochează puțin. Este adevărat că se pot stoca informații religioase pe „cipuri”, dar la „extaz” oamenii pot ajunge prin gesturi și cuvinte atunci când sunt laolaltă... Bisericile au început să televizeze slujbele, însă în fața televizorului credincioșii nu sunt laolaltă, actori, ci spectatori care se uită

la Liturghie ca la spectacol, nu cu bucuria de „a fi împreună”, laolaltă, în același loc. Slujba televizată ține departe credinciosul de „semenul” său. Nici euharistia televizată nu facilitează apropierea. Dumnezeu nu e la fel adorat în sfera video (videosferă). Dumnezeu este cel din Biblie, iar odată cu dispariția disponibilității, a abilității de a citi, odată cu creșterea analfabetismului funcțional, pot dispărea chiar amintirile care l-au construit și au construit civilizația. Inventarea scrisului, a tiparului au fost revoluții care l-au transformat pe Dumnezeu conform dorinței oamenilor, în limba lor. Digitalul, tele-prezența, „lumea virtuală” scot din lume ideea unui tot integrat și introduc opțiuni, colaje, opționale, diversități, diversivuni – cadru favorabil dezvoltării religiilor detotalizate, dereglementate, chiar deconfesionalizate, a „religiilor fără Dumnezeu”, care nu se transmit pe un singur canal de comunicare. Videosfera (lumea imaginilor) nu este aceea a textului scris. Fiecare imagine e una între altele, derulate rapid, fie că e a Papei sau a unui Dalai Lama...

Vedem și noi, nu numai „specialiștii”, că religiile au devenit mai pragmatice, la fel ca oamenii care-și spun că pot trăi fără serviciile unui Salvator, ale unui Mântuitor, din moment ce există atâtea mijloace de înlăturare a fricii, de calmare a durerii și suferinței, din moment ce pot fi vindecate/prevenite boli sau pot fi făcute „mutații genetice” la plante și animale... La ce e bună „binecuvântarea preotului în numele Domnului”, dacă oamenii au „securitate socială”, „asigurări”, „ajutoare” care le acoperă pierderile, riscurile? Religia a fost un sistem de protecție pe termen lung („Credeti în Dumnezeu și veți fi cândva mântuiți!”). Astăzi oamenii vor protecție pe loc, urgent (așa cum o pot face asigurările, casele de pensii, ajutoarele sociale...). În caz de accident auto, incendiu, de grindină care distruge grădina, oamenii pot apela și la biserică, pot aprinde lumânări, pot ieși cu icoanele pe câmp, dar depun imediat o „plângere”, o „cerere”, fac „cozi la ghișeele” care acordă despăgubiri... Care au fost funcțiile lui Dumnezeu și ale lui „homo sapiens” timp de cincizeci de generații pline de războaie, de moarte, de așezări devastate, de terorism, coronavirus, „operațiuni speciale”³, ale bisericilor care există și acolo unde sănătatea individuală și colectivă, pacea, viața sunt amenințate, distruse, acolo unde moartea stă la pândă, iar ziua de mâine este incertă?⁴

Spun „specialiștii” că religia s-a bazat (și se bazează) pe „vină”. Dacă „păcatul original” este astăzi o expresie care face pe mulți să zâmbească, ce să răscumpărăm rugându-ne? În anomia în care trăim, vedem cotidian cât e de greu de numit și de identificat vinovăția, cât de greu li se „descifrează” „vinovaților” responsabilitatea... În creștinism, omul intra în lume printr-un „botez întru iertarea păcatelor”. Acum botezul este voluntar, oamenii se pot converti de la o etnie la alta, de la o religie la alta, ceea ce face ca lumea să devină „voință și reprezentare”, nu destin propovăduit de biserică... De fapt, iudeo-creștinismul a înscris omul pe linia, pe traiectoria pe care au fost introduse apoi Crăciunul, Paștele etc., care se întorc odată cu anotimpurile. Săgeata timpului care se îndrepta spre „Judecata de Apoi” e concurată astfel de tema labirintului, a roții, de revenirea în cerc, de „veșnica întoarcere” – configurații specifice societății care nu mai vede viitorul pe o linie care unește Λ și Ω , ci „viitori posibili” înșesați de evenimente și fapte reunite în „bucle”, fără „legi ale perspectivei”...

Iată câteva „explicații” propuse de „specialiști” pentru faptul că „bisericele se golesc”, că oamenii stau în camere, pe canapele, la televizor, că își „descarcă sufletul” mai curând la psihiatru sau în „platoul tv”, în fața milioanele de telespectatori...

Promotorii Reformei au vrut cândva să „regeneze” credința creștină prin revenirea la „autenticitatea originilor”. Răscolirea Antichității a produs însă Renașterea, modernitatea, „postmodernitatea”... Astăzi, cei care „se detașează de lumea creștină” pot produce... mutații precreștine, precum preeminența naturii, întoarcerea la Mama Terra etc. Lumea oamenilor e „invitată” „să se reintegreze” în lanțul viețuitoarelor, mulți nu mai pot fără animale de companie în casă, fără animale domestice în curte, trăiesc cu „animalele comunitare” pe străzi, formulele vegetariene sunt la mare căutare. Lumea animalelor, lumea plantelor nu au istorie. În acele lumi se dau lupte cotidiene cu virușii, cu furtunile, cu seceta sau inundațiile, acolo speciile se luptă între ele. Omenirea actuală se confruntă cu furtuni, tornade, secete, pandemii, epizootii, „operațiuni speciale” de distrugere a fraților... Răspândirea neopăgânismului poate întoarce omul, lumea, la „soarele egiptean”, la „vechii greci”, la Renaștere, Iluminism etc. Monoteismul pare să arate mai multă compasiune pentru toți cei actualmente vii, promovează o „glo-

balizare fericită”, dar „globalizarea” produce și reînvierea amintirilor locale, remobilizarea unor zei vernaculari, a unor locuri pierdute⁵, inducând reidentificări, protejează identități care se vor imune la contagiuni⁶... Dacă posibilul credincios, probabilul „enoriaș”, devin „clienți pe piață” în care au de ales între „zen”, „meditație transcendentă”, „reîncarnare”, Talmud, Coran, Biblie, el poate alege puțin zen, puțină meditație transcendentă, puțină reîncarnare... Poate adăuga și alte opțiuni oferite de „marketingul religios”⁷.

Religia⁸ continuă să rezoneze în oameni, fiindcă „Adam și Eva”, „Abel și Cain”, „Iosif și frații săi” ș.a. au fost înfățișați ca entități care s-au războit contra Tatălui, s-au ucis, s-au bătut între ei, nu au avut nevoie de un arbitru... Ca să existe o comunitate, trebuie să fie ceva „deasupra”, un „dat superior”⁹, transcendent, axa orizontală care ne conține pe „noi” și pe „ei”, conexându-se cu axa verticală care leagă un „sus” de un „jos”. Conjunția axelor cere referința la un „Preaînalt”, la „Atotputernic”, dar conjunția implică și disjunția între cei care cred în „Cel de Sus” și se opun celor care nu cred. Și invers... Credinciosul își dorește să fie în centrul în care axa verticală (fiu-tată) și axa orizontală (frate-frate) se întânesc, se conectează. Pot fi frați toți? Și cei fără un tată comun, fără o referință comună?

Ajungem iar la „marea povestire” cu ambivalența sacrului, posibilitatea nașterii fără moarte, a zilei fără noapte...

Astăzi, se pare că „marii gânditori” nu mai au curajul să construiască o „mare povestire” despre omenirea în mutație profundă, preocupată de globalizare, bani, piață, politică, pandemii, medicamente, război... Socioculturile și religiile se „transnaționalizează”, „fragmentele socio-culturale și religioase” se interpenetrează pe măsură ce se înmulțesc sateliții artificiali, posturile de televiziune, iar internetul invadează lumea. Alte povestiri, ale „făuritorilor de coșmaruri”, sunt acum „în vogă”, ca să nu aibă oamenii timp să se gândească la „promisiunile deșarte” ale „conducătorilor” și ale „politicienilor”, la corupție, la lipsa de responsabilitate a altor categorii de decidenți... Cei care vor doar să supraviețuiască trăiesc ușor și în aceste condiții, fiindcă ei nu folosesc simboluri sofisticate, nu construiesc teorii, nu sunt stresați de prădarea resurselor, de involuția culturală, de parazitismul social, nu se gândesc la viitorul pe termen lung sau la ceea ce lasă în urmă ... Nimeni nu ar

trebui să se lase vulnerabilizat, să-și lase mintea vulnerabilizată de către aceia care le-o țin ocupată cu tot ce născocesc... Nimeni nu ar trebui să fie de acord cu dezumanizarea, cu decivilizarea, cu barbaria războiului în plin secol XXI etc., dar cum cultura nu se transmite genetic, dacă oamenii nu fac efortul să gândească, să acționeze, să creeze, involuează cu timpul, se (auto)condamnă la obscuritate, la întuneric...

Sociologul Anthony Giddens a acordat importanță dimensiunii temporale a „acțiunii sociale”, dar a criticat „legarea într-o totalitate închisă în sine a diversității”, tendința de a gândi istoria ca pe o linie, uitând de întâmplare, dezordine, discontinuu, singular, accidental... Cei care au propus o „doctrină unitară” au folosit informații din vremea lor pentru a concepe o lume simplă, clară, omogenă, supusă legilor, independență de alți „savanți” și de reprezentările „oamenilor simpli”... A plăcut și place multora „propunerea” unei lumi simple, previzibile, care oferă doar certitudini... Mulți sunt „marcați” de „gândirea clasică”, de propunerile, de „doctrinile” ei, cu un „punct zero” de la care începe organizarea, ordinea, cu un „echilibru stabil” ...

„Gândirea contemporană” denumește și definește însă: „raportul ordine-dezordine”, „ordinea improbabilă”, „metastabilitatea”, „decalajele dintre nivele”, „pragurile”, „energia potențială”, „stările departe de echilibru”, „atractorii stranii”, „incertitudinea persistentă”, „indecidabilitatea”... Toate aceste distingeri, definiții, idei au stârnit și au indus nedumerire, teamă și s-au tradus prin „luarea unor poziții” diferite în viața socioumană reală. *Totul se petrece în spiritul meu, care este un punct de vedere al spiritului universal*, spunea odinioară Hegel. *Reprezentarea mea este capitală*, susținea Schopenhauer. *Un fapt, un fenomen nu devin inteligibile dacă nu identificăm sensul, semnificațiile pe care le dau oamenii din interiorul propriilor proiecte asupra lumii*, au susținut alții. „De-a lungul timpului” au fost propuse „modele” cauzale, sistemice, structuralist-funcționaliste etc., au fost urmărite și analizate „comportamente strategice”, „efecte ale agregării” (inter)acțiunilor etc. A opta însă pentru un model, pentru o teorie cu pretenția hegemoniei înseamnă a adopta un punct de vedere reduționist, sterilizant pentru cunoașterea complexității lumii, care este o *construcție istorică și cotidiană a actorilor individuali și colectivi, condiția și rezultatul, matricea și produsul acțiunilor intersubiective*. Cunoaștem unele condiții și consecințe a ceea ce facem

zi de zi, dar competența noastră e limitată de subconștient, de condițiile (ne)(re)cunoscute ale acțiunilor și de consecințele (ne)intenționale ale actelor noastre. Folosim rutine pentru reducerea anxietății, angostei, pentru menținerea sentimentului securității existențiale, dar nu putem omite schimbările contextului, ale frontierelor spațial-temporale ale interacțiunilor, co-prezențele, status-urile și rolurile în mutație, obligațiile, drepturile și sancțiunile, gradele diferite de închidere-deschidere a totalităților societale... Suntem mai mult sau mai puțin liberi după cum știm să alegem să fim, să gândim, să acționăm în funcție de „predispozițiile” noastre, de posibilitățile de acțiune și de resursele existente în mediul nostru natural și sociocultural. Suntem beneficiarii unei „rezerve de cunoștințe și experiențe”, ai unui „tezaur de memorie” și facem proiecte de traiectorii alegând obiective, dispozitive, optând pentru anumite valori, norme, reguli, în urma negocierii, acordului, compromisului între actorii individuali și colectivi. Nu putem postula că doar acțiunea individuală este determinată de „ordinea universală”, că oamenii aleg doar după „obișnuințe căpătate într-o viață anterioară” nici că acțiunea individuală determină „ordinea universală”¹⁰... Alegem să fim, trăim, gândim, acționăm după cum ne-am socializat în familie, școală, în mediul sociocultural local, național, internațional, după ce-am făcut și noi din noi înșine. Suntem ființe fizico-chimico-bio-psiho-etno-socio-culturale, care nu știm totul despre noi și despre lume pentru a ne „calcula” matematic și a ne programa traiectoria...

Trăim o epocă de schimbări bruște, de incertitudine persistentă, de „rupturi”, „turnuri”, „bifurcații”, în care faptele și evenimentele se amestecă. Majoritatea faptelor istorice și cotidiene reproduc structurile sociale și culturale, dar evenimentele le transformă, pot fi sursa unor reorientări importante ale traiectoriilor individuale și colective. Evenimentele rup continuitatea și perturbă modul de înțelegere a realității ca recti-linie. Evenimentele fac să se bifurce traiectoria, iar indivizii, colectivitățile să o ia pe diferite căi. Liniaritatea traiectoriei nu există fără să fi aderat la ideile de destinație și destin... Indivizii ce dau sens devenirii lor pot defini retrospectiv fapte și evenimente. Dacă stoicii greci, de exemplu, spuneau că zeii voiau să se întâmple ceva cui-va anume, în modelul alegerii, existența și experiența oamenilor sunt o suită de alegeri la răspântii, la răscruci în care iau decizii. Oamenii aleg într-un context în care și semenii lor fac alegeri. Fiecare acțiune

individuală și colectivă poate deconecta/conecta structuri existente, poate crea altele. Structurile nu ar trebui reificate de către „gânditori” sau de către „oameni simpli”, fiindcă ele sunt configurații de (inter) relații, de (inter)acțiuni care, la un moment dat, se prezintă într-un anumit fel, într-un anumit „aranjament”. Ele sunt memoria procesului social, la care (inter)acțiunile și interpretările cotidiene adaugă mereu. Memoria individuală nu reține prea multe fiindcă oamenii caută să păstreze controlul în situații și construiesc strategii pentru a face față incertitudinilor și a reduce riscurile, iar controlul lor nu e niciodată total... Fondatorii sociologiei (Comte, Durkheim, Tönnies) au propus modele ale istoriei ca îndeplinire a logicii trecerii de la „stadiul religios” la „stadiul metafizic”, de la „solidaritatea mecanică” la „solidaritatea organică”, de la „comunitate” la „societate”, datorită „unor cauze”... Declinul încrederii în „progres” s-a soldat cu eclipsarea teleologiei, dar aceasta nu dispare cu totul... A fost o „epocă” în care erau celebrate certitudinile, acum e una în care luăm seama și la incertitudini, la riscuri, la schimbările rapide, cotidiene, în „logica urgenței”. „Principiul certitudinii” a oferit justificări pentru cele mai diverse „propuneri culturale și filosofice” din istoria omenirii... Incertitudinile actuale sunt legate de colapsul „propunerii” culturale și filosofice care, de câteva sute de ani, insistă pe „sporirea abilităților de a stăpâni natura” și a aduce „raii pe pământ”... Dacă viziunea celor vechi asupra lumii pleca de la ideea unei „ordini supranaturale”, modelul newtonian a postulat o „ordine originară” înțeleasă de către oamenii raționali, în „modelul Heisemberg” evenimentele nu sunt predeterminate... De la Herodot și Tucidide, „gânditorii” au urmărit cronologia unor „fapte” și „evenimente” pe care le-au legat ca să identifice un „fir al istoriei”. Ei au fost aceia care au triat și au decis ce este acela un „eveniment istoric”. „Omul simplu” poate fi surprins de evenimente (o naștere, un deces etc.), se poate bucura sau speria, dar „gânditorii” discern – dincolo de discontinuitatea aparentă indusă de acestea – o „logică a succesiunii lor, a faptelor și evenimentelor”... Evenimentul „istoric”, spun ei, se detașează de cotidian, iese din uniformitatea socialului. Pentru „omul simplu”, un botez, o nuntă, o înmormântare reprezintă repere ale traiectoriei, pentru o comunitate, evenimente precum un tsunami, o tornadă, o criză politică, o „operațiune specială de denazificare” le marchează cursul vieții. „Evenimentele istorice” incită la căutări pe „firul timpului”...

Societatea industrială a „încadrat”, a „inșertat” individul în „sfera productivă”, în „lumea muncii”, care ofereau suport, protecție. Traectoria vieții era previzibilă, programată în etape biografice și marcată prin „rituri de trecere”.

În condițiile de standardizare a parcursului vieții, oamenii aflați „în căutarea certitudinilor pierdute” se confruntă cu nenumărate evenimente, cu incertitudini persistente. Le-ar putea gândi ca apărute dintr-un sens înțeles, așteptat, și atunci le-ar înscrie într-o filosofie a destinului. De fapt, se întâmplă ceva ireductibil la o explicație liniară, celor cărora li se întâmplă li se schimbă viața (motivul neavând doar „explicație causală”), codeterminarea evenimentului și a gândirii lui fiind indisociabile... Evenimentele deschid alternative de continuare a traiectoriilor. Opțiunea pentru o cale înseamnă abandonarea altora. Continuarea unei traiectorii liniare înseamnă să fi aderat la ideea că există o linie și o deplasare de-a lungul ei, deci înseamnă să fi aderat la o schemă teleologică. Bifurcația produsă de un eveniment deschide multe căi...

Note

¹ Napoleon spunea oamenilor că Dumnezeu vrea să existe mereu săraci și bogați, fiindcă altfel s-ar ajunge la subversiune socială, dezordine, la idei eliberatoare...

² *Les grandes mutations*, Édition électronique réalisée à partir du tome XXXVIII des Textes des conférences et des débats organisés par les Rencontres Internationales de Genève [Ediție electronică realizată pe baza tomului XXXVIII cu textele conferințelor și dezbaterilor organizate de Întâlnirile Internaționale de la Geneva), Éditions L'Âge d'Homme, Lausanne, 2002

³ www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2019-12-31/myth-great-patriotic-war-a-tool-kremlins-great-power-policy

⁴ <https://www.digi24.ro/stiri/externe/mesajul-patriarhului-rus-kiril-dupa-ce-a-sustinut-razboiul-lui-putin-in-ucraina-sa-ne-aratam-iubirea-fata-de-semenii-nostri-1915409>

⁵ Reislamizarea țărilor musulmane, religiozitatea Europei de Est, pentecostalismul american...

⁶ <https://www.contributors.ro/ce-a-transmis-de-fapt-viktor-orban-la-baile-tusnad/>

⁷ Unii vorbesc de întoarcerea Orientului în Occident, sau de Occidentul care devine oriental, în măsura în care

Dumnezeu nu-i mai cheamă la mântuire prin acțiune, prin fapte, nu-i face întreprinzători...

⁸ Religie vine din *religare*, legare, conectare. Fanatismul religios apare ca un comportament de graniță între „noi” și „ei”, confruntarea unei majorități cu minoritățile, a unei culturi cu alta. Universalismul ”sovietelor”, ”internaționalismul proletar” au venit cu ideea că poate exista o istorie comună fără geografie, fără identitate culturală. Alții au venit cu ideea că poate exista o ”piață comună” cu o economie care netezește diferențele...

⁹ Un mit fondator, un act de credință, o epocă de aur, un strămoș sanctificat...

¹⁰ <https://www.dw.com/ro/r%C4%83zboiul-rusiei-cu-vestul-pentru-ca-genera%C8%9Bile-viitoare-s%C4%83-nu-fie-silite-s%C4%83-l-poarte/a-61813822> (consultat pe 3 august 2022)

Bibliografie selectivă ■

Berthelot 1997 = J. M., Berthelot, *Les vertus de l'incertitude*, P.U.F., Paris, 1997

Bifurcations 2010 = *Bifurcations. Les sciences sociales face aux ruptures et à l'événement*, Marc Bessin, Claire Bidart, Michel Grossetti (coord.), Paris, La Découverte, 2010

Grossetti 2005 = M. Grossetti, *Sociologie de l'imprévisibilité*, Paris PUF, 2005

<https://www.digi24.ro/stiri/externe/mesajul-patriarhului-rus-kiril-dupa-ce-a-sustinut-razboiul-lui-putin-in-ucraina-sa-ne-aratam-iubirea-fata-de-semenii-nostri-1915409>

<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2019-12-31/myth-great-patriotic-war-a-tool-kremlins-great-power-policy>

Ionescu 1997 = I. Ionescu, *Sociologii constructiviste*, Iași, Polirom, 1997

La décivilisation 1974 = *La décivilisation, politique et pratique de l'éthnocide*, texte reunite de Robert Jaulin, Editions Complexe, Bruxelles, 1974

Les grandes mutations 2002 = *Les grandes mutations*, Édition électronique réalisée à partir du tome XXXVIII, Textes des conférences et des débats organisés par les Rencontres Internationales de Genève, Lausanne, Éditions L'Age d'Homme, 2002

Les Sciences sociales en mutation 2007 = *Les Sciences sociales en mutation*, coord. Michel Wieviorka, PUF, Sciences Humaines, 2007

Soljenitin 2018 = A. Soljenitin, *Arhipelagul Gulag*, Chișinău, Universul, 2018

Abstract

About destiny and destinations, events and crossroads...

Keywords: *God; "specialists"; Reformation; Renaissance; historical facts; community; industrial society; life trajectory*

For about 2500 years we have been ontologizing the sacred, the divinity, which are now going through the general crisis of genealogy, new experiences of fatherhood etc., after passing through the alphabet, writing etc.,

which allowed their abstraction, their conception beyond appearances materials. The current crisis of reading is seriously damaging to the transmission of divinity. Religious information can be stored on chips, but ecstasy is reached through gestures and words. Digital, tele-presence, video sphere introduce optional, collages, diversities, diversions. The arrow of the Judeo-Christian time that was heading towards the Last Judgment is competed by the themes of the labyrinth, the wheels, the return to the circle, the eternal returns, full of events and deeds without laws of perspective... Those who detach themselves from the Christian world can produce pre-Christian mutations, humanity being invited to reintegrate into the chain of living things. To be a community of their own, we need something above, a superior, a transcendent... Anthony Giddens criticized the tendency to consider human history as a line (summed up in a unitary doctrine) simple, clear, homogeneous, law-abiding world, full of certainties. To opt for a model, for a theory with the claim of hegemony means to adopt a reductionist point of view for knowing the complexity of the world which is a historical and everyday construction of individual and collective actors, the condition and the result, the matrix and the result of intersubjective actions. Most acts reproduce social structures. Events break a continuity and disrupt the way we understand reality. The linearity of a trajectory does not exist without adhering to the ideas of destination and destiny. However, people's existence and experience represent a series of elections at crossroads, where they make decisions. After celebrating the certainties, now take into account uncertainties, risks, and changes in the logic of urgency. The world of work in the industrial society framed the individual and offered him support and protection. In the conditions of destandardizing the course of life, they look for lost certainties, while facing persistent uncertainties.

Ștefan AFLOROAEI

Singurătate și simț al vieții (II)

Ș.A. – profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Departamentul de Filosofie. Susține prelegeri de Hermeneutică filosofică, Metafizică, Ideea europeană și Teorii ale interpretării. Membru corespondent al Academiei Române. Cărți publicate: *Ipostaze ale rațiunii negative* (1991); *Întâmplare și destin* (1993); *Lumea ca reprezentare a celuilalt* (1994); *Cum este posibilă filosofia în estul Europei* (1997); *Locul metafizic al străinului* (2003); *Metafizica noastră de toate zilele* (2008); *Privind altfel lumea celor absurde* (2013); *Fabula existențială* (2018); *Despre simțul vieții* (2021).

Dedic aceste pagini mamei mele, Elisabeta Afloroaei (1927-1993), a cărei viață a făcut loc unei lungi întâlniri cu singurătatea.

Revin la ideea că starea de singurătate e trăită de fiecare dată pe fondul unui simț al vieții și că, astfel, poate să cunoască variate chipuri. Însă nu e suficient să distingem asemenea chipuri, ar trebui să vedem și altceva. Bunăoară, dacă singurătatea e trăită cu demnitate de omul în cauză. Și dacă nu cumva constituie o formă de capitulare sau de slăbiciune. Eventual, un instrument al expunerii de sine, ca într-un spectacol cu măști triste. Sau chiar un mijloc prin care în locul griji de sine e solicitată doar grija celorlalți. Nu voi avea în vedere aici toate aceste situații, ci doar câteva care mi se par acum elocvente.

Când distinge între singurătate și însingurare, Hans-Georg Gadamer înțelege însingurarea ca pierdere a apropierei celorlalți, fapt care generează suferință. Însă aș observa, în marginea celor spuse de filosoful german, că nici măcar însingurarea nu e un fapt pur negativ. Nu se consumă doar ca suferință a unei pierderi – și

Partea I vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 5-6 (271-272), 2022, p.131-136.

nimic altceva. Cine se simte părăsit de ceilalți poate învăța ceva din această experiență, își poate da seama că așteaptă prea multe de la ceilalți și prea puține de la sine. Poate înțelege că viața sa a făcut loc multor tensiuni în relațiile cu ceilalți, că nu și-a cerut singur și alte moduri ale apropierii de ceilalți. Desigur, pentru conștiința care își caută în ea însăși orice refugiu și orice referință, poate surveni blocarea în sine și, paradoxal, înstrăinarea de sine. Cel însingurat se cufundă cu totul în propria subiectivitate și se pierde în vertijul acesteia („este ca și cum te-ai îneca”, spune Gadamer)¹. Doar că și în acest caz percepția de sine nu e definitiv una și aceeași. Câtă vreme cel în cauză resimte ceva din gravitatea celor petrecute și suferă din acest motiv, încă e posibilă o altă raportare la sine sau o ieșire din starea dată. Iar cine resimte neputința de-a se apropia de ceilalți sau de a-i avea în preajmă, încă duce cu sine dorința întâlnirii celorlalți. Oricât de puțin i-ar fi privirea întoarsă către ceilalți, încă e posibilă o ieșire din vertijul amintit mai sus. Înstrăinarea de sine – dacă o vedem acum ca efect al însingurării – nu înseamnă ceva definitiv, căci încă e posibilă sesizarea unui neajuns cu privire la sine, percepția a ceva dureros sau greu de suportat. Cât timp are loc o anumită conștientizare a celor întâmplate, chiar și la un nivel elementar, nu e pierdută posibilitatea de a depăși situația ca atare. De altfel, înstrăinarea de sine poate avea uneori un sens cu totul diferit, chiar eliberator, prin însăși distanțarea celui în cauză de sinele captiv în cercul lumii sale. Aș aminti în această privință o mențiune pe care o face Nichita Stăniulescu în cuvântul introductiv la *Imnele Sf. Simeon Noul Teolog*². Vorbește la un moment dat despre nevoia de a deveni străin unor gânduri sau imagini amăgitoare, ca în felul acesta să te despartă de iluziile cu privire la tine însuși și la propria viață. Cuvântul e adresat inclusiv celor care doresc să citească paginile unor scriitori creștini, să le citească într-un sens cât mai potrivit, anagogic. Nu e posibilă o asemenea lectură fără o anumită pregătire cu privire la sine, fără eliberarea de acele năzuințe sau gânduri care ne țin legați de preocupările zilei și de lumea dată. Eliberarea de iluzii și gânduri deșarte, amăgitoare, are acum semnificația unei bune înstrăinări de sine.

Cum vedem, nici măcar starea de însingurare – sau, la limită, cea a înstrăinării de sine – nu e resimțită întotdeauna ca negativă. Nu e trăită într-o manieră exclusiv tristă sau anxioasă. Poate avea un sens cu totul diferit de cel comun, fapt ușor sesizabil în experiența religioasă. Dar și în alte experiențe, precum în cea poetică sau în cea meditativă, mai ales când simțurile lasă deschisă posibilitatea revelării a ceva ce transcende

sinele ca atare. Sunt greu de uitat versurile lui Arghezi: „Tare sunt singur, Doamne, și pieziș! / Copac pribeag uitat în câmpie...”. Poemul aduce în față mai ales năzuințele profunde ale celui care se adresează Domnului, nu o tristețe întunecată și fără vindecare, căci descoperă căutările sale nesfârșite și credința, parțial temătoare, în puterea vie de dincolo.

În asemenea cazuri, singurătatea nu înseamnă doar renunțare la ceva, cum s-a spus la un moment dat. De fapt, nu e în joc neapărat o anumită renunțare, ci trecerea dincolo de cele date în viața comună sau în cursul monoton al zilei. Stările obișnuite de lucruri sunt lăsate în urmă pentru altceva mai puțin obișnuit. Destule exemple s-ar putea da în această privință, câteva le-am amintit mai sus. Bunăoară, căutarea singurătății de omul care se roagă sau se reculege, care se retrage din lumea obișnuită spre a regăsi o comuniune profundă de natură spirituală. Caută atunci, din chiar cuprinsul acestei lumi, ceea ce duce dincolo de stările lumii date. Ceva similar se petrece și în cazul celui îndrăgostit. Sau în cazul omului care se retrage în laborator, în bibliotecă ori în atelierul de pictură. Asemenea lucruri pot să treacă adesea neobservate. Însă, uneori, cel care caută singurătatea apare ca un străin în ochii celorlalți sau ca un om ciudat, atins de ceva neînțeles. Fără să intenționeze acest lucru, el se desparte într-o măsură, să zicem, de lumea simțului comun și de cea a vieții obișnuite. Faptul devine evident când intră în joc o anumită pasiune, trăirea intensă a unei experiențe personale, așa cum se întâmplă în cazul celui îndrăgostit. Acesta caută cu tot sufletul o intimitate aproape pură, râvnește cu ardoare frumusețea a ceva care, deși cu chip și nume, pare să-i rămână mereu la distanță. Se lasă purtat de dorința după ceea ce pare să se îndepărteze de sine la nesfârșit. Tocmai această dorință, ce sporește continuu în fața a ceva deopotrivă prezent și absent, naște singurătatea celui îndrăgostit. Ne putem gândi, desigur, și la alte pasiuni intens trăite, sau, dincolo de acestea, la unele vocații ce pot prilejui experiențe cu adevărat singulare.

Tind să cred că fiecare om poate fi atins la un moment dat de aerul singurătății. Nu doar artistul sau poetul, cum se spune de obicei. Nici doar cel visător, atras de imaginea unor lumi străine, sau, în apropierea acestuia, cel pe care îl numim filosof.

În cazul acestuia din urmă, întâlnirea cu singurătatea poate fi văzută altfel decât în biografiile de uz scolastic: nu cel numit filosof caută neapărat

singurătatea, ci invers, cel care caută singurătatea poate să apară asemeni unui filosof. Bunăoară, cel căruia îi place să contemple împrejurimile până departe și cerul nesfârșit de deasupra. Sau cel care, la un moment dat, regăsește orientarea speculativă a privirii, în accepțiunea veche a termenului. Eventual, cel care dorește să se plimbe singur³. Pentru câteva clipe, acest om pare să facă un pas dincolo de lumea sa obișnuită. Își poate vedea propria lume cu alți ochi, eliberându-se pentru un timp de o anumită mecanică a vieții cotidiene. Experiența filosofică, într-o accepțiune mai laxă a expresiei, devine posibilă și în acest fel, câtă vreme o asemenea conduită prilejuiește o altă orientare a atenției și un mod mai liber de a vedea lumea vieții. Însă aș aminti aici și un alt mod de întâlnire a singurătății. Când Descartes ajunge la o anumită vârstă, potrivită pentru a reflecta mai profund asupra celor învățate de-a lungul anilor, simte nevoia „să se retragă singur”, cum el însuși spune în deschiderea scrierii *Meditații metafizice*. „La timp, așadar, mi-am descătușat azi mintea de toate grijile, mi-am prilejuit un răgaz sigur, mă retrag singur, voi fi în sfârșit de-a binelea liber, pentru a începe în chip serios acea obștească răsturnare a părerilor mele” (traducere de Constantin Noica). Într-adevăr, avea destule griji la timpul respectiv, unele legate de drumurile făcute prin diferite părți ale Europei, altele în legătură cu scrierea unor tratate științifice și, mai ales, cele pricinuite de moartea fiicei sale și a tatălui său. La un moment dat, resimte nevoia să se retragă singur pentru a medita cu privire la puterile cunoașterii omenești. Tocmai acest lucru ni-l arată acum ca filosof, reflecția sa liberă, dialogul în singurătate cu sine și cu învățăturile timpului său. Nu aș putea spune în ce măsură o asemenea reflecție se răsfrânge complet în modul său de viață. În alte cazuri, însă, acest lucru capătă destulă evidență, ca atunci când cineva cultivă adevăra elementară dintre ce gândește, ce afirmă în fața celorlalți și ce face. Blaise Pascal și Søren Kierkegaard, de exemplu, pot fi invocați în acest sens. Dar și unii stoici, precum Epictet, sau acei gânditori din vechime pentru care filosofia a însemnat înainte de toate un mod de viață. În cazul acestora, „gândirea și caracterul lor sunt legate laolaltă în chip necesar”⁴. Iar singurătatea nu e regăsită doar ca atmosferă sau loc potrivit al reflecției, ci ea concură la ceea ce apare drept singularitate a unei vieți.

Lumea spiritelor cultivate ne lasă a vedea și un mod mai echivoc în care poate fi trăită singurătatea, aceasta fiind deopotrivă suferită și asumată cu folos. De pildă, în cazul lui Dimitrie Cantemir, pe când era reținut

la Constantinopol drept garant al loialității domnului Moldovei (inițial, tatăl său, apoi fratele său Antioh). A trăit în acest prim exil aproape 12 ani, adesea cu sentimentul singurătății apăsătoare, cum reiese dintr-o scrisoare trimisă la începutul anului 1700 vechiului său dascăl de la Iași, Ieremia Cacavela. Descrie drama din anii de „robie la Bosfor” ca una comparabilă cu cea biblică din Egipt. „Lipsit de frați și de surori, lipsit de rude și de cei apropiați, lipsit, în sfârșit, de proprietățile părintești și, cum se spune de obicei, de toate bunurile și – ce este cel mai apăsător dintre toate și mai greu decât orice se poate gândi – lipsit de tine, îndrumătorul meu, rămas fără dascăl, și încă la vârsta cea mai lunecoasă și de primej-dioasă zdruncinare /.../”⁵. Or, chiar în acei ani, mai precis între 1697 și 1700, sunt elaborate primele lucrări filosofice ale lui Cantemir, *Divanul*, *Micul compendiu de logică și Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte*. Cercetată cu atenție nu este doar lumea cărților, ci și lumea vieții obișnuite din vremea sa. Cum avea să se observe, Cantemir trăiește dincolo atât ca un solitar, cât și ca un om al timpului dat. Mai bine spus, deopotrivă ca „om de lume și ascet de bibliotecă” (George Călinescu). Exilul său, dureros în multe privințe, a devenit prilejul pentru a studia intens, spre a cunoaște lumea aceluși timp cu toate capcanele ei și a reflecta asupra noii condiții umane în spațiul european.

Aș încheia spunând că asemenea chipuri ale singurătății devin posibile pe fondul unui anumit simț al vieții. Ele presupun o raportare trăită la sine, la celălalt și la lumea dată, o manieră distinctă de a percepe și a evalua propria lume a vieții. De aceea cred că e important felul în care cineva întâmpină singurătatea sau felul în care se confruntă cu ea. Nu e vorba de o stare negativă prin ea însăși, ci de una proprie omului, pentru care faptul de a fi împreună cu ceilalți se conjugă clipă de clipă cu faptul de a fi singular. Cum anume survine starea de singurătate și ce anume face fiecare cu ea, în ce fel o descoperă sau o întâmpină, toate acestea stau în legătură cu un anumit simț al vieții.

Note ■ ¹ Hans-Georg Gadamer, *Însingurarea ca simptom al înstrăinării de sine*, în volumul *Elogiul teoriei. Moștenirea Europei*, traducere de Octavian Nicolae și Val. Panaitescu, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 90.

² Cf. Nichita Stithatul, monah și preot din Mănăstirea Studion, *Despre cartea „Imnelor dumnezeiești” a părintelui*

nostru, cuviosul Simeon, traducere de Dumitru Stăniloae, în volumul *Studii de teologie dogmatică ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1991, pp. 322-324.

³ „În unele localități din Germania există un «drum al filosofilor» – cel din Heidelberg se bucură de un oarecare renume. Numele acestui drum nu provine – pentru cel al cărui auz este sensibil la istorie – de la profesorii de filosofie. Filosof se numește mai degrabă cel care are înclinația ciudată de a se plimba de unul singur. Acesta este sensul originar al numeroaselor locuri numite «drumul filosofilor»” (Hans-Georg Gadamer, *op. cit.*, p. 89).

⁴ „Nici un fel de convenționalism nu-și mai are locul în ceea ce-i privește /pe gânditorii de până la Socrate/, căci pe vremea aceea nu exista o clasă, o ierarhie a filosofilor și învățaților. Ei toți, în singurătatea lor magnifică, sunt singurii a căror viață a fost, atunci, închinată cunoașterii” (Friedrich Nietzsche, *Nașterea filosofiei în epoca tragediei grecești*, traducere de Mircea Ivănescu, 2002, p. 31). Cei numiți atunci înțelepți își contrariază semenii prin chiar faptul că refuză a fi socotiți astfel. De exemplu, Thales, care va spune că nu poți cunoaște ce se întâmplă aici pe pământ dacă nu-ți este cunoscut, atât cât e posibil, ce se întâmplă în cer (Diogenes Laertios, I, 23-24). Sau Solon, care, pentru a putea afirma adevărul în public, se prefăcea uneori a fi nebun (I, 46).

⁵ Dimitrie Cantemir, *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte* (și alte scrieri), traducere din latină de Ioana Costa, studiu introductiv de Ștefan Afloroaei, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2017, p. 7.

Abstract

Loneliness and sense of life (II)

Keywords: *loneliness; sense of life; experience of loneliness; distinct situations of loneliness*

I observe that people often complain about loneliness, sometimes without any obvious justification. At the same time, we often encounter its negative portrait, loneliness being seen only as a deficit in the relationship with others, something that causes suffering. Yet, the loneliness may be experienced either negatively or positively. I believe that it will have to be recognized, one way or another, in what we call sense of life. The loneliness is experienced in a certain way while having a particular sense of life. Starting from these thoughts, I will try to draw attention to certain situations which, today, can be eloquent for how man relates to self and to the world of life.

Johannes KABATEK

Cristina BLEORȚU

**Dincolo de structuralism.
Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria
lingvisticii în secolul al XX-lea. Anul 1941 (III)**

J. K. – profesor universitar doctor, șeful Catedrei de limbi romanice a Universității din Zürich (Elveția). Este unul dintre cei mai mari promotori ai lingvisticii coșeriene, director al Arhivelor Eugeniu Coșeriu.

Continuăm cu seria scrisorilor din 1941, din cadrul proiectului „*Dincolo de structuralism*”. *Scrisori pentru Eugeniu Coșeriu**, de la Universitatea din Zürich, una scrisă de Gorge Pascu, profesor la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, și alta de Ion Pasăre, un coleg de-al lui Eugeniu Coșeriu de la aceeași universitate din Iași.

Iași, Sărăriei 55 – 5 August 1941

Dragă D-le Coșeriu,

C. B. – doctor în filologie, cercetătoare, Universitatea din Zürich (Elveția). Autoare a numeroase articole. Participantă la realizarea unor proiecte internaționale de la Universitățile din Barcelona, Oviedo, Zürich, Iași.

Am primit scrisoarea D-tale din 7 iulie 1941 și m-am bucurat de studiile pe care le faci la Roma. În măsura posibilă, nu neglija de a cunoaște și viața poporului italian. Aștept vremuri liniștite să vin și eu la Roma pentru o bucată de vreme.

Deocamdată m-ar interesa ce se știe și se crede la Roma despre filologii români. Eu lucrez

Partea a II-a vezi „Limba Română” (Chișinău), 3-4 (269-270), 2022, p. 30-35

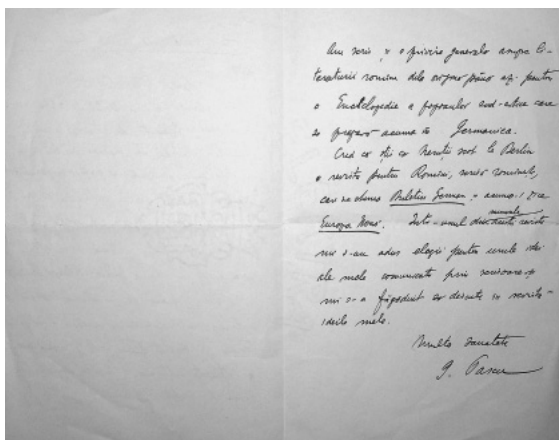
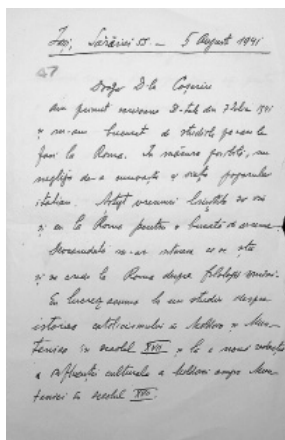
* Pentru mai multe informații vezi <https://coseriu.ch/>.

acuma la un studiu despre istoria catolicismului în Moldova și Muntenia în secolul XVII și la o nouă redacție a influenței culturale a Moldovei asupra Munteniei în secolul XVII.

Am scris și o privire generală asupra literaturii române dela origini până azi pentru o Enciclopedie a popoarelor sud-estice care se prepară acuma în *Germanica*. Cred că știi că nemții scot la Berlin o revistă pentru Români, scrisă românește, care se chema *Buletin German* și acuma-i zice *Europa Nouă*. Într-unul din numerele acestei reviste mi s-au adus elogii pentru unele idei ale mele comunicate prin scrisoare și mi s-a făgăduit să discute în revista ideile mele.

Multă sănătate

G. Pascu

5 Sept 1941

Dragă Eugen,

Azi dacă am sosit la Șipote, am luat cunoștință cu deosebită ceremonie de scrisoarea ta din 9 VIII și ajunsă aici acum o săptămână. E singura scrisoare primită după cea din Iunie, în care țin minte că spuneai m-am înscris la 17 dar voi da numai 15 examene. Sînt indignat pe tine că nu mi-ai indicat pînă acum adresa din Roma, eu crezîndu-te la Milano. Sînt indignat mai ales pentru că pînă la această oră n-ai sosit în țară. Pierzi imens, ai făcut mare greșală.

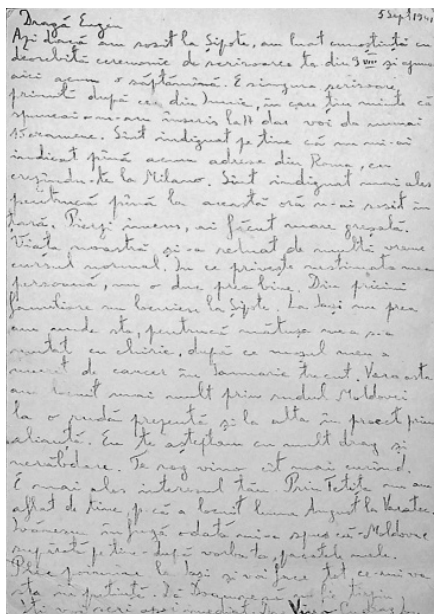
Viața noastră și-a reluat de multă vreme cursul normal. In ce privește nestimata mea

persoană, nu o duc prea bine. Din pricini familiare nu locuiesc la Șipote. La Iași nu prea am unde sta, pentru că mătușa mea s-a mutat cu chirie, după ce moșul meu a murit de cancer în Ianuarie trecut. Vara asta am locuit mai mult prin sudul Moldovei la o rudă prezentă și la alta în proiect prin alianță. Eu te așteptam cu mult drag și nerăbdare. Te rog vino cât mai curînd.

E mai ales interesul tău. Prin Fetița nu am aflat de tine, p. că a locuit luna August la Varatec.

Ivănescu în fugă odată mi-a spus că Moldova e supărată pe tine după vorba ta, păcatele mele. Plec poimîne la Iași și voi face tot ce-mi va sta în putință. Doamne să nu fie tîrziu. Îți voi scrii apoi imediat. Dar vino. Cu drag

Ion.

Abstract

Beyond Structuralism. Letters to Eugenio Coseriu and the history of linguistics in the 20th century. Year 1941 (III)

Keywords: Eugenio Coseriu; letters; history of linguistics; Romanian

This paper presents two letters in Romanian, from 1941, from the project "Beyond structuralism". Letters to Eugeniu Coșeriu and the History of Linguistics in the 20th Century from the University of Zurich. Our purpose is to contribute to the history of Coserian linguistics.

Cristinel MUNTEANU

Spirit critic și toleranță (de la Voltaire la Coșeriu)

Cr.M. – prof. univ. dr. habil. (doctor în filologie și în filosofie); predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și din domeniul filosofiei. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017); *Problema sensului la John Dewey* (2019), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relațiile jurnalistice* (2008), B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013), E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

1. «Spiritul critic» și «toleranța» nu sunt noțiuni care se exclud reciproc. Cândva am făcut o constatare similară (dacă prin *exigență* înțelegem aici și ‘spirit critic’): „După cum libertatea fără reguli / norme nu este o libertate veritabilă, ci este, de fapt, libertinaj (conducând la haos sau la barbarie), tot astfel, toleranța fără exigență duce la rezultate nefericite asemănătoare.”¹ Se poate judeca însă și invers, adică punând pe primul loc spiritul critic (exigența) și afirmând că *uneori, în unele împrejurări, spiritul critic ar trebui dublat de toleranță*. Este ceea ce îmi propun să dovedesc în continuare, apelând la reflecțiile unor prestigioși gânditori.

2. „După ce își luară rămas bun de la Excelența Sa, Candid [îi] spuse lui Martin:

– Ei, acumă nu mai ai ce spune, omul acesta e cel mai fericit, fiindcă e mai presus de tot ce are.

– Bine, zise Martin, dar nu vezi că e scârbit de tot ce are? Platon a spus de mult că cel mai bun stomac nu-i acela care respinge orice aliment [2].

– Da, spuse Candid, dar nu-i o plăcere oare să critici orice, să vezi defecte acolo unde ceilalți oameni văd numai calități?

– Adică asta înseamnă că e o plăcere să nu simți nicio plăcere?” [subl. mea, Cr.M.]³.

Acest schimb de replici se află la finalul capitolului XXV – *Vizită la seniorul Pococurante, nobil venețian* – din cartea lui Voltaire, *Candid sau optimismul* [1759]. Pococurante este un nobil foarte bogat, care deține opere de artă rare: de la picturi de Rafael până la ediții scumpe din Homer, Cicero ș.a.m.d.

Candid, plimbându-se prin palatul nobilului, admiră tot ce vede acolo și are numai cuvinte de laudă pentru lucrările expuse pe pereții galeriilor de artă ori în bibliotecile somptuoase. Dar răspunsurile lui Pococurante îl surprind. Când Candid își manifestă entuziasmul în fața picturilor lui Rafael, senatorul admite că le-a cumpărat, pe bani grei, din vanitate, dar că lui nu-i plac deloc, deoarece nu redau cu fidelitate natura. Nobilul poruncește apoi să aibă loc un concert, pe care Candid îl găsește minunat, însă Pococurante afirmă că muzica respectivă nu este altceva decât zgomot și, dacă depășește o jumătate de oră, plictisește pe toată lumea (deși nimeni nu are curajul să o recunoască).

La fel, când Candid se entuziasmează înaintea unei ediții din Homer, seniorul venețian îl expediază și pe anticul poet grec alături de ceilalți, tot din plictiseală, fiindcă ar prezenta lupte care, în fond, se repetă și fiindcă personajele sale sunt neconvingătoare. Din *Eneida* lui Vergilius îi plac doar câteva părți. În schimb, îl încântă mai mult textele lui Tasso și ale lui Ariosto, întrucât au o acțiune mai dinamică. În cazul lui Horațiu, gustă unele maxime exprimate în „versuri viguroase”; altminteri, stilul acestuia, pe alocuri, îl umple de repulsie din pricina grosolăniilor lui.

Tot așa de nemilos îi judecă Pococurante pe Cicero și pe Milton. Își arată dezaprobarea și față de nenumărate alte volume (în diverse limbi) pe care le deține, fie că este vorba de literatură artistică (îndeosebi teatru: vreo trei mii de piese, dintre care nici măcar treizeci n-ar fi cu adevărat bune), fie că este vorba de știință (în lucrările mai multor academii), fie că se referă la teologie și la predici (care, laolaltă, nu ar prețui mai mult decât o pagină din Seneca)...

Însoțitorul mai vârstnic al lui Candid, Martin, este mai rezervat în aprecieri, mai echilibrat, și, în ansamblu, se declară de acord cu Pococurante. Când Candid dă glas, în șoaptă, unei îngrijorări privind

poezia germană (și anume: „Tare mi-e teamă [...] că omul ăsta [= Pococurante] disprețuiește cumplit pe poeții noștri germani.”), Martin îi răspunde că „n-ar fi nicio pagubă”⁴. În acel moment, Candid exclamă „printre dinți”: „O! Ce om superior [...], ce mare geniu și Pococurante ăsta! Nimic nu-i place.”⁵.

Așadar, aproape nimic nu-l mai satisface pe Pococurante. Găsește curbururi la orice. După cum i-o arată și numele, lui îi *pasă* prea puțin de părerea altora. De altfel, o spune chiar el: „Proștii admiră orice în opera unui autor celebru. Eu nu citesc decât pentru mine; îmi place numai ce-mi folosește.”⁶; „În sfârșit, eu spun ce gândesc și puțin îmi pasă dacă alții gândesc sau nu ca mine.”⁷. Evident, cu totul altfel este Candid, care nu este înzestrat cu (suficient) spirit critic: „Candid, care fusese deprins să nu judece nimic prin el însuși, era foarte mirat de ce auzea; iar Martin se gândea că felul de-a gândi al lui Pococurante era foarte înțelept.”⁸.

Comentatorii au remarcat deja că prin gura lui Pococurante vorbește, cel mai adesea, Voltaire însuși, însă o atare observație nu trebuie luată ca literă de lege și nici exagerată. Pococurante, fără a fi neapărat un cărcotaș (de vreme ce caută să-și justifice mereu judecățile în baza unor criterii) se arată a fi mai degrabă o persoană intolerantă (deși, neîndoielnic, foarte cultă). În plus – pesemne că și din pricina temperamentului –, se plictisește destul de repede, chiar și în cazul acțiunilor sau lucrurilor care se fac din porunca sa. De pildă, concertul de la palat, pe care îl consideră zgomotos și plictisitor, este cel comandat de el, și nu de altcineva. La fel, grădina, care nu-i mai place și pe care vrea să o reamenajeze, fusese aranjată cândva după gustul său. Chiar și fetele din casă (servitoarele) ajung să-l plictisească, deși le preferă cucoanelor capricioase și false de la oraș.

3. Cum ar trebui să procedăm, de fapt, la contactul cu capodoperele marilor creatori? Eugeniu Coșeriu, care se specializase și în estetică, nu doar în lingvistică, ne-a oferit unele sfaturi binevenite în acest sens, în cadrul unui amplu interviu: „Înainte de a spune: «Michelangelo nu-mi place!», ar trebui, mai întâi, să admiti ceea ce se acceptă de secole și să-i privești pe Leonardo și pe Michelangelo ca mari artiști. Mai târziu,

prin educație, se poate întâmpla chiar să-l respingi pe Michelangelo. Acest lucru este valabil și pentru practicarea artei: mama, care, în fața unui tablou de [Paul] Klee, spune că fiul ei de patru ani ar putea să deseneze mai bine, nu înțelege că la fiu e vorba de necunoaștere și la Klee de supracunoaștere, adică Klee se află *dincolo* de «desenarea corectă» și nu dincoace de aceasta, ca fiul, care încă nu a atins așa-numitul academism.”⁹.

De altfel, în opinia lui Coșeriu, valoarea unei opere de artă nu se stabilește, în primul rând, în funcție de plăcerea simțită în momentul receptării: „Am avut întotdeauna o altă concepție despre literatură; și despre muzică sau despre pictură. Pentru mine nu era important dacă îmi place sau nu, ci dacă este bună sau rea. Nu pot spune despre niciunul că îmi place sau nu în întregime, ci încerc întotdeauna să separ ceea ce este bun de ceea ce nu este bun. La fel, în ceea ce privește artele în general. Dacă sunt întrebat: «Vă place muzica?», răspund: «Da, cea bună.» – «Și pictura?» – «Da, cea bună.» – «Și literatura?» – «Da, cea bună.»”¹⁰.

La observația unuia dintre partenerii de dialog (Adolfo Murguía) că E. Coșeriu nu ar fi fost „un cititor hedonist” (ca Borges), adică unul care să ia drept criteriu plăcerea (estetică) produsă de citit, savantul român a răspuns așa: „Există anumite cărți pe care trebuie să le citești până la capăt, chiar dacă nu dormi toată noaptea și ziua următoare rămâi încă în pat, fără să dormi, dar acestea sunt puține. Mi s-a întâmplat aceasta cu *Idiotul* lui Dostoievski; l-am început și am citit toată noaptea, și ziua următoare, fără să dorm, până l-am citit tot; dar aceasta ține de Dostoievski, nu de mine. Poate uneori se întâmplă același lucru numai din cauza insomniei. Mi s-a întâmplat așa cu *Cien años de soledad*. Am început-o și a trebuit să o citesc până la capăt.”¹¹.

4. Așadar, întâmplarea că o operă de artă te plictisește sau nu (cum aprecia Pococurante) nu reprezintă un criteriu esențial pentru o judecată estetică pertinentă. Pe lângă aceasta, când vine vorba de marii creatori, se cuvine să fim îngăduitori în privința unor „scăpări” întâlnite în operele lor. O atare îngăduință este, în realitate, o „toleranță motivată”, cum susține Eugeniu Coșeriu, adică este „motivată de prezența

altor valori care sunt considerate mai importante”¹² decât respectivele greșeli ori defecte în sine.

Observația aceasta este valabilă, bunăoară, și în cazul unor greșeli de exprimare. Iată un exemplu amintit frecvent de către Coșeriu în prelegerile și interviurile sale: când unui elev german (sau spaniol) i se reproșează că face greșeli de ortografie, iar acesta protestează spunând că și Goethe (ori Cervantes) scria cu greșeli de ortografie, replica profesorului trebuie să fie următoarea: „Mai întâi, fii tu Goethe (ori Cervantes) și după aceea îți trec cu vederea greșelile de ortografie!”...

Note și referințe

¹ Vezi Cristinel Munteanu, *Filosoful Ștefan Afloroaei – un cercetător și un magistru exemplar*, în „Limba Română” (Chișinău), anul XXXII, nr. 5-6, 2022, p. 122. Pentru problema libertății veritabile, vezi Cristinel Munteanu, „Absența normei este barbarie”. *Dinspre Coșeriu către Ortega y Gasset*, în „Limba Română” (Chișinău), anul XXIX, nr. 4, 2019, p. 62-68.

² În acest context, îmi permit să adaug amănuntul (de „sens contrar”) că filologul clasicist N. Georgescu menționează undeva un anume *Didim*, un critic foarte rău, care era poreclit *Helkenteros*, adică ‘Mațe de aramă’, întrucât era în stare să digere orice (vezi Nicolae Georgescu, *Cuvinte și semne. Hermeneutica punctuației în poezia antumă eminesciană*, Editura Academiei Române, București, 2018, p. 571).

³ Voltaire, *Candid*, Antologie, prefață și note de N.N. Condeescu, Editura Tineretului, București, 1961, p. 122. Traducerea în românește a operei *Candid sau optimismul* îi aparține lui Al. Philippide.

⁴ *Ibidem*, p. 121.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 119.

⁷ *Ibidem*, p. 121.

⁸ *Ibidem*, p. 119.

⁹ Vezi Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, „A spune lucrurile așa cum sunt...”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, Traducere, indici și completări bio-bibliografice de Adrian Turculeț și Cristina Bleorțu, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2017, p. 121-122.

¹⁰ *Ibidem*, p. 25-26.

¹¹ *Ibidem*, p. 26.

¹² Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística y criterios de corrección*, Edición de Alfredo Matus Olivier y José Luis Samaniego Aldazábal, Revisada y autorizada por Eugenio Coseriu, Editorial Universidad de Sevilla (EUS), Sevilla, 2019, p. 104.

Abstract

Critical Spirit and Tolerance (from Voltaire to Coseriu)

Keywords: *critical thinking; tolerance; arts; aesthetics; correct usage*

Critical spirit and tolerance are notions which do not exclude each other. As freedom without rules is not actually authentic freedom, but libertinism (leading to chaos or barbarism), so tolerance without critical thinking (or critical spirit) leads to similar regrettable results. One can also judge the other way round, starting with critical spirit and stating that sometimes, in certain circumstances, critical spirit should be doubled by tolerance. This is what I intend to prove in my article, dealing with statements belonging to Voltaire and to Coseriu.

Mesaj de felicitare adresat Domnului Gheorghe CHIVU, Profesor emerit, Membru corespondent al Academiei Române

Distinse Domnule Profesor,

Domeniile de activitate în care V-ați manifestat de-a lungul traseului științific, pe cât de vast, pe atât, uneori, de complicat, s-au dovedit a fi propice pentru dezvoltarea calităților Dumneavoastră de cercetător, de dascăl, de Om care știe să încurajeze optimismul și siguranța în ziua de mâine. Bunăvoința, încrederea în oameni, caracterul deschis și sufletul luminos – acestea și-au lăsat amprenta în tot ceea ce ați reușit să faceți pe parcursul anilor. Și trebuie spus că ați reușit să realizați multe fapte demne de cea mai înaltă considerație.

Abordarea complexă din perspectiva de filolog, lingvist, istoric al limbii, literaturii și culturii române, materializată în multiple lucrări, constituie dovada indubitabilă a unui demers științific bazat pe principii solide de cercetare. Iar experiența acumulată Vă diferențiază în raport cu predecesorii, pe care știți să-i prețuiți, punându-i și punându-Vă în valoare.

Apreciem înalt opera Dumneavoastră de-o viață, care vizează constituirea și evoluția limbii române literare, și ne exprimăm sentimentele de grațitudine pentru sprijinul constant și oportunitățile acordate revistei „Limba Română”.

La Mulți Ani, dragă Domnule Profesor!

Colegiul de redacție al revistei „Limba Română”

**Congratulatory message addressed to Mr. Gheorghe CHIVU,
Emeritus Professor, Corresponding Member of the Romanian
Academy**

Itinerar biobibliografic

Absolvent al Facultății de Litere a Universității din București (în 1970) și doctor în filologie (în 1988), a lucrat de la începutul activității științifice în institutele academice de profil: Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” (între 1970 și 2010) și Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” (între 2010 și 2016). În 1995 a devenit conferențiar universitar, apoi, în 1999, profesor titular la Facultatea de Litere a Universității din București. Preocupat de istoria scrisului românesc, de constituirea și de evoluția limbii române literare, cu privire specială acordată variantelor stilistice, a publicat mai multe volume și studii de referință, între care: *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea* (1974, în colab.), *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea* (1979, în colab.), *Stilul celor mai vechi texte științifice românești (1640–1780)* (1980–1981), *Pravila lui Coresi* (1982), *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)* (1992, în colab.), *Codex Sturdzanus* (1993), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)* (1997, în colab.), *Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual* (1997), *Limba română. De la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice* (2000), *Contribuții la studiul limbii române literare.*

Secolul al XVIII-lea (1688-1780) (2000, în colab.), *Institutiones Linguae Valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină* (2001), *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicționar al limbii române* (2008), *Scrisul religios, componentă definitivă a culturii vechi românești* (2012), *Vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice* (2015), *Limba și cultură. Studii de istorie a limbii române* (2019). A fost preocupat de editarea operei lui G. Coșbuc (*Opere alese*, vol. VII, VIII și IX, 1985, 1988, 1998; *Opere*, vol. I. Poezii, vol. II. Proză, vol. III. Traduceri, 2006, 2007, 2013) și de restituirea contribuției literare și științifice a lui Ioan Budai-Deleanu (*Opere. Țiganiada. Trei viteji. Scrieri lingvistice. Scrieri istorice. Traduceri*, 2011, în colab.). A coordonat lucrările de elaborare a *Enciclopediei literaturii române vechi* (2019) și a fost membru al echipei de alcătuire a creștomatiei consacrate *Școlii Ardelene* (patru volume, 2018. în colab.).

A fost distins cu Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1993), iar ediții, respectiv volume pe care le-a elaborat (singur sau în colaborare), au primit Premiul „Titu Maiorescu” al Academiei Române (2018) și Premiul „Perpessicius” al Muzeului Național al Literaturii Române (2012, 2018). Este doctor honoris causa al Universității „Dunărea de Jos” din Galați (2012), al Universității „Valahia” din Târgoviște (2017) și al Universității din Pitești (2022).

Biobibliographic itinerary

Petre Gheorghe BÂRLEA

Filologul și stilisticianul Gheorghe Chivu

PG.B. – prof. dr. emerit la Universitatea „Ovidius” Constanța, asociat la universități din Praga, Paris, Viena, Ciudad Real, Cleveland. Din cărțile publicate: *Gr. Alexandrescu – un clasic printre romantici*, 1997; *Multilingvism și interculturalitate*, 2010; *Haosul și ordinea. Gândirea și practica pozitivistă în evoluția societății braziliene*, 2015; *Adevărul din călimară. Studii de literatură universală*, 2019; *Transfigurări. Eseuri de literatură română*, 2020; *Mirajul cuvintelor. Studii de lingvistică*, 2022 ș.a. Coordonatorul unui *Dicționar de locuri imaginare...*, 2009. Traduceri: A. Schopenhauer, *Dialectica eristică sau Arta de a avea întotdeauna dreptate*, 2010. Texte editate: E. Lovinescu, *O privire asupra clasicismului*, 2012 ș.a. Director-fondator al revistei „Diversité et Identité Culturelle en Europe” (DICE), din anul 2004. Membru al Uniunii Scriitorilor din România, al UZPR.

În paginile de față vom prezenta pe scurt doar două dintre direcțiile de cercetare și de activitate didactică ale filologului, lingvistului, istoricului literaturii și culturii române care este, în plină putere creatoare, „omul de cuvânt”¹ Gheorghe Chivu. Ar fi și dificil să le prezentăm pe toate, căci realizările acumulate în timp sunt pe cât de numeroase, pe atât de profunde și de atent cumpănite în relația dintre detaliu și sinteză. Vorbim, fără îndoială, despre un model de conduită profesională și general umană, indiferent de compartimentul științelor limbii căruia i s-a consacrat într-o etapă sau alta a vieții. După cum acestea alcătuiesc un tot unitar în cercetarea strict științifică și în expunerile *ex cathedra*, tot așa și viața de zi cu zi a lui Gheorghe Chivu este „una” cu profesia sa, cum ar zice autorii vechilor cazanii și cronicarii români – atât de iubiți de Profesor.

Filologul Gheorghe Chivu

Universitarul timișorean de vrednică aducere aminte Vasile Țâra arăta, într-un articol din 2017, câte dificultăți are de înfruntat un filolog adevărat în munca sa², dacă o reprezintă așa cum o face profesorul și cercetătorul Gheorghe Chivu.

*Septembrie 2013, Chișinău. De la stânga la dreapta:
Marius Sala, Ana Bantoș, Gheorghe Chivu, Alexandru Bantoș și Alexei Marulea*

La contactul cu textele vechi te confrunți foarte des cu starea precară a manuscriselor – pagini lipsă, mai ales începuturile și sfârșiturile textelor, dar și în interior, rânduri și pagini devenite ilizibile, amestec de texte, contribuții auctoriale diferite și, ca urmare, pasaje grafice și ideatice eterogene ș.a.m.d.

Dar, dincolo de toate acestea – de așteptat în orice demers pe texte (foarte) vechi –, mai problematică este situația specială din istoria de demult a scrisului românesc. Prin forța lucrurilor, în țările române nu a existat o „școală” unitară, un curent comun de specialitate – cum, uneori, nu a existat nici măcar în țările cu tradiție solidă a manuscriselor. Ca urmare, filologul modern se confruntă cu o varietate infinită de texte. Căci aproape fiecare în parte poartă nu o marcă internă, cât de cât unitară, ci amprenta originalului după care s-a făcut o traducere și chiar în scrieri originale se văd influențele străine în spiritul cărora s-a format autorul român – cunoscut sau anonim, cărturar sau un simplu copist. V. Țăra vorbește despre influențele slave, grecești, turcești. Dar ele sunt mult mai numeroase: cele slave se despart în slavona din diverse etape (sec. XIII-XVII)³, cu variante devenite apoi autonome –

ucrainene, bulgare, apoi sârbești ș.a., la care se adaugă cele maghiare, germane, italiene, latinești...

De aici provine un uriaș supliment de efort pentru filologul român, dincolo de obișnuitele încercări ale domeniului, căci principiile transcrierii trebuie veșnic adoptate la specificul textelor cu care se confruntă, iar acestea nu au aproape niciodată o bază stabilă de grafie – alfabet, corespondențe etc. Abia după ce își stabilește un sistem propriu de lectură și interpretare, urmează operațiile obișnuite ale filologului – stabilirea locului și circumstanțelor scrierii, calitatea de original sau de copie, stabilirea paternității, toate – prin migăloase analize de grafie și de date externe (calitatea hârtiei, ornamentația, tăietura literelor, „legătura” etc.), precum și datele interne – de fină interpretare: lexicul, gramatica, stilul, eventualele similarități cu alte texte cunoscute.

Or, prof. Gheorghe Chivu s-a confruntat cu toate tipurile de scrieri – manuscrise sau tipărite – investind în această activitate solida formație profesională inițială, apoi experiența acumulată ca cercetător și, în sfârșit, pasiunea dobândită prin abordarea complexă ca filolog, lingvist, istoric al limbii, literaturii și culturii române.

Stau mărturie edițiile de text datorate lui Gheorghe Chivu. Este vorba, mai întâi, despre *Codex Sturdzanus*. Editată integral în anul 1993, lucrarea a fost definitivată sub îndrumarea academicienilor Boris Cazacu și Ion Coteanu, în anul 1988, în versiunea primă, când a fost susținută ca teză de doctorat.

Cum am arătat și altădată, însuși parcursul volumelor semnate de Gh. Chivu dovedește seriozitatea implicării în domeniul discutat aici, căci o primă mare contribuție a fost *Bibliografia românească. Secolul al XVI-lea*, 1974, București, Editura Academiei. Probabil că sarcina, dusă la capăt alături de Mariana Costinescu, i-a fost trasată de conducătorii vechi ai Institutului de Lingvistică, dar modul exemplar de punere în operă este strict personal. Și ce poate fi mai normal, mai rațional și mai garantat pentru o evoluție profesională de calitate decât parcurgerea atentă a surselor bibliografice detectabile până la momentul editării volumului și cu instrumentele de lucru existente pe atunci. Clădindu-și pentru sine o infrastructură informațională⁴, care îi va folosi din plin în cercetările ulterioare, a pus la îndemâna tuturor specialiștilor români și

străini, a profesorilor, studenților și doctoranzilor un repertoriu care le-a facilitat munca într-o manieră greu de apreciat obiectiv, dacă nu judeci prin prisma unui profesionist în domeniu.

În aceeași serie documentar-utilitară, dar deja impregnată de intervenții editorial-filologice, se înscriu volumele care reprezintă culegeri de texte vechi – altfel, extrem de greu accesibile celor interesați: *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei, 1976 (în colaborare cu Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș, Alexandra Roman Moraru); *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, TUB, 1982 (în colaborare cu Emanuela Buză, Mariana Costinescu, Ion Gheție, Alexandru Mareș, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon); *Texte românești din secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei, 1982 (coord.: Ion Gheție). Profesorului i se datorează secțiunea *Pravila lui Coresi*. Text stabilit, studiu lingvistic și indice de Gh. Chivu, p. 128-257.

Acestea constituie faza de trecere de la activitatea de documentare la munca filologului și lingvistului. Cu noile achiziții profesionale va reveni asupra lucrării *Codex Sturdzanus* până la forma amplificată și aprofundată a ediției din 1993⁵.

Stilisticianul Gheorghe Chivu

Una dintre direcțiile de cercetare căreia Profesorul Gheorghe Chivu i-a rămas fidel și pe care a diversificat-o, ca arie de investigații, și a aprofundat-o, ca metodologie de lucru și ca principii de interpretare, este aceea a stilisticii, cu aplicații speciale la stilurile funcționale – abordate diacronic, în strânsă legătură cu etapele de dezvoltare a limbii române literare, dar și la tipurile diferite de manifestare a limbii scrise.

Primul articol științific semnat este consacrat procedeelor artistice în stilul lui Ion Barbu⁶. El face parte din seria de cinci contribuții la revista „Limba română”, între anii 1971-1975, toate centrate pe scrierile moderne și contemporane. Mai precis, trei dintre ele sunt consacrate operei lui Ion Barbu, iar două scriitorilor romantici români (temele vizate fiind epitetul și comparația)⁷. Pe aceeași direcție – a analizei stilului beletristic individual sau de grup/perioadă/curent literar-cultural – va

*Profesorii Gheorghe Chivu, Traian Diaconescu și Stelian Dumistrăcel
cu un grup de colegi de la Universitatea Pedagogică de Stat „Alecu Russo”*

continua de-a lungul vremii, cu observații despre D. Cantemir⁸, despre unele texte din a doua jumătate a secolului al XIX-lea sau despre poezia lui M. Eminescu⁹.

Dar, cu aceasta, a pătruns deja pe o altă direcție, aceea a cercetării stilurilor funcționale ale limbii române vechi și premoderne. În anii 1980-1981 publică, în aceeași revistă a Academiei Române, „Limba română”, o serie de șase articole consacrate stilului științific în textele vechi românești (1640-1780), domeniile vizate fiind cel geografic, lingvistic, matematic, medical, filosofic¹⁰. Între anii 1985 și 1986, va reveni cu cercetările de acest tip asupra unor texte din perioada 1532-1640, axate pe stilul literar-beletristic, juridic-administrativ, științifico-tehnic.

De acum, avea deja o imagine generală a faptelor și o poziție personală în dezbateră pe tema existenței sau nonexistenței acestor stiluri în româna literară veche. Rezultatul se vede într-o cercetare de tip exclusiv calitativ, adică de interpretare și argumentare pe baza materialului factual prelucrat cu migală de-a lungul anilor și în virtutea unor acumulări de date trecute printr-un decantor foarte fin...

Așa apare densul articol-provocare *Există un stil științific și tehnic în limba română veche?*¹¹, în „Limba română”, XXXIX, 1, 1980, p. 5-18, și mai ales broșura scoasă de Academia Română, în 2001, pe baza conferinței *Avea româna literară veche variante stilistice?*¹². Multe dintre studiile enumerate aici au fost reunite în volumul *Limbă și cultură*, din 2019.

Între timp, cercetătorul și profesorul Gh. Chivu sintetizează experiența dobândită în cercetarea și editarea textelor vechi românești, predominant religioase, din aceeași perspectivă stilistică. Este vorba, așadar, despre o nouă subdirecție de investigație încadrată în amplul proces de cercetare a textelor vechi cu instrumentele stilisticii. De acum, nu mai era o problemă ca în spațiul public românesc să apară articole în care domeniul religios poate fi denumit *expresis verbis*, așa că în 1995, în aceeași revistă „Limba Română” (unde Gh. Chivu era membru în colectivul de redacție), găsim studiul *O variantă ignorată a românei literare moderne – limbajul bisericesc*¹³. Textele de acest fel vor continua în 1997¹⁴, 2004¹⁵, 2012-2013, în „Dacoromania” (XVII, 2012, p. 54-67) și în *Text și discurs religios*, IV, 2013, p. 37-59, acesta din urmă făcând parte din seria de volume care reunesc comunicările susținute la conferințele naționale cu același titlu, organizate de prof. univ. dr. Al. Gafton, împreună cu tânăra colectiv de la Departamentul de Lingvistică Generală și Istoria Limbii Române al Facultății de Filologie a UAIC din Iași.

Desigur, aria preocupărilor s-a lărgit mult, în timp. Sunt supuse atenției registrele de limbă în dramaturgia română veche¹⁶ sau limbajele speciale (precum „limba băieșilor” din Ungaria)¹⁷, elemente de versificație¹⁸, stilistica numelor proprii¹⁹, modele folclorice în scrierile culte (ale lui D. Cantemir)²⁰ ș.a.m.d.

Toate acestea țin de munca sistematică desfășurată de autor în calitatea sa de cercetător la Institutul de Lingvistică al Academiei Române.

Materia prezentată succint aici o găsim în marile tratate editate de venerabila instituție. Cea dintâi este *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997. Apărută cu o întârziere de aproape un deceniu, căci materialul fusese definitivat de colectivul condus de Ion Gheție încă din 1988, tratatul are două părți corespunzătoare celor două subetape ale limbii române

literare vechi, respectiv I. 1532-1640 și II. 1640-1780. Fiecare dintre acestea se încheie simetric cu câte o secțiune (a III-a) consacrată variantelor limbii române literare, secțiune în care I. Gheție prezintă variantele regionale, iar Gh. Chivu – pe cele stilistice.

Ceea ce deosebește cercetările întreprinse de Gheorghe Chivu de toate cele anterioare este caracterul sistematic, amplu și complex al abordării chestiunii stilului, bazat pe o expunere procedurală foarte clară. În primul rând, cercetătorul din anii 1983-1997 definește stilul „prin opoziție cu o altă structură lingvistică de același rang”, ceea ce înseamnă că investigația vizează cel puțin două compartimente ale limbii – lexicul și sintaxa, cu pondere diferită, desigur, de la un stil la altul, și cu numeroase particularități de frecvență, combinații, importanță în sistem etc.²¹ Premisa de la care a pornit a fost aceea că stilul este o structură lingvistică „cerută” de factori extralingvistici (finalitatea și circumstanțele comunicării, competențele personale și marca identității culturale colective ale emițătorilor și destinatarilor unui text etc.) și, în consecință, el trebuie căutat în „anumite categorii de texte”.

Demersul analitic propriu-zis s-a bazat și el pe niște principii solide. A existat o etapă preliminară a selectării corpusului de lucru. Practic, procedura a avut o dublă direcționare:

București, 2015. Profesorii Gheorghe Chivu, Eugen Simion, Marius Sala și Grigore Brâncuș la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”

a) dinspre o bază de caracteristici stilistico-lingvistice, stabilite aprioric, spre tipologia scrierilor al căror prim element comun fusese, inițial, doar apartenența la aceeași epocă istorică;

b) apoi, invers, de la studiul amănunțit al particularităților de scriitură ale acestora spre conturarea unui număr stabil de elemente stilistice și gramaticale suficient de mare încât să poată constitui un sistem/un microsystem.

Rezultatele unor asemenea confruntări s-au concretizat și ele într-o dublă perspectivă:

a') o reclasificare a textelor, ceea ce a însemnat și eliminarea unora care nu se încadrau în coordonatele sistemice;

b') o trecere la o altă etapă de analiză, prin ridicarea sistemului de structuri lingvistice ireductibile la rangul de stil fundamental al limbii române literare.

Abia de aici încolo își permite cercetătorul să coboare în profunzimile unor fenomene și să deceleze eventuale subdiviziuni ale unui stil sau altul, dat fiind că, aflate în stadiu incipient chiar și acestea, materialul care furnizează argumente pentru asemenea „descrieri” de finețe nu este prea generos. Evident, se ține seama de relația „normă literară – dialect”, care complică mult investigațiile pentru epoca veche a culturii scrise românești (ca pentru oricare altă cultură, desigur). Dar mai intervin selecțiile impuse de raportul dintre original și copie, care induc probleme de datare, raporturile dintre original și „traducere”²², care impun probleme suplimentare de analiză ș.a.m.d.

Experiența acumulată în acest context i-a folosit mult lui Gheorghe Chivu și în studiile de mai târziu, cf. analiza *Istoriei ieroglifice* a lui Dimitrie Cantemir, a primei piese de teatru românești ș.a.

Nici unul dintre aceste demersuri nu a fost simplu. Selecția textelor a trebuit operată, de fapt, cel puțin pentru început, în interiorul literaturii bisericești, care constituia prin sine o variantă stilistică particulară, opusă, în orice caz, celei laice (cf. „Începătura de nuiale”, din *Codexul popii Bratul*, 1508 și „Rujdenița”, din *Codex Neagoenus*, cca 1620). Caracterul retorico-didactic al parabolilor din textul evangheliilor furnizează date pentru o primă serie de observații. Apoi se adaugă textele laice de la sfârșitul secolului al XVI-lea, precum *Floarea darurilor* și

Alexandria, sau cărțile istorice, precum *Cronograful* tradus de Mihail Moxa. Toate acestea susțin un *stil beletristic*, căruia i se adaugă unul *juridico-administrativ* și unul *tehnico-științific* (ILR, 1997, p. 241-260 și *Limbă și cultură*, 2019, p. 211-263).

Prin toate acestea, Gh. Chivu s-a distanțat considerabil de predecesori, deseori autorități în materie, cărora cercetătorul despre care vorbim aici le acordă întreaga prețuire.

În primul rând, se lărgeste mult baza de texte – este adevărat, în condițiile noi, care au facilitat accesul și punerea în circulație a unui număr mai mare de lucrări vechi. Dar, când corpusul select nu s-a dovedit suficient de cuprinzător, Gheorghe Chivu s-a abținut să lanseze afirmații cu caracter generalizator, concluziv. Pe de altă parte, cercetarea sa nu s-a limitat la sfera lexicului, cum arătam noi mai sus. Ca urmare, sunt formulate observații care contrazic alegațiile unor cercetători – avizați, altfel –, precum J. Byck, N.A. Ursu, G. Ivănescu ș.a. Nu se poate afirma că au existat terminologii pentru domenii precum matematica, filosofia, astronomia, poezia ș.a. numai pe baza unor liste de 10-15 cuvinte selectate din secolele al XVII-lea (ultimul pătrar) și al XVIII-lea, așa cum nu putem vorbi despre un vocabular de specialitate format exclusiv din calcuri lingvistice și, mai târziu, din împrumuturi (neologice).

În ceea ce îl privește, Profesorul și Cercetătorul Gheorghe Chivu ia în considerare nu numai lexicul și sintaxa, pe care le considerase, metodologic, absolut necesare în studierea unui stil funcțional, ci și morfologia.

Pentru *lexic*, înregistrează creațiile interne sau adaptările de sens ale unor cuvinte neaoșe, nu numai calcurile și împrumuturile, cum ar fi, în terminologia geografică, de exemplu, *cap*, *clin de pământ*, *grind*, *pisc*, înainte de a se statornici termenul tehnic *promontoriu* („vârf de peninsulă”). De asemenea, se urmărește ponderea influenței unei limbi sau alta (greaca, latina, slavele etc.) pentru fiecare domeniu în parte.

Pentru *morfologie*, autorul studiului ia în considerare, în funcție de tipul de texte selectate, substantivul (cu forme de nume propriu și nume comun, de singular *vs* plural al autorului), dar mai ales verbul, cu așteptatele forme de subjonctiv hortativ (din textele care reprezintă diverse rețete, din manuale etc.), cu infinitivele domi-

nante în textele juridico-administrative și cu obișnuitele reflexiv-pasive din pravile. De asemenea, sunt consemnate comportamente specifice ale pronumelor (singular/plural, deseori ca formă de generalizare conceptuală pentru persoana a II-a, *tu/voi*, „oamenii/omul”). Pentru *adjective*, se impun, desigur, cele relaționale, de tip *lemnos, pământesc* etc.

Pentru *sintaxă*, sunt de reținut ca specifice, spune lingvistul-stilistician, subordonatele atributive (atributiva apozitivă), specifice, logic vorbind, definițiilor și explicațiilor științifice, mai ales cu adverbul explicativ *adecă*. Se remarcă procedurile de echivalare semantică (definirea prin sinonimie) prin coordonarea disjunctivă (*antarcticos* sau *pârâu uscat*) ori prin copulativul *a fi*, după cum sunt remarcate ca specifice respectivului stil incidentalele explicative.

Așadar, cercetătorul și profesorul Gheorghe Chivu desfășoară o întreagă strategie înainte de a formula concluzii pertinente cu privire la stilurile limbii române vechi.

Se poate vorbi, ne spune autorul acestor dense pagini, despre *tendințe de specializare* a limbajului, demonstrabile în câteva categorii de texte din epoca 1532-1640. Aceste tendințe se manifestă mai ales prin terminologie (mai bine adaptată și mai bogată în sfera religioasă, dominată de cuvinte savante împrumutate din slavonă, ca și în limbajul astrologiei, mult mai sărac, însă). Textele cu caracter medical își selectează lexicul de specialitate mai vizibil din fondul popular. Pentru alte domenii, departajările cercetătorului merg, de asemenea, până la elemente de mare finețe. Totul este bazat, cum spuneam, pe parcurgerea atentă și integrală a textelor de specialitate...

*

Este de la sine înțeles că în cele două tipuri de demersuri analitice ale Profesorului, pe care le-am prezentat aici sintetic – filologia în sens restrâns, tehnic, și stilistica lingvistică – sunt valorificate din plin resursele celorlalte domenii de activitate din sfera largă a științelor cuvântului. Gheorghe Chivu a excelat în toate, construindu-și, încet și sigur, pe un drum fără ocolișuri, dar nu fără dificultăți inerente, statutul de specialist complet, cu o „cultură rotundă”, ca să folosim expresia lui George Călinescu.

Note

¹ Sintagma, foarte inspirată, aparține editorilor volumului omagial din anul 2017, Adina Chirilă și Alexandru Gafton, cf. *Omul de cuvînt. In honorem Gheorghe Chivu*, Iași, Editura Universității „Al. Ioan Cuza”.

² V. Țara, în: *Omul de cuvînt...*, 2017, p. 542.

³ Pentru tipăriturile de la Mănăstirea Dealu (1508, 1560, 1512), realizate în slavona de redacție medio-bulgară (și nu în sârba muntenegreană din Cetinje), sunt atestate surse din secolul al XII-lea, cf. P. P. Panaitescu, 1939, „Ocoitul lui Macarie și originile tipografiei în Țara Românească”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LVII, 9-10, 1939, p. 7.

⁴ Cel care scrie aceste rânduri a lucrat el însuși câțiva ani buni în documentarea bibliografică din domeniul educației și cel al științelor umaniste. Unul dintre câștigurile acestei modeste profesii de documentarist-bibliograf este acela că, dacă nu ajungi la cunoașterea deplină asupra unui anumit subiect, știi măcar cine s-a ocupat de respectiva problemă și cam unde ar putea fi căutată informația utilă.

⁵ *Codex Sturdzanus*. Studiu lingvistic, studiu filologic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, București, Editura Academiei Române, 1993, S22 p.

⁶ Gheorghe Chivu, „Procedeele artistice” în stilul lui Ion Barbu, în „Limba română”, XX, 1971, 3, p. 247-257.

⁷ Pentru cronologia scrierilor lui Gheorghe Chivu, cf., printre altele, Petre Gh. Bârlea (coord.), 2017, *Gheorghe Chivu – un model de rigurozitate științifică și didactică*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, p. 16-35, și Adina Chirilă (ed.), 2017, *Omul de cuvînt. In honorem Gheorghe Chivu*, Iași, Editura Universității „Al. Ioan Cuza”, p. 11-28.

⁸ *Dimitrie Cantemir și stilurile limbii române literare vechi*, în *Comunicările „Hyperion”*, 9, 2000, p. 153-161; *Dimitrie Cantemir și limba română literară veche*, în „Limba Română” (Chișinău), XVII, 2007, nr. 10-12, p. 133-140; *Modele stilistice de origine folclorică în „Istoria ieroglică”*, în „Analele Universității de Vest din Timișoara”, Științe filologice, XLVIII, 2010, p. 135-144.

⁹ Cf. Gheorghe Chivu, *Poezia lui Mihai Eminescu și limba română veche*, în Coman Lupu (ed.), 2017, *Studii romanice. I. Omagiu profesorilor Florica Dimitrescu și Alexandru Niculescu la 90 de ani*, București, Editura Universității din București, 2017, p. 261-274.

¹⁰ „Stilul celor mai vechi texte științifice românești” (1640-1780). I. „Stilul textelor geografice”, II. „Stilul textelor lingvistice”, III. „Stilul textelor matematice”, IV. „Stilul textelor medicale”, V. „Stilul textelor filozofice”, în „Limba română”, XXIX, 1980, nr. 2, p. 111-122; nr. 3, p. 285-295; XXX, 1981, nr.1, p. 45-60; nr. 2, p. 139-147; nr. 3, p. 221-23; nr. 5, p. 505-514.

¹¹ Gheorghe Chivu, 2019, *Limbă și cultură. Studii de istorie a limbii române literare*, București, Editura Academiei Române.

¹² *Trei expresii românești*, în „Limba Română”, XLIX, 2000, nr. 1, p. 39-44.

¹³ *O variantă ignorată a românei literare moderne – limbajul bisericesc*, în „Limba română”, XLIV, 1995, nr. 9-12, p. 445-453.

¹⁴ *Limbajul bisericesc între tradiție și inovație*, în *Comunicările „Hyperion”*, 6, 1997, p. 183-193.

¹⁵ *Textul religios – model în cultura românească veche*, în „Studii și cercetări filologice”, Seria Limba și literatura română, 2004, nr. 3, p. 11-18

¹⁶ *Elemente de limbă vorbită în prima piesă de teatru scrisă în limba română*, în *Comunicările „Hyperion”*, Filologie, 12, București, 2004, p. 45-55; *Fapte de limbă vorbită în Occisio Gregorii Vodae, prima piesă de teatru scrisă în limba română*, în *Modernitate și interdisciplinaritate în cercetarea lingvistică. Omagiu doamnei profesor Liliana Ionescu Ruxăndoiu*, Editura Universității din București, 2012, p. 135-142.

¹⁷ *Particularități dialectale românești în „limba băieșilor” din Ungaria*, în *In magistri honorem Vasile Frățilă. 50 de ani de carieră universitară*, Târgu-Mureș, 2012, p. 164-171.

¹⁸ *Recitind literatura română veche. Licențe în rima „Psaltirii în versuri”*, în *„Analele Universității din București. Limba și literatura română”*, LII, 2003, p. 31-39.

¹⁹ *Valori stilistice ale numelor proprii în scrisul vechi românesc*, în *Numele și numirea. Actele Conferinței internaționale de onomastică*, Ediția I. *Interferențe multietnice în antroponomie*, Baia-Mare, 19-21 septembrie 2011, Cluj-Napoca, 2011, p. 115-128; *Stylistic aspects of proper names in old Romanian writings*, în *Name and Naming. Synchronic and Diachronic Perspectives*, ed. Oliviu Felecan, Cambridge Scholars Publishing, 2012, p. 234-252.

²⁰ *Modele stilistice de origine folclorică în „Istoria ieroglifică”*, în *„Analele Universității de Vest din Timișoara”, Științe filologice*, XLVIII, 2010, p. 135-144.

²¹ Cf. *Istoria limbii române...*, 1997, subcapitolul „Metoda din introducerea teoretică”, paginile 6-7, p. 49-50.

²² Gheorghe Chivu declară că a evitat traduceri diferite ale aceleiași scrieri, care ar fi furnizat date interesante despre limba română în diacronie, cu excepția celor două versiuni românești ale *Gramaticii slavonești* a lui Meletie Smotrițki, cf. 48, 2019, p. 231 și n. 16.

Abstract

The philologist and stylistics specialist Gheorghe Chivu

Keywords: *Philology; stylistics; old Romanian texts; interdisciplinary research; didactic activity*

The article aims to synthesise the activity of one of the best-known contemporary Romanian philologists – the academic and researcher Gheorghe Chivu. The central idea is that of a natural professional evolution, which was absolutely necessary for him to distinguish himself in this field. G. C. began to elaborate specialised bibliographic documentation works, then moved on to editing old Romanian texts and only later did he write studies on the interpretation of language facts – monographs and syntheses – about Romanian written culture in the early ages (1521-1780). In principle, this presentation covers only two subfields: a) philology, in the narrow, technical sense; b) stylistics of old texts. But the concerns of the author in question here obviously involve all language sciences, in an integrating vision.

Alexandru GAFTON

Culegătorul semănător

A.G. – lingvist și filolog evoluționist de orientare lamarckiană, cu o concepție humeeană asupra realității și adept al metodei baconiene. Autor de ediții de texte vechi românești și al unor studii care încearcă să înțeleagă dinamicile limbii, gândirii, societății și evoluția relațiilor dintre acestea. Traducător și comentator al unor lucrări de lingvistică diacronică, istorie a creștinismului, evoluționismului și a mentalităților.

Cu toții cunoaștem persoane cărora le purtăm respect pentru calitățile lor științifice ori pentru cele de dascăl, ori pentru cele sociale și umane, în general. Probabil, însă, că este mai greu să aflăm persoane care întrunesc armonios aceste calități și scot în vileag o ființă umană complexă și deplină.

*

A existat o vreme în care cercetarea științifică a constituit preocuparea mintală covârșitor dominantă a celor ce lucrau în Institutele de cercetare, o vreme în care truda științifică se constituia în activitate căreia cei chemați i se dedicau cu toată ființa. O uzină sau un stup ar putea avea drept ideal atmosfera din Institutele noastre de cercetare ale acelei vremi. Era o vreme în care Institutele aveau drept piloni învățați iluștri, valoroși deopotrivă ca cercetători și ca formatori, oameni competenți, de bună credință și care trudeau în bunul interes al Științei. Era o vreme în care Institutele erau populate de absolvenți cu mare potențial, dornici și capabili să ucenicească, avizi de a se impregna cu învățătura maștrilor, tineri care nu se îndărătniceau în a-și căuta originalitatea, ci care se străduiau să-și afle calea, care nu emiteau tot ceea ce le străbătea mințile – idei toc-

mai răsărite și nerăsărite –, ci care încercau să cunoască realitatea așa cum era ea și care se pregăteau pentru dezbateri obiective căutătoare ale adevărului științific, tineri care nu dădeau lecții, ci care vorbeau mai ales pentru a afla și a cunoaște temeinic. Era o vreme în care, acomodate unele la celelalte, generațiile se întretaie chibzuit, firesc și trainic, hrănite de învățăturile

*Iași, 2009. Împreună cu profesorii
Constantin Frâncu și N.A. Ursu*

trunchiului constituit prin truda generațiilor anterioare. Era o vreme în care sevele științei și ale experienței parcurgeau ramurile momentului, spre a iriga și a hrăni vlăstarele aceluia prezent, vlăstare ce astfel puteau deveni viitoare ramuri rodnice și dăinuitoare. Era o vreme în care totul se petrecea în cadrele sobre, cumpănite și fertile ale celui mai natural proces de continuitate. Iar pentru ca binecuvântarea să fie deplină, filologia și lingvistica de la noi au avut norocul ca marii întemeietori (Alexandru Philippide, Sextil Pușcariu și Ovid Densusianu) să treacă dintr-un secol în celălalt, adică să fie nu doar întemeietorii și contributorii de seamă ai celor trei mari Școli de filologie și lingvistică, ci și magiștrii continuatorilor lor. În felul acesta, după anevoioasele, tumultuoasele și entuziastele începuturi la care au trudit cu râvnă savanții secolului al XIX-lea, s-a ajuns în secolul următor la o primă etapă a maturității rodnice și bogate în realizări valoroase.

Acestea sunt premisele faste pe care s-a continuat truda în a doua jumătate a secolului al XX-lea, atunci când s-a format cercetătorul Gheorghe Chivu. Datorită potențialului său a fost ales, iar datorită rezultatelor pe care curând a început a le produce a fost apreciat și respectat, devenind un veritabil om de știință. A avut parte de dascăli de seamă,

care au contribuit la filologia românească cu propriile roade valoroase și care au știut să educe tineri de valoare, apoi să și-i transforme în colaboratori pe măsură, pentru ca, mai apoi, aceștia să devină magiștri de seamă, reluând ciclul care generează continuitate.

*

Depășind atributele de cercetător – dar fără a părăsi acest mod existențial –, cel omagiat astăzi a pășit apoi în Universitate, ca Profesor. În acest spațiu studenții i-au devenit discipoli (fapt care nu se petrece de la sine, iar adesea nu se petrece) și astfel au putut beneficia din plin de calitățile de învățător darnic și răbdător, fecundate de cele de cercetător, ale celui pe care au înțeles să îl urmeze ca model. Practic, întreaga învățătură dobândită în perioada de formare și de maturitate și-a oferit plener roadele, întrucât Profesorul Gheorghe Chivu nu doar a făcut cercetare și nu doar a transmis cunoștințe, ci a contribuit cu deplinătate la edificarea mai multor fațete ale dimensiunilor științifice, culturale și umane ale studenților săi.

*

Echilibrat și senin, cu o cumpătare rezultată din reflexii profund interiorizate, tumultuoase câteodată, omul Gheorghe Chivu este, totodată, un excelent prieten și – selectiv – un prețios confident. Încercând să manifest o discreție comparabilă cu aceea a prietenului meu, voi spune doar că, mai mult decât alte semne, cele tocmai afirmate sunt vădite de zâmbetul său plin de îngăduința ce decurge din profunda înțelegere a realității și de generozitatea amplă, pe care doar cei ajunși la înțelepciune o dețin.

*

Mă voi opri asumându-mi riscul de a comite o mică indiscreție, care însă are capacitatea de a lămuri ceva esențial în personalitatea celui pe care îl omagiez astfel. Apropiatii știu că domnul Profesor Gheorghe Chivu deține un mic colț de rai. Nu l-a cumpărat și nu l-a primit în dar,

*Timișoara, 2013. Profesorul Gheorghe Chivu (în centru)
cu un grup de colegi la Universitatea de Vest din Timișoara*

ci l-a moștenit ca pe un rezultat al trudei înaintașilor. Mă număr printre puținii privilegiați cărora Profesorul Chivu le-a făcut marea onoare de a le deschide calea ce duce către glia strămoșilor. L-am văzut bucurându-se de răsăritul Soarelui, trudind pământul reavăn, îngrijind pomii roditori, trebăluind la buna menținere a casei părintești, am stat cu el pe prispă, privind pierduți la ploaie, și a împărtășit cu mine binemeriata relaxare de la apusul Soarelui. La lumina Lunii și respirând aerul parfumat de întreaga paletă de flori, l-am întrebat dacă îi place acest aspect al vieții sale și de ce face tot acest efort, când ar putea avea parte doar de răsplățile unei proprietăți rurale. Fără ezitare, mi-a dat răspunsul pe care-l primise de la propria reflecție adâncă și bine înrădăcinată, cred: „Pentru că trebuie, Alexandru!”

La o judecată superficială, ar părea că bietul Profesor Chivu s-a ales cu un petec de pământ pe care, neavând încotro, îl întreține cum poate, spre a cinsti memoria părinților săi. O reflecție judicioasă însă vedește că fericitul Profesor Chivu deține în fibra sa profundă o valoroasă tră-sătură a ființei umane superioare. Imperiul pe care îl exprimă acel „trebuie” semnifică, în adevăr, înțelegerea faptului că trăim într-un Univers

determinist, dominat de necesitate, iar nu într-unul haotic, dominat de aleator. Adică nu *trebuie* pentru că – în ciuda incapacității de a înțelege lumea și a cerbiciei aferente, care ne dictează altfel –, nu suntem decât robii neputincioși ai cuiva și nici nu *trebuie* pentru că așa am vrea. *Trebuie*, întrucât ne înțelegem condiția și locul, nevoile care ne pun în armonie cu realitatea din care suntem parte și cerințele evolutive, *trebuie*, deoarece înțelegem că numai astfel putem fi părtașii deopotrivă împlinitori și împliniți ai Universului, *trebuie*, deoarece ființele adevărate constituie etape ale unui lanț al generațiilor, dăinuirea necesitând în chip imperios continuitate. Iar această continuitate nu vine decât din asumarea împreună cu înaintașii a unui destin înțeles și din transmiterea către urmași a căilor de a împlini acel destin. Acesta este singurul lucru care cu adevărat *ne trebuie*.

Dincolo de toate atributele ce pot fi asertate despre Profesorul Gheorghe Chivu, cred că această înțelegere complexă și superioară, amplă și profundă a realității, este marea și fundamentala sa trăsătură, cea care generează și nutrește toate atributele Cercetătorului, Profesorului și Omului Gheorghe Chivu. Aceasta este, poate, cea care le permite aleșilor care au fost lăsați să se apropie de el să înțeleagă că au înainte-le pe cineva în care trudele deopotrivă clocotitoare și disciplinate ale unei materii de calitate au plăsmuit o ființă de lămurită armonie, care poartă cu sine darul unui autentic model.

The sowing harvester

Keywords: *Philologist; Professor; Moral ground*

Abstract

The researcher, the professor and the man Gheorghe Chivu meets all the attributes that give him these qualities, a fact that the philological community recognizes through the respect they give to their distinguished colleague and magister.

Rodica ZAFIU

Rigoare și viziune

R.Z. – (n. 1958, București) profesor la Facultatea de Litere a Universității din București și cercetător la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române.

Cărți apărute: *Poezia simbolistică românească* (1996), *Narațiune și poezie* (2000), *Diversitate stilistică în româna actuală* (2001), *Limba și politică* (2007), *101 cuvinte argotice* (2010). Ține de 32 de ani o rubrică săptămânală de lingvistică, începută în revista „Luceafărul”, continuată în „România literară” și apoi în „Dilema veche”.

Tradiția filologică românească are în profesorul Gheorghe Chivu un continuator remarcabil, înzestrat cu toate calitățile ideale ale cercetătorului textelor vechi, al limbii și al culturii pe care acestea o reflectă. Apărător al disciplinei care conferă prestigiu unei culturi, cu totul dăruit profesiei și conștient de responsabilitatea sa, Gheorghe Chivu este un erudit care cunoaște toate detaliile scrisului vechi românesc și care știe, mai ales, să vadă desenul din covor, să surprindă direcțiile mari ale dezvoltării culturale a limbii române. E cu adevărat impresionant felul în care fiecare nou articol al său aduce la lumină fapte necunoscute și interpretări deschizătoare de drumuri. Filolog în cea mai înaltă și profund evaluativă accepție a cuvântului, Gheorghe Chivu e înzestrat cu echilibru, cu judecată dreaptă, cu spirit metodic și onestitate științifică absolută: fără idei preconcepute și evitând vorbele mari, face dreptate trecutului, explicându-l cu măsură și raportându-l la criteriile vremii. Spirit generos, dar și ferm, filologul stabilește adevărul faptelor, introduce distincții teoretice, reafirmă metode și își argumentează ipotezele cu elegantă politețe, într-un stil măsurat, care nu anulează nicio clipă siguranța opiniilor bine chibzuite. Sentința de respingere a unei idei nefondate este formulată în cei mai

București, 2017. Emil Ionescu, Rodica Zafiu, Gheorghe Chivu, Silviu Angelescu, Petre Gheorghe Bârlea, Lucian Chișu și Ioan Cristescu la Muzeul Național al Literaturii Române

curtenitori termeni, purtând amprenta plină de farmec a vechii politeți, dar rămâne întotdeauna dreaptă și implacabilă.

Opera profesorului Gheorghe Chivu, impresionantă prin bogăție și diversitate, oferă o viziune modernă asupra limbii literare, întemeindu-se pe două coordonate esențiale: constituirea stilurilor funcționale și procesul standardizării. Cercetările sale, riguroase și profunde, acoperă toate etapele scrisului vechi românesc, de la textele secolului al XVI-lea și monumentele lingvistice ale secolului al XVII-lea, până la primele instrumente ale standardizării și la complexitatea fenomenului de modernizare latino-romanică din secolul al XIX-lea. Abordările sale pun în prim plan lexicul – componenta limbii în care este condensată în cel mai înalt grad istoria culturală –, dar tratează cu egală competență fonetica și morfologia istorică, sistemele de scriere, onomastica etc. Numeroase studii (dintre care unele sunt reunite în volumele *Vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Editura Academiei Române, 2015 și *Limbă și cultură. Studii de istorie a limbii române literare*, București, Editura Academiei Române, 2019) alcătuiesc o construcție solidă și unitară, în care își au locul descope-

riri filologice, surprize lingvistice, reevaluarea unor manuscrise uitate, a unor texte nedreptățite, examinarea reviziilor succesive ale unor traduceri; toate aceste fapte pun în lumină, într-o atentă stabilire de relații cu alte texte și cu contextul lor istoric, tendințe și fenomene generale. Gheorghe Chivu este autorul care a introdus în studiul limbii române vechi investigația sistematică asupra varietăților diastratice și diafazice, oferind un model de istorie culturală a limbii (sintetizat, de exemplu, în *Limba română – de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000). Lingvistul a descris în detaliu elementele constitutive ale stilului beletristic, ale stilului textelor juridice și administrative și ale celor științifice și tehnice, detectând, dincolo de diferitele terminologii, existența unor caracteristici similare stilurilor funcționale din epoca modernă. La un moment dat, și-a pus întrebarea dacă se poate vorbi de un limbaj politic în epoca veche; după o atentă inventariere a câmpului semantic al vieții social-politice și o analiză a conceptelor fundamentale, răspunsul său a fost negativ. Harta exactă a diversității stilistice pe care o reflectă textele vechi românești este o contribuție majoră a lui Gheorghe Chivu la istoria limbii române, indispensabilă pentru studiile diacronice actuale și viitoare. Investigațiile lexicale, precum și cele gramaticale și de pragmatică istorică continuă să confirme relevanța distincțiilor stilistice, importanța genurilor și a tradițiilor discursive, în funcție de care multe categorii și fenomene lingvistice se manifestă în mod diferit.

Una dintre preocupările constante ale profesorului Gheorghe Chivu este cercetarea scrisului religios românesc, căruia i-a descris normele, tradiția ortografică, limbajul figurativ și pe care îl consideră, pe drept cuvânt, o componentă definitorie a culturii vechi românești. În viziunea sa, limbajul religios din epoca mai veche a culturii române este mai mult decât un simplu stil funcțional, pentru că reprezintă un sistem aparte, complex și articulat, cu diversificare stilistică internă. Distincția dintre o variantă religioasă a românei literare vechi, net dominantă, cuprinzând numeroase secvențe juridice și beletristice, și una laică este o idee-forță, cu mare impact asupra înțelegerii istoriei culturale a limbii române.

Multe dintre scrierile profesorului Gheorghe Chivu regândesc și reinterpretează procesul de modernizare a limbii române, transformarea

spectaculoasă prin relatinizare (sau reromanizare). Contribuțiile sale esențiale, solid susținute prin argumente, repară nedreptăți fixate în judecăți grăbite și superficiale, eventual provenite din simplificări ideologice anterioare. Istoricul limbii literare exprimă o judecată dreaptă asupra unor instrumente ale standardizării pe care mulți s-au grăbit să le critice; el arată că, dincolo de tatonările ortografice și de excesele puriste, mulți învățați ai secolului al XIX-lea au avut un rol important în modernizarea lexicografiei sau a descrierii gramaticale. Faptele se reazăză sub privirea critică a cercetătorului înzestrat cu metodă și viziune: rolul traducerilor este mai important decât se obișnuiește să se spună, împrumuturile latino-romanice sunt mai vechi și mai consistente decât se crede, italianismele – mai numeroase decât putem afla din istoriile limbii. Primul nostru dicționar academic – cel al lui Laurian și Massim – are merite reale în modernizarea limbii și a lexicografiei.

Profesorul Gheorghe Chivu caută în textele vechi norma implicită a limbii literare, impusă prin prestigiu, respectată prin consens, asigurând, chiar înainte de standardizarea explicită, o relativă unitate și stabilitate a variantei cultivate a limbii. Dar e la fel de atent la istoria ideilor prescriptive și la constituirea terminologiei lingvistice (desprinsă în special

Chișinău, 2011. Profesorii Alexandrina Cernov (Cernăuți), Eugen Munteanu (Iași) și Gheorghe Chivu la festivitățile prilejuite de împlinirea a două decenii de la fondarea revistei „Limba Română”

din cele mai vechi gramatici). Lingvistul studiază cu atenție relația dintre principiile afirmate de vechii cărturari și practica scrisului lor, observând cu finețe cum uzul contrazice adesea aserțiunile programatice. Între aspectele extrem de importante ale studiilor sale trebuie amintite și analiza modelelor de adaptare a neologismelor latino-romanice, reliefaarea rolului lui Paul Iorgovici în acest proces, urmărirea atentă a mișcării ideilor și a circulației textelor în secolele trecute. Istoricul limbii este și un expert al stilului literar, cu contribuții valoroase la stilistica diacronică a figurilor. Aplicarea cu consecvență a unei metode, a unor principii de editare și interpretare a textelor a înzestrat cultura română cu ediții critice indispensabile, precum fundamentala *Codex Sturdzanus* (1993), *Institutiones linguae valachicae* (2001), *Dictionarium valachico-latinum* (2008), operele lui Ion Budai-Deleanu și G. Coșbuc: modele de rigoare filologică și de subtilitate a interpretării lingvistice.

Profesor respectat și iubit, exigent și cordial, știind să-i atragă pe tineri către studiile filologice și lingvistice prin seriozitate și prin prestigiul erudiției, Gheorghe Chivu a format, timp de decenii, studenți, masteranzi și doctoranzi, asigurând filologiei românești acea continuitate de care are atât de multă nevoie. Coleg generos în sfaturi și idei, distinguându-se printr-o politețe deloc formală, izvorâtă în mod limpede din respectul pentru umanitatea și demnitatea celorlalți, are în continuare un rol major în consolidarea solidarității breslei, în ipostazele ei impecabil etice și științifice.

Personalitate de prim rang a filologiei contemporane, profesorul Gheorghe Chivu este pentru noi toți un reper intelectual și moral major, un exemplu de rigoare pusă în slujba unei viziuni coerente și originale asupra istoriei culturale a limbii române.

Abstract

Rigor and vision

Keywords: *Professor Gheorghe Chivu; old texts; Romanian writing; linguistic phenomena; lexicon; standardization of the literary language*

The author examines aspects of the work of Professor Gheorghe Chivu, which offers a modern vision of the Romanian language. Rigorous and deep, his works cover all stages of the old Romanian writing, the researcher's concerns being the establishment of functional styles and the process of standardization of the Romanian literary language.

Ana BANTOȘ

Regăsirea de sine în poezia de azi. Meridian craiovean

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010 (ediția a II-a, revăzută, Iași, 2014); *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

Apariție subtilă în cadrul unui text, poezia își urmează itinerarul alambicat, sinuos și, în același timp, cuceritor. Cu aceste sentimente am intrat în universul poezilor incluși în *Antologia Festivalului Mondial de Poezie „Mihai Eminescu”. Ediția a VIII-IX-a, 2022. Craiova, 17-22 iunie 2022*. Editura REVERS, 2022. **Coordonator: Ion Deaconescu. În românește de Cristian Alexandroiu, Carolina Bologan, Carmen Bulzan, Roxana Ilie, Irina Lupu, Larisa Caramavrov.** Uniți prin senzația care există la baza umanității, poeți din mai multe țări s-au întrunit la Craiova, locul consfințit de Constantin Brâncuși, Marin Sorescu, Elena Farago, pentru a da conținut dialogului menit să exprime implicarea în viața de azi, căci a nu fi simplu spectator, ci a participa cu sufletul, cu spiritul la toate câte se întâmplă în jurul tău înseamnă a afla în ce constă rostul cuvântului scris. Reverbețiile lui de aici încep. „Osia timpului / Nu ruginește niciodată / Căci nimic nu se schimbă / E doar un târg / Între cei ce vin / Și cei ce pleacă”, afirmă Ion Deaconescu, considerând că Patria sa „are nevoie de istorie nouă”: „Patria mea / Nu are nevoie de zăpadă / Și de ghiocei, / Zăpezile nu mai sunt ca altădată”. La fel stau lucrurile și cu Patria Poeziei,

poetii întrecându-se în „operațiuni” discursive de identificare a coordonatelor acesteia. Edificând după criteriile proprii o lume pe care o comunică în mod divers, autorii creează armonii desprinse din haosul unor realități bântuite de cataclisme, război, neliniști profunde. Întrebări despre rostul vieții, despre viața „mașinărie infernală”, despre „cine aruncă în vânt cenușa atâtor zile”, despre „dovezile dragostei risipite nonșalant” sau despre proba de foc care

e dragostea – acum căutată în oglinda retrovizoare a timpului (Mihai Firică) sau prin „livezi edene, desfrâu de fructe, nebună simfonie de arome, de lumine, de culori” (Valeriu Stancu). Citită altfel, iubirea prilejuiește lecția dezamăgirii („Iubito, pe chipul tău palid / am citit istoria soarelui pierdut”, scrie Mihai Firică), precum și pe cea a învățării morții: „Te-ai risipit trăind cu lăcomie / Când eu abia te învățam să mori”, i se adresează iubitei sale protagonistul din poezia lui Valeriu Stancu. Iar albanezul Visar Zhiti creează o imagine memorabilă a iubirii sub semnul scoaterii din uitare, plasându-l pe protagonist între viață și moarte astfel: „Pe tine te iubesc înainte de toate, apoi moartea, / Fiindcă ea mă iubește cel mai mult când tu pleci” (*Tu și moartea*). Cătălin Bordeianu își revizuieste existența prin prisma sacrificiului în dragoste: „Aici e inima mea unde e dragoste și vis./ Aici sunt faptele mele mereu dăruindu-se lor,/ Sfârșește-mă, tu știi cine-i proscris/ Aruncă noroi în zăpada fiecărui dor” (*Jurnal cenușiu*), iar cazahul

Ulugbek Yesdaulet își celebrează cel mai înălțător sentiment într-un univers mirific sub o ploaie de metafore.

De pretutindeni ne întâmpină o dorință nestăpânită de redescoperire a valorilor sufletescului, dialogul cu inima proiectându-se în chip primordial: „Și te întrebi, / A nu știi câta oară, / De ce nu mai înțelege inima”, sau: „Îi ascult pe Gheorghe Zamfir / Și pe Dumitru Fărcaș / La Țicleni, în casa fraților Popescu / Și mi-e teamă ca inima / Să n-o ia razna. / Poate că ar trebui / Să se dea o ordonanță de urgență / Ca sufletul și inima / Să fie ocrotite prin lege / Atunci când aceștia cântă” (Ion Deaconescu). Căutările sunt proiectate pe distanțe mari, dincolo de timp, de memorie: „Lasă-ți bătăile inimii / să caute ecoul / în depărtare / pentru că nu e loc care să te aștepte / și busola lumii / înnebunește / de țipătul absențelor / pe care morții / îl urlă noapte de noapte”. În *Cea mai tristă țară din lume* (Columbia, țara lui Carlos Velásquez Torres) „sărbătoarea / diversiunea / fac mai întunecată / procesiunea sufletelor / care visează la liniște / mute / ca invadatorii / de terenuri necunoscute și ostile”.

Pornirea sufletului de poet este de a dezvolta gravele lacune ale unei vieți insignifiante, de care suntem luați cu asalt. O realitate indolentă avansând îi face loc gestului categoric, stilului aforistic. Iată-l pe kazahul Ulugbek Yesdaulet extinzând reflecția morală: „Dacă nu poți scrie scrisori acasă, atunci îți irosești degeaba timpul scriind poezii!”

Căutată acum în alt mod, poeticitatea vizează zone precum cele ale unui real lipsit de consistență, în care personajului liric îi vine tot mai greu să se regăsească. Umplerea golului din suflet e aventura ce îi acaparează pe cei mai mulți dintre poeți: „Mi-am zis, această lume / Se învârte mereu în vid”, scrie, bunăoară, Ataol Behramoglu, cel având „într-o mână cartea, în cealaltă, Inima” și care cântă „o iubire pierdută”, „melancolia serii în orașele de provincie”, în care el s-a născut și care „este la fel ca peste tot”. La rândul său, Giuseppe Bova caută zona marcată de sacralitate, propice nașterii poeziei: „Se deschide imensitatea întrebării: unde, unde se ascunde Dumnezeu”; „Întotdeauna există un avanpost / necunoscut / care iluminează noaptea, / care luminează. // Și rochia ta nouă mă-ndrăgostește”.

Limbajul e îmbogățit pe seama unor cuvinte prozaice, a unor termeni care altădată nu aveau ce căuta în poezie, luate dintr-un registru cotidian ordinar sau care țin de bucătărie. Devalorizarea cuvintelor nu este trecută cu vederea: „Și-a deschis un iarmaroc / Unde cuvintele sărace și năuce / Sunt oferite gratis” (Ion Deaconescu).

Majoritatea poezilor se zbat prinși în mrejele unei singurătați iscate din neîncrederea în capacitatea celui alt de a le accesa discursul, un discurs marcat de exerciții intelectuale, sensibilitatea și receptivitatea dând miez versurilor: „Ca un chei bătut de valuri, / ai luat poziție știind / că oceanul nu greșește. // Ajungi să fii curajos, / dincolo chiar de dragoste sau silă, / să nu le spui cu ce preț / ai ajuns să crezi în cânt” (William Wolak), drumul poetului de azi spre credința în cânt este mult mai complex. Personajul din versurile craioveanului Constantin Barbu, unul „singur în regatul de vorbe / rămânând cu floarea-n gură noaptea pe fulgerătură”, „strigă disperat către toți îngerii deodată”. „Îngerul singur își recită apocalipsă / și tot îngerul transcrie vidul în locul meu”, se confesează autorul. „E fila goală și scrisă invers mereu”, mai spune el. „E scrisă-n os de craniu ca semnele-ntoarse / are cifrul din oase din deșertul de dumnezeu” (*chiar ireal...*). Ieșind din forul său intim și pășind pragul unui „kiliocosmos”, cum își definește poetul acest spațiu de care se simte înjurat, nu crede „decât într-un viu biblion / e cărticica scriindă a singurului vers / din care triliocosmi își făcură colecție” (*casa goală...*).

Pe de altă parte, limbajul este antrenat în exercițiul de admirație, personajul liric regăsindu-se, la senegalezul Cheikh Tidiane Gaye, în contemplarea cuvântului astfel: „... pleoapele mele / s-au deschis / pentru a contempla / cuvintele / bătrânului. / Pe băncuța/ din proza ta / cuvântul tău / este prețios / și fiecare vocală este de aur”. Același poet se adresează confrăților din întreaga lume: „În somnul meu profund, am văzut o lumină. Tu ai fost, cuvântul tău a fost lyric”. „Doar atunci când acțiunile tale vizează pacea pentru ceilalți, vei trăi în liniște”; „împarte-ți pâinea unii cu alții, închină-te iertării și nu răzbunării”; „uită-te la celălalt întotdeauna cu dragoste, și nu cu neîncredere și ură”; „fi mai primitiv și consideră-l pe străin ca pe fratele tău”; „evită să provoci rău celui alt și alege să fii o victimă”; „în grădina ta produ pentru alții, și nu pentru tine”; „deschide-ți inima tuturor celor care te urăsc”. Aflat în „căutarea inimii”, „flămând de tandrețe”, congolezul Kama Sywor Kamanda va evoca „asfințitul viselor”

și „amenințarea singurătății”: „Și desfid acea pușcărie: singurătatea / Ce seamănă cu moartea”, scrie el. Pe când cosovarul Jeton Kelmendi va insinua că doar iubirea dă sens vieții: „Dacă aș îmbătrâni, / Fără cântece de iubire, / În focul tăcerii / Voi arde. // Iubire, / Frumusețea și versurile curg împreună / Pentru tine și patrie” (*Insinuaire*).

Temeri și întrebări îl frământă și pe Dante Maffia: „Temeri și întrebări au umplut această noapte / În timp ce veghez / Pentru a mă însenina / Te-ai dezvelit surâzând, / Te-ai cuibărit lângă mine / «Eu sunt tu, sunt inima ta», / Ai spus” (*Cine ești?*). Conectat la universul eminescian, poetul italian evocă o stare de spirit fertilă, favorabilă cunoașterii și comunicării prin intermediul valorilor neperisabile: „Soarta mea era asta, / să aștept ca moartea să-și lepede / zdrențele ei de scenă / și să ardă precauția imitațiilor aurului. / E prea mult sânge în inima mea, / prea multă lumină în venele mele. / Dintr-un trandafir am știut întotdeauna să fac / șiraguri de nori călătorind: / nădejdea e în a face” (*Scrisoare a lui Eminescu către Veronica*).

Alarmat de „ruina vremii, ruina locului”, de starea prizonierului pe viață al „alienării sufletului” („Ascultă! Despre ce îți amintește vocea suspinată a pescărușilor / Să fii prizonierul pe viață al alienării sufletului.”), Ismail Mammad, venind din spațiul azer, evocând „Pasărea spiritului / Pasărea visului”, pledează pentru înălțarea inimii deasupra terestrului: „Toți au în sânge nucleul zborului, / Toți au aripi și dorința de a zbura”.

Textele poeziilor fiind „lucrări” asupra limbajului, atât din punct de vedere al materialului cât și al temei, poezii transgresează, parcurg, demolează și re-constituie limbajul. Acest lucru s-a întâmplat și se întâmplă de fiecare dată când autorii, din toate timpurile, au purces la așternerea pe hârtie a emoțiilor și frământărilor lor. Autorii la care ne referim se află în continuare, după cum e și firesc, în căutarea febrilă a cuvântului care să numească fenomenele: „Unde vei găsi cuvântul / Ce exprimă adevărul?”, se întreba Eminescu cel care a însoțit pe tot parcursul impunătoarea manifestare a Poeziei la Craiova. Răspunsul dat de participanți este pe cât de variat, pe atât de relevant. Poeticul se vrea regândit mai departe de romantism și formalism pentru a-l reconecta la noile noastre forme de viață. Deși „în necuvinte sălășluiește taina, și printre cuvinte se ascunde Adevărul” (Carmen Bulzan), sunt identificate subtil sentimentele care ne provoacă într-adevăr și care ne

permit să vedem poetul și să răspundem, să fim receptivi la semnalul acestuia. Căutarea înfrigurată a fericirii, nenorocirile noastre, căderile și victoriile, speranțele și tăcerile, scăpăturile în iureșul vieții, toate acestea conturează o mișcare perpetuă în universul acesta pe cât de ciudat uneori, pe atât de ademenitor. Poezia lingvistică influențată de poststructuralism este sursa de inspirație pentru poeții din generația mai tânără, dar tot la ei putem descoperi interesul pentru stilul oral al exprimării, pentru frumusețea ritmurilor din descântece, așa, bunăoară, ca la Camelia Radulian: „ Leagă, Doamne, vântu-n iesle / și mă-ncuie-ntr-o copită / cu cinci maici de crânguri murge / și cu jar trosnind sub plită...” (*Leagă, Doamne*).

Diversele fenomene care traversează spațiile vizate în versurile autorilor din **Antologie**: război, inflație, nedreptăți, dorința de a învinge, sunt tot atâtea dovezi că epoca în care trăim se reflectă în scrisul lor. Descifrând „secretele identității”, inclusiv din perspectiva traversării labirintului exilului, marocanul Khalid Raissouni evidențiază „tăcerea fără culoare și fără nume / care arde în întuneric infinit. / Strigătul ei este o mută chemare / sub umbra morții. / Vocea ei, o piatră / și identitatea ei, o lovitură în frunte” (*Secretele identității*). Pe când *secretele jocului* ni se deschid dinspre cuvintele traversând deșertul: „Toate cuvintele cheamă la traversarea deșertului / când pătrund adânc în sufletul singurătății abisale / îmbrățișează orbirea delirului nopții / și incită la toate intențiile de a se dezvălui”. Complicatul traseu al poeziei continuă și pe terenul căutărilor identității feminine. Proclamată răspicat de către Antonella Caggiano: „Ai grijă cum mă privești / Aș putea să mă sfârâm. / Vorbește încet pentru că sufletul / are piele de apă / alunecă / fără memorie”, alimentându-se din resursele unei naturi bogate în care se vrea stăpân, personajul feminin nu se simte în izolare, ci, mai degrabă, se simte ca într-o grădină a raiului care este însăși viața: „Închide-ți grădina cu un gard / taie gardurile vii / udă florile una câte una, îndepărtează uscăturile...” Și totul în numele păstrării sufletului intact, neatins de trauma dezamăgirii: „Nu permite nimănui / să-ți facă inima / un loc nelocuit”, mai scrie poeta convinsă că „dragoste face / cine o cunoaște. / Cui îi este refuzată, / o neagă” și că „totul începe și se termină / pentru Dragoste” (Antonella Caggiano). Într-un univers straniu, cu răni arzânde, cu un urlet străin pârbind văzduhul, scormonind măruntaiele fierbinți, protagonistă din poezia

Roxanei Ilie își dezvăluie identitatea sub semnul unui „eu” multiplicat: „noaptea târziu când vecina de la / etajul al treilea făcea cafea pentru / toate femeile care o locuiau / și pe mine mă locuiau mai multe femei / care-și trăgeau rotunde pătura peste cap / atunci când le chemam / ascultă, nu vă mai pot căuta / nu mai puteți pleca așa de capul vos- / tru / femeile, târzii și cenușii / se retrăgeau în mine” (*provizoriu toa- / te femeile din tine*). Iar franțuzoica Nicole Laurent Catrice, aducând elogiu nuanței, este o observatoare subtilă a unui real ascunzându-se între alb și negru: „Cineva a spus alb / Altcineva negru / Aceasta ne / provoacă eșecul // Unde este griul norilor / Și al mării / Și cel verde al / măslinului / Și cenușiul albastru al ochilor tăi” (*Elogiul nuanței*). Arta mirodeniilor este meșteșugit împletită într-o poezie a cotidianului asu- / mat cu dexteritate expresivă. Sufletescul este căutat, ca în majoritatea / cazurilor, spre a da vigoarea necesară poeziei, istovite în acest secol: „Când sufletul virgin / Împovărat de atâtea amețeli / A fost năpădit de / dureri / Veți vedea într-un colț al peșterii / O sărmană femeie ciungă / Al cărei nume este Poezie / I se va cere / Să-și arate odihna / Și să / sloboadă Verbul în lume / Iar femeii, sărmanei femei, / Ce se credea / inutilă / Pe neașteptate își vede mâinile / Cum îi cresc” (*Când sufle- / tul...*). Un puternic sentiment al responsabilității în fața vieții răsună de / pe baricadele poeziei italienei Cinzia Demi: „noi pentru viață / noi / pentru moarte / noi pentru sentimentul etern / noi să nu înțelegem / noi / noi care am fost și cine suntem / omenirea îndurerată / din acea durere / puternică / care orbește mintea / umanitatea pierdută / distrusă de / lumea obtuză”. În ale sale versuri cu destinația specială Craiova, poeta / mai scrie: „nu ne-am imaginat niciodată / că viața ar fi / cruzime lucidă / înșelăciune / material care nu se reciclează / imagine statică banală / la / picioarele realității”. Venind din același spațiu miraculos în care po- / ezia se îngemănează cu muzica, Laura Garavaglia află singura măsu- / ră a frumuseții mergând pe urmele lui Pitagora, „Formula și sunetul, / secvența fracțiilor singura măsura a frumuseții”, ale lui Arhimide, cel / descoperind algoritmul vieții.

Vom descoperi în filele acestui volum, e și firesc să fie așa, și o poezie mai / aproape de modelele tradiționale, mizând pe exprimarea metaforică, și / care are ce spune. Ritmul folcloric împletit cu expresia metaforică de o / rară sugestivitate, precum și tonul baladesc sunt explorate cu măiestrie / de către Valeriu Stancu (vezi: poeziile *robie* și *balada livezii de lumină*).

Regăsirea de sine este, de fapt, scopul real al poeziei care se scrie astăzi: „Picătura supremă îți va lumina noaptea / Și toate orașele vor fi îndurerate, / Când raze de lumină parfumată / Îți vor străfulgera chipul / Și-n ochi, clipa regăsită”, scrie ucraineanul Dmytro Tchystiak. Identificarea coordonatelor unui teren propice regăsirii de sine, în cazul lui Rade Siljan, coincide cu *Rugăciunea pentru o zi frumoasă*, scenariul incluzând un puternic sentiment de afecțiune pentru omul de astăzi: „Jubește imaginea / Omului zilelor noastre / Ce ascunde un alt om în el însuși”. „Jubește oglinda din perete / Ce reflectă o altă imagine / Regăsind în ființa ta / În locul diavolului / Un înger înaripat”, mai spune poetul macedonean. Însă câștigă tot mai mult teren un spirit al criticii libere, care măsoară lucrurile în raport cu necesitatea creării unor noi idealuri infinite. Însoțindu-se cu reflecția filozofică, cu pictura și muzica sau chiar cu științele exacte, poezia traversând limbi, hotare, reliefuri diferite, nu poate fi concepută ca fiind înțepenită în anumite forme. Ea vestește că nu disjunția, ci colaborarea, dialogul, cunoașterea reciprocă, împărtășirea grijilor și a preocupărilor oamenilor de creație de pe diverse meridiane ale globului sunt în măsură să sporească energia pozitivă de care avem nevoie pentru a nu succumba sub presiunea atâtor crize care se abat de la o vreme asupra noastră. Suntem de părere, împreună cu poeții incluși în *Antologie*, că poezia te propulsează în realități la descifrarea cărora poate contribui perpetua revizuire a expresiei moderniste.

Abstract

Self-discovery in today's poetry. Craiova meridian

Keywords: *self-discovery; poetic language; romanticism; poststructuralism; Craiova meridian*

The author follows the lyrical itinerary outlined in the **Mihai Eminescu World Poetry Festival Anthology". VIII-IX edition, 2022. Craiova, June 17-22, 2022**. REVERS Publishing House, 2022. **Coordinator: Ion Deaconescu. In Romanian by Cristian Alexandroiu, Carolina Bologan, Carmen Bulzan, Roxana Ilie, Irina Lupu, Larisa Caramavrov**, by the poets participating in the Festival, coming from several countries. The paper focuses on the diversity of language, as well as the perpetual tendency to revise modernist expression.

Constantin BARBU (România)

C.B. – născut în 1954, în România. Absolvent al Facultății de Filologie, Universitatea din Craiova (1974-1978). Publică primul articol în revista românească „Ramuri” (1975). În 1989, publică *O gramatică a Ființei*, care este, de fapt, *Hestia*. Încercare de a dezlega imaginea lumii, fragmente din transsistemul *Marea Traversare a Vidului*, 35 de volume, apărute până în prezent primele 15. Este președinte al Academiei Europene „Dimitrie Cantemir”. Membru titular al Académie Européenne Des Sciences, Des Arts Et Lettres, Paris (2020). Premii: *Premiul internațional din partea Fundației Maurice Carême* (Bruxelles, 1991); *Premiul de Poezie al AESAL* (Paris, 2020).

chiar ireal...

chiar ireal imaginația mă alterează
 chiar când mi-e sete cât apa râului de vest
 rămân un codice scris într-o floare
 strig disperat către toți îngerii deodată
 toți s-au topit în roza ta preaiubito
 eu urlu degeaba până se rupe pânza tabloului
 și ies din lume și o recit pe dinafară
 un omagiu al bobului de nisip pentru cel singur
 și-n frică și negrăire mă ascund
 aici pe pământ mă străbat de jur împrejur
 e și ocolul vântului o mângălire-a absenței
 și tot ce se stinge otrăvește paragina
 până când îngerul singur își recită apocalipsă
 și tot îngerul transcrie vidul în locul meu
 e fila goală și scrisă invers mereu
 e scrisă-n os de craniu ca semnele-ntoarse
 are cifrul din oase din deșertul de Dumnezeu
 și lucrarea e-aceeași și fără vreo poartă
 roiește vidul nehotărât din excrementul gândit
 mintea singură își croiește bolgii-ntoarse
 sunt numai gânduri gânditoare de niciun gând
 e-o-ncremenire mentală rotită în zero
 și totuși secolele trec ca-ntr-un lăuntru de-afară
 doar domnul și eu schimbăm craniile-ntre noi

Propunem atenției cititorului o selecție de texte din Antologia Festivalului Mondial de Poezie „Mihai Eminescu”. Ediția VIII-IX -a, 2022, Craiova.

e noiembrie

e noiembrie
vocea cântă
arhanghelul e mai frumos

argila miroase a tei
spitalul din cubul negru
explodează
și-i zboară toți îngerii
care sparg stele

în rest:
o moarte mică
din versuri sărace

craniul e gol

i-am trimis
o singură scrisoare
cu alfabetul de pe pământ

e transcrisă
viața îngeritei
care zboară într-o aripă
cu craniul meu
cu tot

craniul e gol
și pe dinlăuntru
e o cronologie

tot ce-a rămas
dintr-o minte
de departe

Mohammed BENTALHA (Maroc)

M.B. – născut în 1950, în Fez (Maroc). Profesor universitar. Secretar general la Oficiului Central al Uniunii Scriitorilor din Maroc (1979-1981). Fondator și membru al Adunării administrative a rețelei universitare euromediterraneană pentru poezie (Strasbourg, 1993). Co-fondator al Casei de poezie din Maroc (1996). Co-fondator al Ligii Scriitorilor din Maroc (1999). Premii: Premiul I pentru poezie acordat de Uniunea Națională a Studenților din Maroc (1971); Premiul internațional de poezie *Argana* al Casei de poezie din Maroc (2016).

Impresie greșită

Chiar noi
 Când vrem să pescuim
 Într-un vis sau în apa în care
 Nu există nicio balenă albă
 Ignorăm totul în vârtejul
 Careului semiologic?
 Privește,
 Apa este ca un părinte necunoscut
 Când pasărea-i de ardezie
 Și nu-i palpită pupila
 În timp ce cântă degeaba
 Deși jonglăm cu țărmurile
 Și colțurile
 Acolo, sub lampa lui Diogene
 Bănuielile sunt peste tot în carne și oase
 Și noi, pe măsură ce citim
 Printre rânduri
 Înțelesurile se împotrivesc
 Și din ce în ce mai mult
 Semănăm cu nepoții noștri.

Chiar o clipă

Câte ceruri
Au apărut
Ca o armată de furnici albe
Către un vas astupat
Când nevăzutul spune
Că-i însăși mâna sa

Toți sunt Botticelli

Pentru ei
Pământul e doar o gumă
Katwandu nu-i decât o tavernă
Iarba lor doar vindecă
Și nu-i nicio chemare ce cade
Sau va cădea la picioarele lor
Fără ca ei să deseneze pe apă
Semnul X.

Doamne!

În afară de această sticlă plutitoare
Și de acest corp
Ce pretext va găsi apa
Ca să vină?

Ataol BEHRAMOGLU (Turcia)

A.B. – născut la Istanbul, în 1942. A studiat la Universitatea din Ankara limba și literatura rusă, ulterior, la Universitatea de Stat din Moscova (1973-1974). Este fondatorul unor importante reviste literare: „Halkin Dostlari” (Prietenii poporului); „Militant”, publicație de prim rang a literaturii turce moderne. Fondator al „Teatrului Libertății”. Colaborează la publicația „Les Lettres Françaises”, condusă de Louis Aragon și la „Action Poétique”, devenind port-drapelul generației sale. Este considerat, după 1989, vocea cea mai amplă și mai reprezentativă a poeziei turce de astăzi, dar și a celei europene. În 1995 a fost ales președinte al Sindicatului Scriitorilor din Turcia.

Cântec de toamnă

Am închis manualul de drept civil
Văzând fetele de liceu
Cum traversau strada.
Citeam pentru examene,
Despre bani și nu știu mai ce
Și în ciudă, mi-am aprins o țigară.

Mi-am zis, această lume
Se învârte mereu în vid,
Această ploaie de septembrie
Înnebunește omul,
Dar oamenii, ei, pe cine ajută?

M-am tot gândit
Și gândul mi-a străfulgerat inima.
Secunde, clipe, ore, zile
Ce se scurg ca apa.
Într-o mână cartea, în cealaltă,
Inima.
Nu mai știam ce să fac.

Sâmbătă pierdută

Sâmbătă pierdută, sâmbătă înăbușită,
Zi în care am plâns,
Când vânturile roz au trecut peste câmpurile
Ce gemeau.

O sâmbătă lungă, dureroasă,
Ca tot ce-am pierdut,
O buleandră fâlfâie pe sârmă
Și o poartă troznește de vânt.

Totul mă împiedică să te iubesc
Și tu să mă iubești,
În sâmbăta alungată din viața noastră.

O sâmbătă nebună, o sâmbătă palidă,
Ca și o iubire netrăită,
Ochii copiilor n-apucând să vadă
Ziua aceea.

O sâmbătă mută, o sâmbătă necăjită,
O panglică albă, pătată
Aspră, precum moartea
Și ca viața noastră strivită.

Melancolia serii în orașe de provincie

Melancolia serii în orașele de provincie
Este la fel ca peste tot,
Cerule senin și siluetele caselor,
Ca și privirea tristă a femeilor.
Din depărtare, vântul aduce glasul serii,
Iar umbra munților înaintea
În noapte.

Mi-am petrecut copilăria
În orașe de provincie,
Tristețea grea a serii
Mi-a rămas cuibărită în inimă.
Sunt ani de când trăiesc această tristețe,
Regret, o, cât regret
Numele cu care mama mă chema.

Cătălin BORDEIANU (România)

C.B. – născut în 1954, în Brăila. Este profesor universitar doctor la Universitatea „Apollonia” din Iași și îndrumător de doctorat la Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere” din Chișinău, Republica Moldova. Este membru al Uniunii Scriitorilor din România și membru al Societății Ziariștilor din România. Ca recunoaștere a activității științifice și culturale desfășurate, a primit numeroase premii și distincții naționale și internaționale. Este doctor honoris causa al Universității de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere” din Chișinău.

Nu

Pentru toate voi da seama, iubite,
Pentru cerul închis între noi ca un cerc,
Pentru aripa gândului – arcă de vise,
Pentru orbitele ce goale de cântec petrec.

Tu ești vina acestui nesomn,
Ești cearcănul și ura, și-ntristarea,
Ești sunetul vocii, chiar răsufierea
Trupului și lunii mele corn.

Pentru toate vei da seama, iubite,
Cu viața, cu moartea, chiar acum
Pentru cele sfinte și cele nesfinte
Depărtarea să-ți sfășie al clipelor drum!

Tu

M-am întors în somn. Te visam
Înflorind în plămâni mei alb.
Adia primăvara cu magnolia la geam
Te-așteptam, te uram, te uitam.

Cu ochii deschiși niciunde, nicăieri,
Te regăsesc o clipă în lucruri. Calm
Destrămând sângele uscat al amintirii de ieri
Te uitam, te-așteptam, te uram.

Florile amețite de fumul țigării
Foile răvășite ale scrisorilor. Un ham
Pentru caii desperați ai uitării
Te uram, te uitam, te-așteptam.

Frica

Făcând ce știi – știind ce faci
Mă judeci și taci.

Cadranul fără să măsoare
Dintr-un timp – moare.

Pentru o singură clipă
Atâta nisip și-atâta risipă.

Dintr-un semn de întrebare
Atâtea certitudini și atâta uitare.

Să-ntârziem în noi adică
Bătaia inimii – un fel de frică.

Făcând ce știi – știind ce faci
Mă judeci și taci.

Jurnal cenușiu

Am întors capul să mă poți ucide
Fratele meu, lovește, știi că ești laș –
Sângele nu gândește, ca un laș îți cuprinde
Mâna ce-ți tremură încă pe trăgaci...

Aici e inima mea unde e dragoste și vis
Aici sunt faptele mele mereu dăruindu-se lor,

Sfârșește-mă, tu știi cine-i proscris
Aruncă noroi în zăpada fiecărui dor.

Și mulți și proști și răi, bucură-te, le aparții
Semen dement, cum te gândești că exiști?
Din nevință ești chiar de se naște-o nouă eră,
Ai fi în stare s-o întuneci târându-te, deșertule, în fiecare zi.

Dulcele galben

Schimbă culorile de poți, de nu-i târziu
Și-ncepe azi cu ochii mei:
Fă-i galbeni, gri, albaștri, să nu știi
Blestemul care numai tu îl poți rosti.

Schimbă-mă în ce te înconjoară
Respiră azi tăcerea ce-am lăsat
Deschide larg ferestrele și clară
O mare-ndepărtată visează ne-ncetat.

Shimbă de poți pe degetele mele
Amprenta-nsângerată a unei primăveri
Care reface-n calendare grele
Furtuni cerești și-apoi să speri

Că poți schimba și dragostea-n petale,
Că nu există-n toate forme și tipare
Că ne supun aceleași legi sentimentale...
Schimbă-mă, nu schimbarea mea te doare!

Giuseppe BOVA (Italia)

G.B. – născut în anul 1946, în Reggio Calabria. A absolvit Facultatea de Economie și Comerț, ocupând diverse funcții în instituții publice. Premii: *Premiul pentru Cultură al Președinției Consiliului de Miniștri* (1974), *Premiul San Giorgio d'oro* (2019), *Premiul Anassilaos per la poesia*, *Premiul Bertrand Russell della Fondazione Mediterranea* (2021). Este organizatorul *Premiului național și internațional Rhexium Julii*.

Parantezele cerului se deschid

iar noile anotimpuri avansează,
cuvinte abia reținute
de parcă stângerea ar fi atât de puternică
pentru a genera noi evenimente,
puterea repornirilor rapide.

Nu am fost niciodată singur în cameră.
Timpul trece afară
de parcă drumul ar fi foarte lung
de parcă iubirea ar fi mereu eternă.

Drama nu e să pierzi cursa
fără să prinzi mașina la timp.
Drama este în sosirea în gară
unde totul pune capăt aventurii
iar inima nu răspunde când trăiești.

Când vocile intense nu le-auzi
iar paranteza nu se mai deschide.

Reggio Calabria, 5 ianuarie 2021

Leonardo

Este privirea lui Leonardo,
este privirea care sfâșie pânzele,
care-și ascute cu ochii pensulele,
care rupe arcul timpului
și ca un vultur se aruncă
pe inimă.

Este privirea care bea granițele,
care deschide viziunile,
cuvintele tăcute,
apele sufletului
și își lansează provocarea către ceruri.

Rătăcește uraganul nopții
care macină orele-n râșniță.
Somnul pictează
cu mâna lui invizibilă,
dilată vechi răni
iar zorii ies din adânc
cu bolta unui cer în expansiune.

Se deschide imensitatea întrebării:
unde, unde se ascunde Dumnezeu?

Reggio Calabria, 23 martie 2021

La căderea nopții

La căderea nopții
Mă distanțez de corpul meu
Să-mi atârn sufletul în cerul meu.

Iubesc viața nouă
care nu-mi mai aparține.

Urmăresc cursa
unei vechi tulburări
care-ncercă să prindă celălalt mal

Și unde te duci?, Întreb,
nu vezi cum râul
este mai adânc?
Nu înțelegi că riști să te îneci?

Dar fiorul nu renunță niciodată
când scafandrul se află pe fundul mării.
Peisajul extinde luminile,
reflectă, ne luminează, ne îndepărtează
și celula se desparte,
versul naște viu dintr-o dată.

Într-o clipă reînnoiește universul.

Reggio Calabria, 14 aprilie 2021

Carmen BULZAN (România)

C.B. – născută în 1953, în Drobeta-Turnu Severin. Pseudonim Carmen Peregrina. Profesoară universitară, doctoră în sociologie, membră a Uniunii Scriitorilor din România. Poetă, eseistă, traducătoare din/in limba spaniolă. Premii: *Diploma de onoare* a Asociației „Vorba noastră” din Viena (Austria, 2003), *Premiul de Excelență* (Drobeta-Turnu Severin, 2011), *Premiul Eminescu pentru traducere* (București, 2011), *Premiul Umberto Peregrino și Marele Merit Cultural* (Brazilia, 2016), *Medalia „Mihai Eminescu” la Festivalul Internațional de Poezie*, Craiova, 2017.

Întârziere nedeterminată

Între stoic și tragic,
neanuțul tău de întârziere.
Întârziere în timp,
în Clipă.

Doar pentru cei pentru care timpul nu există,
există întârzierea.

Pentru cel ce așteaptă,
întârzierea e nedeterminată,
ca și așteptarea.

Tu, cel ce întârzi de la orice întâlnire
și ratezi clipele,
pentru veșnicie pierdute,
tu trăiești deja Veșnicia.
Nedeterminat fi-va
popasul tău în El,
în Cel care te-a așteptat o veșnicie
să te întrupeze și să te facă asemenea lui,
prin nume,
prin... întârzierea nedeterminată a Lui
la dorita noastră întâlnire cu El,
în viața noastră cea de toate zilele
și de Apoi.

Perpendicular

De-am trăi în universuri paralele,
tot am mai avea o șansă să ne întâlnim –
la infinit,
dar trăim în universuri perpendiculare:
tu, pe orizontala timpului real,
ireversibil;
eu, pe verticala timpului imaginar,
reversibil.
Istoria mea, imaginară,
poate influența istoria ta reală.
Dar a ta?

Ambiguitate

În necuvinte sălășluiește taina,
și printre cuvinte se ascunde Adevărul.
Cuvinte de dus-întors viața pe dos.
Ceața minții, ambiguitatea,
în care nu se zărește niciun raționament
care să lumineze drumul
spre presupusul cunoscut,
niciun simțământ care să îmblânzească fiara
ce ne cotrobăie până și în cel mai tainic ungher
al sufletului.
Trecem cu vederea nevăzutul,
doar atingem lucrurile la suprafața lor.
Mereu va rămâne un miez dur,
de neatins,
nici măcar de gândit cu gândul,
nici măcar de simțit cu simțirea,
care ni se va dezvălui după ce
ceața se va risipi
în Lumina soarelui din veșnica noapte...

Antonella CAGGIANO (Italia)

A.C. – născută în 1971, în localitatea Polla. A absolvit Facultatea de Litere în 1997.

A colaborat la importante reviste italiene și a obținut *Premio Letterario indetto dal Centro Divulgazione Arte e Poesia*, la Capranica, în 1990, *Premio Nazionale di Poesia Festa della mamma*, 1990, *Premio nazionale di poesia Valle di Vitalba*, 1991, *Premio Letterario I contemporanei della comunità europea*, 1994, *Premio di Poesia Stella Norbiato*, 2000.

Atenție la cum mă privești

Ai grijă cum mă privești
 Aș putea să mă sfârâm.
 Vorbește încet pentru că sufletul
 are piele de apă
 alunecă
 fără memorie.
 Nu mă atinge așa
 în grabă
 cu toate gândurile încă reci
 în degete.
 Scurgeți umezeala din ziua trecută
 Fă-ți pulover și
 zapada copiilor
 fă-ți pământ cu mine
 fă-mă gura să te sărut
 așează-te unde se-ascunde timpul,
 dacă nu esti acolo.

Nu permite nimănui

Nu permite nimănui
 să-ți facă inima
 un loc nelocuit.
 Închide-ți grădina cu un gard
 taie gardurile vii
 udă florile una câte una, îndepărtează
 uscăturile
 mulțumește freziilor pentru respirația lor
 mângâie fiecare frunză pe care o vezi în

sfârșit crescută
mănâncă cei mai frumoși trandafiri care îți impregnează în interior
briza de mai
scufundă-ți nasul în orhidei luxuriante,
în ciuda absenței tale.
Fii parfumul pe care îl vrei în preajmă.
Ține-ți capul
în soare
ca floarea soarelui
care îl coboară
doar pentru a însămânța pământul
cu viață nouă.

Monstrul este servit

Suntem actori
Care vor să pretindă surpriză.
Mirarea spionului sumbru
De alte și alte cincinale
bine hrănit în voia turmei
care și-a arătat capul plecat la pământ
intenționând să lingă tălpile cui
cu o înclinare din cap a eliminat pionii supărători
o împușcătură aici
o otravă salvatoare dincolo.
Și iată-ne.
Monstrul este servit!
Ce altceva se mai dorește?
Ne-a dat comandă? Frică?
Pentru că maimuțele conspiratoare
s-au străduit să-l umfle
cu pielii umane?
Cine crește mâncând
carne de om
nu se mai poate altfel.
Dar nu este singurul.
Alte caractițe
văskoase printre păduri de guri cusute

tăbărăsc ca niște larve grase.
Ce mai așteptăm
să-i aruncăm pe dictatori de pe tronurile de capră?
Ce învață omul
din acea cometă care a marcat drumul?
Câte respirații arzătoare
a tinerilor îndrăgostiți
vor trebui să se ascundă
printre negura mulțimii dese
de umbre fără chip?
Dragoste face
cine o cunoaște.
Cui îi este refuzată, o neagă.
Astfel, omenirea plătește angajamentul
de ne iubire.
O mamă fără sân
A lăsat Rău
în grija mașinii reci
de făcut spioni.
El a băut înghețatul
sunet militar în locul laptelui dulce.
Cine nu a primit dragoste
dragoste nu dă.
Dragostea este bucurie care se înmulțește
în sărbătoarea luminii.
Se naște într-o floare
un curcubeu
zâmbetul câinelui care se întoarce la mare.
Dragostea este tremur sclipitor
al oamenilor care fac lumea de soare.
Dragostea fără dragoste generează
întunericul mitralierelor.

Ar fi mai plăcut omului –
produs din iubire să
stea la masa tandreței
să bea aerul bun sărat
cu pâine proaspătă.

Ion DEACONESCU (România)

I.D. – născut în 1947, în Târgu Logrești, județul Gorj. Poet, prozator și traducător. În 1983, obține doctoratul în filologie, cu teza *Proza română și iugoslavă în context european*. Lucrează ca profesor de gimnaziu (1968-1977), asistent la Universitatea din Craiova (din 1977), unde parcurge toate treptele ierarhice ale carierei didactice, devenind profesor în 1997. Între anii 1984 și 1990 a fost lector de limbă, cultură și civilizație română la Universitățile din Skopje, Novi Sad și Belgrad. Membru al Academiei de Științe a Moldovei, al Academiei Europene de Științe și Arte din Salzburg, al Academiei Europene de Științe, Arte și Litere din Paris.

Patria

Patria mea

Nu are nevoie de zăpadă

Și de ghiocci,

Zăpezile nu mai sunt ca altădată

Devenind o povară prea mare.

Patria mea

Are nevoie de o istorie nouă,

Într-un singur exemplar,

Cu alte litere

Și-acelea luate de vântul

Vieții de fiecare zi,

Când lumânările din suflete

Se sting una după alta,

Ca-ntr-un psalm ce se rostește

Fără vorbe.

Patria mea

Și-a deschis un iarmaroc

Unde cuvintele sărace și năuce

Sunt oferite gratis

De politicieni perfizi

Și-nfumurați,

Dar și de fetișcane ce-și dezvelesc pulpa și sânii

Ca niște mere împlinite

Promițându-ne miere

Pe pâine albă și caldă

Din cuptoare fără foc.

Patria mea

Nu are nevoie de grădinari.

Grădinarii ca și țărani

Au îmbătrânit și se țin
De lujerul roșiilor
Să nu cadă din picioare,
De foame și supărare.
Patria mea
Nu are nevoie de îngeri,
De icoane și toamne cu rod,
De mustul ce slobozea
Cântecele din taraful țiganilor
Fericiți.
Patria mea
Nu mai are nevoie de mine,
De tine, de noi,
De lacrimă și sărbătoare,
De iubire și de Dumnezeu
Ci de aur, gaze, metale prețioase,
În țara în care ne-am născut
Săraci,
Iar acum cu tot mai puțini copii
Ce urlă și strigă pe străzi
Căci părinții sunt ocupați să numere
Mărunțișul din buzunare
Și-amintirile frumoase de altădată.
Patria mea
Nu mai este a mea,
Nici a ta,
E a lor
Și o vând cui vor.

Miezul nopții

Osia timpului
Nu ruginește niciodată
Căci nimic nu se schimbă
E doar un târg
Între cei ce vin

Și cei ce pleacă
La răscruce de semne,
O altfel de graniță
Între ochi și steaua în cumpănă.
Bate miezul nopții
Sărbătoarea e doar la început
Doar paharele ca niște sălbăticiuni
Înfometate
Trezesc pofta din inimă
Când pendula anunță
Primejdia fără scăpare.

31 decembrie / 1 ianuarie 2014

A doua naștere

Îi ascult pe Gheorghe Zamfir
Și pe Dumitru Fărcaș
La Țicleni, în casa fraților Popescu
Și mi-e teamă ca inima
Să n-o ia razna.
Poate că ar trebui
Să se dea o ordonanță de urgență
Ca sufletul și inima
Să fie ocrotite prin lege
Atunci când aceștia cântă.

Fântânile secate demult
Se umplu de apă proaspătă
Când se aude naiul fermecat
Și taragotul plin de nestemate
Iar strămoșii, plecați înspre izvoare
Se nasc a doua oară.

Cinzia DEMI (Italia)

C.D. – născută la Piombino. Locuiește și lucrează la Bologna, unde și-a luat licența în limba și literatură Italiană. Este operatoare culturală, poetă și eseistă. Conduce colecția de poezie *Sibilla* a Editurii Pendragon, Bologna, și, împreună cu Giancarlo Pontiggia, Colecția de poezie Under 40 Cleide, tipărită de Editura Minerva, Bologna. Textele sale de poezie, proză și eseistică sunt prezente în diverse antologii naționale. În ianuarie 2019 a publicat *I was Magdalene*, traducerea volumului *Ero Maddalena*, îngrijită de Graziella Sidoli și Todd Portonowicz la Gradiva Publication din New York. În noiembrie 2017 i se conferă Premiul *Donna per la Poesia*, premiera având loc la Muzeul Capitolini. Este președinta *Asociației Culturală „Estroversi”*.

Poezii pentru Craiova

noi pentru viață
 noi pentru moarte
 noi pentru sentimentul etern
 noi să nu înțelegem
 noi care am fost și cine suntem
 omenirea îndurerată
 din acea durere puternică
 care orbește mintea
 umanitatea pierdută
 distrusă de lumea obtuză

noi, cei care credeam
 noi, cei care nu credem
 noi care speram
 noi, cei care nu sperăm
 noi care iubeam
 noi, cei care nu iubim

noi care nu mai suntem acolo
 fără familie fără virtute
 cu un vis pe moarte
 în fiecare moment
 fiecare moment
 un vis oprit
 într-un pumn într-o lamentare
 în apa care avansează
 în vântul care bate
 în soarele care arde și mai mult

***

am fost doar un decupaj de timp
un borcan deschis
descoperit de vânt
un vânt care părea puternic
ca Mistralul
care mișcă valurile
de le face să urce
până la scările cheiului

eram doar un vid de aer
un arici ucis
pe marginea șanțului
de o mașină derapată
pe carosabilul umed
scăldat într-o ploaie de sare
sare grosieră de acoperit
fiecare gest și viitorul

am fost doar un altoi
un germene ieșit prost
o nenăscută floare neîmbobocită
cântam un imn de laudă
o înșelăciune a spiritului
rebelă numai pe piele
iarba părea să prindă rădăcini
și mirosul rămâne pe câmpie

am fost un steag
dizolvat în Sirocco
în căldura lipicioasă
de seara o primăvară
întârziată Vara Rece
de Sfântul Martin
cu morții noștri să se roage
pentru iertarea dimineții

doar toamna a adus pace
a adus tăcerea
frunzelor căzute
a stins vocea
în roșul aleilor
și răul părea
un pic mai ușor atunci
fu acoperit de zăpadă

***

niciodată nu ne-ar fi părut
că putem greși
astfel încât să ajungem
să incendiem copaci
să inundăm câmpii
să dărâmăm întregi orașe

nu ne-am gândit niciodată
să rămânem indiferenți
la lacrimi și frică
de războaie nesfârșite
în ochii fetițelor
violatate în fertilitate

nu ne-am imaginat niciodată
că viața ar fi
cruzime lucidă înșelăciune
material care nu se reciclează
imagine statică banală
la picioarele realității

***

plânsul devenise un păcat
nimeni nu-și mai simțea inima
atins de bine
nimeni nu se mai gândea la lanțuri
la libertatea refuzată
la cuvântul trădat
din viața care se ducea
dincolo de căderi

în pliurile uzate
doar câteva lucruri într-adevăr
câteva care să conteze
și acea mare în depărtare
care invadează camera
unde încerci să dormi
în respirația rarefiată
a lunii în curte

plânsul devenise un păcat
aproape ca un zâmbet
ca albul rochiei
ca mărul copilului
desfăcut în patru felii
la colțurile străzii
în reflexul disperat
al casei oglinzilor

Mihai FIRICĂ (România)

M.F. – născut în 1970, în Craiova. A studiat literele, istoria și dreptul, având o specializare postuniversitară în managementul relațiilor internaționale. A urmat mai multe cursuri și stagii de pregătire în jurnalism, organizate de CJI în România, Bulgaria și Croația. A înființat mai multe cotidiene și publicații de cultură. Realizator de talk-showuri de televiziune.

A debutat ca poet în revista „Ramuri” în 1989, a colaborat cu cele mai importante publicații de cultură din România, iar poeziile i-au fost traduse în engleză, franceză, maghiară, japoneză și bulgară. Este membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Joc în doi

Întrebă-mă despre îngerul rătăcit.
 Ți voi răspunde cu răsufarea mea
 în palma-ți strălucitoare.
 Ascuns în ochii tăi
 privesc uimit cerul colorat în verde
 – nu-i așa că zâmbetul tău poate preschimba
 toate durerile mele într-un covor zburător
 invizibil,
 cu care să mă pot întoarce din mine la tine,
 și tot așa,
 un du-te vino la nesfârșit?

Bascheții tăi colorați

De toamnă nu mă tem,
 ci de frunzele nenumărate care colorează
 aerul,
 se prind în păr,
 una după alta ca anii din urmă.
 Ceva ne-a purtat în această dimineață rece,
 pe alei rătăcite doar copacii tac singuri,
 pe sub crengile abia străpunse de câteva raze
 port cu mine o imagine în palma cu care
 ți-am mângâiat chipul.
 Tu ești atât de diferită de toate întâmplările
 din jurul meu,
 de toate detaliile lumii,
 de la început la sfârșit.

Iată că a venit toamna și nu mă mai tem,
prin frunze palide trec precum umbra mirată prin sticlă –
știi, bascheții tăi colorați ne vor face să râdem de iarnă.
Dedesubtul tabloului improșcat cu cerneală
a uitat Van Gogh să semneze,
să treacă împreună cu noi
dintr-o toamnă în altă toamnă.

Am știut numele tău dar l-am uitat

O fantă deschisă peste o cicatrice.
Mă lovește partea cea întunecată a fricii,
îmi simt brațele smulse din umeri.
Străbat arșița nopții cu setea în minte.

Dacă n-am să plec din limba aceasta e că aici ești și tu.
Urmăresc o coloană rătăcită de sentimente,
năucit de bucuria unei morți rapide și fără glorie,
Să râdem și să ne rostogolim prin cuvinte.

Călărind inorogul care știe ultimul drum
chiar și fără să-l lovești până la sânge.
Sfârâmarea dogmei, ștergerea tiparului,
apoi mi-am pregătit marea trecere
așa cum pui talpa pe o bucată de cretă
și sperî că lumea va spune că ai fost pe undeva.
Totul este vopsit în alb,
nu înțeleg semnele scrijelite pe carne.
Îngeri uitați pe pervaz,
statuete pe care rugăciunile le vor readuce la viață.

Glonțul de argint nu m-a nimerit nici de această dată.

Vagonul cu vise

Te simt.

Tăcerea asurzitoare a dimineții,
noaptea din care n-a mai rămas decât un ciob.

recădem lent

în cercul nostru de îndrăgostiți captivi.

Lătratul unui câine revenit acasă

pe întuneric

se imprimă în pereți.

Adorm abia în zori.

Zâmbetul metalic

răscumpărat cu o modenă aurită

pe care este gravat un cocoșat.

Foșnetul hainelor pe coapsele de gheață.

În piept

simt doar degete

când celălalt va ieși la lumină.

Împing ușa întredeschisă.

Aș fi vrut să-ți spun că te iubesc

dar am plecat în grabă.

Laura GARAVAGLIA (Italia)

L.G. – născută în 1956, la Milano, trăiește în orașul Como. Absolventă a Facultății de Litere de la Universitatea din orașul natal. A întemeiat *Casa Poeziei* din Como, cu scopul de a facilita promovarea creației lirice a unor importanți autori contemporani. Este animatoarea Festivalului Internațional de Poezie „*Europa in versi*”. Poezia sa a fost tradusă în japoneză, română, turcă etc. și a fost inclusă în mai multe antologii internaționale. Este responsabilă colecției „*Altre Terre*”, de la Lietocolle Editore, și membru titular al Academiei Europene de Științe, Arte și Litere din Paris (2018).

Muzica sferelor

(Pitagora)

Întregul secret al seriei armonice în urnă
plină de apă
precizată de ciocanul.
Stradă care fuge printre numere și note uniți
în lumina.
Formula și sunetul, secvența fracțiilor
singura măsura a frumuseții.

Eureka

(Arhimede)

Împotriva oricărei prejudecată iubea
realitatea seducătoare neregularitatea
trupurilor. Fiecare curba poate să fie dreaptă
fiecare volum păzit
în perfecțiunea cubului.
Foarte clar îți erau legile pârghii
în cel mare și în cel mic căutai infinitul. Răul
și ignoranța sabiei
pe care nimicește viața printre cercuri trase
pe nisip.

Algoritmul vieții

(Al-Khwarizmi)

Vine din Khorassan
o veche provincie din Persia
sclipitoare minte a regatului din „O mie si una de noptii”.
Cunoașterea din India până în Arabia
pe o carte a numerelor și a semnelor pentru a trasa algoritmul vieții.

Numerele lui Fibonacci

(Leonardo Pisano zis Fibonacci)

Acel pod între Orient și Occident construit pe numere.
Înțelegai măreția negustorilor arabi geniul tău surprindea pe
trecătorii
Curtții lui Frederic al II-lea. Abstractă perfecțiune a acelor semne
succesiunea
magică ascunsă
în frumusețea alchimică a scoicii și enigma șoimului în zborul lui
descriș după un timp de Pacioli, o proporție dumnezeiască.

Cogito ergo sum

(René Descartes)

Căutai realitatea universului. Gândul și Extensiunea conceptul și
intuiția. Curățenia numărului
reda viață oricărei forme. Urma minții
metoda posibilă veritabila opalescență.

Cheikh TIDIANE GAYE (Senegal)

C.T.G. – poet, eseist, romancier, s-a născut în Senegal și e naturalizat italian. Este inițiatorul și fondatorul Premiului Internațional de Poezie „Léopold Sédar Sengor”, fondator al Kanaga Edizioni și membru al Pen Club Internațional Lugano din Elveția. Poezia sa a fost tradusă în engleză, română, albaeză etc., fiind recompensată cu diverse premii. Este cel dintâi african care a tradus din opera lui Léopold Sédar Sengor în italiană.

Mă odihneam pe rimele prozei tale

Mă odihneam
pe rimele
din proza ta
amurgul
uda melodia
din vocea ta
timpul îmi oferea
lumina lunii,
floarea savanei
îmi inunda corpul,
vară în corpul meu,
vara în drumul meu
deci era vară.
Vântul mă legăna
și mă însoțea
până la poarta
pieții,
vedeam
arborele umbros
care mă așteaptă
pentru a cânta
până în zorii lăptoși
ai vocilor feminine.
Dormeam
sub acoperișul
lunii,
Întorceam

toamna
 acum înscrisă
 în trecutul meu
 chipul meu zâmbeste
 adevăratului anotimp,
 nemuritorul sân
 a mângâiat
 chipul meu inocent
 și pleoapele mele
 s-au deschis
 pentru a contempla
 cuvintele
 bătrânului.
 Pe băncuța
 din proza ta
 cuvântul tău
 este prețios
 și fiecare vocală este de aur.

O, țara mea

Tuturor țărilor aflate în război

Noul meu popor doarme la marginea cimitirelor
 primește vântul surzilor în noaptea mușilor, pentru ca în cele din urmă
 să se ridice la orizontul gurilor craterului.
 Țara mea sângerează și sângele ei trădează cântecele înțelepților,
 sângerează și din sângele său se usucă zâmbetele, luminează strălucitoare
 în luna limpede
 sângerează și potolește limbi de vipere
 sângerează și în curentul valurilor plânge
 că a mințit înțelepții, copiii, zâmbetele minunilor.
 Țara mea tremură, moșăie și doarme la marginea cimitirelor.
 Limba sângerează și își pierde bunătatea,
 frumusețea care la marii poeți

aureolând, cânta sub umbra cerească.
Ochii sângerează priviri despicate de cuvinte rele
cuvinte care orbesc și înșeală gândurile,
mâinile mele sângerează că nu mai am unghii.
Chiar și pipa ar fi cerut fumul ei dintotdeauna
nici câinele nu mai latră în spatele turmei
trădat, înmuiat în dezolare,
țara mea sângerează, gât sângerând
care vrăjește cu strigăte de sânge.
Eu dezleg țara mea de coșuri de fum,
de coșurile de noroi și lut
care zâmbeste doar cu lagune de lacrimi.
Țara mea este obosită,
plânge
florile care se ofilesc în penumbra tristeții.
Acest pământ a murit fără cântece și fără dansuri:
pictorul neagă pictura sa,
poetul proza lui și spiritul memoria lui.
chipul lăcrimează lacrimi de plumb pe cărămizi de mizerie.
Țara mea nu mai este orientată spre cele patru puncte cardinale
țara mea este la orizontul coșmarurilor și la liturghie
predică numai sânge, lacrimi și strigăte de furie
țara mea își leagă de coarne lame ascuțite, lamele tăietoare
predică numai sânge și strigăte de disperare.
Nu mai este vântul care mă mângâia cu mâinile moi:
este calea fără fund și poarta închisă a trubadurilor.
Țara mea m-a trădat,
trădători cu nasul cârn și guri amestecate
care îmi dictează supunerea față de misiunile lor fără lapte
și fără pâine
fără bob și fără fasole
fără mei și fără porumb
numai sânge, sânge de vene curajoase.
Țara mea frumoasă se aprinde în noaptea viselor
povești despre miturile peșterilor, unde limba germinează
melodii care înmiresmează delfinii, marinarii cuceririlor,
apă limpede binecuvântată, protejată cu carapace de broaște țestoase.

În țara mea sângele leilor inundă fântânile
măreția femeilor este măsurată în lățimea mâinilor,
mâinile hrănite de umilință.

În țara mea se subțiază spiritele tinerilor, piloții mareelor:
în traversarea oceanelor, valurile plângerilor pier
pentru ca bucuria să înflorească din nou sub solul zdrobit.
Trezește-te, țara mea!

Te-am întâlnit sub copacul nobleței
și mă confunzi cu aripile vulturului și cu ochii bufnițelor
dar eu sunt sabia de lumină al urmașilor tăi,
mă confunzi cu dinții ascuțiți ai crocodililor
dar eu sunt vâslașul care va acosta toleranță pe plajele voastre
confunzi vocea mea cu răgetele leilor
dar eu sunt vocea care va înflori bucuria în inima ta.

Trezește-mi țara, trezește-te
să nu te trezești în cenușă
trezește-mi frumoasa țară, trezește-te
pentru a strânge ouăle coapte ale copiilor tăi buni
deci, trezește-te, trezește-te
să nu mai dormi în valurile discordiei.
Copilul tău minune.

Roxana ILIE (România)

R.I. – doctorandă la Universitatea din București.

Traducătoare din și în limbile germană, engleză, spaniolă, portugheză, rusă și italiană. Colaborează cu revistele de cultură „Mozaicul”, „Bucovina Literară”, „Fereastră”, „Sisif”, „SpectActor” și „Ego PHobia”, dar și cu revistele „Lumina” (Serbia) și „Zeta Internationale” (Udine, Italia). Traduce în fiecare an poeme pentru *Antologia Festivalului Mondial de Poezie „Mihai Eminescu”*.

provizoriu toate femeile din tine

și eu l-am plâns dar altfel decât ceilalți
când oboseam de-atâta fire
mă ocoleam și mă despărțeam de mine
în nemișcare vie
împingeam cuvinte prin globul de
lumină de pe palier
noaptea târziu când vecina de la
etajul al treilea făcea cafea pentru
toate femeile care o locuiau
și pe mine mă locuiau mai multe femei
care-și trăgeau rotunde pătura peste cap
atunci când le chemam
ascultă, nu vă mai pot căuta
nu mai puteți pleca așa de capul vostru
femeile, târzii și cenușii
se retrăgeau în mine
nu puteam să dorm
mă gândeam la globul de lumină de pe
palier din care ieșeau cuvinte albastre
încetinite
stai acolo
imaginea lor va clipoci până târziu în tine
ca-ntr-o mlaștină soioasă
cu ochi mari bulbucați
te vor privi atunci și vor muri pe rând
toate femeile din tine

ea nu rămâne

nu mai putem rămâne aici
orașul acesta își va închide pleoapele
iar noi va trebui să ne lăsăm bivoli și coțofenele
să doarmă în paturile noastre
o zi la subsol
o zi pe acoperiș
să își potrivească respirația după a noastră
pentru că ea nu rămâne niciodată în urmă
să le dăm în fiecare dimineață mate și tortillas
iar ei să ne privească galben
să se îmbrace în haine femeiești
și să moară cu grijă
doar pe partea dreaptă
niciodată pe partea stângă

țopăind a vară

încă de pe când era un crepuscul la
miazăzi
și unul la
miazănoapte
șarpele și corbul nu se aleseră cu nimic
stând pe marginea râpei cu un picior în afară și unul înăuntru
cu ochii întinși la maxim ca firul de undiță
mergeau în fiecare dimineață prin hățiş
înfigându-și piciorul drept în cel stâng și
țopăind a vară
târziu
după ce treceau de el
vedeau câinele spânzurat de copac
se descălțau și îmbrăcau câinele
bolnav
il legănav cu rândul
până ce câinele devenea o râpă cu apă
tulbure

Kama Sywor KAMANDA (Congo)

K.S.K. – născut în 1952, în Luego (Congo), într-o familie de origine egipteană. În 1960, urmare a războiului civil, se exilează în Leopoldville. Este diplomat în științe politice. Se stabilește la Madrid, ulterior în Burexelles, contribuind la crearea Uniunii Scriitorilor Congolezi, precum și a Asociației Scriitorilor Africani, condusă de L.S. Senghor. Premii internaționale: *Premiul Paul Verlaine* al Academiei Franceze (1987), *Premiul Louise Labé* (1990), *Grand Prix Littéraire de l'Afrique Noire* (1991), *Prix Théophile Gauthier* al Academiei Franceze (1993) etc.

Căutarea inimii

Te iubesc acolo unde cresc florile visului
 Departe de fluviul ce poartă epavele dragostei
 În adâncul mării rădăcinile pătrund
 În seva ce-ți provoacă plăcerile
 Aici este ecoul neliniștilor mele
 Masca iluziilor
 Evidența propriilor mele riduri
 Destinul scăpat din strânsoare
 Avansează precum marea
 Pe malurile vieții tale
 O, loc unde îmi renasc cuvintele!
 Abisul nopții mi-a învins teama
 Geneza refăcută,
 Este argila către care se anunță defrișarea
 arborilor
 Ți-aduc în mâini zorile trezite
 Pentru a-ți hrăni speranțele
 Mi-am acoperit cerul de fulgerele tale
 Și voi găsi ecourile în carnea ta
 O, pământ, vânturile de piatră
 Îmi vor încuraja promisiunile.

A ieși din sine

Ce suflet nu-i flămând de tandrețe?
 Nimic mai supărător
 Decât asfințitul viselor

Ori amenințarea singurătății!
Eu visez o dragoste care să mă apese
O, ce speranță!
Dar, ce-i fericirea?
Ce mister îmi străfulgerează inima?
Totul e doar o iluzie
Umbrele își au și ele propriile vise
Iar eu, propriile mele aspirații
Nu vreau să trăiesc fără iubire
Și desfid acea pușcărie: singurătatea
Ce seamănă cu moartea
Mă ferește lumina zorilor
Și vreau ca aceasta să dureze
Pentru totdeauna!

Frisoane eterne

În fiece ochi se vede sămânța
Zilei și a nopții,
Îndoiala vieții și misterul
Morții înțelepte
În fiece ochi se zărește adevărul
Precum o mare agitată
De neînțelegeri.
Sunt nervos, o spirite al bunăstării!
Inima-mi grea respiră de dragoste
Și agonizează în străfundurile
Sacrificiilor lumii
O, mântuire!
Teamă a sufletului în apropierea tenebrelor
Când sângele, încă rece al rănilor mele
Se va usca
Voi, nevinovații morților noastre
De pe drumul vieții
O, tu, umbră depărtată,
Ce-mi cunoști toate tulburările

Nici gândurile nu-ți sunt necunoscute
Iată-te, udă, ca și mine,
De vânturile ce urlă pe maluri
Unde se pierd pe unde am fost cândva
Te vei lovi de valurile reci ce mă înfruntă
Bucuria mea să se contopoească
În chiar miezul sacrificiului.

Reminiscente ale vremii

Oare cine poate să-mi explice
Nesfârșita durere a inimii
O, incandescente cuvinte de dragoste!
O, rană a sufletului!
Nu resimt în tot corpul
Decât aceste fragmentări ale timpului
Ce se sfârșesc fără voie
Iar dragostera, ce spectacol uimitor,
Este un tărâm al turburențelor
În care se dezleagă
Forțele supreme ale vieții
O, murmur al cascadelor,
Liniștea spectacolului fluviului
Și ape repezite
Nimic nu-i mai tulburător pentru spirit
Decât îndoiala lucrurilor invizibile
Și măreția iubirii
O, întâmplare capricioasă, flacăra
A viselor noastre
Nimic nu udă frica de moarte.

Jeton KELMENDI (Kosovo)

J.K. – născut în orașul Peja din Kosovo, în anul 1978. Este absolvent al Universității din Priștina, specializarea Comunicare și massmedia, ulterior urmează studii de securitate și relații internaționale la Universitatea Liberă din Bruxelles. Obține un master în diplomație. Membru al Asociației Jurnaliștilor Profesioniști din Europa, al Academiei Europene de Științe, Artă și Literatură din Paris; membru al Academiei de Științe și Educație a Ucrainei, doctor honoris causa al Institutului de Studii Ucrainiene și Caucaziene din cadrul Academiei Ucrainiene de Științe. Premii: „Nicolai Gogol” (Ucraina); „Alexandru cel Mare” (Grecia, 2013); „Maica Tereza” etc.

Insinuare

Dacă aș îmbătrâni,
Fără a scrie încă câteva versuri de iubire,
Bătrân de piatră să-mi spuneți
Sau tărie de piatră.

Dacă aș îmbătrâni,
Fără cântece de iubire,
În focul tăcerii
Voi arde.

Iubire,
Frumusețea și versurile curg împreună
Pentru tine și patrie.

Nud

Cu nimeni nu aș schimba
Limba,
Diseară cu tine,
O oră,
Două,
Trei,
Cât să ating inima cuvântului
Toate le-aș spune
Clar,
Precum primul salut.

Ai gheață în ochi,
Foc în interior,
Cu nimeni
Nu te-aș schimba.

Scrisorile

De unde a pornit duhul scrisorilor,
Mâine pe cine să chemăm,
Unde a dus vântul scrisorile,
Nu s-a găsit una mai bine scrisă
Decât celelalte.

Ce mult s-au rărit.
Sunt zile
Când aștepți să vină
O pasăre neagră,
Cu o aripă îți cuprinde
Jumătatea cerului.

Ce vei primi în palmă,
Întreabă eul meu,
Oare,
Pe cine să mai chemăm mâine?

Un pic mai târziu

Un pic mai târziu
Va ieși
Din piatra cuvântului,
Pentru tine voi ieși și eu,
Te voi aștepta îndelung,
Cu toate plecările,
Cu toate venirile.

Dinos KOUBATIS (Grecia)

D.K. – născut la Atena, absolvent al Facultății de Filologie și Teatru. Profesor de studii bizantine la Universitatea din Valencia, membru de onoare al Academiei de Științe din Kiev, al Academiei Felgueira din Portugalia, al Societății Scriitorilor din Grecia, al Societății Naționale a Scriitorilor din Cipru etc. Opera sa a fost recompensată cu numeroase premii naționale și internaționale, fiind tradusă în numeroase limbi: franceză, engleză, spaniolă, italiană, română, poloneză etc.

Uitare

Apoi tăcerea
Și râsul
Fără a înțelege de ce
Amintirile de altădată
Și uitarea ce s-a așezat
Peste tot

De unde vii
Nici tu nu mai știi
Cine ești, cine sunt
Ai uitat
Tu ești uitarea
Neantul necunoscutului
Ce domnește peste tot

În colțul tău
În care te afli
Fără imagini
Fără gânduri
În singurătate
Împresurată de o uitare absolută
Ce domnește peste tot

Uitarea, uitarea, uitarea
Liniștea s-a pierdut
Neantul, obscuritatea
Nimicul de altădată
Uitarea, uitarea, uitarea
Nefericirea

Vidul

Așteptam
Și ai întârziat
I-am chemat pe ceilalți
Dar nu m-am înțeles cu nimeni
Am câștigat doar vidul

Destinație pierdută

Mi-am pierdut destinația
Pe străzile părăsite ale soarelui
În obscuritatea neantului
Mi-am abandonat visele
Pe care le legănam încă din copilărie.

Vise răpuse

De ce, într-o zi, mi-au fost răpuse visele
De ce mi-au însângerat gândurile
Spun adevărul, ele au mințit
Și mi-au rănit inima

Au cătușe pe suflet
Mi-au ruinat toate viziunile
Și sângele din inimă s-a prefăcut în apă
Oare cum vor explica cândva ce s-a-ntâmplat

Acum, în acest pustiu unde viața se pierde
Visul a înforit dar e fără suflet
Având impresia că sufletul pleacă singur, supărat
Fără să mai spered ceva.

Dante MAFFIA (Grecia)

D.M. – născut în 1946, în Roseto Capo Spulico din Calabria, Italia. Poet, prozator, eseist, critic de artă. Profesor de literatura italiană la Universitatea din Salerno. Fondator al unor prestigioase publicații precum „Il Policordo”, „Poetica”, „Polimnia”; corespondentul revistei „La Nacion” din Buenos Aires și responsabil al emisiunii literare de la Rai Due. Premii, distincții și medalii: *Medalia de aur pentru merite culturale* (2004), oferită de Președintele Republicii Italiene; *Premiul Montale*; *Palmi*; *Citta di Firenze*; *Citta di Venezia*; *Viareggio*; *Stresa di Narrativa*; *Un ponte per l'Europa*; *Alda Merini* etc. A fost propus la *Premiul Nobel pentru Literatură*.

Cine ești?

Ce ai făcut din copilăria mea?
 Oprește-te și privește-mă,
 Nu alerga și nu râde,
 Ai furat-o tu, e adevărat?
 Dar spune-mi măcar cine ești
 Și ce vrei, ce urmărești?
 Ai inimă?
 Nu întâmplător ai ajuns pe aceste maluri.

Temeri și întrebări au umplut această noapte
 În timp ce veghez
 Pentru a mă însenina
 Te-ai dezvelit surâzând,
 Te-ai cuibărit lângă mine
 „Eu sunt tu, sunt inima ta”,
 Ai spus.

Neplăcerile depărtării

Cum o fi să scapi din potop,
 Să te regăsești în comă
 Pe un pervaz de gunoaie,
 Să suporti ronțăitul resturilor
 În care se amestecă stele
 Și timpul în alb și negru.

Te avertizez că viața este legată de tine
 Și nu-și găsește liniștea decât în ceea ce este,

Că strălucirile tale sunt concerte
De viață și plăcere.
Pentru că tu ești existența și promisiunile.
La Craiova nimic nu este fără vocea ta.

Scrisoare a lui Eminescu către Veronica

M-am hotărât
e ultima oară că-ți scriu,
dar mai întâi să știi
că am înghițit toate calendarele,
am nimicit timpul
spre a mă feri de contabilii cuvintelor
ce fac socoteli nocive,
râd de firea mea de a fi fără timp,
adică de fapt a oricărui timp.

Te-am iubit...
dar cum aș fi reușit să-l dau un trup, să-nțelegi
acel al meu amor,
dacă Dunărea în fiecare zi curgea peste mine,
dacă stelele
se certau spre a mă lăsa fără vise,
geloase precum lupii de stepă?

Soarta mea era asta,
să aștept ca moartea să-și lepede
zdrențele ei de scenă
și să ardă precauția imitațiilor aurului.
E prea mult sânge în inima mea,
prea multă lumină în venele mele.
Dintr-un trandafir am știut întotdeauna să fac
șiraguri de nori călătorind:
nădejdea e în a face.

Acel gest al lui Eminescu

Ce anume are'n păstrare Craiova?
Acel gest al lui Eminescu
când într-o seară
vrând să aprindă
carul de foc
a trăit purificarea călcând pe cărbuni aprinși.

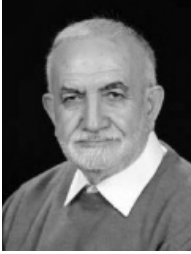
Tu ce aștepti să se topească acel surâs
în cuvinte de foc
în metafore fără prihană?
Ecoul sonor
al cuvintelor poetului
se află aici lângă tine.
Bea o gură,
Să bem amândoi o gură,
tu să mă bei pe mine,
eu pe tine.

Marea vrea să te bucure

Nu știi de ce,
Nu ți-am mai spus-o niciodată,
Știi că atunci la Roseto, când eram împreună,
Azurul mării părise apa
Și se așeza lângă noi?

Nu este un miracol,
Marea vrea să te bucure, dar valul hain,
Profită de bucuria mea
Și se invită. Dar îți jur, dacă măcar te atinge
Îl înec în propriul vârtej,
În foamea sa.

Ismail MAMMAD (Azerbaidjan)

I.M. – născut în 1939, în Asrik, Azerbaidjan. A absolvit Universitatea Azeră de Stat (1964), iar ulterior cursurile literare superioare ale Uniunii Scriitorilor din URSS (1964). Rector al Universității de Stat din Baku (1998). A îndeplinit mai multe funcții la Televiziunea Azeră (1966-1973); a fost redactor-șef al Stadionului Cinematografic „Djafar Djabarli” (1976-1983); director general al Editurii „Işik” (1983-1987); redactor-șef al revistei bilingve „Gendjlik”. În perioada 1986-1987 a fost secretar al Uniunii Scriitorilor din Azerbaidjan. Din 1996 și până în prezent este profesor la Universitatea „18 martie” din Canakalle (Turcia). Premii internaționale: *Pana de aur* (1969), *Premiul „Nikolai Ostrovski”* (1969), *Medalia „Serghei Esenin”*, *Diploma „Toamna de aur”*.

O, tu, mesager, ce aduci vești celui neinforma

Nu există drum spre flori de la miere
Cel mai dulce drum al vieții – de la floare la miere

Trecătorul zboară, drumul zboară...

Toți au în sânge nucleul zborului,

Toți au aripi și dorința de a zbura.

Alminteri ar mai zbura balonul ce a fost umflat

Cu suflul omenesc?

Dacă gândul poate ajunge în locul

în care mâna nu poate,

Atunci unde mai e despărțirea, dacă există

această unitate?

Suflarea din balon va zbura până la ceruri,

dar trupul tău rămâne jos pe pământ, el nu va zbura.

Inima se obișnuie cu durerea,

Mintea se obișnuie cu mustrea.

Sfoara vinovăției se târăște după tine

Nefericitul vine să jelească, niciodată mâna cu hena,

Cel ce tatuează mâna cu hena nu vine

niciodată să jelească.

Ca ploaia, ca zăpada, ca balonul ce prinde suflu

de la suflarea omului și zboară în înalt

O, tu mesagerule, ce aduci vești celui neinforma,

Ce întorci oul înspre pasarea din înaltul cerului,
De ce ne mai trebuie atunci viață? E greu de spus de ce?
Dacă nu avem șansa de a ne ridica până la cer.

Trăiește iarna, de poți, ca pe o primăvară

Nu sunt vești din țară, nici de la întârziata primăvară
Este vorba aici de alienarea norului de zăpadă sau a apei?
Alienarea vapoarelor trece prin această Strâmtoare
Alienarea berzelor va începe și ea, dragul meu.
O jumătate de viață a rămas în patria mamă, cealaltă
e luată de soarta numită țară străină
E oare durerea bruscă a separării de mare
sau zbaterea peștelui în undiță pe nisip?..
Reverberațiile tunetului cad în apă
Muguri înfloresc de dragul florilor alienării.
Ascultă! Despre ce îți amintește vocea suspinată a pescărușilor
Să fii prizonierul pe viață al alienării sufletului.
Este orice rană deschisă dimineața unei iubiri adevărate?
Este textul uitat pământul străin al inspirației?
Rugul arde... căldura sa și fumul său
se ridică formând un nor în țara străină a Cerului..
Tot ce crește privește direct spre cer
Pentru a-și înțelege steaua destinului
Când a căzut? Și unde e cea țară din această lume
Unde cade soarele peste lumea înstrăinată a acestei lumi?
Ce ne pregătește soarta în anii alienați?
Trăiește, de poți, iarna ca pe o primăvară
Ar fi grozav dacă marea ți-ar fi prietenă de sorț și soartă
Soarta a fost destinată a fi sufocată la strâmtoare.

Cerșetor

Cerșetorul s-a culcat în marginea drumului,
Cu mâna veșnic deschisă spre Dumnezeu.
O speranță susură în venele sale
Mereu o soartă ursită din Cer pe Pământ se coboară.

Uneori șoptește ceva
Înalță rugă, cerșește la Dumnezeu
Piciorul beteag în față îl ține
Nu cere pomană, ci piciorul beteag.

Ce poate face un străin în țară străină?
Țara asta-i străină, a surzit.
Cui să îi poată spune durerea?
Cine să-l înțeleagă, cine să-l asculte?

S-arunce reproșuri în calea trecătorilor
Cine pe cine cunoaște în țara străină?
Sunt toți cerșetori, cer toți de pomană
E oare pământul și el cerșetor de mâna deschide?

Bătrân de peste optzeci, nu îl aude nimeni,
De suferința-i nu-i nimeni interesat
De ar fi început mai des, dar
tremură de la bănuții aruncați în castronul de fier...

Umid NAJJARI (Iran)

U.N. – poet, publicist, traducător, s-a născut în 1989, în Tabriz, Iran. Studiază la Facultatea de Electrotehnică de la Universitatea din Tabriz, apoi la Facultatea de Filologie din Baku. Din poezia sa s-au publicat selecții în engleză, sârbă, italiană, turcă, spaniolă etc. Premii: *Samad Behrangî* (2016); *Ali bey Hosseinzadeh* (2019); *IWA Bogdani Award* (2021). A primit diploma festivalului internațional LIFFT; *Premiul Asociației Traducătorilor din Muntenegru* (2021) pentru poezie și pentru traduceri sale literare.

Nu am cuvinte pentru nopți...

Nu am cuvinte pentru nopți,
Afară de mâinile tale...
Din partea cealaltă și până aici
Soarele vizitează orașul
Cu mâinile tale!

... Dacă aș avea o soluție
Ți-aș putea desena mâinile
Atârnându-le în muzeu
Și ți-aș putea trimite acasă scrisori de dragoste.
... Cu fiecare respirație
Aș putea uita toată amărăciunea vieții.
Dacă vor exista dimineți,
Ele vor veni prin mâinile tale,
prin mâinile tale...!

Trebuie să fii trăită...

Trebuie să fii trăită
Așa ca un copac într-o zi de primăvară,
Așa ca o stâncă spre mare,
Așa ca o speranță, cu dragoste...

Trebuie să fii trăită
Înainte de caderea frunzelor verzi

Trebuie să fii trăită
Așa cum Rumi-l privea pe Shams
Arzând pentru tine ca și Kerem,
Trebuie să fii trăită...!

O Patrie cât o umbrelă de mare

M-ai văzut în visul tău
în ziua în care mi-am uitat picioarele
și am conștientizat singurătatea mâinilor mele...
Îți povestesc despre străzile crețe ale toamnei.

... M-ai văzut în visul tău
în noaptea în care am ars scrum într-un oraș de vânturi.
De cum mi-am aruncat privirea pe un pământ străin
am început să te chem prin radioul unei frunze uscate.
... Ascultă, te rog!
A mai rămas o singură oprire până să ajung într-un un loc gol, fără de
tine...
Absența ta e ca o pastilă amară,
ce nu reușește să-mi aline durerea.

...m-ai văzut în visul tău
în îmbucătura de nor ce-am înghițit-o.
tot ce mai reflectă oglinda e doar absența ta...
Încărunțește părul sentimentelor mele în absența ta,
măseaua de minte a sentimentelor mele doare
și tu pleci...

În absența ta, dorul meu nu e decât un cerșetor...
pitit lâng-un zid
Fiecare pas se transformă în dor în absența ta...
Nu compătimi țara străină în care trăiesc.
Mai degrabă, miluiește-mă pe mine cu o patrie mare cât o umbrelă în
ploaie!

Nicole LAURENT CATRICE (Franța)

N.L.C. – poetă, traducătoare, prozatoare, eseistă.
 Profesoară de spaniolă (1960-1967), secretară a întâlnirilor poetice internaționale din Bretania (1983-1993), realizatoare de emisiuni radiofonice.
 A participat la numeroase manifestări poetice: Festivalul din Medellin (Columbia), din Venezuela, Mexic, Bienala din Liege, Kiev, Vilnius, Dublin etc.
 Premii: *Premiul Academiei Europene de Științe, Arte și Litere din Paris* (2018), *Premiul Simone Laudry* (2017), *Premiul Xavier Grall* (2013), *Premiul Uniunii Scriitorilor din Lituania* (1998) etc.

Elogiul nuanței

Cineva a spus alb
 Altcineva negru
 Aceasta ne provoacă eșecul

Unde este griul norilor
 Și al mării
 Și cel verde al măslinului
 Și cenușiul albastru al ochilor tăi

Cineva a spus tot ce-i permis
 Altcineva a spus că-i interzis
 Aceasta provoacă lupta
 Ce se află între cei doi
 Dantela ce unește
 Dialogul și apropierea
 Ceea ce se interpune,
 Precum și cuvântul

Cineva a spus doar un Dumnezeu
 Altcineva a zis fără Dumnezeu
 Aceasta provoacă sângele
 Unde este oare ascultarea și gândul
 Cântecele florilor
 Înălțarea inimii și lumea interioară

[Scriu pe masa...]

Scriu pe masa din bucătărie
E doar domeniul meu
Vrăjitoriile culinare
N-au niciun secret pentru mine

Scot polonicul din tuciul meu magic
Pentru a vă servi supa
Câțiva se strâmbă
Fiind prea fierbinte pentru ei
Le e frică c-o să-i doară capul
Poate că mănâncă cu mintea
Și nu cu stomacul
Totuși vă va face bine
Hrănindu-vă cu subtile substanțe
Arta mirodeniilor este delicată
Trebuie o știință a mâncării
Amestecând cerealele cu leguminoasele
Și fibrele cu sarea
Gustați-o, savurați-o lent
Apoi veți fi pătrunși
De o puternică alchimie
Și la rândul vostru
Veți tăia pe masa din bucătărie
Propria voastră carne
Spre a vă hrăni copiii.

[Când sufletul...]

Când sufletul virgin
Împovărat de atâtea amețeli
A fost năpădit de dureri
Veți vedea într-un colț al peșterii
O sărmană femeie ciungă

Al cărei nume este Poezie
I se va cere
Să-și arate odihna
Și să sloboadă Verbul în lume
Iar femeii, sărmanei femei,
Ce se credea inutilă
Pe neașteptate își vede mâinile
Cum îi cresc.

[Un copil...]

Un copil crește în noi
Și vrea să se nască
Ape tulburi ale celei mai lungi nopți
Este mic, pierdut
Dar bineînțeles ziua se mărește
Lungindu-și mâinile sale de frunze
Gâtul său de tuplină
Floare crucificată
Ce se deschide la lumină
Și va învinge moartea
Cu ghimpii săi.

Camelia RADULIAN (România)

C.R. – jurnalistă, expertă în comunicare, poetă, prozatoare. Absolventă a Facultății de Litere și Istorie din Craiova și de Psihologie la Universitatea de Vest, Timișoara. Specializări în semiotică și tehnici de comunicare în Manchester, Marea Britanie, 2001. Membră a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România. Membră în Colegiul revistei „Literatura de azi”. Președintă a Asociației Multiculturale Transfrontaliere „ArteC”. Apariții literare în SUA, Emiratele Arabe Unite, Albania, Italia, în diverse antologii și reviste literare din România. Debut literar cu un grupaj poetic în Revista „Ramuri” (1984).

Leagă, Doamne

Leagă, Doamne, vântu-n iese
și mă-ncuie-ntr-o copită
cu cinci maici de crânguri murge
și cu jar trosnind sub plită.

Doamne, de-un potop frumos
cu doi miei de câmp de mure,
leagă ochii mei să-ndure
dorul ei de vin lutos.

Leagă-mă de mine, Doamne
cu tăciune stins pe râuri,
cum și ea pe greabăn frâuri
mi-a tot pus din colț de ochi
și mi-a răsucit prin oase
verzi spărturi de lemne coapte
și-mi tot rupe și-mi tot coase
ploi de ea prin mâl de nopți.

Leagă-mă ca pe o toamnă
de un stâlp de mânăstire
și-mi citește din psaltire
cu doi ochi subțiri de hoț,
cu doi ochi subțiri de doamnă
să nu plec,
să nu mă fure,
cu tot sufletul din mine,
ca pe-o cană de affine,
ca pe-un braț de flori
la porți.

Leagă, Doamne, dacă poți.

Aproape tango

Tălpile vor înțepa asfaltul rotund
în timp ce pârul va lua forma apelor subterane
nu va pluti, va fi ca rândurile din
scrisorile soldaților, negre și ample
apoi va cădea
va veni al doilea război mondial
cu o mână explodată și în cealaltă va ține un canar mort
duminica seara, după ce aerul va
trece întâi pe la azil și va rupe frunze
voi obosi
tu de ce spui ca viața asta spânzură de un fir
de ce spui asta fără să urli fără să tremuri
fără să bei?
femeile vor mușca dintr-o pâine
un simplu ciob de oglindă
tu vei fi tragedia
care li se prelinge din gură
personalitate borderline, psihoză, autodistrugere
dar ce știi tu despre
marea singurătate
ce știi tu despre frig
brațele lor
sunt stâlpi de înaltă tensiune,
iată vrăbiile ating firele electrice
prefigurează sinucideri
monopolare bipolare tripolare
current modulating control
efectul Corona
fluidele mele
putrezesc odată cu lemnul pădurilor
nu sunt multe
doar cât să distileze
moartea aceasta de o zi
de o viață
alcool pur

rafinat prăbușire
aproape decembrie
aproape tango
100%
masacru.

Rezemat de un glonț

Vine o zi cu făptură de lână
și-n temnița-i verde sapă soarele tânăr
rezemat de un glonț stă soldatul c-un umăr
o vioară e ochiul lui în țărână.
Hai, lună,
dă-mi pe umeri două ceruri lăuze
varsă pe străzi trandafiri și rugini de obuze
În oraș să te-ascunzi nu ai cum, nu ai unde,
poate în câinele șchiop traversat de alice
în nebunul din colț care te strigă și zice:
„vai, e gravidă ziua de mâine
cu atâta pământ,
o să te nască-n curând,
o să îți nască-n curând un mormânt!”
Vai, lume,
spărtura din piept nu mai pleacă acasă
mă-mbracă-n șiroaie de alb, în chiparoasă
într-o rană pe dos, într-o cămașă frumoasă.
Priviți, capătul rănii e un fecior
învelit în izvor...
Nu mai e vineri în flori, e o umbră pe pat
eu am ferestre într-un soldat
sufală vântul în stofe ca-n lumânare
eu icoană am
într-o scrisoare
și-un cântec, sub streșini, într-un bunic
blajin și mic:
pic, pic, pic ...

Khalid RAISSOUNI (Maroc)

K.R. – poet și traducător.
A obținut diploma în literatura arabă la Facultatea de Arte și Științe Umaniste din Tetuan, în 1988, fiind profesor de limbă și cultură arabă la Institutul Severo Ochoa de Tánger. Creația literară a lui Khalid Raissouni este plurivalentă: poezie, articole, studii critice și literare, traduceri, eseuri etc.

Secretele identității

*Lui Mahmud Darwich
în labirintul exilului*

Sub razele vii
din oricare zi,
clopotele cerești s-au bătut.
Scufundată în strălucirea sa,
dumbrava de palmier cânta.
Luna sa a intrat în agonie
pe drumul care duce la locul
unde tăcerea supraviețuiește.
Tăcerea mortală, cu trupul și sufletul ei,
care, dezbrăcată, apare
în pragurile aurorei
și coboară în iadurile golului.
Tăcerea fără culoare și fără nume
care arde în întuneric infinit.
Strigătul ei este o mută chemare
sub umbra morții.
Vocea ei, o piatră
și identitatea ei, o lovitură în frunte.

Secretele jocului

Toate cuvintele cheamă la traversarea
deșertului
când pătrund adânc în sufletul singurătății
abisale

îmbrățișează orbirea delirului noapții
și incită la toate intențiile de a se dezvălui.
Linii și culori reprezentate sub formă de vise și fulgere
și care vor fi decapitate de suspin, în coșmar
sunt ascunse în pliurile extensiei,
aici este suflare de glorie,
ura nu-l luminează cu lămpile ei teribile
iar potopul nostalgiei învinse dezleagă pumnalul iubirii sale.
Aici chipuri care vor grava pe stâncă
strigătul noapții și imnurile dimineții
și eu aici ca și cum aș fi într-o transă
îmi aduc mâna la lumină
și găsesc doar ceea ce a mai rămas
din cuvintele de ieri,
aducându-mi tăcerea la uimire
și explicându-mi stângăcia
și câteva fragmente din războaiele mele pierdute.

Secretele absenței

*De atâta absență
se luminează neantul.*

Ard în uimirea absenței,
văd o femeie care se desparte de secretele mele,
mângâie intimitatea tristeții mele,
mă scoate din enigmatica nesupunere
și, de fiecare dată, îmi promite
o reședință pe scările pasiunii
sau o interpretare a semnalelor care mă ghidează spre mine însumi,
ca și cum m-ar scoate dintr-odată dintr-un labirint al orfanității
de a cărui obscuritate nu mă simt atras ca să-mi bucur sufletul.
Mă urmărește
să-mi capteze iluminațiile cerului meu
când secretele-mi se dezvăluie deșertului.
Și în flacăra nebuniei mele se scufundă,

întreșându-mă în conspirații
ce nu sensibilizează nici perpetuatele în amor.
Și mă întorc la vraja dorinței sale,
căutând o supradoză care să mă protejeze de mine însumi.
Atunci, mă cheamă pe toate numele,
risipește confuzia uitării prin balcoanele mele
și-mi dezvește inocența angoasei,
îmi îmbrățișează insomnia în grădinile fermității sale,
anticipând visele mele
pentru ca să nu le profaneze nicio mână păcătoasă.

Jennifer RATHBUN (SUA)

J.R. – poetă, traducătoare și profesoară de limbă spaniolă la Departamentul de limbi moderne și clasice la Ball State University din Indiana. Este specialistă în literatura latino-americană contemporană. În anul 2021 a primit *Ambroggio Prize by the Academy of American Poets*. Este membră a Asociației traducătorilor literari din America și a Associate Editor of Ashland Poetry Press.

Xochiquetzal

Obligată să-mi scriu singură poeziile de dragoste
 Mă reinventez ca zeiță a florilor.
 seducătoarea celor patru puncte cardinale
 autoarea celor trei divinități ale mele.
 amantă în două limbi
 Înflorind între jertfa
 sacrificială pe altarul
 marelui
 templu

Malintzin

În codexul vieții mele
 ești pictată în culori vii.
 încoronând acoperișurile palatelor
 împodobită cu veșminte roșii
 sau cochiliile vocii tale
 nahuatl mayașă spaniolă
 marcând pentru totdeauna istoria
 cu nașterea unei noi rase
 Ochi albaștri deschiși spre America.
 cei douăzeci și cinci de ani ai tăi
 Prințesă regală sau sclavă
 Nu mai contează curajoasă
 traducătoare
 mama unei noi limbi
 în care acum eu iubesc

Patria mamă

Malinche,
Malintzin,
Doña Marina,
mama sufletului meu,
unde-ți sunt acum copiii?
Îi plângi pe malul râului,
ii plângi în visele tale?
¿Dóndeestántushijos?
Malinche,
Malintzin,
Doña Marina,
în azuriu celest sau alb de jale
vei plânge oare sub clar de luna pentru mine
și când prin vale te perinzi
te-ai rătăcit?
Malinche,
Malintzin,
Doña Marina,
seducătoare victima trădătoare,
dă-ne limba ta încă o dată
creează o nouă națiune.
Mexicul s-a scufundat.
iar Aztlán dispăre.
¿Dóndeestántushijos?

Mestiza

nu m-am născut pe pământ mexican
sângele meu nu a dansat pe acorduri de flaute de lut și trompete de
scoici
în copilărie nu mi s-au cântat cai albi și nici nu am visat cu îngerii
limba mea ciudată abia a înflorit, femeie
dar am purtat acest spirit mexican

care arde în mine de când
am îmbrățișat o sută de copii cu ochii mari
am urcat temple sacre
am alergat pe străzile metropolitane
am simțit cântecul lor în pieptul meu
am dansat în ritmul Zburătoarelor
am văzut frumusețea zeițelor căzute
am stat la masă cu familia mea
am vorbit cu sufletul în sfârșit redeșteptat în Mexic
și am purtat în pânțele sânge de metis
nu am crescut cu privirea spre nord
Aztlán a fost dintotdeauna în mine
și acum, la fel ca strămoșii mei
numesc nopalul unde
vulturul devorează
șarpele
acasă

Rade SILJAN (Macedonia)

R.S. – născut în 1950, în localitatea Žvan din Macedonia. A studiat la Facultatea de Filologie a Universității „Kiril și Metodiu” din Skopje. A fost ziarist la publicațiile „Studentski Zbor”, „Naš svet”; ulterior, redactor la Radio Skopje și director al prestigioasei edituri „Makedonska Kniga” și „Matica Makedonska”. A fost președinte al Asociației Scriitorilor din Macedonia.

Premii: „*Kočo Račin*”, „*Aco Šopov*”, „*Brakia Miladinovic*”, Premiul Academiei Internaționale „*Mihai Eminescu*”.

Rugăciune pentru o zi frumoasă

Iubește chipul
Realității dimineții
Și cu cuvinte inocente
Roagă-te pentru o zi frumoasă

Ceasul-mi spune
Bătând în pieptul meu

Iubește steaua
Ce-ți strălucește pe frunte
Și în fața unei cruci și a unei candelă
Ca o paparudă din vremuri străvechi
Roagă-te să plângă cerul

Pasărea-mi spune
Cântând cu buzele mele

Iubește oglinda din perete
Ce reflectă o altă imagine
Regăsind în ființa ta
În locul diavolului
Un înger înaripat

Umbra-mi spune
Umblând în fața picioarelor mele

Iubește imaginea
Omului zilelor noastre

Ce ascunde un alt om în el însuși
Și într-o casă a spiritelor
Roagă-te pentru copilul
Care suferă în vis

Iubește timpul lacom
Ca pe o apă limpede
Ce-ți curge înainte
Țintind cu ochii
Pironiți în inima ta

Iubește femeia
Ce ascunde amintiri vechi
De ochii răi
Într-un vechi sicriu

Zice lumina
Adormită în capul meu

Iubește-ți religia
Cu frescele-i vechi
Și cu mica fereastră luminoasă
Privindu-te ca un ochi al dimineții

Zice icoana
Numărând secolele

Iubește răsăritul de soare
Și roagă-te pentru o bună călătorie
Spre cămările cerului
Zice soarta
Care-a binecuvântat poporul

Iubește-ți pământul arat
De secole fiind
Sustinător al oamenilor

În vremuri sărace
În vremuri grele
Un Monstru Negru va coborî
În valea întunericului

Și printr-o sită subțire
Vocea durerii zice
Semănând gânduri răgușite

Iubește al șaptelea cer
Se întinde singur
Pe umărul dealului

Ară un câmp natal
Înainte ca ciuma albă
Să te răpească

Sapă o fântână adâncă
Pe o insulă pustie

Aruncă-te în apa limpede
Sămânță roditoare

Macină-ți tristețea
În vechea moară

Aluatul binecuvântat se va ridica
Din atingerea coastei lui Adam

Vocea umbrei umanității
Îmi șoptește în urechi
Rugându-se să fie o zi frumoasă

O casă binecuvântată

O casă binecuvântată
În liniște se pășește
Cu gânduri bune
Și cu o cruce pe frunte.

Într-o casă binecuvântată
La adăpostul tăcerii
Un celest chelar
Se roagă de iubire

Într-o casă binecuvântată
Există o încăpere ascunsă
Pe un pat de mătase
O femeie binecuvântată doarme

Într-o casă binecuvântată
Tăcerea centenară
Îmbrățișează un răstimp lung
Cu înțelepciunea cuvântului

Într-o casă binecuvântată
Un visător de poveste
Cu o lumânare în mâini
Face o ieșire nocturnă

Și păstratorul amintirilor
Cu gânduri promise
Deschide în tăcere porțile
Vremurilor trecute

Valeriu STANCU (România)

V.S. – scriitor, editor și traducător.

Născut în Iași, 1950. Absolvent al Facultății de Filologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. A debutat în presă în 1978, în revista „Convorbiri Literare”, iar editorial, în 1981, cu volumul *Înfrângerea somnului*.

A publicat în țară peste 60 de titluri originale (romane, nuvele, eseuri, volume de versuri), iar în străinătate – peste 20 de cărți (Franța, Belgia, Italia, Germania, Croația, Mexic, Canada, Turcia, Republica Moldova). A tradus și a publicat în România peste 40 de volume de poezie ale unor scriitori contemporani de pe toate continentele. Este *Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lettres de la République Française*. Premii și distincții: *Il Premio Europeo „CAPO CIRCEO” per la Letteratura* (Roma, 2017). Este membru al Întalului Consiliu Internațional al Francofoniei și Limbii Franceze și membru al PEN Club de France.

balada livezii de lumină

Erau livezi cât cuprindeai cu ochii
Desfrâu de fructe ne pândeau în jur
Eu îți simțeam chemarea pe sub rochii
Și Dumnezeu mi se părea impur.

Erau livezi. Ce fructe-aromitoare
Din cer părea că se coboară-n noi
Și sclavi înlănțuiți pân' la picioare
Le adunau să nu se piardă-n ploi...

Erau livezi – ce dulce risipire! –,
Iar noi eram rodirilor gropari
Mă îmbătați cu glezna ta subțire
Și cu parfumul sfârcurilor tari

Fugeam de lume prin livezi edene
Desfrâu de fructe ne pândeau în jur
În ochii tăi, rănite cosânzene
Se afundau ca talpa în condur

Eu te sorbeam zăbavnică otravă
În marea nopții tale cufundat
Când ne-au sosit rodirile pe-o tavă
Fildeșuită-n aur precurat

Noian de fructe strânse pe tipsie
Încătușaii servi ne-au oferit
Dar între ele trebuia să fie
Doar unul singur fructul otrăvit

Iar brațul fin, întins cu voluptate,
O clipă doar păru c-a ezitat
Și mâna ta ales-a dintre toate
Chiar fructul ars de ultimul păcat.

Erau livezi – nebună simfonie
De-arome, de lumine, de culori.
Te-ai risipit trăind cu lăcomie
Când eu abia te învățam să mori...

oarba vecie din minutare

Rană și fulger
Asul desparte
Cui de la masă i-a intrat carte?
Haideti, prieteni,
Miza e mare:
Oarba vecie din minutare
Cine mai joacă
Cine s-aruncă
Cine plecării îi dă poruncă?

Noaptea e lungă,
E cât o moarte
O biată strungă le mai desparte
Haideti, prieteni,
Miza e mare:
Oarba vecie din minutare
Cin' să ne știe
Cin' să ne vadă
Cui pe vecie îi suntem pradă?

Acesta-i potul:
Viață sau moarte
Cine dă totul doar pe o carte?
Haideti, prieteni,
Miza e mare:
Oarba vecie din minutare...

tânguire

Cum de-am purtat
Până-n abis
Un rour vis
Însingurat,
Ars de păcat
Ca un proscris?

Cum de-a venit
Un duh străin
De noapte plin
Din infinit,
Neauzit,
Neplâns alin

Să mi te ia?
Azi nu mai zbor
Ca un condor
Până la stea.
Cum de știa
Că-s muritor?

Dmytro TCHYSTIAK (Ucraina)

D.T. – poet, prozator, critic literar, ziarist, traducător, profesor la Universitatea „Taras Sevcenko” din Kiev. A tradus și a publicat numeroase cărți din literatura franceză, belgiană, muntenegreană, germană, macedoneană, elvețiană etc. Este membru al Uniunii Naționale a Scriitorilor din Ucraina, membru al Academiei Europene de Științe, Arte și Litere din Paris, al Academiei de Științe ale Educației din Ucraina. Este laureat al Academiei Naționale de Științe (2008), al Uniunii Naționale a Scriitorilor din Ucraina (2012, 2013). Premii naționale și internaționale: *Premiul UNESCO „Alexandru cel Mare”* (Grecia, 2014), *Premiul „Sfântul Kiril și Metodiu”* (Macedonia, 2016); *Premiul pentru Merite Științifice al Academiei de Științe din Ucraina* (2016).

Regăsire

Picătura supremă îți va lumina noaptea
 Și toate orașele vor fi îndurerate,
 Când raze de lumină parfumată
 Îți vor străfulgera chipul
 Și-n ochi, clipa regăsită.
 Livezile vor scânteia pierdute,
 Iar parfumurile iasomiei tale
 Mă vor copleși,
 În ciuda pâlniilor cântecului trist,
 Măinile înflorite vor arunca piatra
 Și clipa regăsirii în ochii tăi.
 Se aud scâncete și cel dintâi freamăt
 Al zorilor,
 Când dimineața a venit pe nesimțite.

Se aud clopotele toamnei

Lui Michael Otten

I
 Calci pe morminte
 Și freamătul aurit al livezii
 Îl simte și un mort-viu.
 Piatra tombală cu anul dispariției
 Te așteaptă
 Și toată viața nu-i decât un drum
 Către frunzele moarte.

Treci printre morminte,
Întotdeauna e un gol de spaime și jocuri
Dar iată, din nou,
În ochii tăi se pierde
Acea frescă de odinioară,
De când copiii soarelui
Traversau râurile cu miros de ambră.

II

Tu lași să apună soarele corbilor
Și vocea zăpezilor,
Cu toate că hotarele te lasă
Să culegi freamătul paradisiului,
Iluminând umila ta trecere
Înainte adâncimilor.

Căderea serii

Pletele ating mierea,
Picăturile îți îmbujorează chipul
Cade o ploaie de stele
Și capela ta se întunecă,
Atunci când ea se va cutremura
Ca o aripă pe zeei amiezii,
Tinerii ating mierea,
Parfum de mere,
Singuri împotriva serii
Iarba este aproape,
În ochii tăi obosiți
Acest drum
Se avântă către plecarea serii
Ei tac încă,
Lumina se împrăștie singură,
Dar n-ai nicio lacrimă,
Setea și spaima,
Din nou te vor păcăli

Către orizont,
Fără plecare.
În acest cerc se văd șerpi plângând,
Pierduți în marea tulbure
Să ne consolăm: Toți vor avea dreptul
La brațele nopții
La cheful fără vin.
Lumina vine singură,
Tu vei reveni în alții
Așteptând valurile ce se lovesc
Chemând marea.

Livada sacră

Vei pași în liniște aprinzând luminile serii
În soarele nufăr ori în visul ce plânge,
Regăsirea norilor scânteietori
Pe țărmurile părăsitate, învrăjbind
Toate apele murdare,
Când vinul e aici,
Dar negrul, ah, negrul lemnului,
Acest calciu plăpând,
În care întârzie să se vadă
Cercurile apelor revărsate
Înspre aceste ploi ale viitorului.

Carlos VELÁSQUEZ TORRES (Columbia)

C.V.T. – născut în Bogota, Columbia, în 1969. Poet, traducător, muzician și academician. A urmat cursurile Universității Naționale din Columbia, unde a studiat muzica și literatura. A făcut doctorat cu o specializare în literatura latino-americană, film și teorie literară, la Universitatea din Arizona. A predat la Bowling Green State University și New Mexico Highlands University. Câștigător al Premiului Internațional de Poezie *Hybrido Magazine*. În prezent lucrează în New York, unde este co-director al Festivalului de Poezie Americană.

E o prostie să te întorci

Pentru Carlos E. Aguasaco

Cenușa neamului tău
a fost măturată de o furtună
colosală ca moartea
și acea durere te va însoți
dincolo de memoria ta

Pentru ce e al tău
rămas în așteptare
nu va fi nicio judecată eternă
care să restabilească fundația
decât indiferența ta stirpe
semănată într-o zi
S-a terminat acum
și dacă te întorci
nu vor mai fi nici în descendență
nici în locuința ta
aromele care să-ți salveze
copilăria

E o prostie să te întorci
când drumul a fost șters
și după-amiaza are plumb
crescut în orizontul
ce nu va mai fi

Lasă-ți bătăile inimii
să caute ecoul

în depărtare
pentru că nu e loc care să te aștepte
și busola lumii
înebunește
de țipătul absențelor
pe care morții
îl urlă noapte de noapte

Nu trebuie să te întorci.
Nici măcar
să repeți călătoria
care a trebuit să șteargă urmele
fără despărțire
răscrucea
s-a așezat în spatele tău
atunci când sângele
a deschis rana
căii tale

E o prostie
să te faci că te întorci
când dorința
s-a luptat cu nostalgia
lasă-ți drumul
și nu te opri
că mulți proști
trebuie să te vadă încă
în depărtare

Cea mai tristă țară din lume

Orașul freamătă noaptea
și muzici de abandon
traversează sigure
riscul străzilor și bulevardelor
pline de femei delicioase

care își împart șoldurile
cu mișcări erotice în ritmul tobelor
și bărbați beți
obosiți
dar experți în rutina
de a împărți un pat din când în când

Jocul de seară
devorează cu lăcomie tăcerea

Sărbătoarea
diversiunea
fac mai întunecată
procesiunea sufletelor
care visează la liniște
mute
ca invadatorii
de terenuri necunoscute și ostile

Erau cântece
uitate deja
dar știi că au fost
care făceau durerea nobilă
și au înfrățit omul cu păsările
Vremurile în care lemnul viu
înverzea liniștit
în soarele cerbilor

Dansuri au fost
care susurau sonor
galopul zebrelor
în savane îndepărtate și fierbinți
și piei care trepidau
în mijlocul pădurii
și eternitatea

Sângele în mii de culori
amintește poate

că șarpele a fost sora
și lupul
și babuinul
în timp ce
limba se pierdea
și muștenia moștenită de la plumb
epuiza visul pe care îl uităm
înainte de răsărit

Țara orașelor
repetă constant și pertinent
comenzile obârșiei
aristocrate de imitație
care încurajează mulțimea
și bucuria de sâmbătă
să schimbe în mască festivă
grimasa oribilă a morții
care trăiește pe cheltuiala
vieții noastre

E cea mai tristă țară din lume
cea care risipește plânsul
în nopțile nebune
atât de lașă
ca uitarea morților lor

William WOLAK (SUA)

W.W. – a absolvit Universitatea William Paterson (1974). A urmat un masterat în domeniul literaturilor comparate (1984) și altul la Columbia University. Urmează o carieră didactică prodigioasă, cu o activitate profesională plurivalentă: publică articole de specialitate, traduce din literatura universală, participă la colocvii, congrese, susține conferințe, lecturi publice. Este membru al Academiei Poetilor Americani, al Asociației Americane a Traducătorilor Literari, al Federației Americane a Profesorilor etc.

Dragostea le cuprinde pe toate

Doar inima se bucură acum
de pescuitul fără năvod;
frumusețea pune lacăte ușilor toate
nenorocirea însă le doboară pe rând.

Lunga absență vestește
dorința așteptată,
și rădăcinile adânci pornesc în voie să crească
împrejurul stâncii
când fiecare musafir ajuns aici până la urmă
întunecă soarele, devenind festin
și vin și desert.

Atinge cicatricea și ea îți va da
un sfat nebănuț:
farmecul trece, grația rămâne;
focul se dovedește mai drag
decât fulgerul.

Dragostea le cuprinde pe toate,
bunătatea e datoria pe care
niciodată nu vei obosi să o plătești.

În Craiova

Lui Ion Deaconescu

În haine de călătorie ponosite,
fiecare poet sosește la Craiova
cu vorbele la îndemână
să alunge tactica fățarniciei.

Moartea mâine să uite de toate,
azi ascultă cu luare-aminte
cum poezia te ademenește
mai mult decât cicatricile căutătoare de săruturi,
mai mult decât firul declanșator al unui vis.

Moartea mâine să uite de toate,
azi privește cum fiecare poet
iese dintr-un cerc de flăcări.
Iată cum focul acela dă la iveală
lipsa îndoielii, a oboselii.

Arderea să fie acum singura ta călăuză.
Flăcările cuvintele lor să se facă simțite,
să atragă tot mai mult focul mistuitor,
înghițind un versant al muntelui.

În Craiova, cei care sosesc arzând
nici nu-și doresc altă stare.
Moartea mâine să uite
de toate.

Să nu le spui

pentru Dileep Jhaveri

Să nu le spui dintr-odată
și nici prea curând să nu le spui

despre suferința greu de dus ce trebuie să o îndure,
și cele o mie de chipuri ale cărnii,
făcându-ne vulnerabili peste măsură.

Să nu le spui ce știi atât de bine
căci după lungă viețuire
și ei vor încerca groaza de trup.

Să nu le spui că durerea aceasta
trebuie dusă de unul singur,
că prietenii, familia neputincioși sunt
să înțeleagă ori să aline disperarea.

Ca un chei bătut de valuri,
ai luat poziție știind
că oceanul nu greșește.

Ajunși să fii curajos,
dincolo chiar de dragoste sau silă,
să nu le spui cu ce preț
ai ajuns să crezi în cânt.

Risto VASILEVSKI (Serbia)

R.V. – născut în anul 1943.

Autor plurivalent, scriind permanent în două limbi, sârbă și macedoneană.

Poet, eseist, critic literar, traducător, editor. Opera sa literară este tradusă în 24 de limbi. Director al Festivalului de poezie „Toamna poetică din Smederevo”, membru în redacția unor importante publicații de specialitate: „Videlo”, „Knjizevne Novine”, „Mons Aureus” și redactor-șef al editurii „Arka”.

Membru al Academiei de Științe și Arte a Macedoniei, al Academiei de Științe și Arte Slave din Bulgaria, al Asociației Scriitorilor și Autorilor din Letonia, al Asociației Scriitorilor din Macedonia, al Asociației Scriitorilor din Serbia. Laureat a peste 40 de premii naționale și internaționale.

Barbarii

Barbarii nu vin dintr-o anumită direcție
 Pot să se nască lângă noi
 Să trăiască cu noi
 Chiar în același pat
 Nașterea lor a dat calea
 Pe care nu am gândit-o
 Că ar fi un dar
 Pe car nu l-am primit
 Astfel, ei se apropie de rău
 De răul ce le face plăcere
 Poate să înțeleagă
 Dar toate neînțelegerile
 Încurajate de alții
 Au fost acceptate de către noi
 Victime pe care le-am incitat
 Chipul barbarului nu se vede în oglindă
 Poate într-alta
 Ca și o armă în mâna altcuiva
 Despre moartea lui nimeni nu a vorbit
 Ca fiind cel din apropiere
 Pe care l-a provocat
 Nimeni nu admite crima făcută altcuiva
 Justificând-o prin faptul de fi comis-o
 Astfel, barbarii rezistă
 Pentru toți acești barbari.

Gemenii

Din aceeași rădăcină
 Vor apărea două trunchiuri
 Cu aceleași coroane
 Ale unei puteri la fel
 E nevoie să înlături pe unul
 Spre a crea loc celuilalt
 Ca să-și întindă ramurile
 Spre a trăi cu adevărat
 Dar, dacă-l alung pe cel dintâi
 Oare nu voi împiedica natura
 Să înflorească și să rodească
 Dacă-l alung pe celălalt
 Nu cumva o să-i răpească naturii
 Dreptul ei la libertate
 Și la frumusețea ce va să vină

Merg în jurul trunchiurilor
 Fără a ajunge să se facă lege
 Lasă rădăcinii și înțelepciunii sale dintotdeauna
 Să aleagă între a face fructe
 Și o frumusețe fără seamăn.

O

O este forma perfectă
 Luminând în interior și-n exterior
 E un întreg
 Ce dă impresia de bogăție
 Materia sclipește de sub cercuri
 Face presiuni din-afară
 Și rezistă refacerilor din interior

O nu se aseamănă cu niciun semn
 Se învârtește precum o roată

Vede ca și ochiul
Strălucește ca o planetă
Trăiește aidoma aurorei
Și se leagă ca și un legământ

Puteți să contați pe tot ce este
În afară de ea însăși
Căci nu poate să intre oriunde
Dar se strecoară în afara
Aceluia care vrea să se întoarcă
Îi va fi adăpost
Dar trebuie să-i oferi toată libertatea

Oul

Trebuie să-i fie bine cuiva
Este al celui ales
Fiind doar al lui
Este legătura dintre două lumi
A celui care pleacă
Și a celui care este chiar începutul
În liniște e începutul viitoareii voci
Nemișcat înfruntă viitoarele piețe
Invizibil, are tot ce trebuie văzut
Gândind, pleacă și vine
Atât de simplu până la dispariție
Ca cel mai mare secret
Căci conține oul unui alt ou
Oul oului ce va să vină
Și, în sfârșit, oul
Schimbă într-un fel lumea
În ciuda tuturor

Visar ZHITI (Albania)

V.Z. – născut în 1952, în orașul Durazzo. Studiază la Facultatea de Litere, Universitatea din Shkodra. Este arestat și condamnat la zece ani de închisoare sub învinuirea de „poet decadent și dușman al poporului”. După ieșirea din arest, se refugiază în Italia și Germania, primind o bursă acordată de *Fundația Heinrich Böll*. Întorcându-se în patrie, lucrează ca jurnalist și apoi director al Editurii Naim Frashëri. În 1996 este ales membru al Parlamentului, iar în 1997 este numit atașat cultural la Ambasada Albaniei din Roma. Premii: *Premiul Leopardi d'Oro* (1997), *Premiul Ada Negri* (1997) și *Premiul Mario Luzi* (2007).

[Mă voi întoarce...]

Mă voi întoarce, mă voi întoarce,
 Mă voi întoarce, nu e nicio-ndoială.
 Clipele se vor preface în năsturașii rochiei tale,
 Iar tu ai să ieși la poartă să mă aștepți.
 Drum îmi voi face prin mijlocul uitării;
 Și am să vin.
 Lacrimile am să le dau la o parte
 Cu dosul palmei și te voi privi.
 Și rândunelele la fel se întorc
 La picătura de glod, și la firul de iarbă
 din care cuibul lor e făcut.
 Și trenurile dorm tot în ultima stație.
 Și eu vin să-mi apropii buzele de buzele tale,
 Mâna prin părul tău
 să mi-o plimb.
 Frica am să ți-o sperii.
 Cum și imaginea se sperie în apele-n tremur.
 Bucuria am să ți-o bucur
 Cu o lună de primăvară
 Împodobită de stele. Ale vieții necazuri
 Le vom face blânde ca zâmbetul,
 Ca durerea,
 Ca sinceritatea.
 Mă voi întoarce, mă voi întoarce fără-ndoială,
 Nu precum spaima bățăilor în ușă,
 Nici ca scrisoarea pe dedesubt strecurată.
 Mă voi întoarce ca focul de blând, sălbatic
 Ca focul. Ca focul de cald. Nebun și ager ca focul.
 Mă voi stinge cu tine cum se stinge și focul.

Viața

Te-am iubit...

Ploaia mea,
Colțul drumului, ce te îndepărtează de casă,
primul sărut
ție ți le-am dat.

Spun, te-am iubit!

Țărnuțul mării, veioza deasupra cărților,
rebeliunea mea
ție ți le-am dat.

Te-am iubit, așa mult te-am iubit!
Neastâmpărul norilor albaștri din ochii mei, reflectat și în ochii tăi,
toate ție, doar ție ți le-am dat.

Te-am iubit mereu ca-n prima zi.

Întoarcerile mele acasă au fost pentru tine,
furtunile cu picături de cristal ți le-am oferit tot ție,
și bucuriile tristeților mele ție ți le-am dat,
iar jumătatea mărului rupt în două tot pentru tine a fost.

Iar tu le-ai uitat pe toate
Ca pe o carte de poezii
Odată ce ai coborât din tren.

Tu și moartea

Pe tine te iubesc înainte de toate, apoi moartea,
Fiindcă ea mă iubește cel mai mult când tu pleci.
În fața mea șade ea
Și coasa-și ascute.

Schimbăm între noi cuvinte înțelepte
Așa cum ar trebuie să fie cele din urmă cuvinte.

Bate la ușă
„Este Ea... – spune moartea, – Atunci plec.”
„Da”, – îi răspund încurcat.
Zâmbetul tău
îți dezvăluie puțin dinții
mai orbitori decât tăișul
coasei morții
Străluminează, străluminează. Ne-mbrățișăm.

Ne rostogolim. Dușumeaua
scârțâie cu un vaier de lemn. Parcă s-ar frânge
un sicriu părăsit.
Se-nalță iubirea ce nu moare nicicând.

Ulugbek YESDAULET (Kazakhstan)

U.Y. – poet. A absolvit Facultatea de Jurnalism de la Universitatea de Stat Kirov din Kazahstan, Institutul de Literatură „Maxim Gorky”. A ocupat poziții de conducere în cadrul unor organizații guvernamentale. A fost editor-șef la „Kazak ädebieti” (2002-2008) și „Žıldyz” (2008-2017). Este membrul Consiliului Permanent al Congresului Revistelor Literare ale Lumii Turcice. El este autorul textului imnului (*Zaman-aj*) al mișcării anti-nucleare Nevada–Semej și al unui număr de șlagăre kazahe faimoase. Poezia sa a fost tradusă în limba rusă, chineză și kârgâză. Premii: Premiul de Stat al Republicii Kazahstan (2002), Personalitate Marcantă a Kazahstanului (2013), Premiul Internațional pentru Literatură Alaș (2000), Ordinul Kûrmet (2001) și Medalia de aur Esenin din Rusia (2007).

Scrisoare

Închid ochii pentru a le ascunde lumina lor strălucitoare.

Este dragostea, strălucitoare, de nestins...
Nu ai ce face.

Poate vânturi blânde ne-au adus aici,
vânturi dragi ca suflarea ta stinsă.

Sunt acestea furtuni nocturne?

La fereastră, oare ploaia bate?

Ce-ncântător – a venit vremea fericirii –
mi-ai găsit ușa, chiar și atunci când eram
despărțiți.

O dragostea mea, învață să trăiești fără
tristețe.

Când e cald, apa scânteiază aurie sub Soare.

Oare îți aud râsul răsunând în depărtare,
sau sunt doar anii trecuți ce ți se scurg rapid
printre degete?

Îți este milă de cei ce s-au pregătit atât de
mult pentru tine,

acolo în față cu poeme strălucitoare și
discursuri?

Soarele și Luna te vor încorona cu drag,
ca o diademă strălucitoare de raze pure
cerești.

Colțul

Tatăl și-a pedepsit fiul neastâmpărat,
căci bătaia e ruptă din rai.
„Stai la colț!“, a strigat el, cu un
strigăt străpungător, ca un
batyr din vechile legende.

Indignat, acest tânăr înspăimântat
a făcut cum i s-a spus. Deși doar un mititel,
expresia sa era amenințătoare, umerii,
tremurau din când în când, iar nasul și-l trăgea.

În fiecare cameră sunt patru colțuri –
pentru el era întotdeauna cel al rușinii.
Se gândea în sinea lui:
Nu ar trebui să stau la colț,
dacă aș fi născut liber și fără casă.

Acestui băiat nu-i plac colțurile.
Acest băiat urăște colțurile.
Într-o zi îi explică mamei:
Când o să cresc, mamă,
Voi construi o casă fără colțuri...

Sunt cu acest drăcușor mic și nu știu
dacă e o dovadă de educație greșită să-l iert.
Ah, ce fericiți ar fi stărmoșii noștri,
să fi fost crescuți într-o iurtă fără colțuri.

Cartea de Piatră

La mormântul părinților mei,
Am pus o carte deschisă,
sculptată în piatră roșie.
Uneori stau în fața ei,
aruăc-ii devorându-mi gândurile.

Sub un cer senin,
având ceva de spus pietrei,
vin și citesc cartea.
Prins în potopul unui vârtej de vânt,
îndurerarea și suferința îmi istovesc inima,
și atunci se aprinde flacăra inspirației,
și cerul însuși citește cartea deschisă.
Noapte sau zi,
Luna, Soarele și stelele
încep să citească,
trec secole, și tot
nu au citit până la capăt.
Hoinărind ici și colo,
întunecându-se de ploaie,
norii albi de zăpadă au învățat
să citească din acea carte deschisă.
Supraviețuind obstacolelor soartei,
iernând pe morminte
și întinzându-și aripile,
această carte vrea să-și ia zborul...

Liviu BELĂI

Toamnele lui Tudor Țopa, la 90 de... primăveri

L.B. – scriitor, publicist, editor și traducător. A absolvit Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Filologie, Secția ziaristică (1970). A colaborat la publicațiile „Moldova Socialistă”, „Tinerimea Moldovei”, „Cultura”, „Literatura și Arta”, „Făclia” și revista pentru copii „Alunelul”. A activat în cadrul Biroului de propagare a literaturii de pe lângă Uniunea Scriitorilor din Moldova (anii '80). A fondat, împreună cu un grup de savanți-farmaciești, gazeta „Pro Farmacia”, ulterior „Pro Sănătatea”. Este autorul și coautorul unor cărți de publicistică și proză documentară.

*Nu-ți căuta strămoșii în documente,
dacă nu-i ai în sânge.*

Tudor ȚOPA

Puțini oameni, ajunși la o vârstă venerabilă, se învrednicesc în timpul vieții (mai cu seamă, la moldoveni), de supranumele „argint viu...” sau, și mai și – „Patriarh...” Păi iată că, unul dintre noi, și anume Tudor Țopa, la cei 90 de ani ai săi (asta se va întâmpla la 13 octombrie, în ajun de Pocroave) este, bineînțeles la figurat vorbind, Argintul viu al publicisticii, dar și Patriarh al jurnalisticii moldave.

Nu zic, la ora actuală, avem scriitori și publiciști, prea poate, ceva mai rafinați, mai subtili și, dacă vreți, mai „stilați” decât Țopa. Totuși, aceste alt fel de calificative (patriarh și argint viu) pentru un homo sapiens, uite, că s-au suprapus anume peste numele său.

Oare de ce?! Îmi pun și eu, semnatarul acestor modeste rânduri, întrebarea. Cu toate că, la jubileul de 85 de ani ai Domniei Sale, unuia dintre cei mai de suflet dascăli ai mei, am „îndrăznit” să-i dedic o monografie intitulată *Neînfrântul*. Lucrarea a fost deosebit de cald primită de către cititori, unul dintre

ei, pe care l-am prețuit nespuse de mult în viață, fiind regretatul meu prieten Nicolae Dabija. Care, în auzul numeroasei asistențe prezente la celebrarea omagiatului și lansarea cărții amintite în Sala de festivități a Bibliotecii Naționale, a precizat: „E poate cea mai sinceră și mai bună carte, la ora actuală, de la noi... scrisă de un coleg de breaslă despre alt coleg de breaslă”.

Pe parcursul anilor, am fost prezent în presă și cu o serie de recenzii la prea multele sale cărți; în deosebi, cele consacrate localităților noastre (peste 500 la număr, inclusiv inserate în cele 15 volume ale enciclopediei *Localitățile Republicii Moldova*, altfel spus, aproape jumătate din așezările rurale ale meleagului nostru), care până la el zăceau în hrubele uitării. Am reacționat, de asemenea, și la lucrările sale de-a dreptul senzaționale despre contemporanii noștri, Care mai de Care, împrăștiați astăzi prin lume ori plecați în lumea umbrelor (Vezi *Voievozii inspirației*, 2007, *Cutezanță înaripată*, 2012, *Demnitatea nu se vinde*, 2015, *Generația mea de sacrificiu*, 2016 ș.a.). În acest sens, Volumul „Viguroșii”, bunăoară, ieșit de sub teascurile tipografiei acum doi ani și învrednicit, în 2021, la Expoziția internațională Euroinvent din Iași, România, cu o Diplomă de Onoare și Medalia de Aur, cuprinde între copertile sale 47 de eseuri și povestiri documentare despre tot atâtea familii, dinastii ale conaționalilor noștri, trecuți prin tăvălugul Istoriei, dar rămași până astăzi verticali, frumoși la chip și la suflet și de neînvinși în fața obstacolelor și intemperțiilor vremii...

Apropo, pe timpul lui Țopa (ca și pe cel al lui Teleucă, din faimosul roman-document al lui Arhip Cibotaru) în Republica Moldova (pe atunci, RSS Moldovenească) activau în cele cu mult peste o sută de organe de presă republicane, orașenești și raionale, edituri etc. circa o

mie șase sute (1 600!) de ziariști (nu neapărat cu studii în domeniu). Și Țopa – martori îmi sunt, cel puțin, colegii de breaslă din generația mea – îi cunoștea mai pe toți pe nume. Întocmai ca și celebrul conducător de oști Alexandru Macedon pe oștenii săi. Și-i ajuta mai pe toți care i se adresau, vorba ceea, cu vreo jalbă în proțap – fie legată de serviciu, de îmbunătățirea condițiilor de trai sau de orice altă natură.

Multora înlăturându-le sabia lui Damocle, ce le sta de asupra scăfârlei, unul dintre ei fiind și semnatarul acestor rânduri, salvat din ghearele tristului de pomină Igor Smirnov, secretarul doi al cc al pcm. E o poveste și asta, legată de eroul acestei lapidare schițe-portret, care s-ar cere depănată...

Într-o nu tocmai bună zi, ca din senin, am fost chemat la cc, în cabinetul respectivului (recunosc, nu am ce ascunde, credeam că voi fi avansat în „grade”). Când acolo, eram învinuit de către „exceleța” sa cu răutate nesimulată (ca, de altfel și mulți alți colegi de-ai mei un pic mai „răsăriți” în ale scrisului, dar cam... naționaliști locali, în concepția lui de satrap bolșevic; printre cei cu „păcate” se aflau și cunoscuții scriitori Victor Teleucă și Victor Prohin), mai că oficial, de „miopie politică” și „încălări grave”, inclusiv profesionale... în lupta cu beția. Avea dânsul

Chișinău, 17 mai 1989. Protestul de largă rezonanță al ziariștilor de la Casa Presei în susținerea domnului Tudor Țopa, redactor-șef al gazetei „Moldova Socialistă” („Moldova Suverană”), demis nelegitim din funcție de guvernarea comunistă

informația „de unde trebuie” că noi, în loc să ajutăm partidul în lupta aprigă cu alcoolismul, mai mult am bloca-o și, culmea, suntem împotriva defrișării plantațiilor de vii. Mai mult, din când în când – iarăși „semnal” de unde trebuia – mai trăgeam și câte o dușcă...

Referitor la alți colaboratori ai presei (conform lui Nikita Hrușciov și Leonid Brejnev, jurnaliștii sovietici erau supranumiți „dalinoboinoe orudie partii” și chiar „podrucinîe partii”), mai treacă-meargă, eu, însă, lucram pe atunci în calitate de secretar de redacție la revista pentru preșcolari și elevi ai claselor primare „Steluța” (în prezent „Alunelul”); posibil, unii dintre ei, în mintea tulbure a **caimacamului** moscovit – fost alcoolic cu documente în regulă, potențiali amici de pahar la maturitate. Iar noi, „privilegiații” partidului, nu ne prea dădeam străduința în propaganda antialcoolică, ca să le modelăm mentalitatea, în publicațiile în care activam....

Am fost salvat, în cazul amintit, de mult stimatul nostru Tudor Gheorghievici, cum îi ziceam noi pe vremuri. N-o să uit niciodată adresarea malițioasă a vechilului moscovit către subalternul sau, mai marele sectorului de presă al cc, care-mi luase atunci (și nu numai mie) cu mare dârzenie apărarea: „... Fedea, esli on, cac tî scitaeși – tacoi pușistii, talantlivii i perspectivnii gazetecic, pocemu ne vozimioși ego, conecino pod tvoiu otvetstvennosti, c sebe na rabotu?! Vedi, u tebea esti svobodnoe mesto instructora...” Între altele fie spus, m-a ferit Domnul de atare perspectivă – nu eram membru de partid, iar salvatorul meu a fost privat de un „cadru prețios” de-alde mine în incinta cc de pe timpuri, actualmente Parlamentul Republicii Moldova...

Acesta însă, în linii mari, a fost un episod floare la ureche pe lângă alte pericole ce ne pășteau la vremea evocată – atât mass-media, cât și, în deosebi, existența noastră ca neam...

Cei un pic mai răsăriți în vârstă, cunosc faptul că, pe atunci, aproape în toate localitățile mai mari din Federația Rusă se afișau anunțuri din cele mai ademenitoare cu invitația la muncă și trai permanent în „Solnecnaia Moldavia” (în realitate, republica cu cea mai densă populație din fosta URSS; desigur că și la noi erau lipite peste tot afișe similare, numai că... având direcție inversă – Siberia și Kazahstan, unde pe moldoveni îi aștepta, probabil, marea și sarea, adică „raiul pământesc”).

De bună seamă, n-a scăpat de invitația „cadrelor calificate” din aceeași Federație Rusă nici branșa gazetarilor noștri. Majoritatea bobilor soșitori – a „talentelor”, care veneau în anii cu pricina pe capul presei moldovenești de pe toate întinderile „necuprinsei Uniuni”, erau, s-o spunem pe șleau, niște bețivani aproape irecuperabili. Dar care, fiind de cele mai dese ori reprezentanți ai așa-zisului frate mai mare, trebuiau să fie tolerați. În caz contrar, o pățeau...

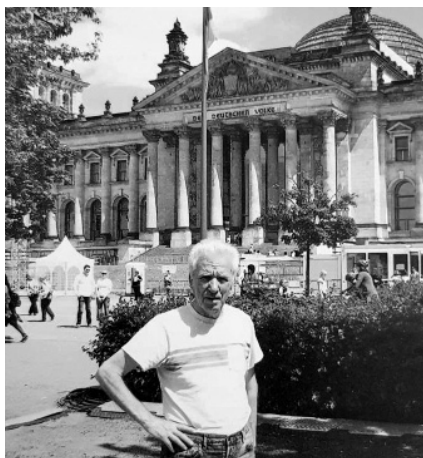
Iată că, anume în cazul acesta s-au manifestat din plin abilitățile, să le numim diplomatice, și – de ce nu? – patriotice ale Domnului Tudor Țopa, pe vremurile „bodiuliste”, Când Domnia Sa, spre norocul nostru, se afla la comitetul central al pc al Moldovei în calitate de șef al Sectorului de presă. A fost acolo – părere unanimă – un om potrivit la locul potrivit. Și, ce-i mai important, la timpul potrivit.

Având la bază o hotărâre de paradă de la o plenară a cc al pcus despre pregătirea și promovarea cadrelor naționale în domeniul mass-media (hotărâri care, de obicei, erau „uite” a doua zi de către boșii „internaționaliști” de la Moscova), dânsul a reușit să stopeze – cu documentul în mână! – invazia „marilor” gazetari de limbă rusă în republică, unde până la el, practic, toate publicațiile raionale și profesionale se scriau, aproape obligator, în limba lui Pușkin și Vladimir Ilici, apoi se traduceau – vai de calitatea acelor traduceri – în graiul „aborigenilor”. Ditamai „înflorire” a limbilor naționale... Anume datorita acestui document, promovat în acea perioadă cu deosebită insistență de șeful sectorului de presă, altă faină a început să se macine la moara cronicarilor vremii dintre Nistru și Prut.

Și încă un lucru demn de menționat, în contextul dat: pe timpurile lui Ivan Ivanovici, mai toate redacțiile raionale și cele orășenești, dar și cele centrale aveau în fruntea lor foști demnitari de partid, care n-au scris în viața lor, în afară de dări de samă și pâri („donosuri”), barem un rând în gazeta de perete... Era vorba, de cele mai multe ori, de locotenent-colonei în rezervă, de obicei securiști, și alte cadre „partinice”, pe care Tudor Țopa, încet-încet, cu răbdare, tenacitate și, stărui asupra acestui lucru, deosebită iscusință (de chirurg, am zice), i-a îndepărtat, ca să folosim un termen mai inteligent, de la cârma și diriguirea defectuoasă a ziarelor și revistelor de pe atunci, plasându-i în locul lor pe cei mai dotați și mai potriviți tineri, absolvenți ai Facultății de jurnalistică de la Universitate (unora le-a și predat la timpul lor în aulele universitare).

Tudor Țopa cu poetul Dumitru Matcovschi

2020. Călătorind prin Ghegmania

*Deputatul Tudor Țopa semnând
Declarația de Independență
a Republicii Moldova*

*Ceremonia de acordare a titlului „Cetățean de onoare”
al comunei Terebna, raionul Edineț*

A ținut și mai ține și azi legătură cu mulți dintre ei. O parte din jurnii redactori-șefi din anii '70-'80 ai secolului trecut, „blagosloviți” în funcție de Domnia Sa, mai muncesc și astăzi cu succes pe tărâmul presei moldave. Pe unii dintre ei aș dori să-i menționez în mod special. E vorba de Alexandru Manoil, fost la conducerea ziarului raional din Cantemir, actualmente redactor-șef al uneia dintre cele mai bune publicații de la noi – „Cahulul literar și artistic”. Apoi, laboriosul Tudor Rusu de la popularul săptămânal pentru pedagogi „Făclia”, și talentatul ziarist, editor și fotograf Alecu Reniță, care îmbină armonios toate aceste calități ale sale într-o singură și superbă revistă „Natura” – toți, într-un fel, au fost la timpul lor promovați de Tudor Țopa.

... Fiindcă am marcat, în contextul pandemiei, în 2020, cei 50 de ani de la lansarea, în 1970, a primei promoții de jurnaliști moldoveni și 40 de ani de la inaugurarea la Universitatea de Stat din Moldova a Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării (cum se numește azi), țin să accentuez că cel mai solid aport în instituirea acestor evenimente re-

Chișinău, 2017. Împreună cu publicistul Liviu Belâi
la Biblioteca Municipală „B.P.Hasdeu”

marcabile în viața culturală și socială a meleagului nostru l-a adus tot Tudor Țopa. Anume Domnia Sa – și prin constituirea acestei secții, apoi facultăți de ziaristică – ne-a ferit de „ajutorul frățesc” și anihilând puhoiul cronicarilor vremii trimiși de la Tambov și Kizilorda nu numai în presa scrisă, ci și în cea a audiovizualului. Mai amintim, doar telegrafic, și de rolul său fundamental în salvarea, în ultimul moment, a celebrei „Albinuțe” de ghilotina cenzurii. Totodată, și de atitudinea lui curajoasă, de-a dreptul temerară și hotărâtoare, în lupta neamului nostru pentru Alfabetul latin.

Pe când era redactor-șef la cotidianul „Moldova socialistă” – oficiosul cc al pc al Moldovei – și-a luat îndrăzneala și, la 17 mai 1989, a publicat un proiect alternativ de lege al Academiei de Științe a Moldovei referitor la limba de stat cu trecere la grafia latină, fapt pentru care biroul cc al pcm l-a destituit imediat din post, provocând o grevă de amploare a ziariștilor – de largă rezonanță în întreaga republică și nu numai (ecoul ei a ajuns fulgerător și la Moscova). Conducătorii moscoviți și sfetnicii lor și-au dat prea lesne seama unde pot să ajungă și cum ar putea degrada lucrurile, încât chiar a doua zi „rebelul” a fost restabilit în funcție.

Autorul acestor rânduri a fost martor când interpusul Moscovei la Chișinău, Simion Grossu, prim-secretar al comuniștilor moldoveni, îl implora, la intrarea în Casa Presei răzvrătită, pe Tudor Țopa (în două zile, slăbit și aproape de nerecunoscut), să înțeleagă situația și... să revină la muncă, în postura de mai înainte, cât mai urgent. Țin minte că succesorul lui Ivan Bodiul mai adăugă în acel moment o frază: „... Cititorii așteaptă, dânșii nu poartă nicio vină...” Într-adevăr, cei aproape 300 de mii de cititori, pe câți îi avea pe atunci publicația, așteptau și ei cu înfrigurare deznodământul din capitală, care-i viza, desigur, pe toți. Nu zăbavă, după acest eveniment extraordinar – nemaîntâlnit, nemaivăzut și nemaiauzit în fostul imperiu sovietic, altfel zis ruso-socialist, Limba noastră cea Română în haina ei firească, grafia latină, a revenit, triumfând, Acasă. Și în cazul acesta, temerarul Tudor Țopa și-a adus obolul și, probabil, hotărâtorul aport în acele zile la Cauza comună...

Stau și mă întreb câteodată: oare mulți dintre noi își aduc aminte (sau cunosc) această faptă, de-a dreptul eroică, a modestului nostru

conațional – viță din viță de țaran dintr-o străveche vatră voievodală de pe malurile Răutului, Chițcanii Teleneștiului?!

În aceeași ordine de idei, mă refer doar în treacăt și la faptul că Tudor Țopa, fiind deputat în primul Parlament postsovietic, a votat Tricolorul și Stema de Stat, de asemenea este unul dintre semnatarii Actului de Independență a Republicii Moldova. Iar în prezent, ca și altă dată, ca și întotdeauna, se află în primele rânduri ale militanților și apărătorilor valorilor noastre naționale.

De fapt, viața și activitatea sa – uneori descrisă în detalii... e în mâinile și la îndemâna fiecăruia. Rămâne doar să-i răsfoiești lucrările. Și vei descoperi că acele cu strictă tentă autobiografică, cum ar fi volumele *Logodit cu drumul*, *Condamnați la zbcium* și mai recenta *Generația mea de sacrificiu*, precum și multe altele, zise de tematica generală, scrise de-a lungul anilor, nu se deosebesc substanțial între ele – tot autobiografice sunt. Căci Țopa, scriitorul și ziaristul, în primul rând, ori de câte ori simțea că trebuie să scoată în vizor sau în vileag vreo temă de importanță majoră pentru societate... o „provoca” (și o provoacă) singur. În atare mod devenind, volens-nolens, protagonistul celor relatate. Bineînțeles, el însuși rămânând de cele mai multe ori în umbră (nu-i prea place să iasă... în prim-plan). Între altele fie spus, și acest lucru îl face mai special printre colegii de peniță.

Dar iată ce ne mărturisește Domnia sa în *Antologie personală*, inserată în cartea *Condamnați la zbcium*, apărută cu prilejul aniversării a 70-cea din ziua nașterii sale:

„Dacă mă credeți pe cuvânt, eu sunt un bărbat fericit și bogat. Fericit pentru că în cei 70 de ani de viață nu am avut nevoie niciodată de buletin de boală. Bogat, fiindcă timp de cinci decenii de salahorie în presa națională am avut mereu în preajmă oameni onești, deștepți, talentați și mărinimoși.

Din enorma arie de colegi cu care am învățat și am muncit pe același fâgaș, cu care într-un fel sau altul ni s-au împletit destinele, prezint în această culegere-dosar un buchet întreg de persoane condamnate la zbcium. Sunt chipuri luminoase, vrednice de respect și recunoștință. Am spus-o și repet: cine îmbrățișează profesia ademenitoare de ziarist își ia deplasare de creație pe toată viața [...Sunt și eu unul dintre cei

condamnați la zbugium. Mă mândresc însă că mi-am scris biografia de creație alături de condeieri înzestrați, dârji și pătimași. Povestind despre ei, vorbesc, de fapt, despre mine, plâsmuind o varietate de antologie personală.]”

Apropo, nu pot să nu mă mândresc și eu cu faptul că am nimerit în lista celor care, într-un fel sau altul, completează inedita *Antologie personală* a reputatului scriitor și publicist. Personalitate de primă mărime în presa moldavă, care, iată, în miezul acestei toamne își schimbă „nanageratul” și pășește ferm și cu îndrăzneală, ca de obicei, dar și cu forțe noi de muncă, spre Veacul său. Veac, pare-se, pus deoparte de bunul Dumnezeu special pentru acest Fiu vrednic – onest, deștept, talentat și mărinimos (ca să-i folosesc propriile calificative atribuite colegilor săi) al Neamului nostru.

* * *

Laconicul instantaneu cu prilejul aniversării a 90-a din ziua nașterii lui Tudor Țopa ar fi, desigur, incomplet fără a menționa roadele creației sale din acest an „postpandemic” (!?) și, lucru menționat aparte, cu adevărat istoric pentru mult pătimitul nostru meleg – preaderarea, de facto și de iure, la comunitatea europeană a țărilor civilizate; cu alte cuvinte, unde ne este locul.

Nici mai mult, nici mai puțin – într-un singur an! – harnicul nonagenar a dat lumină verde la tocmai trei volume de carte: două consacrate localităților noastre (preocuparea sa de suflet) – *Câșla codrenilor și Nucărenii*, vetre strămoșești de prin părțile Teleneștilor, baștina lui, și, cea de a treia, „Grigore Tinică: cu inima în palmă”, dedicată ilustrului cardiocirurg ieșean, compatriotului nostru, a cărui faimă a cucerit demult Europa și întregul mapamond.

... Tudor Țopa, ca să recurgem la cel mai laconic CV al său, e membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova și Președinte de Onoare al Filialei Chișinău a Uniunii Ziaristilor Profesioniști din România. Este inclus în Enciclopedia internațională a oamenilor iluștri *Who's who in the word*, editată în SUA (vol. XIV). I s-a conferit titlul de Om Emerit, e decorat cu „Ordinul Republicii” și alte distincții de Stat. Iar Consiliul raional Telenești l-a declarat Cetățean de Onoare al acestui raion. Totodată, e

Cetățean de Onoare al satului natal, Chițcani pe Răut și a comunei Te-rebna din raionul Edineț (pentru cartea *Vatra merelor domnești*, scrisă în colaborare cu subsemnatul).

Copiii lui Tudor Țopa – fiica și feciorii (Diana, Virgil și Viorel) – au făcut studii universitare la Moscova și București, în prezent se află peste hotare. Soția (Ana), fostă colaboratoare a Bibliotecii Naționale, a decedat la 1 iunie 2015 și e înhumată în Germania.

Abstract

Tudor Țopa: the springs of his 90... autumns

Keywords: *anniversary; publicist; fearless; talented; prodigious; patriot; empathetic*

Few people, having reached a venerable age, are called during their life “quicksilver...” or, even more - “Patriarch...” Well, here he is, one of us and namely Tudor Țopa, who is 90, and figuratively speaking, is the quicksilver of publicism and the Patriarch of Moldovan journalism.

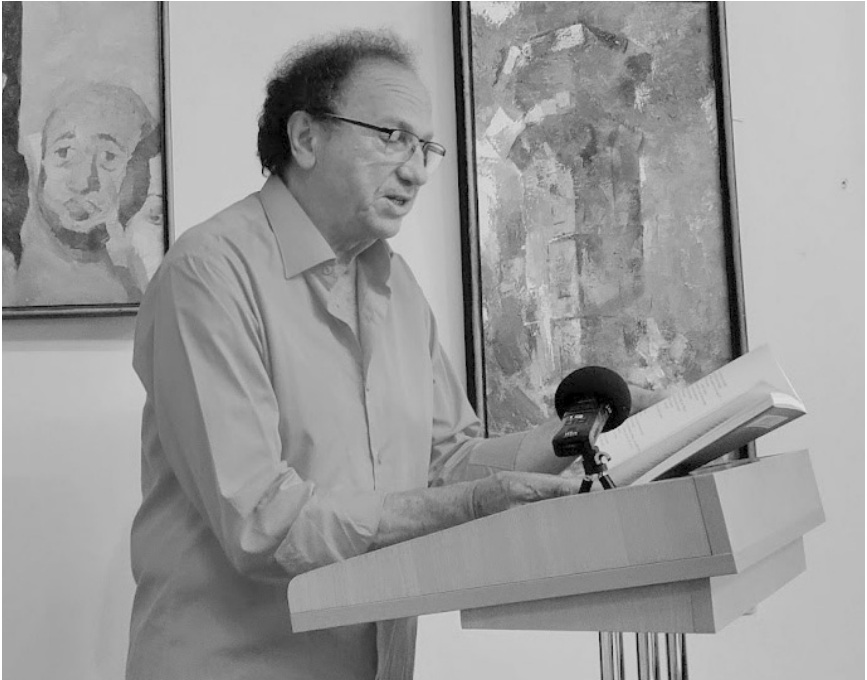
Maybe in present times, we have writers and publicists who are perhaps more subtle and, if you will, more “stylish” than Țopa. However, these other types of qualifying words for homo sapiens – patriarch and quicksilver – specifically overlapped his name.

Ana BANTOȘ

Arcadie Suceveanu. Descătușarea cunoașterii în poezie sau răzbunarea Bucovinei

În cartea sa de poezie *Terasa galbenă*, apărută în 2022 la editura ARC, Arcadie Suceveanu include versuri scrise într-un registru oarecum diferit de cel cu care a fost obișnuit cititorul său. De fapt, aruncând o privire retrospectivă asupra itinerarului de creație, vom constata parcurgerea de către autorul bucovinean a mai multor perioade. Chiar de la debut el se detașă de tonul emfatic, ideologizant, caracteristic unui anumit fel de poezie care se scria până pe la mijlocul anilor șaptezeci, „descoperind” o poezie a sentimentelor care, pentru a fi auzite, nu e neapărat să fie strigate, ci șoptite. Astfel, „re-descoperind” tonalitățile firești în comunicarea cu celălaltul, personajul își acordă sie însuși tot mai multă încredere. Focul sacru al dragostei față de neam de aici începe, căci, în accepția tânărului Suceveanu, a-ți exprima dragostea față de Patrie, față de meleagul natal ar fi ca și cum ai merge printr-un lan cu lumânări aprinse, vorbind în șoaptă pentru a nu le stinge. Venind dintr-un alt timp, poetul, „încă sperând că inefabilul poate fi măsurat în cuvinte”, se îndreaptă, tot mai evident, spre o literatură care își recuperează spiritul cunoașterii extinse, spirit încătușat prin forța ideologicului impus în perioada ex-sovietică. De aici încolo aprofundarea filonului intelectual, miza pe intertext este evidentă în cele mai multe dintre cărțile sale. Iar faptul că Arcadie Suceveanu scrie și eseuri, semnând volumele *Emișferele de Magdeburg* (2005), *Frumușețea subversivă. Jurnal parizian. Eseuri și articole literare* (2012), *Carriatide și coloane* (2013) confirmă pasiunea sa pentru intelectualizarea percepției în poezia pe care o scrie, pentru apropierea literaturii de spiritul unei cunoașteri extinse, am putea spune chiar enciclopedice. De fapt, se știe că literatura într-un anume fel deține cifrul, cheia cunoașterii, a unei cunoașteri eliberatoare. Atenția riguros îndreptată spre universul de creație al confrăților săi, începând cu cei mai în vârstă (cu Vasile Levițchi,

Arcadie SUCEVEANU. Fișier biobibliografic

*Chișinău, 30 august 2022, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”.
Arcadie Suceveanu vorbind la lansarea volumului „Terasa galbenă”*

Poet, eseist. Născut la 16 noiembrie 1952, în comuna Suceveni, raionul Hliboca, regiunea Cernăuți. Absolvent al Universității de Stat din Cernăuți, Facultatea de Filologie, Secția Limba și Literatura Română (1974). Profesor la Școala Medie din Horbova-Herța (1974-1979), redactor și redactor-șef la Editura Literatura Artistică (Hyperion) din Chișinău (1979-1990). Vicepreședinte (1990-2010) și președinte (2010-2021) al Uniunii Scriitorilor din R. Moldova. Președinte al

Filialei Chișinău a Uniunii Scriitorilor din România (2005-2012).
Membru-fondator al PEN-Clubului din Moldova.

Debutază la Cernăuți cu volumul de poezii *Mă cheamă cuvintele* (Editura Carpați, Ujgorod, 1979). Publică în jur de 30 de volume de poezie și eseuri (unele traduse în limbile rusă, ucraineană, azeră). Între acestea: *Poezie (selectiv) – Țărmlul de echilibru* (1982), *Mesaje la sfârșit de mileniu* (1987), *Arhivele Golgotei* (1990), *Eterna Danemarcă*, seria „Scriitori români contemporani” (1995), *Mărul îndrăgostit de vierme* (1999), *Ființe, umbre, epifanii* (2011), *Ferestre stinse de îngeri* (2014), *Personajele lui Erasm* (2016), *O sută și una de poezii*, antologie (2017), *Căzut în rimă, la Paris* (2018) ș.a.; Eseistică – *Emisferele de Magdeburg* (2005), *Frumusețea subversivă* (2012), *Cariatide și coloane* (2013), *Cu grație, printre (pre)texte* (2020), *Amurguri clasice, dimineți postmoderne* (2022).

Autor a numeroase cărți pentru copii, abecedare și lucrări didactice.

Traduce din L. Tolstoi, C. Aitmatov, M. Gorki, I. Franko, M. Rîlski, I. Draci, B. Oliinik ș.a.

Este inclus în numeroase antologii europene.

Premiul pentru poezie „Centenar Lucian Blaga” (1995), Premiul Național al R. Moldova (1998), Premiul Academiei Române (1997), Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova (1987, 1995, 1999, 2000, 2002, 2022), Premiul Uniunii Scriitorilor din România (2015). Laureat al Diplomei Internaționale IBBI pentru cartea de poezii pentru copii *Știu-ca la școală* (2005). Medalia „Mihai Eminescu” (2000). Titlul Onorific „Maestru al Literaturii” (2001). Ordinul „Gloria muncii” din RM (2010). Medalia „Dimitrie Cantemir” a Academiei de Științe a R. Moldova (2010). Ordinul de Onoare al R. Moldova (2012). Ordinul „Meritul cultural, în grad de comandor”, România (2014).

bunăoară) și terminând cu cei mai tineri, denotă că, în ochii poetului bucovinean, analistul creației sau al procesului literar pune întrebări și probleme filozofice și metafizice, și acest lucru se întâmplă, cu precădere, din imboldul dat de către poet. De altfel, menționăm că, de la o vreme, ne-am obișnuit cu reflecțiile de o calitate indubitabilă a mai multor autori care scriu, deopotrivă, poezie și eseuri despre creația confrăților lor sau despre literatură în general: Em. G. Păun, Mircea V. Ciobanu, Nicolae Leahu, Maria Șleahțișchi, Margareta Curtescu ș.a. Contextul propice gândirii critice se conturează consolidându-se în mod vădit, mai ales dacă e să ținem cont de un trecut relativ recent, care era mai puțin favorabil demersului analitic obiectiv. Pentru mai multă claritate ar trebui să ne amintim că istoria literară din Basarabia postbelică a cunoscut o perioadă de tristă faimă, când literatura era aservită din punct de vedere ideologic regimului comunist, totalitarist. În acele condiții, în primul rând era vizată critica literară. Dovadă e și pedepsirea mai multor personalități venind din acest domeniu, între care îi amintim pe istoricii literari Vasile Coroban și Ion Vasilenco. Nu întâmplător, pentru a nu se îndepărta prea mult de adevăr, cercetătorii, neavând argumente din domeniul criticii literare, apela la arsenalul poetic, în care, prin intermediul metaforei, se mai strecurau și unele adevăruri. Așa a procedat Nicolae Bilețchi, care, în monografia sa despre romanul din spațiul basarabean, a apelat la exemple din poezia lui Liviu Damian, un poet cu o gândire critică proeminentă în cadrul generației sale șaizeciste. Căci ce este experiența poetică din punctul de vedere al celor care veneau în literatură la mijlocul anilor '60? În mod evident, ei au schimbat macazul în literatura basarabeană postbelică, punând problema unei poezii care înseamnă cunoaștere, Liviu Damian, Ion Vatamanu, Victor Teleucă, Grigore Vieru impunându-se din acest punct de vedere. Mai trebuie spus un cuvânt aparte despre importanța circulației libere de cărți și de idei între cele două maluri ale Prutului, care s-a produs în scurta perioadă a dezghețului hrușciovist. Iar în ceea ce-l privește pe Arcadie Suceveanu, el, aflat în acea perioadă la studii la Universitatea din Cernăuți, a avut la îndemână nepuizabila sursă de carte românească de la librăria „Drujba”, care a continuat să fie deschisă și după evenimentele din Cehoslovacia, spre deosebire de librăria chișinăuiană „Meridiane”, închisă după august 1968. Anume în aceste împrejurări apare promoția de scriitori basarabeni la care va adera și Arcadie Suceveanu, descinzând din spațiul carpatin, bucurându-se de

Chișinău, 30 august 2022. Participanți la sărbătoarea dedicată Zilei Limbii Române desfășurată la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”

susținerea morală a celor mai vârstnici și mai dârji scriitori, între ei aflându-se George Meniuc, Serafim Saka, Ion Vatamanu. Susținerea avea un dublu fundament: era susținut un vlăstar din dulcea și nedreptățita Bucovina și, mai presus de toate, era încurajat un tânăr în care ei vedeau răzbunarea Bucovinei, pe plan artistic. Venind cu lecția de acasă însușită datorită profesorului său, scriitorul Vasile Levițchi, Arcadie Suceveanu va promova, dincolo de exercițiile la nivel de limbaj, un fel de reflexivitate îndreptată spre un alt fel de cunoaștere a lucrurilor. Conducându-se de intuiția poetică, va urmări descoperirea, identificarea unei noi structuri a ființei umane, în aceasta constând, de fapt, esența cunoașterii poetice. Ceea ce reușește să facă Arcadie Suceveanu este să provoace curiozitatea intelectuală concomitent cu admirația artistică. De aici și reflexivitatea credibilă din poezia sa cu tentă filozofică: „E-hei, și frumusețea ta ieșită la vânătore / de lupi, și poeziile tale infracționale / ca niște ferestre vârgate cu scânduri – / o *kalokaghatia* / din care picură stropi de sânge / pe drumul cunoașterii” (*Armonica ludică*). *Kalokaghatia* însemnând, conform DEX-ului, „caracterul și conduita unui om de o probitate scrupuloasă”, sau „armonizare a frumosului și binelui în idealul perfecțiunii”, dar și „teorie estetică potrivit căreia toate valorile superioare ale spiritului, inclusiv cele morale și ale cunoașterii, pot avea și valoare estetică”, este termenul care poate fi considerat definitiv pentru universul liricii lui Arcadie Suceveanu. Dincolo de frumusețea captată, în versurile sale se află

revelația care poate reieși din reflecțiile sale despre satul bucovinean, amintirile din copilărie, noapte, tăcere, abis sau moarte. Iată cum se produce întorsătura lucrurilor într-„*un link de la Lenau*”, trecut prin filiera percepției eminesciene: „după CD-ul frunzei de ulm / înveți în septembrie lecția de metafizică, / cum altă dată geografia Pământului”; „Frunza de ulm, ultima de pe ram, / ce-o mișcă la geamul tău / dintr-o dimensiune în alta, vântul: / ultima sincopă a toamnei, / linkul ce ți-l trimite, / sub o formă sublimată / Lenau”. Frumusețea este un semn vizibil al dezvoltării harului invizibil. Terestru sau „terestritatea”, ca să utilizăm un cuvânt al poetului nostru, are un corespondent ceresc. Aceasta, precum și tot ceea ce înseamnă magie, va fi urmărită insistent: „În costum țesut / din flori de urzică / trece ca un mic *elf* / prin lunca Siretului, prin păduri / seara buchisește la lămpi cu petrol / cărți ascunse, / urcă, cum se zice, trepte pe drumul / cunoașterii (încă nu are de unde ști că din / aripile lui lăsate în această lume / se vor hrăni furnicile)” (*Zece epifanii*). Acumulând o bogată experiență poetică, poetul face, la un moment dat, o turnură, prin reflecție, către o angajare a conștiinței în „mica poveste de viață și moarte”, în „basmul pe pajiști senine” despre satul din care a plecat acum o jumătate de secol, un sat cu „ferestrele deschise între ieri și azi”. Într-un anume fel are loc deturnarea poeziei de la scopurile ei firești, tendința de a o transforma într-un mijloc de cunoaștere speculativă, într-o metodă de cunoaștere metafizică, apropiind-o de morala ieșind la suprafață. Dincolo de riscul unui anumit fel de autoseduție, poetul angajat tot mai mult în aventura formei, în prinderea limbajului pentru a-l face să funcționeze altfel, caută să găsească modalități poetice sau reflexive adecvate conținutului gândirii sale, care este a „unuia-și-ne-aceluași”: „Tot timpul așa a fost – eu locuiesc / în fiecare pe rând și în amândoi / deodată. Deși mereu sunt un / și sunt o singură dată, / unul doar me în respirația celuilalt / și fiecare duce în brațe mormântul celuilalt – / și-aici e tot paradoxul...” (*Unul-și-ne-același*). Într-o evocare a anilor de studenție la Universitatea din Cernăuți, Arcadie Suceveanu scrie: „Era un timp trăit la-ntâmplare, / beam pahare de vânt / mâncam pâine pe cărămidă, / doamna Istorie își gădila / faraonul vesel din piramidă, / nu avea timp să ne cunoască, să ne audă / nici să ne vadă”. „Greierul bibliotecii / țârâia silabe, cuvinte, citate – / mici subversiuni, tratate de libertate // Eu eram Tigru, tu erai Eufat(e)” (*Lui Ilie Luceac, în memoriam*). Versurile acestea țin de o istorie refractară la libertatea creației, autorul

trăind nostalgia Cernăuților, altădată un centru al culturii europene: „Tineri, cu acordeonul sângelui / desfăcându-se în cascadă, / prin Cernăuții lui Eminescu / și ai lui Paul Celan, / eram personajele lui *atunci* și *odinioară*, / silabiseam sub varul din ziduri / adrese și nume / țara imaginară, / descifram în oglindă: / un cal troian decupat / dintr-un alt cal troian, / aprindeam focul cu sângele – / cu-o picătură!”. Este căutată conexiunea la un timp propice culturii și mai ales propice descătușării spiritului prin cultură. Sacralizarea scrisului la Arcadie Suceveanu se produce anume pe acest fundal. El face Istoria să vorbească, protagonistul din versurile sale luptând pentru depășirea exilului intern a celui extern. Acum rememorându-și anii tineri, scriitorul e mai atent la viața complexă de odinioară, complexitate ignorată pe atunci.

Mai recent descoperim un alt Suceveanu, la care nu e deloc întâmplătoare și de neglijat conjugarea, îmbinarea dintre metafora subtilă, de o expresivitate aparte și spiritul analitic, de la delicat până la incisiv, tăios, ironic și parodic: „În urma mea rămâne-un nisip negru: / litere de carne și sânge, / secunde de-con-stru-i-te, tranșate: / A,O,E,E,U,I – / toate având ADN-ul dimineților îngropate, / dezvelindu-și dizgrațios / întâmplarea de a fi” (*Timpul AS*). Limbajul este marcat de lexicul medicinal: „Se frânge osul lui A, se subție carnea lui (e) S”, precum și de cel care ține de domeniul construcției: „Tai timpul c-un fereastră de silabe, / intru în inima lucrurilor cu freza, / cu dalta, / cu roata dințată...”. Totul este supus unui proces de vivisecție și dezasamblare nemiloasă: „secționez viitorul, dezassemblez râul, / (timpul – acest râu având / curgerea nemișcată) / îl decupez pe ieri, pe azi, pe mâine / din Niciodată – / Și ... și”. Cu alte cuvinte, este căutată soluția redefinirii poeziei dintr-o perspectivă critică decidentă între diverse identități ale protagonistului. Poemul devine un loc al „dezbaterii” în prezent, al diferențierii și al aflării numitorului comun al faptelor incomparabile: „... se schimbă din nou / epoca, povestea / lumina // Închid ochii, îi deschid – / nu-i, a dispărut / acel miraj, tărâmul cunoscut...”. Poetul recurge la tehnici hermeneutice de descifrare și de reinterpretare a simbolurilor etnice și istorice. Pe un fundal având imprimată „enigma celui alt timp” revine *parabola peștelui mare înghițindu-l pe peștele mic*, cunoscută din volumele anterioare ale lui Arcadie Suceveanu. Propagarea conspirativă, „dinspre rădăcini către frunzele tinere”, a respirației celor odihnindu-și somnul de veci în cimitirul din Cernăuții: „Seara în jur pâlpâie lumini epifanice, / inimă de salcie tânără: Dimitrie

Onciul, / subversivă piramidă: Detrunchiatul, / mormântul lui Aron Pumnul: ascunsă reductă / pulsând miriade de particule vii și fotoni, / trimițând în afară / noi lanțuri nucleice // Șușotitoare pietre, neliniștite statui...” (*Cimitirul hermeneutic*). Acest orizont hermeneutic are menirea să-l includă și pe cititor în procesul de analiză, de scrutare a istoriei pentru a nu o pierde din orizontul cunoașterii. Astfel recunoaștem în autorul *Terasei galbene* un poet al atașamentului și al rădăcinilor, al înrădăcinării. Fireasca legătură între poet și înrădăcinarea sa devenită, din multiple cauze imposibilă, face acum ca poezia să se alimenteze din nostalgia locului de baștină sau a propriului loc. Pe de altă parte, pentru el ca poet al atașamentului ruperea definitivă a acestei legături este echivalentă cu experiența unei pierderi decisive. De aici un profund sentiment de dezamăgire, care adaugă o notă distinctivă lirismului său dintr-o perioadă mai recentă, estompând oarecum atracția sa pentru înaltul registru speculativ. Împotriva trecerii imperceptibile a timpului rămâne tentația regăsirii unui timp în care pe pământ, pe pământul bucovinean mai este o fărâmă din împărăția cerului: un timp cu ambii părinți tineri, cu el, protagonistul, un copil zglobiu, aflându-se ca în sânul lui Dumnezeu lângă părinți, în casa în care a crescut, acum ocrotită de îngeri.

Bazată pe fundamentele unei culturi românești și universale, poezia lui Arcadie Suceveanu lasă să se întrevadă înclinația spre disciplina meditației abstracte, impunând prin aceasta un tonus mai înalt în peisajul nostru literar.

Ad multos annos, stimate coleg!

Abstract

Arcadie Suceveanu. The release of knowledge in poetry or the revenge of Bucovina

Keywords: *Arcadie Suceveanu; Kalokaghatia; engagement of consciousness; metaphysical knowledge; hermeneutic horizon; the redefinition of poetry*

The article focuses on the creative destiny of one of the important writers of post-war Bessarabia. Originally from Cernauti, Arcadie Suceveanu asserted himself especially in Chisinau, asserting himself from the perspective of the need to liberate literature from ideological dictates and bringing a new neo-modernist breath to poetry based on openness to the broad horizons of universal culture, but also on the importance of preserving memory cultural, thus avenging, from an artistic point of view, his native Bucovina.

Mircea V. CIOBANU

Antisentimentalul Suceveanu

M.V.C. – una dintre figurile criticii și istoriei literare de pregnantă de la Chișinău, poet, editorialist, editor.

Cele mai importante volume publicate: *Plăcerea interpretării* (2008), *Deziluziile necesare* (2013), *După-amiaza unui Faun* (2013), *Tratat cu literatură* (2015), *Căderile în realitate ale criticului* (2018), *Réinitialisation* (2019), *Biblioteca* (2021), *Un tărâm al literarului* (2021).

Optzecismul, cu platforma sa ludică, intelectuală, cerebrală și livrescă, adică o literatură a reciclajului rațional, opusă exaltărilor și sentimentalismelor, îi venea ca o mânășă lui Arcadie Suceveanu, deși acesta debutase înainte de 1980 și, după cum demonstrează primele volume, s-ar fi aliniat perfect demersului „pașoptist” (dar și manierist) al colegilor din generația ’70, încheind plutonul cu tonalități la fel de patetice și exaltate, doar că mai limpezi și mai bine supravegheate, în manieră clasică. Dar cum la noi, începând cu poezii naționali Alecsandri și Eminescu, vremurile se amestecă și limpezimile clasice se alătură firesc, în opera aceluiași poezii, nu e de mirare să se repete asta și un secol-două mai târziu. Dar ce să mai vorbim, de vreme ce la noi, ca la nimeni, marii clasici ai literaturii sunt, de fapt, niște *romantici!* Adevărat, romantici cam ciudați (în raport cu romantismul demolator, revoltat și revizionist al Europei), romantici care nu au replicat nimic „clasicilor”, dimpotrivă, i-au venerat!

Arcadie Suceveanu este, ca să găsim o formulă simplă, un antisentimentalist. Construcțiile sale sunt artefacte, nu expresii spontane ale stărilor și sentimentelor. Chiar și atunci când motivul pare a porni de la sentimente (fie intime, fie sociale/ naționale etc.), construcția e riguros proiectată, reflectând o stare poetică, nu o

stare psihologică. O singură excepție ar exista în acest caz: volumul *Ferestre stinse de îngeri*, evocând trecerea în neființă a mamei. Și aici, însă, – oricât ar părea de cinic – emoțiile sunt bine supravegheate cerebral-po(i)etic, durerea servind (doar) drept pretext. Dar sper să ajungem acolo...

Diferit în diferite texte și cărți, capabil să satisfacă mai multe capricii ale consumatorilor de poezie (am văzut cum diferă poemele în varii antologii alcătuite de exegeți de la București, Iași, Cluj, Chișinău sau Bălți), el se evidențiază mai ales ca un constructor de poeme, ca un artist, ca un jucător și giuvaergiu, ca un *Magister ludi*. De altfel, poemul solicitat de cam toate antologiile este *Mașina apocaliptică*, un text al Facerii, al construirii spațiului literar, al universului poetic. Îmi imaginam cândva un spectacol (făcut în maniera clipurilor muzicale) intitulat *Mașinăria apocaliptică (faustică!) pe nume Suceveanu*, în care s-ar regăsi, firesc, pactul cu Mefistofel, or, tehnologiile poetice, dense, frecvent aplicate, iraționale și implicit misterioase sunt marca poeziei lui A.S.

Lirica sa, ziceam cu o altă ocazie, a cunoscut o evoluție de la poezia *haute-couture* (de sorginte parnasiană, minulesciană, dimoviană) până la poezia *high-tech*, scientiștă, livrescă, postmodernă sau a nanotehnologiilor discrete („minimaliste”), la nivelul atomilor, a imaginilor pline în esența lor, nu în expresia acestora. Se întâlnesc aici, în fenomenul Suceveanu, un *poeta doctus*, devorator de cărți bune înainte de a fi poet (etalându-și lecturile și trofeele-dovezi ale incursiunilor artistului în cultura lumii); un *poeta faber*, arhitect din zodia dedalizilor și manolilor, care știe să pună preț pe armonizarea imaginilor și a sonorităților, pe elegantele arabescuri și totodată linii de forță care trebuie să susțină edificiul discursului poetic; un *poeta ludens* (actul artistic fiind, până la urmă, *un joc secund, mai pur*), care reciclează dezinvolt și ironic opera înaintașilor.

Notasem cu o ocazie (a unei retrospective) că în cam toate textele experiența livrescă a lui Arcadie Suceveanu se suprapune fără complexe pe cea empirică, dar accentele se deplasează (și) în funcție de epocă. Poetul debuta într-o atmosferă neoromantică, dar și a unor modele manieriste, astfel încât se regăsește un timp în cristalinele și recile construcții neo-parnasiene. Dar tot atunci este contaminat de respirațiile dramatice, de crizele (inclusiv, identitare) ale lumii, dar și de crizele limbajului, altfel spus, de maladiile poetice ale modernismului. Exercițiile manieriste vor veni la pachet cu estetica onirismului și cu exuberanța imaginarului

suprarealist, manifestate, pe urma unor Dimov, Foarță, Brumar, într-un mod inteligent, ludic, ironic. Iar de aici, prin conexiunea atât de firească a oniricilor cu generația anunțată (textual și imaginar) de Ioan Flora, poetul devine un plenipotențiar reprezentant al optzecismului basarabean, abonat la tehnicile postmodernismului. Dar nu aici este punctul terminus al acestei evoluții, poetul regăsindu-se azi într-un stil sintetic, mai curând elegiac, al unui lirism pur.

Poemele existențiale din faza cea mai recentă nu închid ușa bibliotecii (a mediatecii!), nici poarta sălilor de gimnastică poetică și de jocuri literare. Elegiile sale vor porni de la dureri personale, de la *praxisul vieții* (nu din cărți), dar se vor raporta și ele la experiența livrescă și durerile altor poeți. La apariția volumului *Ferestre stinse de îngeri* (evocând moartea mamei poetului), am îndrăznit să emit o observație, pe care mi-o asum și azi: Ceea ce urmează e poezie autentică, atât de bine construită, încât, aplaudând performanța, constați că volumul nu e o reflecție a durerii la moartea mamei, precum *o expresie poetică a durerii*. Poetul e un animal omnivor, alimentând viața poemelor până și din moartea celor dragi.

Optzecist pur-sânge, postmodernist de formație, cu conștiința trează a artistului ce știe de unde vine inspirația și cum transpirația o valorifică ludic și rațional, A.S. se manifestă ca eseist și cronicar de carte într-un mod absolut firesc: să scrii despre opera înaintașilor și a congenerilor sau despre actul scrisului în sine nu e bizarerie, ci doar încă un exercițiu în sala de gimnastică poetică. Arcadie citește nu doar capodoperele marii literaturi a lumii, ci și cărțile congenerilor și, în bună tradiție optzecistă, scrie despre ele. Nu o face din obligație, într-un regim impus din exterior, ci din rațiuni literare subiective – selectând, bineînțeles, autorii și textele care îl incită – ca extensiune a preocupărilor scriptice (din acest motiv, metaforele călătoresc în voie în eseurile sale, mostre de *exegetică poetică*). În *Emisferele de Magdeburg* (Prut), apoi în recentele *Cu grație, printre (pre) texte* (Arc) și *Amurguri clasice, dimineți postmoderne* (Junimea), Suceveanu-eseistul ni se prezintă în toată splendoarea.

Îl regăsim aici pe Vasile Romanciuc, cu o poezie de „o seducătoare frenezie sentimentală, dar și multă fibră intelectuală, care conține o nedezmințită seninătate clasică, dar și o ironie (post)modernă dusă până la sarcasm...”. Tocmai în eseu despre Romanciuc descoperim enigma titlului cărții de la Editura Junimea: „Născută din libertatea cuvintelor și

din bucuria sufletului în fața ineditului existenței, din neprefăcuta sinceritate a sentimentului, dar și din ingenuități calculate, din spontaneitatea simțirii, dar și din acea conștiință critică pe care Paul Valery o cerea creatorului modern, poezia sa este asemeni boabelor de rouă ivite pe trestia spiritului în amurgurile clasice ori în diminețile postmoderne ale literaturii române”.

Poetul și eseistul disociază, nu doar evocă personalități poetice, precum Paul Celan: „Discontinuitatea discursului, metaforele și imaginile supra-realiste, supuse unei inerții a dicteului automat, dau naștere unei ciudate suprarealități absurd-dadaiste, ca în cazul avangardiștilor interbelici (să nu uităm că în cei trei ani de ședere la București, Celan se familiarizase cu metoda poetică a grupului suprealist român – Gellu Naum, Virgil Teodorescu, Dolfi Trost, Gherasim Luca, Sașa Pană și ș.a. – de care reușise să se atașeze)...”

Protagonistii eseurilor nu sunt neapărat poeți. Ei pot să fie pictori („Ion Severin e un solitar cu siluetă filiformă și chip de eremit, asuprit de singurătăți, trăindu-și intens realitățile lăuntrice, în care spiritul, cuccerind tot mai mult spațiu, lasă tot mai puțin biologicului, materiei ingrate.”), ei pot să fie caracterizați nu neapărat cu exemple din operă, ci, de exemplu, cu obiectele indispensabile: „În geanta-i borțoasă, pe care o poartă mereu cu sine (cine n-a văzut geanta lui Cimpoi are de pierdut), se înghesuie, într-o oculță dezordine armonioasă, scrisori de protocol, invitații, eseuri, cărți, prefețe, manuscrisul câte unui aspirant la gloria literară, citate, proiecte transfrontaliere – infernul și paradisul...”

Personajele pot fi caracterizate cu descrieri ample, dar pot fi prinși în insectarul său cu definiții scurte, scoase uneori în titlu: Ion Ciocanu este „mașina de citit”; Nicolae Esinencu este „omul-spectacol”; Leo Butnaru este „omul-peniță”; inspiratul traducător Igor Crețu este „maestrul care reassemblează păsări cântătoare”; Petru Cărare e „cavalerul floretei de argint”; incomodul, nonconformistul Serafim Saka este „cavalerul lui Altceva”; iar Ion Druță este... „Doi în Unu”.

Am scris mai multe texte (cronici, sinteze, prefețe) la cărțile lui Arcadie Suceveanu și nu aș vrea să inventez/ să descopăr calități inedite, deși, recunosc, la orice relectură, opera sa se colorează cu nuanțe noi. Ziceam că nu am să scriu mai mult de o frază-două, apoi voi etala, fără comentarii,

câteva secvențe, recitite azi, din textele lui Arcadie care m-au fascinat cu varii ocazii. Nu m-am ținut de cuvânt, am cam întins vorba, dar nu vreau să renunț nici la exercițiul propus. Fie și doar... secvențial.

Mai întâi, câteva mostre demonstrative de la campionatul de imagini poetice: „Eram o ceată de inși transparentți, / un fel de visători de profesie, / avangardiști miopi / cotrobăind prin garderoba literaturii, / scribi jerpeliți lucrând/ la Cartea Nimicului”. „Iată ghilotina, / zise Profesorul. / Totul e să poți să-ți ții cu o mână capul / și cu cealaltă să acționezi manivela, / să fii în același timp / și victimă, și călău. / [...] La urmă, Profesorul / îmi culese capul de jos, / mi-l puse la loc / și-mi zise: / „Acum descrie tot ce-ai simțit!”; „O, când dădea el cu zarul / se stingea în Alexandria farul / și prințul Assurbanipal / cădea ca secerat de pe cal / și adolescențele mioape și fără de sutiene / erau cuprinse de spleenuri baudelairiene”; „... și cobora să-l admire / pe cavalerul cu nara subțire / ce-avea un Zar armonios și fosforic / lucrat din osul țestei lui Yorick”; „Acest timp mâncat de spațiu, / Acest spațiu ros de timp / Sunt chiar viața mea: un limb / Al mișcării fără sațiu / [...] Emisfere, vai, deșarte / (Cum le-ai zis?) de Magdeburg, / Ce le-adună și desparte / Prins de joacă, Demiurg”.

Apoi scoaterea pe tarabă a instrumentarului poetic, obiecte artizanale și ele: „La drept vorbind, iubit cetitor, mă și tem / să te invit în atelierul mecanic / al acestui poem / pe cât de lucid pe-atât de halucinant”; „iată-te și pe tine, iubit cetitor, / apărând în peisaj / prins în mecanismul meu delirant”; „nu cumva, de prea multe imagini, / să se deregleze sistemul / de semne și numere criptice / al superbeii Mașini apocaliptice”. Apoi scene de la judecata de apoi a literaților: „scrii și nici nu bănuiești că la capătul versului / te așteaptă, gata să te devoreze, himerele”; „Chiar nu ți-ai dat seama că / *frumusețea fardată* / e de o mie de ori mai urâtă/ decât urâtul?”; „și, fu! de la tine duhnește a literatură!”; „Vina va cădea pe *mâna care scrie*: / cârțiță oarbă, câine negru al inimii, / ea întotdeauna a împins cuvintele până la ultima lor consecință / ei niciodată nu i-a păsat / de inocența paginii albe”.

Apoi, sintetic, retopirea universului în elemente empirice, etalate deopotrivă cu artefactele: „Mă-nvăluie Parisul într-un parfum *d'antan*. / La fiece mansardă e masca lui Cioran. / E tristă seara, rece – o ceată luminoasă. / Criza-mi zvâcnește-n unghii, adusă de acasă. / Stau la taifas cu

zeii teraselor, îi rog / Să-mi dea să trag din pipa cețoasă-a lui Van Gogh”. Atmosfera e de Paradis artistic, actul creației urmând firesc, implicit și chiar inevitabil: „În jur e-un șarm de chintă regală. Și mult fum. / Iar Sena curge, curge în ochii mei de-acum. / Și cad (din nou!) în rimă, în «joc secund, mai pur». / (*Bonjur, tristesse!* Can-canuri și vechi iubiri, *bonjur!*). / Scriu scurt, pe șervețele. Iar în Lapin Agile / Invit bătrâna Artă la ultimul cadril. / Și ora este șapte, și ora este nouă, / Și timpul în oglinzi poartă o mască nouă. / Golit, paharu-mi pare un U rimbaldian ... / Mă-nvăluie Parisul într-un parfum *d’antan!*”

În fine, un șoc existențial, o realitate crudă, arsă și ea la același foc al ceramicii de artifact, topirea lumii efemere în oalele și ulcelele eternității: „Varul din tavan e-o prelată albă / sub care se ascunde cerul. Mama ridică mâna / vrea s-o dea la o parte, / dar se răzgândește, ezită, / mai așteaptă o vreme – nu, nu aceasta e ziua / când se va înfățișa la Împărat”. În final, presimțirea morții devine mai acută decât moartea: „Afară, iarba / se izbește de prag și izbucnește / în lacrimi”. „Și va fi frig în numărul impar / Iar de Crăciun va ninge tot mai rar / Și mă voi exila într-o gutuie / Ca-ntr-un azil, și mă voi bate-n cuie”. „Ai terminat de murit, Mamă, / de-acum nu mai / mori”. „Satul tău de altădată s-a mutat / sub iarbă și se numește acum / satul celălalt – / singura unitate teritorială / care în același timp există / și nu există sau, mai exact, / există deodată în două lumi, / ca flacăra și cenușa aceluiași / foc”. Iar ca accent final, o corupere poetică a lui Caron însuși: „Hai, bătrâne barcagiu, / Că-ți dau ortul pe-un rachiu, / Îți dau cartea, îți dau pixul, / Să mă treci cu bine Stixul.”

Abstract

The antisentimental Suceveanu

Keywords: *Arcadie Suceveanu; poetry; Local romanticism; universal romanticism; antisentimentalism; postmodernism; Romanian eighties*

The present study concentrates a synthesis on the lyrics of Arcadie Suceveanu, a Bessarabian poet who asserted himself in the 70-80s and managed to build rather a bridge between romanticism and modernity, putting an important emphasis on the construction of the imaginary, leaving sentimentalism behind, but not as a term of opposition, but as a pretext for poetry's leap into modernity.

Ștefan HOSTIUC

Apolinic și dionisiac în poezia lui Arcadie Suceveanu

Ș.H. – poet, critic literar. A absolvit Universitatea de Stat din Cernăuți, Facultatea de Filologie, Secția română (1969-1976). A fost crainic la Radio Kiev, Redacția emisiunilor în limba română (1975-1985). Lector de limba română la Catedra de Filologie Română și Clasică a Universității de Stat din Cernăuți (1985-1990). Redactor la revista „Glasul Bucovinei”, redactor-șef adjunct al revistei „Septentrion literar”, redactor-șef al revistei „Mesager bucovinean” (din 2003). Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România.

Apolinic prin plasticitate, fast metaforic și abilitate artizanală, prin semeție olimpiacă și cult al formelor perfecte, versul lui Arcadie Suceveanu are, dincolo de ștaiful ușor manierist și micile slăbiciuni narcisiste, un zvânc dionisiac. Acesta îi dă viață, precum „fastul baroc” (Alex Ștefănescu) îi dă strălucire. Faptul că abundă în imagini filigranate lucrate, „pline în esența lor” (Mircea V. Ciobanu), nu-i aduce valoare în sine, ci doar un plus de frumusețe. Nici jocul de oglinzi al imaginarului, atât de îndrăgit de ludicul Suceveanu, n-ar fi decât un spectaculos foc de artificii, dacă nu ar atrage după sine în spectacolul poeziei taina spațiilor ascunse, interzise privirii ochiului neinițiat. Și nici retorica onirică, omniprezentă în discursul liric al acestui incurabil visător, nu și-ar afla rostul dacă nu ar avea ca resort energiile fondatoare ale ființei, neliniștea ontologică, marile frământări metafizice. Tot în măsura în care dau sens existenței, fac obiectul meditației lui Suceveanu transcendentul și preexistentul, zone de atracție constantă a imaginarului frământat de dilema fundamentală a ființei în augusta sa exprimare hamletiană.

Sensul existenței, între adevăr și iluzie

De la prima atingere (romantică) de taina scrisului până la ultima evadare (postmodernistă) din „perimetrul hârtiei”, „mâna care scrie” – și care dă titlu unui poem *de referință* (Mircea V. Ciobanu) din volumul *Ființe, umbre, epifanii* (Chișinău, Editura Arc, 2012) – trage după sine, dintr-o paradigmă în alta, pe serpentinele priporoase ale traiectului liric ce urcă și coboară versantele a două milenii, modelul discursului „autentic în sinceritate” anunțat cu patos de hidalgo în volumul de debut, *Mă cheamă cuvintele* (Cernăuți, Editura „Carpați”, 1979): „Nu-i vinovată pasărea de zbor, / Poruncă grea în aripi i se zbate, / Discursul soarelui e roditor / Și-i autentic în sinceritate” (*Chemare sau poruncă*). În subtila sa alegorie, acest crez artistic comportă și un sens polemic. Raportat la momentul istoric al anilor '70 ai secolului trecut, el reprezintă o replică a poetului la tentativa culturnicilor comuniști (dușmani înverșunați ai literelor române din Cernăuți) de a-i perverti scrisul (ca în cazul lui Ion Chilaru, răsplătit pentru obediență cu înalte ordine de stat, cu onorarii grase și funcții bănoase) sau de a-i curma „zborul” (ca în cazul lui Ilie Motrescu, omorât și aruncat în Prut). Dar încercarea propagandiștilor de a-l transforma pe poet într-o fabrică de lozinci, de erzațuri „apolinice” în stilul potiomkineadelor realist-socialiste s-a lovit de zidul unei conștiințe puternice. Așa cum soarele nu poate să lumineze strâmb, așa cum aripa nu poate să zboare fals, tot așa și poetul (născut, nu făcut) nu este capabil să existe în minciună, ci numai în adevăr și numai în deplină sinceritate cu ceea ce scrie. Pentru el, scriitura cu cât e mai stăpânită în esență de adevărul vieții cu atât e mai adevărată în substanță. Cu acest crez de la care nu s-a abătut niciodată pornește la drum în anii '70 ai secolului trecut poezia lui Arcadie Suceveanu.

Guvernată de poetica frumosului (care poate fi înțeleasă și ca poetică a urâtului – replică modernistă la estetica frumosului clasic), lirica de tinerețe a (neo)romanticului Suceveanu e îndreptățită a se manifesta în toată splendoarea ei olimpien-apolinică. Dar din moment ce va fi constatat că „frumusețea <...> e șansa pierdută a lumii”, scepticul „hermeneut al Firului-de-nisip-ce-sângerează-în-scoică” va pune la îndoială capacitatea artei apolinice de a justifica de una singură, fără sprijin dionisiac, strălucirea perlei. Splendoarea vieții e tot mai asimilată suferinței din care purcede.

Apolinicul transcende dionisiacul. „Ceea ce nu poate fi / dar încearcă să pară” comportă un sens tragic. Oricum am dori să o interpretăm, esatologic sau estetic, „promisa minune” (din poemul cu același nume) rămâne cantonată în metafizic. Dacă „a fi sau a nu fi” (dilema hamletiană) consacră o opoziție existențială între ființă și neființă ca entități fundamentale aflate într-o disjunctie totală, „a nu putea fi dar a încerca să pară” (iluzia donquijotescă) instituie o opoziție modală care pune față în față o neputință și o voință. Acestea, deși sunt moduri adverse, nu se exclud reciproc. Cei doi termeni ai opoziției – ’imposibilitatea (în)ființării’ vs ’tentația părelnicei (re)(în)ființării’ – negociază, de fapt, un compromis. În voința sa de a reproduce ființa, înființarea părelnică recompensează – prin iluzie tonică – neputința producerii ființei. Înainte de a fi ajuns la înălțimea „demiurgiei verbale” (Cioran) care să facă posibilă „promisa minune” (estetică), tragismul neputinței-de-a-fi-ceea-ce-este va trebui să treacă obligatoriu prin inima sisificei „deveniți într-o ființă” (formula o preiau chiar de la Suceveanu), cu bolovanul morții pe umeri și cu prăpastia neființei în față. Spre această cotă înaltă a trăirii proprii vieți în tragismul ei sisific își croiește drum „linia din palmă” (*Linia din palmă*). Poezia acolo vrea să ajungă, în miezul ființei, să aducă în prezență enigmaticul adevăr ce stă în firea lucrurilor, tupilat în sine, peste fire a se revela sieși decât doar prin cunoașterea vizionară, întemeiată pe un „instinct divin” și pe o fenomenologie ontologică concepută în spiritul și în termenii actului poetic. De aici, tendința permanentă a imaginarului poetic de a pătrunde în adâncurile abisale ale existenței. De aici, irezistibila dorință (care învinge teama ancestrală provenind chiar dinăuntrul nepotolitei vreri) de a sonda ființa până în straturile ei cele mai profunde, unde-și află locul – în unicitatea ei funciară – unitatea originară a lumii, unde, în nestăvilire extatică, pulsunile morții întâlnesc elanul vital și unde *bucuria de a fi* transcende *suferința din care ea însăși descinde* ca alinare supremă.

Între iluzia realității și realitatea iluziei Arcadie Suceveanu construiește punți încă din anii de ucenicie la școala lui Homer: „Eram o ceată de inși transparenți / un fel de visători de profesie / ... / Bătrânul ședea la un pupitru de lemn / ca Senior al Ordinului Iezuiții Poeziei / „Zgârâie cu unghia peretele acesta, / mi-a zis. Acum spune ce vezi” // „Văd infernul, am răspuns. Da, nu mă înșel: / văd chiar fața infernului.” / Bătrânul a surâs misterios / și, luminat la față, i-a șoptit Marelui Scrib:

Chișinău, 1985. Împreună cu Grigore Vieru și Matei Vișniec

*1988. Cu Adrian Păunescu
la Sadova, județul Dolj*

*Larga, Briceni. 1980.
Cu Ion Vatamanu*

Arcadie Suceveanu, Mircea Dinescu și Ștefan Hostiuc

Împreună cu prietenii bucovineni Vasile Tărățeanu, Simion Gociu și Ilie Zegrea

2003. Acasă, la mama Catrina

Cu fiica Daniela

Cu nepoțelele Delia și Olivia

/ „Poate să rămână: băiatul are / simțul realității” (*Ucenicul lui Homer, I* – din volumul *Țărnuț de echilibru*, 1982). Varul din perete (*Ucenicul lui Homer, I*), din tavan (*Cucul din cusătură*), din ziduri (*Viziuni la Cernăuți*), tencuiala (*Alte viziuni la Cernăuți*) și chiar zidul însuși (*Zidul*), în închiderea pe care o instituie și căreia îi dă sens arhetipal, sunt metafore ale epidermei protectoare care acoperă adevărul ființei cu un fel de văl al Mayei transformat în țesut viu (vezi, spre exemplu, „zidul cărnii” din *Recurs la istoria ieroglică*), imposibil de dat la o parte decât doar prin scrijelare, prin deschiderea unei răni ca poartă a suferinței către abisul existențial, perceput ca o realitate ascunsă. Iar ascunsul, vorba lui Jean Starobinski din celebrul eseu *Vălul Penelopei*, fascinează.

Din starea sa de ascundere, dionisiacul trimite apeluri ademenitoare ascunzătorului său, apolinicului. Or, rațiunea de a fi a apolinicului este de a capta în paradisul formei informul zvânc dionisiac, a stăvili prin iluzii frumoase nestăvilita pornire către cunoașterea sensului funciarmente tragic al existenței.

Nașterea poeziei din spiritul mitului

Chiar dintru început, Arcadie Suceveanu vede în actul poetic un exercițiu mitic. *Poemul de trecere* din volumul de debut, *Mă cheamă cuvintele*, care instituie lungul șir de arte poetice propuse de-a lungul timpului pentru diverse paradigme ale scrisului, definește starea poeziei drept spectacol al reintegrării mitice a ființei în natură. Vorbind în termenii *Nașterii poeziei din spiritul muzicii* a tânărului Nietzsche, putem spune că aici, în ființa reintegrată, suveran nu mai e principiul individuației, ci principiul unității originare. Conform acestui principiu, actul poetic nu poate fi decât o emanație a fuziunii fericite a regnurilor și a sferelor, a nunții acestora în Unul Primordial – „pitagoreicul Unu, cel care există / fără să fie” (*Psalm*) – din care se revarsă o muzică atotstăpânitoare. Or, „în Unu stă închis tot începutul” (*Turnul enigmelor*). Această muzică suverană o auzim pretutindeni, pe pământ și în cosmos, sub formele ei cele mai înălțătoare, ca muzică a sferelor, dar și sub formele ei cele mai abisale, ca țipăt germinal, ca sunet ancestral de lacrimă întemeietoare, ca strigăt de durere și bucurie a nașterii universului, ca chiot dionisiac. Odată ce eul poetic intră, ca un veritabil faun, în starea teiului și îmbracă viziunea ierbii, odată ce iese la arat, ca un

veritabil plugar al visului romantic, și brăzdează lumina cu statui de zei, lăsând, din perspectiva poeziei naturii reîntregite, urme minunate în jocul scriiturii, mitul se impune cu necesitate: seara crește din glasul zeului, chitara dă în spic de dragoste, clepsidra se încarcă de crini, crinii captează, din înalte sfere, acordul sublim al muzicii, muzica sferelor pune stăpânire pe ființa reîntregită și, pe măsură ce poemul înaintează, se propagă la nivel terestru, în elemente ale microcosmosului din care, tot mai răspicat, se aude vocea demonului dionisiac al ființei silvestre, prototip al omului originar. Atunci, în floare țipă fructul, „în somnul pietrei, iarba viitoare”, „în patul lor de nori” plâng magii, „în tronul ei de lacrimare” rouează steaua – Phoenix astral, lacrimă primordială ce-și revarsă tristețea în demiurgia propriului plâns, cu reverberații intertextuale în demiurgicul plâns eminescian. Dar să-l ascultăm pe poetul însuși, vorbind prin vocea lui Pan, devot al impetuosului Dionysos: „Să-ți tragi pe simțuri starea unui tei / Și să privești prin prisma lui de floare, / Să ari lumina cu statui de zei / Peste câmpii de mituri necesare. // Să-mbraci viziunea ierbii și să vezi / Că-ți dă în spic de dragoste chitara. / Să arzi ca roua și să n-ai dovezi, / De glasul tău să crească-n câmp seara. // Clepsidra zilei s-o încarci cu crini – / Suav acord al muzicii din sfere, / Când vei cânta – în pomii anonimi / Să sfârâie omida de plăcere. // Să țipe fructul ca un prunc în flori / Și-n somnul pietrei iarba viitoare, / Să plângă magii-n patul lor de nori / Și steaua-n tronul ei de lacrimare” (*Poemul de trecere*). Melosul însoțit de imagini sincretice se produce în simultaneitatea desfășurării acestora prin antrenarea mai multor simțuri, fără a fi însă motivat de ele. Imaginile vizuale, care sunt și cele mai numeroase în poem, vin doar să pună în valoare și să potențeze „cântecul cel mare”, cum spunea Rilke în unul din poemele sale de tinerețe. Tumultuoasa metamorfozare a personajului liric în elemente ale naturii schimbă precipitat registrele și încarcă până la refuz versul cu forme prețioase, creând acea atmosferă de fast baroc despre care a vorbit de atâtea ori critica de întâmpinare.

Demitizarea visului romantic. Mitul apocaliptic

Un alt tip de mit se prefigurează în versurile de după 1990. Volumul *Arhivele Golgotei* (1990) încheie, într-o manieră combativ-patetică (specifică momentului istoric în care este scrisă cartea), faza lirismu-

lui neoromantic. Grupajul de poeme inedite, *Mașina apocaliptică*, din volumul antologic *Eterna Danemarcă* (București, Editura Eminescu, 1995) inaugurează o nouă paradigmă poetică, în care lirismul este copios parodiat, romantismul, sarcastic deconstruit, iar mitul, trecut prin malaxorul grotescului. Bufonada jucăușă ascunde sensuri existențiale grave. Personaje selenice, Neantul, Abisul, Apocalipsa, prinse în hora „Noului Babilon” cu „Magnificul Vierme”, sunt gratulate în termeni de reverență bășcăliosă, iar stilul înalt, la care Suceveanu nicidecum nu vrea să renunțe, capătă tentă ironică. Frazarea nervoasă, contorsionat sincopată a versului amintește de Maiakovski sau Minulescu: „Jumătate în această viață, jumătate postum / lunecam pe fierăstraiele secunde de-acum / și mă întrebam, înecat în fumul subțire / unde-ți sunt, sire / mușchetarii sentimentelor de iubire? / ce amurguri și-au subțiat trena / peste zilele tale strălucinde ca trăsurile din Viena? / în care piață, la ce tarabe / ți se împart oasele pe silabe?” (*Îngerul de circumstanță*).

Datul cu flitul în simbolurile romantice, atât de curtate odinioară, se constituie într-o poetică postmodernistă cu o pronunțată tentă parodică, în care tema principală o constituie flirtul cu Apocalipsa. Aceasta, chiar dacă patronează sfârșitul lumii, e catastrofal de bine dispusă. E o Apocalipsă veselă: „În aburoase ceasuri de lut / sunau secundele noastre din timpul trecut // Pe când în pat de iarbă sau în fotoliu / ședea doamna Apocalipsă îmbătându-se / de plăcere și-orgoliu / sedusă de-un balcanism moldo-vlah / iar corbii se înmulțeau / ca bobul de grâu pe tabla de șah / multiplicându-se în serie / peste zarea lumii eternă / din spiritul lipsit de materie / al acestui poem cu ardere internă / și-ncercând să existe cu adevărat / în orașul acesta închis ca un regat / cu ziduri de hârtie, îngeri parașutați / și mult transport în comun / în care eu am rolul de rege nebun” (*Corbii de la Waterloo*).

În subsidiar însă parodia e mai mult tristă decât veselă. Și aici, ba poate mai mult chiar decât în paradigma lirică precedentă, spiritul donquijotesc e la el acasă. Dar dacă acolo straniețea donquijotescă ataca „normalitatea”, aici ea frizează „anormalitatea”. Dacă în lumea visului romantic, puritatea și noblețea duse până la absurd de cavalerul tristei figuri erau privite cu simpatie și înțelegere filosofică superioară, în lumea „viselor oloage” și a coșmarului vesel ele capătă forme caricaturale, care însă nu le diminuează tristețea și tragismul funciar. „Mașina

apocaliptică” toacă realitatea și fabrică haos. E un mecanism delirant care, pentru Cavalerul Înzadar, e deopotrivă vehicul și balaur, Rosinante și Moară de Vânt.

De unde, la începuturi, ființa își căuta desăvârșirea în deplinătatea armoniei organicului, vegetalului și mineralului, acum ea se simte fragmentată, divizată, împrăștiată de demonul mecanicii: „La drept vorbind, iubit cititor, mă și tem / să te invit în atelierul mecanic / al acestui poem / pe cât de lucid pe atât de halucinant / căci aici și acum, Domnul Abis și Prințul Neant / vor pune în funcțiune / după un scurt repaos / mașina de fabricat absurd / mașina de fabricat haos” (*Mașina apocaliptică*). Atât apolinicul cât și dionisiacul îmbracă aici măștile mitului travestit în carnaval apocaliptic.

Vocația nautică și cântecul sirenic

Forma predilectă a poeziei lui Suceveanu este parabola, iar tipul de acțiune în care se regăsește cel mai bine spiritul acestei parabole este aventura existențială concepută, de regulă, în stil baroc, spectaculos, având în centru un personaj cu ștaif aristocrat și maniere cavalierești sau, în cazul aplicării rocadei metonimice, un substitut atributiv al acestuia.

Cavalerul clasic, știe toată lumea, intră în romanul de aventuri călare pe cal. În poezia romantică a tânărului Suceveanu, augustinul patrușed și doar o umbră care, în funcție de context, se schimbă în nor, în tren, în corabie sau în alt mijloc de locomoție ce impune ideea de hoinăreală donquijotescă. La un moment dat, straniul vehicul preia rolul stăpânului însuși, descoperind în rătăcirea pe pământ, prin aer, dar mai ales pe mări o adevărată vocație. Să-i urmărim avatarurile.

„Prelins” din „șeaua norilor” (à la Dali) în poezia „la patru ace” (Em. Galaicu-Păun) a tânărului poet, emblematicul hidalgo descalecă olimpiian din medievalitatea splendidei sale nebunii în modernitatea ușor romantică a *Țărmlui de echilibru* (1982) „cu un tren suav tras de doi îngeri roșii” (*Hidalgo*). În *Mașina apocaliptică* (1995), în locul visătorului cavaler, cu lancea înfipă în aripa morii, vine, fluturând nervos floreta deșertăciunii, Cavalerul Înzadar.

Mesager al morții, corbul lui Poe, arcă eoliană cu vele negre, stăpână peste tăriile uranice, revine, mereu același și mereu altul, în fiecare nouă paradigmă a poeziei lui Suceveanu. Hohotul său selenic, „Nevermore”, reverberează în cetăți, cafenele, plopi, spitale. Expresie orgiastică a libidoului fremătând în plopi fal(n)ic avântați către bolta albastră ca niște flaute ale lui Pan, hohotul dionisiac din paradigma romantică se revarsă, sublimat în cântec de lebedă, peste ruinele aceleiași paradigme. Buldozerul literaturii vine să facă ordine în această paragină a romantismului aiurit, în care personajele clasice o iau razna, fără a renunța totuși, în donquijotesca lor sminteală, la ștaif și reverențe, iar vechile simboluri o țin tot pe-a lor în încăpățânarea, clasică și ea, de a-și menține cu orice preț statutul de arhetipuri cu care le-au investit „vechii greci”. Transfigurarea lebedei în arcă, simbol schopenhauerian al principiului individuației, preluat de Nietzsche pentru explicarea naturii apolinicului, face ca, în imaginarul poetic, arhetipul să prolifereze în diverse forme. Dintre acestea, simbolul ales de Suceveanu, nu fără contribuția apolinică a homericului Ulise și cea dionisiacă, a himericului Rimbaud, este, în cele mai frecvente cazuri, corabia.

Or, mai mult decât oricare dintre avatarurile acestui arhetip, corabia are înscrisă în ea, de rând cu condiția apolinică a singurătății, cântecul dionisiac al morții. La Suceveanu acesta se manifestă în mai multe feluri. Fiecare corabie lansată la apă de-a lungul timpului în versurile poetului are impregnat în lemnul său cântecul de lebedă propriu, programat să întâlnească în largul mării învolburate cântecul ispititor al apei și să rezoneze cu el într-o halucinantă simfonie a morții. Am văzut deja, în sonetul *Miraj* din *Mesaje la sfârșit de mileniu* (1987), cum, „înfiorat<ă> de o neînțeleasă briză”, „nava beată a sângelui în derivă”, cedează în fața cântecului sirenic, căzând pradă „iluziei cu chip de Monalisă”. Tot din *Mesaje la sfârșit de mileniu*, o altă navă a poeziei, „Corabia de la mansardă”, transmite *semnale* apocaliptice care se vor converti treptat în *cântec* de apocalipsă. Săltând „în ritmuri stranii”, „corabia bolnavă” a lui Sebastian din *Arhivele Golgotei* (1990) se „scufundă în apele subțiri” ale propriei predestinări, dansând valsul morții în ritm triumfal de orchestră care se întrece pe sine în interpretarea grandioasă a „apoteoticului” cântec de lebedă al Titanicului sovietic: „Corabia-i bolnavă și saltă-n ritmuri stranii / Și-ncet se tot scufundă în apele subțiri, / Iar sus se sparg orchestre, pocnesc în jur șampanii, /

Se țin discursuri grave, se mai discută știri // Și nimeni nu observă, în noapte, șobolanii / Ce se aruncă-n apă, mânați de presimțiri” (*Corabia lui Sebastian*). „Săltând dinspre Niciunde către Nicicând”, „pe talazuri de muzică și de gunoaie”, Corabia lui Sebastian Brant revine, „glorioasă și sfidătoare”, în *Mașina apocaliptică* (1995). Aici, sub pavilionul Noului Babilon, ea navighează mai curând bufonă decât nebună, mai curând ridicolă decât tragică, pe valurile jucăușe ale unor „versuri <,> mai mult vesele decât triste”, cu ușoare ecouri din Topârceanu și Minulescu trecuți prin Cenaclul de luni al optzeciștilor bucureșteni.

Deconstrucția apolinicului. Hohotul selenic

Dacă *Eros*-ul întinde curse sirenice corăbiilor navigând în apele opzicist-nouămiiste ale poeziei lui Arcadie Suceveanu, *Thanatos*-ul le direcționează selenic, în recenta lor cursă douămiistă, pe drumul neantului. Cea mai recentă corabie, cioplită „pe dinăuntru” din fibra vie a cioplitorului însuși, în *Ființe, umbre epifanii*, cade în captivitatea hohotului selenic venind dinspre „partea cealaltă, nevăzută, a lumii”. Ea duce „în burta-i de fum și iluzie” tot „nebulia lui Don Quijote” și „frumusețea cuvintelor”, dar abandonându-se acestora nu mai crede în ele. De aici conștiința tristeții poetului de a nu mai putea fi captivul absolut al iluziei, ci doar observatorul ei nostalgic. Tensiunea din care se hrănește poezia are ca resort iluzia deopotrivă asumată și demitizată: „De ceară, de piatră și de nisip s-au făcut mările / dar ea continuă să le străbată / duce nepătrunsul pe ape / leagănă diamantul tristeții pe valuri – // de parcă ar exista” (*Corabia*). „De parcă”, din *Corabia*, e tot una cu „încearcă să pară”, din *Promisa minune*. Așa cum iluzia construiește corăbii înăuntru visului dând expresie apolinică sentimentului de securitate și împlinire a vieții, deziluzia, expresie a deconstrucției apolinicului, naște himera.

Întreaga Odisee a existenței se regăsește în triumghiul arhetipal al Călătoriei, Morții și Renașterii, exprimat prin corăbii, sturioni, „fluturi agonici” sau alte simboluri neptunice, uranice, chtonice, purtând pecetea intertextualității sau a subconștientului colectiv, a biografiei sau a imaginarului. Uneori acestea se prezintă ca păsări ale morții, precum Corbul lui Poe, „mesagerul zădărnicii și al iluziei deșarte”,

sau bufnița lui Ioan Flora, care apare în salonul spitalului, izbindu-se „de sticla ferestrei, <...>, de perdea, de clanța ușii, de tavan” pentru a da glas înțelepciunii selenice: „O, scapă acum, scapă acum, scapă acum de animalul / uman! Te vei întoarce la clipa nașterii tale, pe circumferință, / vei reveni la feericele grădini prenatale. Ușor și aproape în / neființă” (*Bufnița poetului*). Alteori, imaginile arhetipale apar ca umbre de prinți medievali, precum cea a lui Hamlet, plutind „sub o lună agonică” sau cea a lui Grigore Ghica, rătăcind decapitată pe străzile Cernăuțului.

Ființe, umbre, epifanii: un trinom arhetipal

Un trinom arhetipal: călătorie – moarte – renaștere

Mai puțin interesat de dimensiunea ludică a scrisului și mai curând preocupat de revelarea „sensului vieții”, Arcadie Suceveanu, își propune în volumul *Ființe, umbre, epifanii*, o nouă abordare a actului poetic. Versul său din ultimul timp e tot mai încărcat de întrebările fundamentale ale ființei, iar metafora sa, tot mai adaptată sensului metafizic al existenței.

Așa cum am lăsat să se înțeleagă din analiza făcută mai sus, poetul încearcă să rescrie vechiul trinom arhetipal *Călătorie-Moarte-Renaștere* într-o formulă originală în care existența umană apare sub forma unei călătorii cu traseu predestinat, proiectat, după caz, în „linia din palmă”, în zbor de aripă, în salt de sturion, în legănări de catarg sau în alte simboluri obsedante. Ființa își poartă Umbra după sine, ca pe o a doua natură a sa, ca pe o *contraființă* întotdeauna pregătită să ia locul *ființei*, ca pe un fel de *memento mori*, ce bate alarma posibilei despărțiri de ființă sau se insinuează în modul de a fi al acesteia sub diverse forme arhetipale. Întruparea Umbrei reclamă Epifania – renașterea Ființei în chip miraculos în altă dimensiune.

Volumul are o pronunțată tentă autobiografică. E acesta un lucru bun? Se știe că invocarea unor momente din viața personală a unui autor poate și să nu fie benefică poeziei acestuia. Dar, ca și la Paul Celan, un alt cernăuțean aflat în căutarea meridianului ce unește toposul cu tropii, factorul autobiografic comportă aici o imensă încărcătură poetică. Or, nicăieri altundeva decât în propria viață nu poți fi mai apropiat de

condiția umană. De aceea, de la un timp încoace, versul lui Arcadie Suceveanu e tot mai autobiografic și tot mai încărcat de întrebările fundamentale ale ființei, iar metafora sa, tot mai adaptată sensului metafizic al existenței.

Întoarcerea la izvoare

În primul grupaj, *Rădăcinile din paharul cu apă*, „linia vieții” și cursul istoriei se întâlnesc într-un destin unic, aparținând deopotrivă unui om și unui topos. Așa cum Celan are nevoie de meridianul inimii ca să poată reveni la toposul bucovinean în al cărui sol i-au rămas înfip-te rădăcinile ființei înstrăinate, Suceveanu, ca oricare alt nou iconar al Bucovinei rupte în două, are nevoie de „paharul cu apă”, pentru ca, „în absența solului”, plantele rupte de toposul ce le-a dat viață să poată slobozi rădăcini și să-și continue existența. Cele două drame ale despărțirii de solul dătător de viață al plaiului natal sau, ca să folosim termenul arhetipal consacrat, de edenul prenatal al sânului matern, se regăsesc imprimate în două efigii emblematiche care, din perspectivă istorică diferită, aduc în prezență fenomenul dureros al detrunchierii: „Ay, în absența solului, plantele-acestea / ar putea slobozi rădăcini / în paharul cu apă! // O lumină prevestitoare se aprinde pe ziduri / poeții tineri duc în pumn lumini de cenaclu / uimiți, negustorii din piețe descoperă / chipul lui Franz Joseph și chipul lui Carol I bătute adânc pe monede” (*Noul iconar*).

Tot în acest ciclu își află expresie și dialectica dintre parte și întreg, margine și centru, înăuntru și înafară, rădăcină și sol, cu toate conotațiile și alegoriile vizând destinul Bucovinei și al oamenilor ei (*Alte viziuni la Cernăuți*).

Memorabile sunt și poemele cu mama (*Cucul din cusătură, Litanie*), ca și poemul scris în amintirea tatălui (*Pahare vărsate peste fața de masă*). Principiul matern și toposul natal – satul cu biserica sa, casa, grădina cu cârțițe sub peri, râul cu sălcii pe maluri, Cernăuții cu „luna cea sfântă și clară” tronând peste ruinele cetății Țenina sau proiectând pe ziduri și străzi auguste umbre (Franz Joseph, Grigore Ghica, străbunicul Costache cu arma de cătană austriacă la picior în Piața Austriei, kir Hurmuzachi cu caii „nechezând în lucarne”, adolescentul Eminescu,

tânărul Celan – măști suprapuse în timp, salutându-se cordial, unul din trăsura secolului romantic, celălalt din tramvaiul erei moderne, – pictorul Bucevschi, profesorul și poetul Levițchi, iconari mai vechi și mai noi, târgoveți cu barbă roșie, țărani „ducând munții de lanț <...> la abatorul din vale”), Bucovina cu bucuriile și tristețile ei de veacuri și alte viziuni, sunt atât de legate între ele încât orice separare a lor ar produce adânci fisuri în structura de rezistență a ansamblului.

Fără să conțină elemente de imn sau elegie în accepțiunea clasică a termenilor, acest grupaj glorifică sau deploră (după caz), fără patetisme sau lamentări, în mod profund poetic, o realitate topo-biografică afectivă privită ca (pre)existență edenică slobozind, în lipsa solului, cum spuneam deja, „rădăcini în paharul cu apă”. Rizomul induce aici, pe lângă ideea de vitalitate naturală, un anumit stil arhitectonic în care sticla, apa și rădăcina se îmbină organic într-o veritabilă construcție postmodernă.

Între Hamlet și Don Quijote

Dacă primul grupaj, *Rădăcinile din paharul cu apă*, are ca tema principală relația fundamentală dintre ființă și timp, biografie și istorie, memorie și topos, fiu și mamă ca principii ale vieții, cu întreg corolarul lor arhetipal – gangul de lemn al casei părintești (în care cântă, cu glasul nopții, greierul universului), patul („în care tata a cunoscut-o mireasă” pe mama), grădina (pre)natală (cu „mușuroaie magnetice”), apa Siretului (născând cercuri), salcia (rodind, în „amiezi de aprilie” mâțișori pufoși pe firave crenguțe, sub semnul căroră, în vacanțe de paști, se pare că a fost scris întreg acest ciclu), – grupajul următor, *Viața de la geamul literaturii*, se axează pe un alt tip de relație care, deși nu o exclude pe cea dintâi, se deosebește de ea prin situarea în alt plan de referință.

Relația anterioară era una intra-mundană. Acum avem de a face cu o relație inter-mundană. Viața și literatura sunt două lumi – una reală și alta ficțională – poziționate în planuri diferite. Totodată, ele sunt două personaje care au nevoie de un cadru comun de comunicare. Metafizica sau metaliteratura ar putea să le ofere acest cadru. Dar cum poeții simt nevoia de a-și face singuri publică, prin propriile mijloace, arta poetică, ei pot oricând să-i devanseze pe poeticieni, anticipând oare-

cum exercițiul exegetic. Nemaîmulțumindu-se a fi, ca pe vremuri, un soliloc, un act autoreflexiv suficient sieși, poezia postmodernă reflectează și, totodată, tranzitează sensuri, discută cu Sine și cu Celălalt pe care-l proiectează în afara sa.

Poetul se împarte între viață și literatură, între Hamlet și Don Quijote, existând într-o schizoidie permanentă ce nu se mărginește la o singură *ars poetica*, ci cuprinde un întreg grupaj. Edificatoare în acest sens este imaginea geamului ca mijloc de separare și, totodată, de comunicare între două realități – una nescrisă, cealaltă scrisă – condamnate la dialog și conclurare.

Pentru mâna care scrie, geamul nu mai poate fi o opreliște. Geamul e pentru ochiul care contemplă (visător-apolinic), nu pentru mână care scrie (agresiv-dionisiacă). Sătulă de masa de scris, ea părăsește spațiul hârtiei pentru a cunoaște viața pe viu și a încerca să producă literatură în afara literaturii. „Niciun săpun nu ar putea să o spele / de microbii literaturii”, dar niciun microb al literaturii nu ar putea să o ținutiască la pat, mai ales dacă e vorba de patul textualismului. „Câine flămând, sentimentele mele / abia o mai pot ține în lesă” (*Mâna care scrie*). Rușinat din cauza faptului că această mână „periculoasă”, văzută ca operator de text, aproape că-i scapă de sub control, eul poetic se ferește să mai dea ochii cu îngerul poeziei care și el scrie „cu graffiti pe ziduri: «Salvați-vă! Cine / rămâne în frumusețe moare»” (*Îngerul poeziei*).

Poziția mediană a acestui grupaj nu e aleasă întâmplător. Poetul se împarte aici între viață și literatură, trăindu-le pe ambele cu aceeași sinceritate și profunzime. Uneori însă dependența de literatură apare ca un viciu care face imposibilă căutarea adevărului vieții: „Te trădează pervertită la scris mâna străvezie / și, pfi! de la tine duhnește cumplit a literatură”. Tentația literaturii este, totuși, irezistibilă. Chiar dacă eliberarea de sub tirania stilului înalt și coborârea în realitatea simplă a adevărilor adânci este ținta poeziei mai recente a lui Arcadie Suceveanu, fascinația pe care i-o trezesc „urmele de aur și purpură” ale cadavrului literaturii ce „luminează marea” îl readuc la condiția inițială de devot al visului apolinic, a cărui epifanie o vestește cu pioșenie.

Nicăieri în altă parte apolinicul și dionisiacul nu și-au disputat atât de acut întâietatea ca în acest grupaj median din *Ființe, umbre, epifanii*.

În căutarea sensului pierdut

Până acum, poetul s-a aflat în căutarea visului pierdut. De acum înainte el se lansează în căutarea sensului vieții. Chiar dacă, tangențial, l-a mai urmărit anterior și de la geamul literaturii, în grupajul precedent, și de la fereastra casei părintești, în primul grupaj, niciodată el nu s-a apropiat atât de mult de înțelegerea acestuia ca în ultimul grupaj, *Revelația răspunsului*. Aici sensul vieții se revelează printr-o parabolă a zborului de fluture nocturn (mesager al înțeleptului Selen) irezistibil atras de „focul albastru din lampă” (*Mic tratat despre sensul vieții*), ca ultim joc de dragoste al aripilor cu flacăra în noaptea în care se iese din toate și se intră în nicăieri, ca nuntă a principiilor în care corbul lui Poe întâlnește bufnița lui Flora, ca straniu epitalam, *Nevermore*, conducând către „grădini prenatale” în care cârțița suverană împlânzește întunericul

Dacă în grupajul anterior poezia făcea exerciții de epifanie, aici poemele sunt exerciții ale morții: „Cobor în lucruri adânc / cobor până la marginea materiei / mă las încorporat în ordinea secretă a universului / în ritmul sevelor / mă lovesc de limite și / sufletul mi se-ntoarce ecou îndărăt: / Nimic și Totul. Totul și Nimic!” (*Psalm*), sau „Înfrățit, spiritul substituie carnea profană / ușor, nemaipomenit de ușor / mă aplec și ridic aureola din lucruri / depășind firea, materialitatea // „Ce va mai fi e ce a mai fost” <...> / Niciodată n-am să te pot uita, / lume în care a trebuit să trăiesc / <...> Nici chiar pe tine / trup al meu care mi-ai fost un timp incintă / spre a mă consacra apoi / morții...” sau „Va fi o zi când vei ajunge în spațiul dindărătul oglinzii / la linia despărțitoare, mai subțire / ca aburul // Iată, îți vei spune, clișeu pe care s-a imprimat / negativul ființei // Va fi ca și cum vei fi fost plecat / la ora de metafizică” (*Argint și penumbră*).

Așa cum poemul *Linia din palmă*, care deschide volumul, introduce preexistența pe „linia vieții” pentru a putea marca, ulterior, printr-un „un noduleț de sânge”, începutul existenței și, printr-o prăpastie amețitoare, marginea acesteia, tot așa și poemul *Un trup ce abia începe*, care închide volumul, proiectează în transcendent un nou început de „trup vast, nesfârșit” a cărui epifanie, în altă dimensiune, e pregătită de poet din primele versuri ale cărții.

Prin volumul *Ființe, umbre, epifanii*, Arcadie Suceveanu introduce o schimbare de viziune în gândirea sa poetică. El renunță, în bună parte,

la fastul baroc, la stilul înalt, la retorica prețioasă, pe care le înlocuiește cu expresia frustă, stilul colocvial, rostirea directă. În această nouă paradigmă, poezia sa este tot mai guvernată de principiul dionisiac, chiar dacă nostalgia după strălucirea apolinică o încearcă încă, iar „urmele de aur și purpură” ale literaturii crucificate și reînviată „luminează marea” (*Epifanie*). Rămâne de văzut dacă de acum înainte ea va păși pe urmele lui Apollo sau va urma pașii lui Dionysos.

Abstract

Apollinian and Dionysiac in the poetry of Arcadie Suceveanu

Keywords: *The performance of poetry; the meaning of existence; transcendental; myth; rebirth; death*

The author examines the work of the poet Arcadie Suceveanu, trying to capture the defining features of his creation. The critical act is made against the background of the evolution of modern poetry today.

Nicolae LEAHU

Arcadie Suceveanu, colindând

N.L. – scriitor, critic literar și publicist. A absolvit Facultatea de Filologie a Institutului Pedagogic de Stat „Alec Russo” din Bălți (1985), luându-și doctoratul la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (2000). Redactor-șef al revistei literare „Semn” (1995-2012). Actualmente este șef al Catedrei de literatură română și universală și director al Școlii Doctorale Filologie din cadrul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți. Volume de poezie: *Mișcare browniană*, 1993; *Personajul din poezie*, 1997; *Nenumitul*, 2008; *Alungarea muzelor din cetate*, 2011; *Cronograful de la Bălțiburg*, 2019. Antologii de autor: *Aia*, 2010; *Poeme*, 2012; *Poetul, personajul și eroinele*, 2013.

Poet de o mare mobilitate stilistică, mânuind cu o egală virtuozitate versul liber și prozodia clasică (are și faima unui apreciat sonetist), Arcadie Suceveanu a cunoscut de-a lungul carierei sale poetice multiple mutații de viziune, schimbările de paradigmă sau numai de modă lirică fiind însușite cu repeziciune și eficiență. Apropiat tradiției clasice, o vreme, o altă vreme poetul e un ironic dimovian sau dinescian, pentru ca, într-un târziu, să devină un împătimit al retoricii postmoderne, așa cum o vedem funcționând în cunoscuta poezie *Mașina apocaliptică*. Ultimele cărți arată însă că poetul o poate lua oricând de la capăt, ca în volumul *Ființe, umbre, epifanii* (2011), întorcându-se dacă nu la izvoarele poeziei populare, atunci măcar la duiosiile sensibilității acesteia. O ilustrare notabilă a acestei sensibilități aflăm și în poezia *Colind* (Vezi volumul *Mesaje la sfârșit de mileniu*, Chișinău, Literatura artistică, 1987, p. 133). O reproducem aici integral, fără acompaniament de instrumente membranofone sau aerofone, cum se obișnuiește în rostirea tradițională:

Ninge curat ca într-un dor de moarte,
Dezastre mari de fulgi se-ntâmplă-n cer...
La geamul plâns al casei de departe
Se-aude-n noapte-un cântec: lerui-ler...

Acum acolo ninge-a veșnicie,
Brazilii mirosoare a naștere în munți,
Și-ncet se sting în veghea lor târzie
Două făclii, doi pomi ajunși cărunți.

Umbrele lor ca-n vis mi se arată
Veghind la geam atât de-adânc și greu,
Că din tăcerea lor însingurată
Își rupe vorba însuși Dumnezeu.

Cumpăna vremii tulbure se-nclină
Cu focuri mari de ger spre cuibul lor,
Și parcă-i soarbe-o stranie lumină,
Și-ncet se duc prin aspre vămi de dor.

Pe fruntea lor se-ncheagă-un nimb de ceață,
În pieptul meu lucrează-un fier cu zimți,
Și tot mai des se-aud hăitași de gheață
Pe partea lumii, cea dinspre părinți.

Pe căi de fulgi acuma m-aș întoarce,
Să cad la prag, zidit între nămeți,
Și ceasul lumii, cu noroase ace,
Să-l dau' napoi cu, simple, două vieți...

Dar ninge-n noapte fără vindecare
Cu lerui-ler peste-un sfârșit de veac...
Mi-e dor... Și-adorm cu fruntea pe ninsoare,
Decapitat de-acest colind sărac.

Cu origini în practicile unor lumi demult apuse, pentru a evolua ulterior, în istorie deja, drept cântece profane sau religioase, colindele sunt, după cum aprecia Ovidiu Papadima, „frânturi folclorice păstrate cu pietate din viziunea unei lumi fericite, a noastră, așa cum am vrut noi să fie, așa cum ne-am vrea noi să ne ducem traiul în ea. În lumina magică a sărbătorii Crăciunului, gândul omului se îndreaptă către

înălțimile albe ale lumii dumnezeiești. Omul devine părtaș la fericirea bunătații divine. De miracolul Nașterii se bucură firea întregă, cerul și pământul cu toate ale lor. O imensă armonie în bucurie, pe care nu e iertat să o tulbure nici o nepotrivire. De aceea, săteanul se pregătește dinainte în tot chipul, ca să se integreze cât mai nesilit în claritatea ei. Caută să-și organizeze cât mai amănunțit fericirea efemeră a acestor zile de înălțare. Dinainte, sufletul e purificat prin rugăciuni, trupului i se pregătesc veșminte curate și frumoase, mese întinse care să-i înveselească dorințele sale cele de lut. (...) Colindele îi aduc această viziune feerică de viață de care are nevoie, îi aduc imaginea lui purificată de orice negru pământesc, crescută pe un plan mitic. Colindele nu sunt la noi, la țară, simple urări de sărbători, ci vești, imagini de vrajă ale unei lumi înalte, în care am vrea să fim”.

Argumentul suprem, am adăuga, îl aflăm în reluarea sub fiece fereastră, de către colindători, a chemării „Sculați, sculați, boieri mari...”, orice ființă, orice creștin fiind înălțat astfel în demnitatea la care aspiră fie ca gospodar între gospodari, fie ca om de aleasă condiție spirituală.

Selectând evaluarea în cauză din extraordinara carte *O viziune românească a lumii* (1942) de Ovidiu Papadima, am ținut să evidențiez abrupt conflictul dintre perspectiva luminos-optimistă a colindului popular, în felul în care o punea în valoare celebrul folclorist, și, pe de altă parte, aspirația poeziei culte de a regândi spiritul genului, pentru a-l armoniza cu o anumită dispoziție sufletească a auctorelui modern, care, evadat de ani din spațiul matriceal, trăiește nu atât o stare elegiacă, cât o teribilă *senzație de înstrăinare*. Ea culminează, la Arcadie Suceveanu, în viziunea încărunțirii făcliilor-pom sau a pomilor-făclie la „geamul plâns al casei de departe”, al *casei de departe* a oricărui înstrăinat de sfințenia pragului casei părintești.

Elaborând un poem din șapte catrene, în vers endecasilabic, Arcadie Suceveanu arată că își propune o reformă radicală a prozodiei colindului popular, bazată, de regulă, pe ritmul vioi al unor versuri de la 5 la 8 silabe.

Mai mult, invocând moartea din chiar versul liminar („Ninge curat ca într-un dor de moarte...”), poezia anunță o altă bruscare a parametrilor genului, pentru că, în esență, colindul – care provine de la lati-

nescul *kalendae* – este o poezie ce evocă nașterea, prima zi a anului (la romani), adică un nou început și, nicidecum... stingerea. Având însă știință, de existența unei specii rare, a *colindelor de doliu*, Arcadie Suceveanu își orientează explorarea în această direcție insolită: „Ninge curat ca într-un dor de moarte, / Dezastre mari de fulgi se-ntâmplă-n cer... / La geamul plâns al casei de departe / Se-aude-n noapte-un cântec: lerui-ler...” Elementul de comparație (ca) avertizează, extrem de fin, că jocul aluziilor și al ambiguităților abia începe. Îl reîntâlnim, practic imediat, în personificarea „geamul plâns”, care s-ar putea și să nu aibă vreo legătură cu plânsul, fiind vorba doar de lăcrimarea unui geam aburit de diferențele de temperatură interior-exterior. Oricum, în strofa a doua impresia de dramatică alunecare în bocet a vocii lirice se impune imagine cu imagine: „Acum, acolo ninge-a veșnicie, / Brazii miros a naștere în munți, / Și-ncet se sting în veghea lor târzie / Două făclii, doi pomi ajunși cărunți”.

Ultimele două versuri sunt create după același subtil tipic al dansului pe funii de nisip, ele desemnând atât dubla făclie a unor arbori înzăpeziți, cât și încărunțirea unei perechi de pomi (*fructiferi*, sugerează lexemul), care și-ar fi îndeplinit omeneasca orândă de a-și fi dat lumii rodul părintesc.

Strofele a treia - a cincea evoluează și ele sub zodia părelnicului. Utilizarea comparației romantice „ca-n vis” („Umbrele lor ca-n vis mi se arată”) deschide viziunea către inconsolabila veghe „la geam” a părinților, din a căror însingurată tăcere „își rupe vorba însuși Dumnezeu”.

Devenind și mai sumbră, viziunea poetică fixează în următoarele două strofe dureroasa mecanică a trecerii, oglindită în instinctul protector al dragostei filiale: „Cumpăna vremii turbure se-nclină / cu focuri mari de ger spre cuibul lor, / și parcă-i soarbe-o stranie lumină, / și-ncet se duc prin aspre vămi de dor. // Pe fruntea lor se-ncheagă-un nimb de ceață, / În pieptul meu lucrează-un fier cu zimți, / Și tot mai des se-aud hăitași de gheață / Pe partea lumii, cea dinspre părinți”.

Semnalând suferința în fața trecerii inexorabile a vieții părinților, poezia se putea încheia aici, pe această sobră notă de bocet neputincios, dar tânărul pe atunci (în 1987) poet Arcadie Suceveanu a adăugat încă

opt versuri, oarecum eroizante, care vor fi fiind, poate, utile în ordine sentimental-didactică, dar tulbură limpedea instaurare a operei.

Devenind în strofele a șasea și a șaptea reportaj liric (cam declarativ) al unei instanțe, care-și versifică și propria alunecare în somn („Și-adorm cu fruntea pe ninsoare, / Decapitat de-acest colind sărac”, decretează ultimele două versuri ale textului), poezia amestecă vizionarismul autentic (reperabil în primele cinci catrene) și niciodată concretizabile elanuri duios-sămănătoriste („Pe căi de fulgi acuma m-aș întoarce / Să cad la prag, zidit între nămeți / Și ceasul lumii, cu noroase ace, / Să-l dau' napoi cu, simple, două vieți...”). Oricât de generos în intenție, avântul personajului liric din poezia *Colind* începe să rimeze patetizant cu cel din celebrul reproș al urbanizatului erou al poeziei Bătrâni de Octavian Goga: „De ce m-ați dus de lângă voi, / De ce m-ați dus de-acasă...”

Dincolo de observațiile pe care critica le va rosti chiar și în ajunul Crăciunului (oricât de relaxat ar fi cenzorul interior în aceste clipe), poezia *Colind* de Arcadie Suceveanu este un curajos exemplu de regândire a unui gen instalat de secole în fermitatea tiparelor sale. Intermitenta scuturare a acestora este însăși datoria spiritului poetic modern, care nu se limitează la acțiuni ocazionale, ci, odată angajat într-un demers, tinde să-i dea o autentică prelungire în durată. Eludând o discuție mai largă în marginea unui convențional *Colind pentru popoarele lumii* din același volum de versuri din 1987, tributar mai curând „imperativului marilor teme”, dar sunând neobișnuit de proaspăt astăzi (24 august 2022), în contextul războiului ruso-ucrainean („... Acum, că ninge ca-n copilărie, / Și-n trunchi de brazi rășinile se-aprind, / Eu vă trimit la geam, ca pe-o solie, / Întârziatul, tristul meu colind. // L-am rupt din munții noștri cu ninsoare, / Din cărțile cu datini, și vă cer / Să ascultați durerea lui, popoare, / Că-i Anul Nou... Și ninge... Lerui-ler !”), semnalăm și un al treilea colind al lui Arcadie Suceveanu: *Colind de strămoși*, inserat în volumul *Arhivele Golgotiei* (Chișinău, Hyperion, 1990, p. 71-72).

Făcând parte din întâiul și deocamdată ultimul volum al lui Arcadie Suceveanu conceput și realizat integral în prozodie clasică, preponderent în versuri de 10-14 silabe, poezia *Colind pentru strămoși* este o mostră de discurs liric *incendiar*, caracteristic poeziei anilor 1989-1991 în Basarabia și Bucovina. Un timbru „comunitar”, intercalând sunuri din

texte de Grigore Vieru, Leonida Lari sau Nicolae Dabija, modelează activ vocea poetului bucovinean: „Acum când cade iarna pe Carpați / Și lupii tineri își visează prada, / Veniți cu toți, veniți să ascultați / Colindul meu ce-a înroșit zăpada. // La focul lui curat și neînvinș / Ce îl aprind în fiecare fereastră / Vin dulci morminte izbucnind în plâns, / Vrând să ne spună de durerea noastră. // Răsar strămoșii în cămăși de ger / Să roage zeii ce ne-nstrăinară, / Florile dalbe, Doamne, flori de ler, / Să nu ne deie din părinți afară...” Abandonând nota de urare de început de an, acest colind pasional-melancolic evocă „trezirea” moșilor răposați, hotărâți să refacă legământul sacru cu destinul („Ei duc, călări, istoria în șa, / Cea răstignită, pusă la dosare, / Icoana ei e vie și în ea / Sunt toți: Bogdan, Mihai, Ștefan cel Mare... // Cum vin spre noi ca niște cruci de foc / Și ne surâd din stemă, părintește – / Sar râurile-n matca lor la loc / Și muntele din inima lor crește”) întru apărarea ființei naționale. De o teribilă forță hiperbolică (moșii, venind ca niște *cruci de foc*; râurile, la rându-le, sărind *la loc în matca lor...*), energia apusă a originilor se reorganizează într-o redutabilă expansiune virilă („Și muntele din inima lor crește”): „Și vine, cimitir cu cimitir, / Întregul neam, și-n noaptea asta mare / Ne ung usciorii caselor cu mir, / Ne-aprind în vetre câte-o lumânare”. Entuziasmat de productivitatea viziunii sale, eroul liric își cheamă consăngenii să întâmpine cât mai demni revărsarea tumultuoasei și justițiarei cete de colindători venind din adâncurile Istoriei: „Hai să ieșim ca la-nvieri și nunți / Și să-i cinstim din vinul bărbăției, / Când sângeră Luceafărul pe munți / Ca o pecete dulce-a latiniei. // Frumoși și neînfrânți colindători, / Cu ei de-a valma, prin ninsoarea deasă, / Să-nsămânțăm cu clopote în zori / Istoria ce se întoarce-acasă”. Impregnat de patetismul clipei în care se naște, poezia *Colind pentru strămoși* devine o probă a măiestriei poetului de a adapta formele istorice ale discursului popular la necesitățile unui discurs țintind stringenta actualitate. Terific de teribilă în frumusețea creației sale poetice, imaginea întoarcerii acasă a cohortelor de „neînfrânți colindători” capătă înălțimi de apoteoză a împlinirii unui dat suprafresc, a refacerii legăturilor sangvine în *pecetea... latiniei*.

Cunoscută mai ales din numeroasele intervenții radio-televizate ale autorului, a patra încercare de replămădire a colindului ca gen în poezia lui Arcadie Suceveanu este *Colind pentru Eminescu* și îl regăsesc acum, în febra re-lecturii numeroaselor sale volume de poezie, într-o plachetă de versuri pentru copii (*Dacă vrei să fii Columb*, Chișinău,

Prut internațional, 2002). Este un text prea frumos, pentru a nu-l evoca în întregime mai ales într-un context aniversar:

Miez de ghenar
Fulguie rar,
Aeru-i dalb de colinde.
Sus, în țării,
În veșnicii,
Stea de-nviere s-aprinde.

Din focu-i sfânt
Către pământ
Doi ochi de vis se ivescu,
Fruntea de domn
Peste nesomn
A lui Eminescu.

Raza-i de dor
Tremurător
Arde-n vâpăi peste lume,
Suflet și grai,
Gură de rai
Au un părinte și-un nume.

Zodia-i grea
De om și de stea
Cheamă prin vremi și ne-adună:
Codrii cu brazi,
Ieri și cu azi,
Neamul cu doina-mpreună.

Oi, Ierui-Ier,
Până la cer
Aeru-i dalb de colinde.
Iarăși și iar
Miez de ghenar
Stea de-nviere aprinde.

Etalând o subtilă arhitectonică, *Colind pentru Eminescu* valorifică inspirat cadențele poeziei populare prin alternarea versurilor lungi cu cele scurte, decupate cu un remarcabil simț al ritmului (cu reverberări iconice și melodice). Original elogiu, împletit din incantații solemne, acest colind vine în prelungirea acelor căutări ale poeziei contemporane, descrise și analizate cu atâta inspirație de Ioana Bot în volumul *Eminescu și lirica românească de azi* (Cluj, Dacia, 1990, 188 p.). Fie că evocă sau citează, filtrând, melancolii eminesciene, Arcadie Suceveanu creează un poem de o invidiabilă forță artistică. Intersectând productiv ziua de naștere a poetului și începutul anului după stilul vechi, Arcadie Suceveanu descoperă, încă o dată, în Eminescu un reper fundamental al vieții spirituale. Asemeni oricărui ctitor/creator, imaginea lui Eminescu este cea a unui întemeietor de lume, limbajul său poetic constituindu-se în piatra de temelie a sensibilității românești.

Ecoul, eminescian, al transformării spiritului național în Verb stă în chiar rafinata alcătuire a *Colind-ului pentru Eminescu*. Derivat deoptrivă din melosul popular, dar și din energica re-trăire eminesciană a acestuia, poemul debutează cu evocarea cadrului magic al sărbătorilor de iarnă, reunind organic orizontul uman și văzduhul pur al *tării*-lor și *veșniciei*-lor: „Sus, în tării / În veșnicii, / Stea de-nviere s-aprinde”. În numai câteva cuvinte, poetul substituie legenda nașterii cristice cu cea a nașterii Eminescului: „Din focu-i sfânt / Către pământ / Doi ochi de ivescu”. Dincolo de expresiva creație lexicală *ivescu*, apariția eminesciană implică focul sacru al demiurgiei cosmice și astral-fecundatoarea privire a desăvârșirii creatoare: „Fruntea de domn / peste nesomn / a lui Mihai Eminescu”. Din deja bătătorita de uz imagine de *voievod* „al limbii”, provenind din varii ofuri lirice de siaj eminescianizant, Arcadie Suceveanu distilează, paradoxal, mult mai amplă (și extraordinară) imagine a veghii eminesciene ca „domn / peste nesomn”, adică peste o veghe înălțându-se la demnitatea *rațiunii* lumii și a lucrurilor. Strofa a treia celebrează consubstanțialitatea plaiului-grai cu miezul său născător și protector: „Raza-i de dor / Tremurător / Arde-n văpăi peste lume, / Suflet de grai, / Gură de rai / Au un părinte și-un nume”. Nenumit direct, Eminescu transpare din propriile-i cuvinte *semnate* (de pildă, *raza*, *văpăi*, *tremurător*) care-i figurează ființa. Strofa a patra extinde elanul descrierii lirice până la sublinierea condiției (*zodiei*, îi zice Arcadie Suceveanu) eterne de „om și de stea” a lui Eminescu, în-

truparea sa temporal-spațială reunindu-se pe coloana vertebrală a doinei, a cântecului: „Zodia-i grea / De om și de stea / Cheamă prin vremi și ne-adună: / Codrii cu brazi, / Ieri și cu azi, / Neamul cu doina-mpreună”. Poezia se încheie cu re-scrierea creativă a strofei liminare într-un susținut efort de potențare a undei (mai ales) melancolice a textului: „Oi, lerui-ler, / Până la cer / Aeru-i dalb de colinde. / Iarși și iar / Miez-de-ghenar / Stea de-nviere aprinde”. Oarecum speriat de îndrăzneala substituției Cristului cu Eminescu din debutul poeziei, Arcadie Suceveanu își „relativizează”, în final, propria afirmație, reaşezând aştrii la locurile lor: „Miez-de-ghenar (nu mai mult, adică – n.n.) / Stea de-nviere aprinde”.

Coborând în spațiul literaturii contemporane din lumea paradisiacă a Moldovei de Sus, Arcadie Suceveanu își propune cu aceste colinduri nu numai o regândire a unei specii a poeziei populare, ci, mai mult, o reancorare a liricii culte în apele adânci ale Tradiției, ale unei tradiții, nu uităm, îndelung contestate de oficialitățile comuniste.

Arcadie Suceveanu, Carolling

Keywords: folk poetry; carol; author's poetry; tradition...

Abstract

The article *Arcadie Suceveanu, Carolling* examines the creative initiative of the eponymous poet not only to rethink a species of the folk poetry, but also to re-anchor the author's poetry of Bassarabia and Bucovina in the deep waters of Tradition, of a tradition long disputed by the communist officials.

Iurie BOJONCĂ

Arcadie Suceveanu: un visător de profesie

I.B. – poet, prozator, redactor-asociat la revista de limbă italiană „Luogo comune” din Mogliano Veneto, Provincia Treviso, Italia. Din volume publicate: *Cer cuvântul* (1989), *Peștera Măglei* (1996), *Teama de scris* (2002), *Mesaje din ocele paradisului* (2003), *Râul Zero și populul fără soț* (2007), *Din pușcăriile paradisului / Dalle carceri del paradiso* (2010), *Il motivo dello specchio* (2016), *Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni* (2019) – un roman despre exodul basarabean, *Râul Zero și populul fără soț* (2021), ediție nouă. Decorat de Președintele Republicii Moldova cu ordinul Meritul Civic (2010). Deține Premiul literar pentru poezie „Prato città aperta” (2016), Italia, Premiul Relații culturale al Uniunii Scriitorilor din Moldova (2020).

„Vrem să fim liberi în limba română”

Arcadie SUCEVEANU

Nu știm cum s-a întâmplat, dar atât în Basarabia, care încă este „o țară în exil”, cât și în „dulcea Bucovină”, ce rămâne a fi „de-a pururi o durere pentru noi” (M. Eminescu) poezia nu s-a stins niciodată. Chiar în cele mai grele vremuri cuvântul poetic a pâl-pâit mereu, așa ca o candelă făcută de bu-nicile noastre și puse acolo să ne lumineze existența. Dar când vânturile istoriei se în-ășpreau, veneau poeții și scriitorii să ne facă să vedem lumina cuvintelor. Grație poeziei în special și a cuvântului artistic în general a supraviețuit românismul în aceste două provincii românești, înstrăinate de Țară de câteva secole și încă rămase pe drumurile istoriei. Afirmând aceasta, vă îndemnăm să ne vedem pentru câteva clipe „cotrobăind prin garderoba literaturii”, de la Arcadie Suceveanu cetire. Se zice prin cercurile literare că acest bucovinean face parte din paradigma de sensibilitate poetică optzecistă. Se mai spune că-i o fire elegiacă, dar se ia de piept cu veacul. Debutând în culegerea colectivă *Dintre sute de catarge* (Chișinău, 1974) cu

placheta „Mă cheamă cuvintele”, afirmă că suferă pentru „rana lumii”, punctează bolile veacului, demascând, mai apoi, „viermi de mătase recalificați”, care produceau altceva decât le este menirea.

Poetul Arcadie Suceveanu vine din Bucovina românească, cea care, după cum bine știm, e provincia cu cea mai lungă experiență de înstrăinare față de Patria-Mamă. Pornit dintr-un exil mai mic și ajuns la Chișinău, într-un exil mai mare, își ancorează corabia scriiturii sale în discursul poetic intitulat ingenios „Țărnuț de echilibru”.

Volumul pomenit anunță startul activității literare, iar mesajul poetic dă pe față o tendință insistentă spre inovație, prin rafinamentul și receptivitatea marcate de umbra înstrăinării. Învinuit de „trădare”, lăsând confrăți de condei la Cernăuți, este primit de valul optzecist cu brațele deschise. Dacă am încerca să trecem în revistă șirul calificativelor literare atribuite poetului Arcadie Suceveanu, probabil am risca să nimerim în „cenzura ironică” a acestuia, „el rămâne credincios viziunii inimii”, după cum puncta inspirat Adrian Dinu Rachieru în volumul *Poeți din Basarabia*, Ed. Academiei Române, Ed. Știința, 2010.

Așadar să pornim de la viziunea inimii. Să pornim de la omul Arcadie Suceveanu, unul dintre acei visători de profesie pe care Dumnezeu l-a hărăzit să ne fie poetul celor înstrăinați de propria Țară și i-a sugerat să caute libertate în patria limbii române, care e și acolo, la Cernăuți, dar e și aici, la Chișinău ori la București, ori, dacă mergem mai departe, la Roma, Madrid, Paris, Bruxelles, Toronto, Washington etc. Patria limbii române este acolo unde se vorbește cu mândrie românește. De acest adevăr ne-am convins și la 15 iunie 2019, când poetul Arcadie

Veneția, 2019. Arcadie Suceveanu, Teo Chiriac și Iurie Bojoncă

Suceveanu, pe atunci Președinte al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, și poetul Teo Chiriac, vicepreședinte, au răspuns invitației Asociației A.M.I.C.I. – Asociația Moldo-Italiană de Colaborare și Integrare din Veneția și ne-au onorat cu prezența la o întâlnire de suflet intitulată „Deasupra-mi teiul sfânt să-și scuture creanga”, dedicată lui Mihai Eminescu (130 de ani de la trecerea în veșnicie).

În vara anului 2019 poezii Arcadie Suceveanu și Teo Chiriac participase la Salonul de carte de la Torino, după care a urmat o întâlnire cu diaspora basarabească stabilită temporar în Italia. Recitalul poetic ținut de Arcadie Suceveanu și Teo Chiriac la Mogliano Veneto din preajma Veneției a reconfirmat adevărul că patria limbii române poate fi și în Italia, unde sunt mii și mii de români basarabeni ori români bucovineni departe de casă, departe de Țară, dar aproape de limba română. Impactul poeziei cu participanții la acea întâlnire fu de-a dreptul impresionant. Deși era un timp frumos, bun pentru a merge la mare, lumea a preferat totuși poezia. În ajutorul oaspeților au venit cu un recital grupul de copii. S-a inclus pe parcurs și actrița Angela Rusu, venită de la Padova. Recitalul s-a topit într-o discuție de suflet, de parcă noi, toți cei prezenți la un ospăț liric, cei care, de fapt, ne-am autoexilat în Italia, ne-am fi regăsit pentru câteva clipe pe la casele noastre grație limbii române. După consumarea evenimentului, doamna Xenia Lozinschi, profesoară de limba și literatura română, le-a făcut poezilor noștri o mică excursie la Treviso. Mai mare libertate decât în limbă nici nu știu dacă mai este în alte spații ale cunoașterii.

Evident, după o întâlnire atât de marcată emoțional, am propus oaspeților să mergem și la Veneția, care de fapt e toată un monument, declarat în 1979 de către UNESCO patrimoniu al umanității. Impactul cu acest oraș unicat în lume e puternic pentru orice vizitator, dar pentru o fire poetică e și o sursă de inspirație. Observam că la Veneția toată forfota de oameni e compusă în mare parte din străini. A scăzut vertiginos numărul populației cu viză de reședință în Veneția. Încetul cu încetul orașul devine un muzeu. Printre vizitatori eram și noi, cei pentru care noțiunea de „străin” și de „înstrăinare” a fost și încă mai rămâne o obsesie. A fi străin în ziua de azi e una dintre cele mai pronunțate poveri ale ființei umane. E una să fii străin departe de casa ta, de satul tău și e cu totul alta să fii străin de Țară, adică să nu o ai ori să nu te aibă. Astăzi, în epoca globalizării și a dezumanizării ființei noastre, înstrăinarea de Țară e urmată de solitudine și singurătate. Dincolo de aspectul metaforic al acestor termeni se ascund realități cotidiene pe care suntem datori să le trăim. La aceasta mă gândeam când încercam să fotografiez toată Veneția, cu toate monumentele și bisericile ei, ca să rămână o amintire frumoasă pentru colegii mei Arcadie Suceveanu și Teo Chiriac.

Mai spre prânz ne oprisem la restaurantul „Barabao”, o elegantă structură turistică gestionată de domnul Vasile, un brav basarabean de la Hâncești, stabilit cu familia de mai mulți ani în Veneția. Ne-a primit cu multă căldură și ospitalitate, oferindu-ne la masă bucate din darurile Mării Adriatice.

La întoarcere de la Veneția, obosiți de-a binelea de mersul pe jos, de urcatul și coborâtul a zeci de punți, cu privirile grele de atâtea monumente pline de istorie, m-am gândit să le fac o surpriză mai degajată. De cum au intrat în curtea casei noastre de la Preganziol, le-am prezentat zona italiană cu gazon de iarbă tunsă scurt, cu palmieri și flori exotice, apoi i-am invitat să vadă și zona mea basarabeană cu o mică legumărie, un cireș, un vișin, o tufă de bujori, câteva tufe de viță-de-vie de diferite soiuri care ne îndulcesc sufletul de cu vară până toamna târziu. Cele două spații sunt divizate de un gard verde de arbuști, așa ca să nu mai intre nimeni în intimitatea unei legumării ori palmierul să se amestece în visele unui cireș înflorit. Deși știm bine, „cireșii fără niciun interes personal / dau în floare”, tot ei, cireșii înfloriți nu declară război altor cireși înfloriți. Mai știi, se pot lua la ceartă cireșul cu palmierul.

După ce isprăvisem cu prezentarea celor două zone ale spațiului verde din jurul casei, cea cu palmierul italian și cea cu cireșul basarabean, am făcut cu privirea spre copacul de magnolie care e mai înalt decât casa și are aproape o sută de ani. De la poalele acestuia se vedea o scară de lemn vopsită cu verde. Mi-am îndemnat oaspeții să urcăm mai spre cer, acolo este o căsuță a poeziei. Până soția a adus bucatele la masa de afară, noi deja discutăm la o bere în căsuța din vârful magnoliei. Am construit-o pentru nepoțica mea Maria Victoria. Dar se bucură și maturii de această bijuterie, mai ales dacă sunt copiii în suflet. Sper să fi rămas amintiri plăcute și în memoria oaspeților mei cele câteva clipe de discuție poetică la o anumită înălțime în preajma florilor mari de magnolie de un alb imaculat și de un parfum de nedescris. Când soția ne invită la masa de afară, jos, la umbra magnoliei, Arcadie Suceveanu întrebă dacă am putea să luăm masa acolo, în căsuța cu poezii.

În acea zi minunată timpul a trecut atât de repede, încât nici n-am reușit să gustăm din plăcintele pregătite de Elena, soția mea. Nici

n-am prins de veste cum trecuse cele câteva ore și am ajuns în grabă mare la aeroportul din Treviso. Ceasul indica ora închiderii ghișeului de înregistrare a pasagerilor cu destinația Chișinău. Parcă totul a fost bine. Salonul de la Torino. Întâlnirea cu cititorii de la Mogliano Veneto. Excursia la Veneția. Meditațiile din căsuța cu poezii. Savurarea aromelor unui copac uriaș de magnolie înflorită...

La mulți ani bine cuvântați, dragă coleg Arcadie Suceveanu! Vă dorim sănătate, inspirație și bogate roade editoriale.

Abstract

Arcadie Suceveanu: dreaming as a profession

Keywords: poetic word; elegiac attitude; literature's closet; a wound on the world; heart's vision; a stranger in his country

The Poet Arcadie Suceveanu is part of the paradigm of the 80's generation sensitivity. He is an innovator of poetical writing. Native of Bucovina, settled in Chisinau, he integrates perfectly in the Romanian literary circuit.

Eugen LUNGU

Cromatică simbolurilor

E.L. – una dintre cele mai sonore voci ale criticii și istoriei literare române de la Chișinău, editor. Volumele de critică și eseuri literare care l-au consacrat: *Raftul cu himere* (2004), *Spații și oglinzi* (2009), *Poetul care a îmbrățișat luna* (2014), *Panta lui Sisif* (2014), *De ce spunem așa* (2014), *Complexul lui Orfeu* (2019).

Versurile lui Grigore Vieru din *Pe drum alb, pe drum verde* sunt unele dintre cele mai frumoase și subtile din limba română, deoarece demersul poetic (sfășierea eroului liric în fața imposibilității de a se împărți egal sufletește între tinerețea în devenire a iubitei și declinul lent al propriei mame tot mai apăsată de vârstă) e transmis voalat-sugestiv, prin magia culorilor: „Pe drum alb, înzăpezit, / Pleacă mama. / Pe drum verde, înverzit, / Vine draga. // S-o petrec pe cea plecând / Pe drum alb?! / S-o-ntâlnesc pe cea venind / Pe drum verde?! // Două drumuri strâns, în tot, / - Alb și verde / - Uplete-ți-le-aș și nu pot. / Cine poate?! // Din inel, din flori de tei, / **Gâlbi-oră,** / Se tot uită-n ochii mei / **Suferința.**”

Scriitorul spaniol Manuel Vilas parcă ar fi citit versurile lui Vieru. În orice caz, prozatorul gândește exact ca poetul nostru. Întrebat de Cristian Pătrășconiu „**Ce culoare are Orde-sa¹ acum în mintea dumneavoastră? Era, cândva, galbenă...**” acesta răspunde: „Este în continuare galbenă. Galbenul e o culoare cu precădere enigmatică, este culoarea memoriei, culoarea lucrurilor pierdute, a sentimentelor pierdute. Eu m-am gândit că povestea familiei mele, dacă ar fi să aibă o culoare, ar fi galbenă. Când a murit mama, mi-am dat seama că familia mea dispărea, iar culoarea care a

redat acea dispariție a fost galbenul. Este o culoare care exprimă foarte bine sufletul meu” (Manuel Vilas în dialog cu Cristian Pătrășconiu, în „România literară” nr. 13/2022).

Culoarea galbenă a fost în mod tradițional asociată cu împărații Chinei (*Comori uimitoare*, o carte în curs de apariție la Editura Arc, p. 33): veștminte galben-aurii aveau dreptul să poarte doar membrii familiei imperiale. În Europa Evului Mediu, dimpotrivă, cu nebunii. Citez din Michel Pastoureau, *O istorie simbolică a Evului Mediu Occidental* (Traducere din franceză de Em. Galaicu-Păun, Cartier, 2021, p. 143): „Din contra, asocierea galbenului cu verdele, două culori vecine în spectru, constituie pentru noi un contrast relativ puțin marcat. Or, în Evul Mediu este contrastul cel mai brutal cu puțință: oamenii recurg la el pentru a-i îmbrăca pe nebuni și pentru a sublinia orice comportament periculos, transgresiv sau diabolic!”

Savantul francez are o viziune foarte interesantă asupra culorilor: „Aceste dificultăți documentare, metodologice și epistemologice pun în valoare relativismul cultural al tuturor întrebărilor ce țin de culoare. Acestea nu pot fi cercetate în afara contextului, nici în afara timpului și a spațiului concrete. În consecință, orice istorie a culorilor trebuie să fie în primul rând o istorie socială, înainte de a fi o istorie tehnică, arheologică, artistică sau științifică. Pentru istoric – ca și pentru sociolog și antropolog – culoarea se definește întâi de toate ca un fapt de societate. Societatea este cea care „face” culoarea, îi dă definițiile și sensul propriu, construiește codurile și valorile acesteia, organizează practicile și desemnează mizele. În niciun caz artistul sau savantul; cu atât mai mult nu aparatul biologic sau spectacolul naturii. Problemele culorii sunt înainte de toate probleme sociale, dat fiind faptul că omul nu trăiește singur în societate. Dacă nu admitem acest lucru, riscăm să cădem într-un neurobiologism reductiv sau într-un scientism periculos, iar orice încercare de a alcătui o istorie a culorilor va fi în van” (*Ibidem*).

Noi, cei care am trăit înăbușiți de roșul „revoluționar” al URSS, nu am avea absolut niciun motiv să nu-l credem!

Citesc și la Petru Zadnipru o foarte interesantă „teorie poetică” despre simbolistica populară a culorilor, inclusiv a galbenului: „– Ce culoare are bucuria? / O-ntrebai pe mama într-o zi. / – Albă, dragul mamei, ca

hârtia / Care-o-nsăilezi cu poezii. // – Da durerea ce culoare are? / – Neagră ca funinginea din horn / Și-i în stare sufletul să-ți are / Cu un capăt otrăvit de corn. // – **Da tristețea cum îi la culoare?** / – **Galbenă ca ceara din știubei.** / **Ea din suflet mai ușor dispare,** / **Un pahar de cântec dacă bei.** // – Dorul, mamă, ce culoare are? / – Roșie ca para din cuptor. // Omul, dragul mamei, pân' ce moare / Toată viața îi bolnav de dor. // – Păi atuncea nu mi-i de mirare / Că așa-i vărgat destinul meu. / – Soarta, dragul mamei, la oricare / Îi și ea un fel de curcubeu. // Nu de-acela care ți se-arată / După ploaie numa-n trei culori, / Ea-i ori dulce, ori îi prea sărată, / Ori îi prea amară uneori. // Îi curat și ea ca lăturelul / Care-l țeș din căpețele mici, / Și se-ntâmplă-n viață în tot felul: / Singur cazi și singur te ridici” (*Destin*).

Evocând *galbenul*, poeții noștri au drept premisă nu numai ordinarul simplu, biologic – paloarea patologică a morbidității sau exsanguitatea cadaverică –, ci și o anume tradiție folclorică. În estetica populară, culoarea respectivă se situează în sfera maladivului fizic, dar și al nenorocului, al unui destin mașter, al fatalității existențiale. Folclorul e deosebit de bogat în asemenea exemple, ne vom limita doar la unul: „De urât, bată-le-ar focu', / Mi-am lăsat casa și locu' / Și m-am **îngălbenit** ca socu' / De urât, bată-le-ar para, / Mi-am lăsat locu' și țara / Și m-am **îngălbenit** ca ceara”.

În cromatica poeziei culte, *galbenul* dezvoltă același paralelism contextual, cu deschidere fie spre suferința fizică, fie spre angoasa psihică. Este foarte interesantă această similitudine tematică în poezia lui G. Bacovia. Sanda Golopenția-Eretescu urmărea aplicat, într-un exemplar studiu (*Reliefarea motivului în poezia lui G. Bacovia*²), frecvența anumitor cuvinte în vocabularul poetului. Deducțiile lingvistice se făceau în baza metodologiei statistice, procedeu matematic cu neașteptate repercusiuni estetice. Cercetătoarea, după ce compartimenta opera lui Bacovia în opt câmpuri semantice, ajungea la concluzia că unele cuvinte capătă nuanțe noi în funcție de integrarea lor într-un anume areal semantic: „Se impune însă o distincție, pe care o considerăm prețioasă pentru buna înțelegere a poeziei bacoviene. Unele cuvinte, deși într-un context poetic dominat de un motiv dat, nu câștigă decât nuanțe conotative noi, păstrându-și valoarea denotativă. Așa de exemplu, cuvântul cazarmă nu va evolua niciodată la sensul trist, deși apare într-o poezie

dominată de acest motiv. Dobândesc valori conotative cu totul noi și atât de clar specializate numai un număr redus de cuvinte, care ajung a constitui simboluri și, după câteva asocieri, sunt folosite independent în noua accepție (cum se întâmplă cu plumb, corb, abator, frunză, sânge, batistă, ploaie etc.).

Reproducem în cele ce urmează câmpurile semantice dispuse pe motive. În ordonare am ținut seama atât pentru motive, cât și în interiorul lor, pentru câmpurile semantice, de numărul total de apariții N (criteriul principal) și de numărul de cuvinte distincte V (criteriu auxiliar). Considerăm fundamental criteriul numărului de apariții, întrucât numai el ne oferă imaginea precisă a difuziunii motivului (câmpului semantic) în opera poetului” (p. 261).

Interesantă e joncțiunea semantico-estetică dintre *galben* și *violet*, *violetul* devenind între timp o celebră marcă bacoviană, o culoare-simbol patentată de estetica românească. Sanda Golopenția-Eretescu descoperea în legătură cu aceste două culori „asocieri cu caracter de permanență”. *Galbenul* intră în afiliație cu ideea de regres somatic, de uzură fizică, dar și de epuizare crepusculară ireversibilă, de „suflet ars”, cum spunea însuși poetul: „*toamnă/boală*. Ex. : «E toamnă, e foșnet, e somn... / E tuse, e plânset, e gol» (27); «La toamnă, când frunza va *îngălbeni*, / Când pentru fizici nu se știe ce noi surprize vor veni» (57; vezi și p. 14, 53, 54, 55, 98, 110, 117)”.

La fel *violetul*, acoperind un câmp semantic apropiat ca trăire poetică – cel al *declinului* fizic, al degradării, al *spleenului* existențial: „*amurg/violet*. Ex. : «Parfum... incendiu *violet*... Amurgul» (90; vezi și p. 18, 30, 115, 162)” (*Studii...*, p. 268-269).

Unii exegeți au insistat pe ideea că la Bacovia „elementul muzical precumpănește asupra celui cromatic” (Mihai Petroveanu), alții și-au ales drept miză eminența picturalului (în special, organizarea spațiului și „proiecția perspectivică”), dar și subtilitățile cromaticului (Dinu Flămând). S-a ales drept bază demonstrativă poemul *Plumb de iarnă*: „Iarna, de-o vreme, mă duce regretul / Prin crânguri, pe margini de linii ferate — / Trec singur spre seară pe ape-nghețate, / Când fâlfâie pe lume *violetul*. // Paloarea, mutismul minează-al meu piept / Pe satele ninsse crai-nou când apare; / Trec singur pe poduri de fier solitare”.

Pentru a-și definitiva argumentația, Dinu Flămând recurge asociativ la un tablou celebru, în care jocul perspectivei și „fâlfăirile violetului” induc personajului, dar și privitorului, o anxietate extremă: „[S]e impune comparația cu Strigătul lui Munch. Pe un pod deasupra unui râu negru ce vine vijelios din infinit, sub un cer vânăt, un om încearcă acolo să se facă auzit peste zgomotul cascadei. Totul este un țipăt, un elan inutil. La Bacovia insul sfârșește, la fel, în dezarticulații onomatopeice, în lătratul prelung ce acoperă întinsul câmpiei ninse. Percepția cititorului a păstrat subliminal indiciul perspectivei, privirea lui a alunecat spre zare de-a lungul acelor șine de cale ferată, joncțiunea strigătului cu cea a spațiului se va face, ca «fâlfăirea violetului», undeva PE LUME, depărtat, «sub stele-nghețate»”³.

Nu am făcut o cercetare statistică, dar cred că Bacovia se împarte egal între nuanțările expresive muzicale și pictural-cromatice. Iar, pentru exactitate, cerul în *Strigătul* nu e atât vânăt cât roșiatic („Roșul e sângele, e viața zgomotoasă...”, va afirma poetul).

În genere, mi se pare că lirica poetului băcăuan e dominată expresiv de o triadă cromatică: *plumb*, mai bine zis *plumburiul*, *violetul* și *galbenul*. Definea această distribuție cromatică chiar poetul *amurgurilor violete* într-un interviu pentru ziarul „Vremea”: „Dacă aș fi trăit într-o regiune de șes, e sigur însă că aș fi avut o altă viziune asupra naturii decât cea cunoscută. La Bacău cenușiul e o culoare frecventă. Existând în natură, s-a strecurat necalculat în versurile mele. De asemenea violetul”.

„Partizantul audiției colorate”, cum i se spunea, explica în altă parte (interviu acordat de astă dată revistei „Viața literară”, 28 mai 1927) conceptul sau, mai bine zis, conceptele sale simbolico-cromatice: „[Î]n poezie m-a obsadat întotdeauna un subiect de culoare. Pictura cuvintelor sau audiție colorată, cum vrei s-o iei... Pictorul întrebuintează în meșteșugul său culorile : alb, roșu, violet. Le vezi cu ochii. Eu am încercat să le redau cu inteligență, prin cuvinte. Fiecărui sentiment îi corespunde o culoare. Acum, în urmă, m-a obsadat galbenul, culoarea deznădejdiei. De aceea, ultimul volum poartă titlul **Scânței galbene**. Roșul e sângele, e viața zgomotoasă...”

G. Călinescu, care rata adevărata valoare a poetului, interpreta această predilecție pentru o culoare sau alta printr-un „cifru naiv”: „Este foarte adevărat că, folosite ca simple tonalități, culorile pot sugera stări. De

pildă, galbenul e tonul lăncezelii autumnale, al anemiei. Însă, la Bacovia, ele se prefac prea adesea într-un cifru naiv: «Amurg de toamnă violet,.. / Doi plopi, în fund, apar în siluete: / – Apostoli în odăjdii violete – / Orașul tot e violet»; «Aurora violetă / Plouă rouă de culori – / Venus, plină de flori, / Pare-o vie violetă»; «Și frunze albe, frunze negre; / Copacii albi, copacii negri; / Și pene albe, pene negre; / Decor de doliu, funerar...»⁴.

Aceste alternări coloristice la Bacovia nu sunt deloc întâmplătoare. Poetul face o alegere conștientă a respectivei simbolistici cromatice, o adoptă și o justifică teoretic. Citez din același interviu din „Viața literară”: „Acum, în urmă, m-a obsedat galbenul, culoarea deznădejzii [...]. În plumb văd culoarea galbenă. Compușii lui dau precipitat galben. Temperamentului meu îi convine această, culoare. După violet și alb, am evoluat spre galben [...] Plumbul ars e galben. Sufletul ars e galben”.

Dacă pentru început poetul era arondat în exclusivitate simbolismului, în cercetările exegetice de mai târziu creația sa a fost deviată spre alte -isme, derivate din modernism: *imagism*, *existențialism*, *suprarealism* etc. În orice caz, modernismul românesc postbelic găsea în lirica sa o vie ascendență. Violetul bacovian părea o punte spre un alt prototip cromatic, încărcat însă cu aceeași simbolistică a crepuscularului – **tunelul oranj**, mite creat și cultivat intens de modernistul Nichita Stănescu. Tunelul oranj este un *no man's land* virtual, un spațiu de trecere între *aici* și *dincolo*, între *finiță* și *nefiniță*, între *viață* și *moarte*. Se pare că poetul nici nu a avut ce inventa, așa a văzut dânsul lucrurile în starea de imponderabilitate creată de preinfarctul clinic prin care trecea. În orice caz asta îi explică conlocutorului său Aurelian Titu Dumitrescu în *Antimetafizica* (Editura Cartea Românească, București, 1985): „Sentimentul morții se accelera în mine, lumina oranj devenea iradiantă [...] Pe drum, [spre spital], mă agățam cu disperare de tot ceea ce vedeam, ca și cum aș fi văzut pentru ultima oară. Am reținut un cireș înflorit cu flori oranj, într-o curte doi copii oranj care săreau o coardă oranj, o babă pe care am invidiat-o că era bătrână, un soldat pe care l-am invidiat că era soldat, un funcționar pe care l-am invidiat că era funcționar, un poștaș pe care l-am invidiat că era poștaș, și o fată frumoasă” (p. 34-35).

Neobișnuita colorație transgresa naturalul și se cristaliza în vers, poetul creând un serial purtând titlul comun *Prin tunelul oranj*: „Cu spai-

mântătoare viteză am trecut prin tunelul oranj, / cu spăimântătoare viteză, / când m-am trezit eram chiar pe câmp, / căzut de pe cal, / m-am bucurat de gângăanii, / de mâini m-am bucurat și de picioare, / de cerul albastru și mare, / iar nu oranj. / Ah tu, tunel! / Ce glonț ai tras prin tine? / Și înspre cine-ai tras? / Și înspre cine?” (*Prin tunelul oranj, I*)

Nichita Stănescu reînnoadă firul imaginativ postbelic de cel bacovian, interbelic, marcat evident de *violetul* din aceeași fridă a thanaticului. Poetul are evidente viziuni cromatice, deoarece *gândește cu vederea*: „Pe cine trebuie să pedepsesc eu prin moartea mea? / Pe ce violet trebuie să-l văduvesc de vânăț? / Bucuria mea de a fi / a cărui ochi lacrimă este? / De ce mi-ai dat mai mult decât trecătorul meu zid? / De ce mă obligi să gândesc cu vederea?” (*Prin tunelul oranj, II*)

După apariția volumului *Noduri și semne* (1982), care integrează serialul *Tunelul oranj*, unul dintre simbolurile premonitorii ale morții, Stănescu mitizează de fapt o nouă emblemă poetică ce intra sigur în istoria literaturii române.

* * *

Arcadie Suceveanu, în *Terasa galbenă*, carte de poeme proaspăt apărută la ARC, apela la această matrice cromatică. Poetul bucovinean identifică o apropiere între cele două culori nu atât în interiorul gamei coloristice, ci una organică, *galbenul și oranjul* interferând prin semantismul fratern, prin sumbra echivalență a ambelor culori ce se îngemănau sub emblematica thanaticului. Primul, cu semnificații elegiac-dramatice, al doilea prefigurând *exit-ul* metafizic. Eroul liric bâjbâie, pipăie realitatea (sau irealitatea deja?) pe puntea de trecere dintre *material* și *imaterial*, dintre *aici-ul* acut senzorial și *dincolo*, tărâm al tenebrei, al volatilității și al tremurătoarei incertitudini sau cum accentuează poetul, a *marginii ființei*: „Ai străbătut de mult argintul pur al oglinzii / și-acum iată-te ajuns la scoarța / de plumb și siliciu, / la negrul acesta de smoală, / unde materia se dematerializează ușor / și / devine memorie luminoasă // Aici e aici sau aici este / dincolo? - / îndrăznești să întrebi, în timp ce / Viermele miop și foarte verde te conduce spre / terasa galbenă (zisă și „tunelul oranj”), / făcându-ți semn să vorbești

mai încet: // „Să nu se încrețească oglinda / de partea cealaltă... / Căci, așa cum presupun că știi, / tot ce există aici, / dincolo...”

Poemul *Terasa galbenă*, din care tocmai am citat, poate fi conceput ca o uvertură în care leitmotivele cromatice (*galbenul frunzelor de tutun*, „*miriștea galbenă de plombagină*”, *terasa galbenă = tunelul oranj*) dau tonul următorului poem, *Terasa „La scriitori” sau BUS*. În acesta din urmă, poetul imaginează o *masă a umbrelor*, la care coboară scriitorii trecuți în neființă, „*viii și morții*” având „*aceeași vârstă, de alumni*”: „În penumbra haloului de lumină / vin, de printre gândăcei și brânduși, / înviați brusc din seve, / prietenii duși / În prima săptămână după Înviere / vin la mesele de aer, / lângă noi, aproape, / fluturi de noapte ori umbre călcând peste ape, / pășesc direct pe pavaj, / în curtea interioară, / scribi visători, hermeneuți, / specialiști în levitație, tălmăcitori ai zarului, / luminoase spirite ori damnați umbroși / ai paharului, / toți bucuroși să revină, / pe cât se poate, / în enigmatica și dulcea / terestritate // Li s-a urât viața prin dicționare, / sunt dornici să citească / poezii „pe viu”, / să guste din vinul boemei, / să afle noutăți, / cancanuri literare, / să mai stea la terasă, / printre prieteni, până târziu”.

Lista *umbrelor* e mare: George Meniuc, Vasile Vasilache, Aureliu Buiuoc, Serafim Saka, Ion Vatamanu și mulți alții. Deși scena aduce a *thriller*, cu stafi romantice, poemul nu are nimic din recuzita *horror*. Mai mult, descinderea spectrelor din tărâmul interzis viilor e rezolvată în cheie umoristică, Arcadie Suceveanu invocând un detaliu care îl caracteriza pe fiecare în parte. Aureliu Scobioală, spre exemplu, e „înalt și chel, leit Alecsandri”, Serafim Saka („neapărat cu k-apa!”), aluzie la insistența scriitorului ca numele său să fie scris neapărat cu kapa, deoarece așa era cunoscut în străinătate. Esinencu e surprins și ca portret fizic, dar și prin sintagma unui vers care a dat mari bătăi de cap criticilor: „Hirsut, ca un mongol ieșind din iurtă, / îmi strigă: „Bob - glob! / Stai să-ți mai spun!” – / și din gură îi zboară-un stol / multicolor de papagali, / reali și vii (sau numai / virtuali...)”.

Poemul e ca o mică istorie a literaturii în care cei plecați într-o lume mai bună sunt comentați prin detalii ce le confereau individualitate. Misterul nopții e augmentat și prin semne cabalistice diversificate cromatic: „Pe dalele de piatră dimprejur, se pot citi hieroglife stranii – / urme albe, / urme oranj, / urme roșii...”

Și tot ca în baladele romantice, zorii de ziuă și cântecul cocoșului destramă vraja nocturnă și terasa se cufundă în cenușiul cotidian.

În cele de mai sus, am reconstituit un lanț cromatic și semnificațiile simbolice ale gamei coloristice, lanț care începe în simbolism, e continuat în poezia modernistă și se diversifică în postmodernism. M-am oprit la câțiva scriitori importanți, deși exemplele ar putea fi mult îmbogățite. Nu însă și simbolistica respectivelor culori – de regulă aceasta e limitată, intrând în anumiți parametri logico-semantici.

Note ■ ¹ Este vorba despre romanul *Ordessa* de Manuel Vilas, „cartea cea mai bună publicată în limba spaniolă în anul 2018. Aceasta a apărut de curând și în limba română, la Editura Pandora M (traducere de Marin Mălaicu-Hondrari)”, cu un titlu adaptat: *În toate a fost frumusețe*.

² Articolul a fost inclus în volumul colectiv *Studii de poetică și stilistică* (Editura pentru Literatură, București, 1966), lucrare coordonată de un comitet de redacție din care făceau parte ilustre celebrități academice: Tudor Vianu, Al. Rosetti, Sorin Alexandrescu ș.a.

³ G. Bacovia, *Poezii*, colecția „Patrimoniul”, Editura Minerva, București, 1980, p. 251.

⁴ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a doua, revăzută și adăugită. Editura Minerva, București, 1982, p. 706.

Abstract

Chromaticity of symbols

Keywords: Poetry; yellow; purple; symbolism; postmodernism; Romanian literature; universal literature

The present study brings into discussion some colors that were attracted to poets from Romanian, but also universal literature, in order to build their artistic imagination. Yellow, purple and gray are the most important chromatic symbols that managed not only to mark modern expressiveness, but also to penetrate into the postmodernist, with their exact meanings, bringing an articulating register between the two eras of poetic sensibility.

Nadejda IVANOV

Critica literară despre manifestările arhetipale și semnificațiile erosului la Mircea Eliade

N.I. – cercetător științific la Institutul de Filologie Română „B.P. Hasdeu” și membrul Centrului de cercetare a imaginarului „Phantasma” de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Doctor în filologie. Semnează monografia *Vladimir Beșleagă sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine* (Știința, 2021) și numeroase studii științifice publicate în revista academică internațională „Caietele Echinocțiu” și în reviste naționale de profil „Philologia”, „Revista de Științe Socioumane”, „Metaliteratură” etc.

Atât opera științifică a lui Mircea Eliade cât și cea literară au fost mereu în atenția criticilor literari, a cercetătorilor din diferite domenii: antropologie, istoria religiilor, morfologia culturii etc. Scriitorul, care pe plan internațional este recunoscut drept un redevabil istoric al religiilor, impune în proza sa, precum și în investigațiile asupra corelației dintre sacru și profan, o „hermeneutică” originală asupra existenței acestor două realități/universuri ontologice. Lumea sa imaginară poate fi comparată cu un laborator practic experimental în care se redescoperă și se adeverește un timp imemorabil, timpul mitic. În acest creuzet al creației, personajele presupun modele umane ce suportă schimbări morfologice spirituale cu legături și implicații de scenarii inițiatice. În interiorul lumii ficționale regăsim salturi imprevizibile de la realitate la fantastic și mitic, de la cotidian la magic și invers. Spațiul profan, în opera literară, reprezintă mereu un receptacol al *hierofaniei*, care impune o transgresare a manifestărilor sacralului venite din interiorul ființei. Drumul spre Centru reprezintă un complex de valori interdependente, condiționându-se și relevându-se reciproc.

Omul modern își caută propria existență în implicațiile inconștientului colectiv, în profunzimile imemorabile ale modelului arhetipal. Scriitorul și istoricul religiilor Mircea Eliade, după cum menționează Eugen Simion, „merge, în acest sens, până la rădăcinile fenomenului” (Simion 1993: 10) . În plan general, dacă e să ne referim la proza eliadescă, sacrul înseamnă o comunicare specifică a omului cu universul, trăirea după ritmurile cosmice. Lumea înconjurătoare, în calitatea ei de „univers imaginar” al prozei, este văzută ca un spațiu de semne mitice, indicator pentru evadarea omului din lumea istorică și naturală într-un cadru spiritual.

Mircea Eliade este unul dintre puținii romancieri români preocupat atât de mult de criza omului modern tulburat de sentimentul persistent al nostalgiei originilor. Personajul său masculin nu-și găsește liniștea și plenitudinea între lucrurile concrete și în timpul istoric. În drumul devenirii ființiale, el renunță la imaginea despre sine și acceptă, într-o complementaritate a unor succesive descoperiri și regăsiri interioare, imaginea *celuilalt*, reprezentată prin femininul etern – *anima*.

Creația literară a lui Mircea Eliade a stârnit mereu un interes deosebit atât din partea criticilor literari, cât și a publicului larg, fervoare susținută de sensurile simbolice și anagogice ale textelor sale artistice. Misterul, magicul din miticul în care nimeresc, fără voia lor, personajele eliadești reprezintă o schimbare radicală de viziune romanescă pentru felul în care se scria până la 1930 în literatura română. Mircea Eliade intervine hotărât, pentru că „vrea înnoirea romanului pe alt plan, dezinteresându-se propriu-zis de retorică. Prin trăirea autentică și spiritualizarea conflictelor, el vrea să schimbe tipologia și problematica epicii românești” (Simion 1995: 5). Tânărul romancier, căutător de sensuri insolite, atrage atenția criticii, susține Eugen Simion, anume prin textul său ce are mereu un subtext, iar „sub mesajul manifest există un mesaj latent” (*Ibidem*: 18). Mesajul ascuns, Grațielă Benga îl înțelege ca pe o corespondență dintre fragmentarea/re-unirea identității, pluralitatea spațiilor temporale, totul pentru a realiza „«renașterea» eroului” (Benga 2006: 50). Eugen Lovinescu, la rândul său, remarcă influența enormă a lui Gide în creația sa literară. Peste ani, Virgil Ierunca vine în apărarea operei lui Mircea Eliade și afirmă că e un mare scriitor care surprinde cu vocația sa pentru problemele existențiale: „Când (...) vezi

cum un critic de inteligența lui Călinescu l-a înțeles pe dos pe Mircea Eliade, rămâi pur și simplu uluit. (...) Sunt trei lucruri, trei valori, trei realități foarte simple și foarte mari care la Mircea Eliade sunt tratate în mod original. Problema timpului, problema iubirii și problema morții. Or eu găsesc că în toată literatura română dintre cele două războaie felul în care timpul și istoria – corelația este imediată – se întâlnesc cu problema iubirii și problema morții, dă naștere în literatura română la un roman al cunoașterii, (...) care și-a găsit forma lui de desăvârșire la Mircea Eliade” (Lovinescu 1992: 15).

Creația literară eliadescă are o pornire interioară. În *Jurnal* prozatorul mărturisește că își reflectează în personaje propriile obsesii și aspirații față de arhetip, față de stările „pure”, astfel că actul creativ reprezintă, în primul rând, o „tehnică de salvare” a destinului său. Grațiana Benga susține că „practic, Eliade își deplasează atenția de la cunoașterea obiectivă spre o simpatie prin intelect și spirit; exegeza are ca finalitate cunoașterea totală, din interior, a individului. Prin înțelegerea altora se limpezește misterul propriei existențe. Descifrându-i pe alții (...) omul sfârșește prin a se înțelege mai bine pe el însuși” (Benga 2006: 6). În acest sens, și G. Călinescu remarcă faptul că „în gura personajelor Mircea Eliade pune o sumă de probleme, care toate sunt firește aprobate de autor ca experiențe” (Călinescu 1982: 958). Astfel că romanul său simbolizează, în totalitate, un proces de cunoaștere de sine, iar „cunoașterea este *gordianică* («non-conformistică, imaginație, risc, eficiență»)” (Simion 1995: 44), scrie Eugen Simion în *Mircea Eliade, un spirit al amplitudinii*.

Unii cercetători au afirmat că monologul interior și dialogul reprezintă modalitățile artistice preferate de M. Eliade pentru investigarea ființei interioare a personajelor sale. Prin iscusința de a reda mecanismele psihologiei și mecanismele vieții spirituale, explică Eugen Simion, prozatorul reușește să *cosmicizeze* înțelegerea eroului său, care se află într-o continuă căutare de sensuri. Nicolae Balotă numește aceste procedee literare drept o „vastă anchetă asupra omului. E o critică antropologică, sau mai exact indică (...), asupra *psyché* general-uman” (Balotă 1969: 635). Cu o viziune contrară vine Dumitru Micu. Criticul este convins că „tehnica literară în sine nu l-a interesat niciodată pe autor, întrucât Mircea Eliade era de părerea că monologul interior e un procedeu de

o «facilitate pretențioasă» și care dă «o falsă impresie de autenticitate» (Micu 1980: IX).

În altă ordine de idei, Eugen Simion subliniază noutatea literară a operei lui Eliade. Este „primul care introduce în literatura română o problematică de tip existențialist” (Simion 1995: 18), scrie criticul. Această abordare inedită este confirmată și de Dumitru Micu, referindu-se la natura metafizică a personajelor ce trăiesc golul lăuntric, preocupați de căutarea plenitudinii spirituale: „Aproape toți eroii romanelor lui Eliade sunt oameni tineri în căutarea de ei înșiși, hotărâți, o seamă dintre ei, să-și devină propriii demiurghi” (Micu 1980: 236). Și dacă Dumitru Micu accentuează, în mod repetat, că tipul personajului este unul intelectual, „spirit însetat de cunoaștere”, Grațiela Benga susține un alt punct de vedere. Cercetătoarea operei lui Eliade scrie că romancierul nu s-a interesat niciodată de personaje și devenirea lor interioară, fiind preocupat numai de reconstituirea mitului: „Eliade, scrie criticul, evită să facă din personajele sale filosofi sau visători metafizici, preferând oamenii cei mai banali cu puțință și, în altă ordine, că prozatorul este preocupat de manifestarea miturilor, decât de puțința omului de a egala, prin creație, divinitatea” (Benga 2006: 117). Noi însă considerăm că personajele intelectuale și refacerea mitului în proza eliadescă reprezintă cele două elemente indispersabile în procesul de redobândire a unității primordiale. Prozatorul reactualizează timpul pre-istoric doar după ce „oamenii” săi, prin percepția sa interioară a imaginilor și simbolurilor arhetipale, fac conexiunea cu inconștientul colectiv. În așa mod, sondările psihologice reprezintă o modalitate și o tehnică arhetipală de recuperare a sacralului, iar, în final, „fiecare personaj întrupează o idee, se constituie într-un mit”, după cum observă Alexandru Ramona-Nicoleta (Alexandru 2006: 61). În acest sens, împărtășim întru totul opinia critică a lui Mihai Gheorghiu care observă coeziunea sacralului și a ființei umane: „Este rezultatul experienței sacralului, rezultatul împărțirii ce se operează între real și ireal. Dacă experiența sacralului este esențialmente de ordinul conștiinței, este evident că sacralul nu se va putea recunoaște din «afară»” (Gheorghiu 2014: 25).

În ciuda interesului deosebit pentru structura psihică și spirituală a personajului său, „Eliade respingea romanul «psihologic», «de analiză», în favoarea romanului metafizic, al condiției umane” (Nechifor

2006: 10), remarcă Ruxandra Nechifor. Alți critici, dimpotrivă, susțin că modalitățile psihologice de cercetare interioară a personajelor nu reprezintă un argument de a numi romanul lui Eliade unul psihologic. În *Arca lui Noe*, Nicolae Manolescu atenționează că opera creatorului, deși se bazează pe metoda de scriere psihologistă și realistă, este guvernată de o viziune metafizică, ontologică, având la temelie „cunoașterea esențială, reală, directă, care nu are nevoie de psihologie”. Astfel, tipul acesta de roman este numit de critic „roman al condiției umane” (Manolescu 1991: 190). Scopul ultim al lui Eliade, continuă autorul, este să instaleze narațiunea ca formă readaptată a mitului și mitologiei la conștiința modernă, fiindcă funcția textului său artistic este de redescoperire a acestei supraindividualități mitice, în care „condiția umană” înlocuiește psihologismul.

Hermeneuții operei eliadești susțin că arhetipul, cu funcția euristică de a îndruma personajele în căutarea unității primordiale, reprezintă nucleul operei lui M. Eliade. Ioan Petru Culianu afirmă că mitologul a preluat termenul de arhetip de la Carl Gustav Jung cu sensul inițial psihanalitic, folosindu-l, mai târziu, pentru explicarea fenomenelor religioase. Conceptul, susține el, „apare pentru prima dată în textele eliadești după întâlnirea cu opera lui Jung și capătă o semnificație oscilantă, care de-a dreptul este cea jungiană, alteori este adaptată la necesitățile științei religiilor și alteori are o accepțiune pur fenomenologică, mai aproape de cea platoniană decât de altele” (Culianu 1994: 51). Mihai Gheorghiu observă și el ambiguitatea conceptului eliadesc de arhetip: „Arhetipul pare uneori un element al discursului hermeneutic, alteori pare un arhetip de tip platonian, aflat dincolo, la care fenomenele participă conform epistemologiei și teoriei platoniciene a ființei. (...) Mai departe va vorbi și de «funcționalitatea arhetipală» a creației folclorice. (...) Aici arhetipul este înțeles ca pierdere a autenticității istorice în creația folclorică, ca topire a istoriei în mit, a mutației figurii istorice în figură arhetipală...” (Gheorghiediu 2014: 321). Pe de altă parte, Sabina Fânaru se arată sigură că „viziunea eliadiască despre arhetip pornește de la sensul platonian de *paradeigma* în definirea ontologiilor arhaice, neputând fi redusă (...) la sensurile originale conferite de Jung”. Savantul român, continuă cercetătoarea, „își dezvoltă propria teorie despre arhetip, asimilând sensurile filozofiei religioase creștine și configurându-și viziunea într-un format deopotrivă

românesc și universal” (Fănaru 2003: 5).

Ionel Bușe în cartea *Filosofia și metodologia imaginarului* analizează echidistant afinitățile dintre operele acestor doi mari teoreticieni și savanți. În cele din urmă, filosoful ajunge la următoarea concluzie: „... dacă la Jung arhetipurile sunt structuri ale inconștientului colectiv, la Eliade acestea sunt paradigme sau modele exemplare. Cu toate acestea, Eliade nu este prea îndepărtat de Jung și este convins și el de faptul că între psihologia abisală, poetica reveriei și istoria religiilor (în varianta sa) există o complementaritate heterodoxă. (...) Pentru Jung istoria religiilor, care este o trezorerie de forme arhetipale, poate oferi materialul necesar studierii de către medic (...) istoricul religiilor este chemat să deschidă un cifru care îi relevă o altă lume decât cea reală, o lume simbolică a polarității și a totalității” (Bușe 2012: 101). Urmând raționamentele ultimei viziuni critice, personajul lui Eliade este un *homo symbolicos*, al cărui univers spiritual va fi cu adevărat descoperit și înțeles numai descifrând opera literară eliadescă și folosind ca instrumentar teoretic ghidul întoarcerii la origini al psihanalistului, dar și al istoricului religiilor. Cert este că ambele se axează pe cercetarea aceleiași fenomen mistic – inconștientul colectiv, depozitar al arhetipurilor, miturilor și simbolurilor. Idee susținută și de Vlad Mureșan: „Eliade nu poate fi disociat de Jung. (...) Aici rezidă sensul profetic al operei jungiene, care converge cu sensul profetic al operei lui Eliade. Dialecticii sacrului și profanului îi corespunde o dialectică a inconștientului și conștientului, pe «axa eu-Sine»: așa cum în spatele celor mai profane acte umane se ascund tipare sacre, tot astfel în spatele oricăror acte de conștiință se ascund arhetipurile inconștiente. Ambele sondează același start arhaic care este o structură a spiritului uman...” (Mureșan 2009: 15).

Se înțelege că opera literară a lui Eliade reprezintă un proiect de implementare a omului religios într-o lume istorică, profană. Or „personajele lui Mircea Eliade trăiesc ceea ce creatorul lor înfățișează ca istoric al religiilor și filosof” (Micu 1991: IX). Aici, scenariul inițiativ al transcenderii vizează, observă un alt critic literar, Ion Neagoș, trecerea ontologică de la *eu* la *Sine*, printr-o reglare a „structurii profunde a vieții sale psihice” (Neagoș, on-line). Această metodologie de abordare psihologică, Grațiana Benga a denumit-o creație-asceză, locul mitic

pentru însuși prozator, căutarea momentului restaurator – „o forță a catharsisului prin asceză creativă” (Benga 2006: 83).

Personajul masculin eliadesc nu-și poate realiza dorința metafizică decât după o contopire armonioasă cu calitățile feminine regăsite în *logodnică*. Împerecherea celor doi urmărește un ritual, cel mai des, în formă erotică. Astfel că iubita nu poate avea o altă valoare decât cea metafizică. Ea poartă în sine funcția re-nașterii în unitatea primordială. De aceea, afirmă Eugenia Grosu, femeile îndrăgostite din proza eliadescă iau „înfățișarea unor metafore vii, revelatorii de sensuri ultime, însă nu prin exercițiul sexualității, ci prin însăși prezența lor inefabilă” (Grosu 1998: 80). Erosul semnifică pentru ea o împlinire, „un miracol, o dogmă, de aceea bărbatul poate rămâne lângă ea un timp nelimitat, fără ca misterul ei să se consume” (*Ibidem*: 81). Un alt aspect important îl remarcă Dumitru Micu, care precizează că personajul feminin simbolizează unealta demiurgică sau demonică. Anume femeia îl călăuzește spre „o naștere din nou, o «naștere mistică», posibilă doar prin omorârea omului vechi. (...) Îngeri feminini, eroinele prozei lui Eliade sunt pentru iubii lor un fel de preotese ale unor culte misterice: ființe care exercită – spre ispitirea și salvarea lor – funcții inițiatice” (Micu 1991: XI).

Ion Neagoș menționează alte aspecte inedite. Iubita sau iubitul în proza lui Mircea Eliade se manifestă ca ursită, dar „necunoscut” ca persoană, însă „știut” ca esență. Soartă, de altfel, a tuturor protagoniștilor. Leana din *În curte la Dionis* nu-l cunoaște încă pe cel predestinat, dar, spune personajul, „știu cine este și-l iubesc”. Fata din *Adio!...* vorbește și ea despre acel „cineva pe care încă nu apucasem să-l cunosc, deși îl așteptam și poate chiar îl căutam”. „Irina din *Noaptea de Sânziene* l-a așteptat pe Vădastra zece ani și cum l-a văzut, «a simțit» că el e ursitul” (Neagoș, on-line). În același timp, imaginea simbolică a femeii este redată printr-o frumusețe senzuală. „Vicioasa Simina, spre exemplu, «e de o frumusețe atât de perfectă, încât părea artificială», Maitreyi e «neînchipuit de senzuală, deși pură ca o sfântă» (...). Cana are o față «blândă și dulce ca o zeiță» ... ” (*Ibidem*, on-line).

În contextul dat, este de remarcat opinia critică a Sabinei Fânaru. Autoarea monografiei *Eliade prin Eliade* observă importanța personajului feminin în viața iubitului și accentuează coeziunea ontologică a cuplu-

lui. Așadar, iubita are funcția mitică a eternului feminin: „Pentru el, sufletul feminin, asemenea unei cărți ce-și arată sau își ascunde taina, poate fi uneori capabil de a o evolua sau de a fi modelat de spiritul masculin, acesta din urmă trăind revelația sinelui la dimensiuni macrocosmice, descoperă valențe arhitecturale ale ființei umane” (Fânaru 2003: 219).

Se înțelege, prin urmare, că perechile îndrăgostite simbolizează perfecțiunea și integralitatea cosmică. La timpul său, George Călinescu înțelegea reveria tinerilor uniți printr-o iubire mistică drept o exteriorizare a instinctelor sexuale și nimic mai mult. „Oroarea de nuntă este tipică în scrierile lui Mircea Eliade. Femeia, scria criticul, e privită ca un simplu mijloc de folosință sexuală și repudiată de un egoism dur (în *Maitreyi* lucrurile nu stau altfel). (...) Desfrâul devine deci (prin macreație) o metodă de depășire a individualului, iar promiscuitatea un mod colectiv de cunoaștere sexuală a cărui termen de sus este moartea” (Călinescu 1982: 959). Mai târziu, Nicolae Manolescu accentuează că erosul în opera lui Mircea Eliade nu descifrează întotdeauna încercarea iubiților de a se reîntoarce la situația primordială. Cu excepția romanelor *Maitreyi* și *Șarpele*, experiențele erotice ale personajelor nu presupun latura metafizică explicată de Mircea Eliade în eseurile sale. „Omul *real, concret, nepsihologic*, care face experiențe fundamentale, e invizibil în aceste romane atât de vulgar erotice, din cauză că ideea e înecată în întâmplări nerelevante” (Manolescu, 1991: 198). Noi însă suntem de părere că iubirea și riturile erotice au funcția primă de renunțarea la *ego*, la individualitate în schimbul totalității. În acest mod, unirea tinerilor în textul narativ se organizează exclusiv după modelul ritualului *maithuna*. Mai aproape de textul eliadesc, credem, este viziunea Lilianeii Bahnă: „Iubirea este, fără excepție, calea care îi asigură ieșirea din timp, ieșirea din masa informă a istoriei și a determinismului ei. Iubirea este unica salvare, singura posibilitate de mântuire și de proiectare în veșnicie. Dar iubirea nu se poate realiza plenar, fără renunțare la propriul sine, egoist și mărginit: fără a trece, altfel spus, în personalitatea celuilalt, în care te oglindești și te regăsești în cele mai intime detalii” (Bahnă 2010: 59). Corespondența iubirii și a sacrului o remarcă și Ion Neagoș în *Mircea Eliade. Mitul iubirii*: „«Nunta» este expresia legăturii care transfigurează și care transcende ceea ce este limitat și convențional în existența umană” (Neagoș: on-line).

Nuanțarea respectivă ne face să înțelegem că proza lui Eliade tinde să soluționeze un singur conflict de ordin intim, ontologic: căutarea și împreunarea cu ursitul/ursita ceresc/cerească pentru a se uni, neapărat, într-o «nuntă în cer», dezlegând astfel această «taină centrală a ruperii» (*Ibidem*). Prin urmare, găsim la Grațierea Benga că prozatorul propune un tip de „creație-asează”, care să permită ruperea frontierelor ontologice. Creația lui urmărește „reiterarea creației primordiale” (Benga, 2006: 91). Personajele, la rândul lor, sunt închise într-un **labirint al identității**, „un spațiu al imaginarului, al posibilului, al epifaniei, o sursă infinită de mituri și mistere” (*Ibidem*: 102), de care se simt solidari. E o nouă lume, cu o nouă ordine la care vor putea accede doar în urma descifrării labirintului sau inconștientului. De la început însă, ei sunt nevoiți să-și amintească esențialul, și anume despre unitatea ființei primordiale, unitate depozitată în inconștientul colectiv, încheie autoarea.

Așadar, labirintul identității poate fi depășit doar „sub semnul grav al lui Eros”, se convinge și Petru Ursache. Fiindcă numai dragostea mistică salvează ființa dualistă de imaginile disperării prezenței în istorie și de rătăcirile în labirintul spiritual. Inconștientul eliberat din starea de robie, explică Dana Dad metodologia recuperării stării primordiale, se va integra în conștient. Prin urmare, „cele două zone ale psihismului se armonizează, realizându-se astfel ființa unificată” (Dad 2006: 7). Dar transcenderea lumii empirice la ce duce? se întreabă, la un moment dat, Nicolae Steinhardt. Mai întâi „la cunoașterea Sinelui, răspunde, mai târziu, tot el, de aici drumul se deschide între cunoașterea absolută, dincolo de experiența psihosomatică a lumii spațiale, temporale și cauzale” (Steinhardt 1980: 116). Altfel spus, personajul este extras din spațiul teluric și întors în spațiul și timpul arhetipal.

Exegeza literară desemnează câteva funcții arhetipale importante ale erosului în itinerarul personajului spre Centrul ființial. De la început, vom menționa că Dana Dad, autoarea articolului *Ipostazierii ale Erosului în opera eliadescă sau Lucrurile de taină*, este de părere că erosul se trage din mitul lui Tristan și Isolda, manifestat printr-o victorie a pasiunii asupra poftelor sexuale sau erotice, într-o contopire cu Absolutul, favorizând reintegrarea în Unul nediferențiat. Acest tip de eros îndeplinește trei mari funcții în proza lui Eliade: „prima – «motor»

universal al receptării unei lumi, a doua ca împlinire în Tot, ca mijloc al reintegrării, și a treia – declanșator al acelor *patterns*, destinate a dezvălui individului o morfologie ontologică epifanică” (Dad 2006: 7).

Grațierea Benga reliefează o altă valoare ontologică a erosului mistic. Autoarea monografiei *Traversarea cercului. Centralitate, inițiere, mit în opera lui Mircea Eliade* consideră că numai datorită lui, amnezia eroilor este depășită, întrucât personajele masculine sunt conduse de nostalgia iubirii. Dragostea mistică acționează ca un factor catalizator pentru etapele restabilirii memoriei colective arhetipale. Aceasta decurge potrivit unui scenariu inițiativ obișnuit, trecând prin moartea simbolică a protagonistului și renașterea sa misterioasă pe un alt plan al existenței. Așa cum i se întâmplă, de exemplu, protagonistului din *Adio!*, reamintindu-și iubirea pentru actrița care o interpretase pe Euridice. Leana din *În curte la Dionis* îmblânzește prin cântecul său sublim lumea profană. Prin poezie, cântec și dragostea față de ursitul încă necunoscut, ea inițiază o cale pentru a deschide porțile celor care au pierdut sensul adevărat al existenței

În același timp, Eugenia Grosu afirmă că iubirea mistică produce o depășire a persoanei, „care renunță la sine căutându-și mântuirea într-o ființă «transcendentă, adică alta decât ea însăși»” (Grosu, 1998 77). În proza lui Mircea Eliade, completează Dana Dad, erosul devine „un tezaur pierdut și întruchiparea unei nelămurite amintiri latente ce-și așteaptă resurecția, încurajând la o perpetuă căutare, fapt concretizat în zbuciumul lăuntric al individului” (Dad 2007, p. 14). Carmen-Mirele Scoropan susține într-o teză de doctorat că dragostea mistică izvorăște din mitologie, căpătând funcții inițiatice. În felul acesta, iubirea devine un act mitic, unire ritualică, ce anulează barierele dintre acele două lumi incompatibile: viața și moartea, viața și transcendența. Autoarea mai remarcă că, „Dacă de la început, în prozele realiste, Erosul a cunoscut o perspectivă demitizantă, sinonim cu virilitatea (*Huliganii, Lumina ce se stinge, Huliganii, Întoarcere din rai*), el va deveni treptat o împletire a carnalului cu spiritualul, a realului cu profanul pentru a ajunge la miracolul întâlnirii sufletelor pereche” (Scoropan, on-line). O viziune complementară este cea a Doinei Ruști. Ea afirmă că prin iubire se reface androginia inițială a universului, iar acest simbol al unității primordiale ascunde aspirația către paradisul pierdut. Însă cer-

cetătoarea mai adaugă că iubirea la Eliade este posibilă doar în moarte, căci, „moartea înseamnă întoarcerea la origini, recuperarea ființei eterne” (Ruști 2005, p. 94).

În cele din urmă, observăm că exegeza literară indică, aproape unanim, că existențialismul lui Eliade poate fi cu adevărat deslușit numai după limpezirea sensului mitologic, psihologic, antropologic, filosofic al conceptului de eros. Transdisciplinaritatea și interdisciplinaritatea abordării ne va conduce nemijlocit la descifrarea în profunzime a semnificațiilor acestui simbol-cheie din opera literară a lui Eliade. În plus, Dana Dad ne atenționează că pentru a înțelege textul lui Mircea Eliade, se impune o lectură de tip inițiativ, pe mai multe nivele (un nivel al sensurilor directe, un nivel al sensurilor simbolice și un nivel al sensurilor anagogice), precum și un lector avizat. Lumea onirică, psihologismul subtil, dar și alternanța planurilor narative din cadrul operei, menționează autoarea, „poate induce ușor receptorul spre o înțelegere greșită a sensului filosofic și ontologic al Eros-ului” (Dad 2006: 7).

Repere bibliografice

Alexandru 2009 = Alexandru R. N., *Mitul în opera lui Mircea Eliade*. Lucrare științifică, Slatina, Didactic press, 2009

Bahnă 2010 = Bahnă L., *Eros și Thanatos. Eseu despre Mircea Eliade*, Iași, Sedcom Libris, 2010

Balotă 1969 = Balotă N., *Evphorion. Eseuri*, București, Editura pentru Literatură, 1969

Benga 2006 = Benga G., *Traversarea cercului. Centralitate, inițiere, mit în opera lui Mircea Eliade*, Timișoara, Hestia, 2006

Bușe 2012 = Bușe I., *Filosofia și metodologia imaginarului (scurtă introducere în gândirea figurativă)*. Ediție revăzută, Craiova, Presa Universitară Clujeană, 2012

Călinescu 1982 = Călinescu G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Ediție și prefață de Al. Piru, București, Minerva, 1982

Culianu 1994 = Culianu I. P., *Eros și magie în renaștere 1484*. Ediția a III-a. Traducere din franceză de Dan Petrescu. Prefață de Meliade. Postfață de Sorin Antohi. Traducerea textelor din limba latină de Ana Cojan și Ion Acsan, Iași, Polirom, 2003

- Dad 2006 = Dad D., *Ipostazieri ale Eros-ului în opera eliadească sau Lucrurile de taină*. partea I, în „Jurnalul literar”, 2006, nr. 19-24
- Dad 2007 = Dad D., *Ipostazieri ale Eros-ului în opera eliadească sau Lucrurile de taină*. Partea II, în „Jurnalul literar” 2007, nr. 1-4.
- Fânaru 2003 = Fânaru S., *Eliade prin Eliade*. Ediția a II-a, București, Univers, 2003
- Gheorghiu 2014 = Gheorghiu M., *Reversul istoriei. Eseu despre Mircea Eliade*, București, Eikon, 2014
- Grosu 1998 = Grosu E., *Problematica erosului în proza lui Mircea Eliade*, în „Basarabia” 1998, nr. 3-5.
- Lovinescu 1992 = Lovinescu M., *Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupășcu și Grigore Cugler*, București, Cartea Românească, 1992
- Manolescu 1991 = Manolescu N., *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*. Vol. II. Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Eminescu, 1991
- Micu 1980 = Micu D., *Scriitori, cărți, reviste*, București, Eminescu 1980
- Mureșan 2009 = Mureșan V., *Jung și inconștientul transcendențial*, în „Sens Giratoriu”, anul 4, nr. 60, 1-15 mai 2009
- Neagoș: on-line = Neagoș I. *Mircea Eliade. Mitul iubirii*. <https://ru.scribd.com/doc/203865331/Ion-Neagos-Mircea-Eliade-Mitul-Iubirii> (vizitat 26.09. 2013)
- Nechifor 2006 = Nechifor R., *Erosul – „labirint”, semn și simbol în Maitreyi*, Iași, Lumen, 2006
- Ruști 2005 = Ruști D., *Dicționar de simboluri din opera lui Mircea Eliade*, Ediția a III-a văzută și adăugită, București, Tritonic, 2005.
- Simion 1993 = Simion E., *Scriitori români comentați*, București, Recif, 1993
- Simion 1995 = Simion E., *Mircea Eliade – un spirit al amplitudinii*, București, Demiurg, 1995
- Steinhardt 1980 = Steinhardt N., *Incertitudini literare*, Cluj-Napoca, Dacia, 1980

Abstract

Literary criticism on the archetypal manifestations and the meanings of eros in Mircea Eliade

Keywords: *Mircea Eliade; sacred; profane; hierophany; myth; anima; animus; philosophy; Romanian literature*

In this article we analyze the visions of literary critics about the prose of Mircea Eliade, from his memorable debut with the novel “Maitreyi”, mentioning the way in which the motives of the essay were perceived and analyzed. The Eliade’s male character can only achieve his metaphysical desire after a harmonious fusion with the feminine qualities found in the fiancée. The pairing of the two follows a ritual, most often in erotic form. So the girlfriend can have no other value than the metaphysical one. It carries in itself the function of being reborn in the primordial unity.

Adrian Dinu RACHIERU

Dan Mănuță și „critica de reconsiderare”

A.D.R. – prof. univ. dr.,
actualmente pensionar.
Dintre volumele publicate
(peste 30): *Elitism și
Postmodernism* (1999); *Bătălia
pentru Basarabia* (2000);
Alternativa Marino (2002);
Legea conservării scaunului
(roman, vol. I, II) (2002, 2004);
Globalizare și cultură media
(2003); *Nichita Stănescu – un
idol fals?* (2006); *Eminescu
după Eminescu* (2009); *Poeți
din Basarabia* (antologie
critică) (2010); *Ion Creangă.
Spectacolul disimulării* (2012);
Con-viețuirea cu Eminescu
(2013); *Romanul politic și
pactul ficțional (I)* (2015);
Polemici de tranziție (2016);
*Romanul politic și pactul
ficțional (II)* (2018); *Cercul
doctinian*, ediția a II-a (2020);
Politică și canon literar (2021);
Voci din exil (2022).

Nume-reper al școlii filologice ieșene, Dan Mănuță, atacând un larg spectru tematic, s-a impus prin disciplină intelectuală și rigoare, dovedindu-se un cercetător sobru și un comentator onest. Specializat în critica criticii, a practicat lecturi „personale”, de redescoperire, revizitând cazuri clasate și oferind noi puncte de vedere. Studios al arhivelor, a luminat hățișurile secolului al XIX-lea; deși abandonase demult critica de întâmpinare, a înțeles că, inevitabil, critica de text rămâne suportul istoriei literare. Pamfletar la începuturi, în revista samizdat a studenților ieșeni (*Cuvântul nostru*), ins așezat, cumpătat și-a mascalat fibra polemică prin seriozitate și bunățate, vădind temeinicie și vestejind clișee de circulație. Dar titlul ultimului său volum (*Cronici literare*, 2016) avea o tentă polemică, profesorul blamând „zbennguiala foiletonistică” și „hermeneutica autistă”. Motiv de a fi „executat” de Daniel Cristea-Enache, tânărul critic constatând că, prin sumarul „amestecat”, volumul era pur și simplu „aiuritor”. Pe un traseu accidentat (zilier, traducător, profesor, cercetător științific din 1963), Dan Mănuță, fie că s-a ocupat de „portretele” junimiștilor (ca figuri exemplare sau minore, valorificând – în mici sinteze – documente inedite), fie că

a cercetat începuturile prozei noastre, interogând contextul sau a explorat imaginarul poetic eminescian în „pelerinajul spre ființă” ori realismul impur al lui Liviu Rebreanu, a propus utile *reconsiderări*, permeabil la noile achiziții, de la naratologie, psihanaliză, sociologie la istoria mentalităților și teoria receptării. În totul, atent la „duratele lungi” ale fenomenului literar, coagulând ansambluri so-

cioculturale, atenuându-și pozitivismul, criticul a evidențiat, prin limpezimea judecăților, valorile patrimoniale și miza identitară, respingând deruta axiologică și foiletonismul sprintar. Comentator erudit, interesat de o explorare globală, a cultivat, urmând exemplul german, „modelele integratoare”. Incursiunile teoretice preludează orice demers analitic; critica de text sondează, cu elan hermeneutic, sensurile profunde, cu deschideri interdisciplinare, resemantizând concepte în vogă și manevrând un variat arsenal noțional, știind, desigur, că nu există sentințe definitive. Evident, Dan Mănuță, „spirit mai degrabă germanic”, cum s-a observat, nu a fost un foiletonist în sensul curent al termenului. Și, firească, demersul său, instrumentat teoretic, n-a stârnit entuziasm în *România foiletonistică*, populată de criticaștrii zglobii. N-a agreat nici criteriul generaționist, deplângând apariția unor Istории literare, înstrăinându-și obiectul, cu periodizări ciudate, fără trimiteri la celelalte literaturi europene. Astfel de reproșuri (întemeiate, să notăm) au trezit adversități durabile, silențioase, de regulă, criticul ieșean fiind, pe nedrept, ignorat cu tenacitate. În fond, Dan Mănuță a mizat, în șirul de cărți care-i poartă semnătura, pe o solidă bază informațională, repudiind folclorul cafenelei, atent, în excursul comparatist, la circulația unor teme și motive, fără a se preda sursologiei contabilicești, trans-

gresând particularitățile locale, doritor a se relaționa la „sistemul european modern”. O spune explicit în articolul *Crize de identitate literară*, reluat în diferite volume, ridicând „o sumă de întrebări”, interesat de a examina literatura română din așa-numita Republică Moldova și literatura germană din România „prin prisma sistemului literar european”: „Singurul criteriu adecvat unor discuții pe teme de integrare literară este gradul de relaționare la sistemul literar european modern, acela care s-a înfăptuit în ultimele două secole” (Mănuță 2012: 23). Așa fiind, respingând triada manolesciană „în deteriorare accelerată” (doric, ionic, corintic), fără ecou în lumea studențească, dezaproband pe cei care ignoră problema „interpretării”, devenind incisiv când denunță „cireada colectivistă postmodernă”, Dan Mănuță își activează resortul polemic. După cum teza bunului păstor (*bonus pastor*) din *Lectură și interpretare* (1988), avansată drept paradigmă, radiografiind fiziologia romanescă postpașoptistă, a iscat controverse, fiind, în ochii unora, „confuză”.

Iată, așadar, probe îndestulătoare pentru a sublinia temperamentul polemic, cu tușe ironice, al criticului ieșean, în pofida civilității și a cordialității, trase în formule temperate, catifelându-și, de regulă, rezervele. E drept, nici nu s-a insistat asupra polemismului practicat, neabătut, de Dan Mănuță. Relatând despre „o revistă samizdat din anii cincizeci” („Cuvântul nostru”, inițiativă a celor douăzeci de studenți filologi din grupa 221 a Universității ieșene), o publicație „de mână” („copist” fiind Traian Rei), cu viață scurtă, criticul ne reamintește debutul său, sub pseudonim (Logofătul Dracula), publicând *Botanica poetică sau poetica botanică* și, în chip de pamflet, *Cretinul uriaș* (nr. 3/1957, p. 40-45), cel vizat fiind Mihai Beniuc, adică tocmai președintele Uniunii Scriitorilor din RPR, taxat drept „o ananghie”. Evident, publicația, rod al unor entuziaști naivi, „înfierbântați”, cu spirit de castă, „nealterată de directive partinice”, nu era mai mult de o sfidare adolescentină, găzduind, sub pseudonime fanteziste, producții infantile, intimiste, de „erotică pubertară”; nefiind controlată, având o circulație restrânsă, nu putea fi un pericol public, precizează Dan Mănuță. Primul număr apăruse în martie 1957, criticul urmând, „cu peripeții”, liceul și facultatea, recuperând doar șase caiete. În acea efemeră publicație-manuscris debutase și M.Șt. Sorescu, (viitorul Marin Sorescu), venit de la Secția Rusă. Cum se sărbătoriseră cinci secole de la înscăunarea lui Ștefan cel

Mare, reprimanda, după revoluția maghiară, n-a întârziat, reinstaurând o atmosferă sumbră. Urma „gerul bolșevic”, „refrigerația siberiană”, în-cât și soarta revistei a fost „pecetluită” (Mănuță 2005: 199), potolind și decapitând „joaca adolescentină”. Aceste începuturi ale studentului Dan Mănuță, aproape necunoscute, dezvăluie apetitul său polemic, incomod, deși mereu elegant și argumentat, refuzând locurile comune, resemantizând conceptele, regândind ierarhiile, supărând „corifeii” criticii noastre. Ca dovadă, față de atâția critici, refugiați într-un pretins autonomism, predicând purismul, căzuți în *somnie estetică*, Dan Mănuță (1938-2017) a înțeles că literatura nu poate fi „judecată” dacă ignorăm un dublu referențial: *relaționarea și contextualizarea*.

Mișcându-se într-un larg orizont cultural, cu antene sociologice, Dan Mănuță a priceput, mai repede decât alții, că e nevoie de o deschidere hermeneutică, folosind un aparat conceptual adecvat, construind imagini totalizatoare. El se va ocupa, îndeosebi în ultimele cărți, de chestiunea identității culturale, de obsesiile și complexele regionaliste, înțelegând pericolul panslavismului în contextul geopolitic în prefacere, întreținând confuzia identitară și impunând sintagma de *literatură română generală*, calchiind „un termen frecvent utilizat în câmpul german”, cum mărturisea (Mănuță 2007: 173), interesat de scrisul românesc din țările vecine. Polemistul Dan Mănuță deplângea deficiențele unor ediții încropite, cu aparat critic lacunar și contempla, cu un „amuzament întristat”, zarva literatorilor, văzând în postmodernism „o modă trecătoare” și denunțând „protocronismele hazardate” sau prezența vociferantă a unor „comisari bolșevici postdecembriști”. În fine, sesizând ruptura dintre critică și istorie literară (prin practici autohtone încetățenite, confundând critica literară cu foiletonul și suspectând istoria literară de „pozitivism primitiv”), discută „la rece” situația, cu argumente imbatabile, invocând canoe europene, cunoscând „mediile profesioniste din afară”. Eseul *Sic iubeo, sic volo* care deschide volumul de „cronici literare” pune sub lupă, într-o analiză nemiloasă, câteva recente Istории literare, declarat personale, aparținând unor „foști foiletoniști”, denunțând fie sinopticele lui Alex Ștefănescu, cu „hotărniciri” politice în dauna marcajelor literare sau selecția cvasi-discreționară practică de N. Manolescu, fie „obsesia evreității” la Marian Popa, cu interes cancanier pentru biografie, ultimul semnând, sub „un titlu șagalnic”, într-o impunătoare

sinteză, „ireproșabilă”, „imaginea unui ansamblu divers din punct de vedere geografic”, fără a discuta, din păcate, și unitatea acestuia. Concluzia se impune implacabil: „La fel de nimerită mi se pare situarea discuției într-un plan mai larg decât acela autohton, deoarece numai în acest mod vom afla ceea ce (și cât) ne este particular. Este motivul pentru care intervenția noastră va avea în vedere, înainte de toate, cauzele a ceea ce am considerat a fi eșecul tehnicilor foiletonistice în alcătuirea unei istorii literare moderne” (Mănuță 2016: 5). Semnând astfel de „execuții”, Dan Mănuță a fost, pe nedrept, marginalizat de tenorii criticii noastre.

*

De fapt, sub zodia globalismului, ca proces multidimensional, redefinirea identității devine o obligație. Cum construcția noastră identitară a stat, lungă vreme, sub obsesia europenismului și cum acest efort (ca proiect elitist, animând aspirații culturale și civilizaționale) s-a cheltuit sub pecetea unei mentalități „de schimb” (nota Nae Ionescu), e la îndemână constatarea că reușitele s-au dovedit „aproximative”, glorificând importul superficial. Chiar dacă bătrânul Kogălniceanu avertiza că „darul imitației e o manie primejdioasă”, râvna de a fi pe placul Europei („luminate”) nu ne-a părăsit; doar că astfel de impulsuri reformatoare, conștientizând întârzierea, implicit „trăirea” complexelor, a handicapului au întreținut o *modernizare neorganică*, încurajând simularea, servilismul, inadecvarea. Adică un import masiv, necritic, superficial. Fie că era vorba de francofilie (vezi mimetismul galic, parisolatRIA euforică), fie că invocam modelul german ca alternativă, aspirația periferiei, prin vectorul elitar, viza referențial un centru cultural prestigios, așteptând recunoașterea (omologare, vizibilitate). Altfel spus, o râvnită colonizare, făcând din teza formelor fără fond un brand românesc. Evident, sovietizarea, prin invazia bolșevismului, alterând rădăcinile ontologice (deznaționalizare) se anunța ca o primejdie mortală. Mircea Eliade, în 1953, preocupat de soarta culturii românești denunța riscurile asimilării, ivind „un popor de hibrizi”. Și, desigur, sterilizarea spirituală prin decapitarea elitelor.

Ce se întâmplă azi, prin impetuoasa colonizare planetară? Pericolul uniformizării e real, standardizarea stilurilor de viață e o evidență; fe-

bra imitativă, pulsionile consumiste ne transformă în „sclavi fericiți”. Iar România, gestionată falimentar, o țară blocată, deabusolată, mereu în coadă, pierzând parcă și „mitul tunelului” (speranța în acea *luminică* care pâlpâia) pare fără replică, acuzând și criza instituțională. Și puțin preocupată de a se proteja culturalicește, apărându-și identitatea, sub asaltul procesului globalizator.

Concept în criză, identitatea (fie a indivizilor, fie a colectivităților) se confruntă, într-o lume interconectată, cu pierderea stabilității; problema identității (*self-identity*) trebuie examinată, așadar, „ca proces” (Malița 1998: 249), dar nu în absența unei *identități de referință*, în pofida fluidizării care ne amenință în *hight modernity*. Și, firește, neignorând dimensiunea culturală, chiar dacă, îndreptățit, vorbim de o identitate multiplă. Motiv pentru care sintagma de *identitate concentrică*, propusă de Galtung, include atât localismul cât și globalismul, adecvată fiind noii paradigme a geomodernității. Or, ideologii postmodernismului, sub stindardul *corectitudinii politice*, vor să amputeze conștiința națională, uitând (voit și vinovat) că globalul nu trebuie să sacrifice localul (naționalul); adică bogăția diversităților, acea armonie prismatică a lumii, în limbaj eminescian.

Evident, conceptul de identitate, cândva stabil, pliat unui rol prestabil, condamnat la fixitate, a devenit, în decor postmodern, fragil, în soluție, supus unei permanente reconstrucții. Contestată virulent, identitatea se definește azi ca fiind multiplă, concentrică, mobilă, auto-reflexivă, chemând – pentru omologare (validare socială) – și prezența *celuilalt*, ca element constitutiv. Această recunoaștere privește, desigur, și identitățile colective, zgomotos afirmate în postmodernitate sub flamura autonomiei (etnice, religioase, regionale) sau a ofensivelor politici de grup (feminism, homosexualism ș.a.). În acest context, *regândirea identității* devine, să recunoaștem, o problemă presantă. Ca „mediu cultural înșelător”, cum afirma Douglas Kellner, cultura media este un „centru al imploziei identității” (Kellner 2001: 278). Andrei Marga observa că teoriile modernizării au lăsat în plan secund sau chiar au ignorat *identitatea națională* (Marga 2018: 57). Încadrarea acestui concept (relicvă, pentru unii) în modernizare, dincolo de manipulările ideologice, reclamă renovarea abordărilor; implicit prin lucrarea eliteilor, respingând „asumarea unor false identități”, făcând posibil saltul de

la „naționalitatea genetică” la „personalitatea națională”, cum sublinia Mircea Platon, denunțând „masochismul național-identitar al românilor” (Platon 2017: 13).

Pe aceeași linie, preocupat de a defini *identitatea românească*, balansând între realitate și ficțiune (originea, limba, cultura, religia), Ioan-Aurel Pop atrăgea atenția supra bagatelizării Istoriei, vocea specialiștilor fiind obturată de „voci” paralele, agresive și jignitoare în agora electronică, subminând – prin demonizare – încrederea în valorile și energiile nației (Pop 2016: 9). Bine informat, de erudiție filologico-istoriografică, Dan Mănuță intervine deseori corectiv, restabilind adevărul istoric, distingând între identitatea „simțită” și cea „ordonată”, evidențiind că ștergerea identității etnice a fost, prin rusificare și sovietizare, un proces concentric și controlat, cultivând perspectiva segregacionistă (opozitivă, întreținând dubii identitare, etnonimul român devenind, în Transnistria, un „politonom fascist”). Evident, nu crede în virtuțile literare ale regionalismului, după cum închistarea regionalistă nu poate fi un criteriu axiologic. Mai ales că o aceeași politică identitară, de la țarism la sovietism, a întreținut inimiciția, văzând în *identitatea reală* o amenințare, marșând pe „opozitia frapantă” care ar exista între moldoveni și români (Mănuță 2012: 30).

*

Interesat de „sursele concepțiilor regionaliste”, cu aplicație pe cazul literaturii noastre, Dan Mănuță publica în 2005, sub auspiciile Universității din Leipzig (*Das Regionale in der rumanischen Kultur*, volum editat de Klaus Bochmann și Vasile Dumbravă) un studiu dens, privitor la soarta regionalismului în literatură, etnografie, istorie, dialectologie etc., stăruind, de pildă, asupra dialectului aromân și a etnonimului aromân, „confeționat”, sublinia exegetul, de specialiștii străini. Dacă în acest exemplu putem vorbi, cu adevărat, de regionalism literar, cu totul alta este situația când discutăm despre „literatura moldovenească”. Dan Mănuță punctează decisiv: „Tot din punct de vedere geopolitic, (...), nu putem trece cu vederea situația așa numitei «limbi moldovenești», apărute ca urmare a unor puternice ingerințe geopolitice din partea imperiilor țarist și sovietic. Acest artefact cominternist

este menit a practica și exacerba centrifugarea, «moldovenismul», fiind în mod limpede un cal troian bolșevic. De aceea, așa-zisa «literatură moldovenească» nu are cum să fie parte componentă a literaturii române, nici măcar sub zodia regionalismului, ea vărsându-se, împreună cu restul literaturilor sovieto-bolșevice din fostul imperiu, în marea „literatură sovietică” (Mănuță 2007: 170).

În contextul atâtor false dileme identitare, prelungite inercial, sfidând adevărul istoric, soarta „literaturii moldovenești” își conservă echivocul¹. Să ne amintim că în cadrul sistemului literar sovietic, literatura moldovenească, deși literatură națională, era parte a „norodului sovietic”, suportând o presiune slavizantă și împrumutând, obedient, trăsăturile literaturii majoritare. Așadar, ca parte – simbiotică – a literaturii sovietice (multinațională), ea nu era o literatură minoritară și, în consecință, nici regională, aparținând, la limita de est a latinității, unui „grup identitar nedecis” (Mănuță 2005: 96). Sub eticheta acestui *etnonim parțial*, „literatura moldovenească” marca, în contextul bilingvismului impus de stăpânirea ruso-sovietică, ridicarea subgraiului moldovenesc / basarabean la *statutul de limbă literară!* Constrânsă la un „specific artificial”, viața culturală recuza „matricea lingvistică”, afișând o identitate „ordonată”, impusă, atrasă pe orbită moscovită, deschisă viziunii imperiale, prin „ștergerea identității obiective” (Mănuță 2005: 91). Ca alt posibil pol de atracție, Bucureștiul era văzut într-o relație opozitivă, jugulându-se tendințele pro-românești. Mai mult, toate canalele de comunicare cu limba literară standard erau închise, schimburile de cărți și periodice prohibite, încurajate fiind „crizele de orgoliu”, deși *literatura moldovenească* (un produs hibrid) încorporase valorile românești (Eminescu și Creangă, de exemplu, ca scriitori canonici). Evident că bolșevizarea României a „înghețat” astfel de realități geopolitice, ștergând identitatea reală și cultivând, la comandă moscovită, conflictul moldovenesc / român, animat de frustrări și complexe. Cum Moldova post-sovietică, sub pavăza statalității, a încurajat, la rându-i, separatismul moldovenesc, dubiile și inimicițiile identitare, răsfrânțe cultural, s-au perpetuat.

Încât, sub presiunea acestor circumstanțe istorice, rămâne – în numele consangvinității – soluția *integrării literare*, zestrea literară basarabeană fiind adusă în matca *literaturii române generale*, cum pro-

punea – stăruitor – Dan Mănuță. Tectonica literară, schimbările de cod, sarcofagul chirilicelor, înghețul ideologic, izolarea istorică, asaltul ruso-sovietismului și al condeielor oportuniste (dinozauri proletcultiști, idilismul de partid), inerția canonică, consensul obosit, muzeificarea, valul contestărilor, gâlceava „esențialilor” cu „expirații”, complexul mimetic, retardul, autoiluzionarea, respectiv *declasicizarea*, rezistența axiologică – toate se vor reflecta, corect sau fraudulos, în oglinzile criticii. Ceea ce obligă la o continuă *revalorizare*, operând o dureroasă *reducere la scară*.

Oricum, redeşeptarea națională a iscat adversități nebănuite. Chiar dacă ideologizarea ridicolă, practică decenii cu osârdie, a sucombat iar „paznicii” au dispărut și ei, deruta axiologică și intoleranța polemică fac victime. *Reevaluarea* acestei literaturi rămâne un proces igienic, normal, obligatoriu pentru metabolismul cultural. Respectă acest proces „în marș” *corectitudinea estetică*? Învolverările generaționiste tulbură tabloul și falsifică scara valorilor. Criteriul generaționist, manevrat „cu obstinație” la noi, cum observase Dan Mănuță, nu poate avea, în sine, o salvatoare încărcătură axiologică.

Revizuirile, așadar, urmează. Seceta proletcultistă, realismul canonic, capacitatea imitativă etc. obligă la reșezarea valorilor și prefăcerea hărții literare. Dar nu prin „decrete” generaționiste! Valorile coexistă în oglinda culturală, relieful axiologic e accidentat iar rocadele, atunci când se produc, au – necesarmente – o motivație estetică, nu biografică. Încât frenezia revizuirilor, firească pentru generațiile care vin, echipate cu un alt cod de lectură pe suportul relaxării ideologice trebuie să împace, credem, redeşeptarea sentimentului național cu mentalitatea europeană, dincolo de false discordii și păguboase exclusivismе. Și, desigur, într-un pluralism civilizată al opiniilor. Acel așteptat „examen de integrare” (cf. M. Cimpoi), clădind o *realitate culturală comună* va redimensiona valorile prin inevitabila *reducere la scară*. Veritabila *asumare* în circuitul valoric românesc, refuzând autarhia sau infatuarea, întârzie; când în interiorul culturii române această literatură basarabeană se va fi lepădat de statutul marginal (ca „dat ontologic”), atunci, realmente, ea va ajunge „acasă”. Dar „întoarcerea la Ithaka e plină de acțiuni recuperatoare”, sublinia Mihai Cimpoi (Cimpoi 2009: 15).

Astăzi, sub umbrela europenismului, asistăm – paradoxal – la un fenomen de centrifugare. Voga teoriilor regionaliste, sub impuls economic, obligă și la un efort de clarificare, conceptul ca atare dovedindu-se „fragil”, nota Dan Mănuță. Un scurt excurs istoric ne obligă să constatăm că, după Unirea din 1918, provinciile revenite la Țara-mamă au îmbrățișat *regionalismul literar*, chiar dacă pretinsul specific zonal, dincolo de zgomotoasele „declarații de principii”, n-a putut fi dovedit. *Localismul creator*, teoretizat de Al. Dima (în revista *Familia*, 1935) a avut ecou, dar erupțiile centrifuge se manifestau pe suportul unității de limbă. În cazul Basarabiei, însă, regionalismul este *un concept geopolitic*, demonstra ferm Dan Mănuță, reanimând particularitățile centrifuge față de românităte. Iar concluzia criticului cade implacabil: „Apare cu limpezime că, deocamdată, conceptul de «regionalism basarabeian» este de ajuns de compromis pentru ca resuscitarea lui să fie oportună”. Am prelungi, astfel, o strategie anexionistă «străină de literalitatea însăși», acreditând – sub gir academic – o „fraudă bolșevică” (Mănuță 2005: 84).

Presiunea slavizării obligă la apărarea identității și a specificității. Dar acțiunea „moldovenistă” sovietică a avut un scop politic și, sub masca afirmării identității, a urmărit brutala separare de *unitatea sa etnică*, atentând la memoria istorică. Stegarii moldovenismului agită o fantomă lingvistică. A promova *limba moldovenească* înseamnă a dovedi o crasă ignoranță ori a comite o fraudă științifică, sub un întreit aspect (lingvistic, istoric, politic), încurajând un „genocid etnico-cultural”, nota Eugen Coșeriu; fiindcă român și moldovean „nu sunt termeni de același rang semantic”. Dincolo de absurditatea existenței a două state românești și a unei limbi care circulă sub o dublă denumire, vom spune, fără echivoc, că acel „naționalism sănătos”, cerut de E. Coșeriu în contextul bilingvismului înseamnă, negreșit, raportarea la cultura „de origine”, invocând un necesar etnocentrism. Datoria de a-și apăra specificitatea nu înseamnă, în cazul literaturii basarabene, o reactivare a complexelor și infatuărilor provincialismului (regionalismului), în numele duiosului *spiritus loci*. După cum reapropierea de cultura română, depășind un dispreț păgubos sau virulența injurioasă n-ar trebui să încurajeze „puseurile localiste”, protejând un pretins specific regional. Deși a trecut printr-o „succesiune de reînvieri” și regenerări spectaculoase, chiar miraculoase, *fenomenul basarabeian* rămâne înstrăinat,

prelungindu-și „destinul golgotean” (Cimpoi 2009: 272), cu o identitate disonantă față de cadrul referențial românesc. Încât și literatura din Basarabia, în pofida eforturilor sincronizante, a gesturilor recuperatorii, e și azi privită ca o *literatură paralelă*.

Aplicat, metodic, nedigresiv, respectând tropismele filologiei de școală veche, Dan Mănuță, pornit în lume din Dolheștii Sucevei vădea un „stoicism salubru” (cf. Antonio Patraș) și un polemism sub control. Ne invita să deslușim programul literar al grupării și tainele epocii junimiste (stăruind și asupra *minorilor*), să traversăm „cercurile” pelerinajului eminescian (*Destinul, Legenda, Ființa*) ori modernitatea lui Liviu Rebreanu, mereu sobru și riguros. Cu un interes special, apt de reconsiderări spectaculoase, pentru textele vechi ale secolului al XIX-lea, încă obscur, de la romanul postpașoptist, impunând *Bonus pastor* ca model epic (stârnind reacții piezișe) în *Lectură și interpretare* (1988) până la, în colaborare, impozantul *Dicționar al literaturii române de la origini până la 1900* (1979). Păștorind o vreme Institutul „Alexandru Philippide” al Academiei Române (1990-2009), deplângând interesul redus pentru scrisul românesc din țările vecine. Și blamând, cumpănit, de regulă, încetățenitele „practici autohtone”, ignorând canoanele europene; altfel spus, „mediile profesioniste din afară”. Vituperând, însă, în *Sic iubeo, sic volo*, eseul care deschidea volumul *Cronici literare* (2016), denunțând acolo „eșecul tehnicilor foiletonistice” (cu „toate bunele și relele lor”) în alcătuirea unor istorii literare moderne.

Eforturile lui Dan Mănuță, repudiind geografia literară ca „fenomen nu numai nociv, ci și derizoriu” (Mănuță 2012: 146), vizau, de fapt, desprinderea de „tiparul literar sovietic”, semnalând „gradul de prezență a scrisului literar românesc”. Tenta polemică a scrisului său, mai puțin subliniată, întreținând „adversități mute”, invită la o grabnică reconsiderare, conferindu-i, fie și postum, o altă vizibilitate. Om de bibliotecă, cu opinii ferme, personale, adversar al locurilor comune, repudiind volutele stilistice și folclorul cafenelei, Dan Mănuță a practicat – pe o solidă bază informațională – o *critică de reconsiderare*, revizitând cazuri pretins-clasate. Un comentator onest, de analiză rece, pe tipar germanic. Fără a îmbrățișa criteriul generaționist (partizan) și fără a agreea „monstruozitățile” unor istorii literare (în-

străinându-se de obiect), Dan Mănuță, permeabil ideologic, a mizat, cu efort recuperator, contextualizant, pe o *literatură română generală*, atent la tectonica literară și crizele de identitate. Ceea ce explică interesul pentru „obsesiile regionaliste”, identitățile „impuse”, literatura moldo-sovietică etc., cercetate acribios, cu apetit polemic, în ramă geopolitică, militând – pe suport axiologic – pentru reîntregirea culturii române.

Note ■ ¹ În urmă cu aproape trei decenii publicam *Cele două Români?* (Editura Helicon, Timișoara, 1993), volum în care deplângeam, pe urmele altora, o aberație istorică: *existența a două state românești!* Au urmat: *Bătălia pentru Basarabia* (în două ediții, 2000 și 2002) și masiva antologie *Poeți din Basarabia* (2010, sub egida Editurii Academiei, în colaborare cu Editura Știința din Chișinău), fără ecou, supusă unui ciudat embargou, încercând o radiografiere a fenomenului poetic basarabean pe durata unui secol, pledând pentru edificarea unui *spațiu cultural comun*. Firește, refuzând derogări valorice, propunând inevitabile declasări, în sensul unui metabolism cultural normal, integrând în circuitele noastre axiologice oferta literară de peste Prut. Temperând isteria antiromânească, românofobia care flutura pericolul „anexării”, pregătind – vorba regretatului Andrei Vartic – „coacerea premiseilor”. Vrem a spune, așadar, că Basarabia nu e o provincie fără literatură, cantonată încă într-o estetică ofilită, chiar dacă supusă lungă vreme deznaționalizării (mankurtizării), recondiționând – printr-o propagandă ostilă – ficțiuni staliniste. Cum Republica Moldova există pe harta lumii, cum – inevitabil – e invocată *statalitatea*, obținută, e drept, printr-o anevoioasă legitimare, însoțită de exaltări autohtoniste, întrebarea de neocolit privește hilara pretenție a unei *literaturi moldovenești*, suficientă sieși.

Referințe bibliografice

Cimpoi 2009 = Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Ediția a IV-a reactualizată, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2009

Coșeriu 2017 = Eugen Coșeriu, *Despre așa-zisa „limbă moldovenească”*, în „Limba română” (Chișinău), nr. 3, 2017

Kellner 2001 = Douglas Kellner, *Cultura media*, traducere de Teodora Ghivirigă și Lilianna Scărlătescu, Prefață de Adrian Dinu Rachieru, Iași, Institutul European, 2001

Malița 1998 = Mircea Malița, *Zece mii de culturi, o singură civilizație, Spre geomodernitatea secolului XXI*, Prefață de Ricardo Diez-Hochleitner, București, Nemira, 1998

Marga 2018 = Andrei Marga, *Identitate națională și modernitate*, Brașov, Libris Editorial, 2018

Mănuță 2005 = Dan Mănuță, *Literatură și ideologie*, Iași, Timpul 2005

Mănuță 2007 = Dan Mănuță, *Restituiri (Critica criticii)*, Iași, Princeps Edit, 2007

Mănuță 2012 = Dan Mănuță, *Literatură, identitate și regionalism*, Iași, Princeps Edit, 2012

Mănuță 2016 = Dan Mănuță, *Cronici literare*, Iași, Tipo Moldova, 2016

Platon 2017 = Mircea Platon, *Elitele și conștiința națională*, București, Contemporanul, 2017

Pop 2016 = Ioan-Aurel Pop, *Identitatea românească: felul de a fi român de-a lungul timpului*, București, Contemporanul, 2016

Abstract

Dan Mănuță and “reconsideration criticism”

Keywords: globalization; literary centrifugation; localism; literary geography; „imposed identities”; geo-politics; general Romanian literature

Dan Mănuță was a library-man, with firm and personal opinions, an opponent of common places, disclaiming the stylistic volutes and the café folklore. On a solid international basis, he practiced a reconsideration criticism, re-visiting alleged-classified cases. He was an honest commentator, with a cold analysis, on a Germanic pattern, developed in a columnist Romania, which was still missing the chroniclers' gambol and cheerfulness. Dan Mănuță didn't embrace the generationism criterion (*parti san*) and didn't agree with the monstrosities of some literary histories (alienating from the subject). He was ideologically permeable. With a recuperating and contextualized effort, he staked on a general, Romanian literature, being attentive to the literary tectonics and the identity crises. This explains his interest in the “regionalist obsessions”, the imposed identities, the Moldavian-Soviet literature etc. – researched with extreme exactness, with polemic appetite, in a geo-political frame, and axiologically militating for the reunification of the Romanian culture.

Iulian BOLDEA

Doina Uricariu.**Transparența melancoliei**

I.B. – prof. univ. dr.,
Universitatea de Medicină,
Farmacie, Științe și Tehnologie
„George Emil Palade” din
Târgu Mureș; cercetător
științific la Institutul de
Cercetări Socio-Umane
„Gh. Șincai” al Academiei
Române. Este conducător
de doctorat, director al
revistei „Acta Marisiensis.
Philologia”, redactor-șef al
revistei „Vatră”, membru în
colegiul de redacție al mai
multor reviste de cultură.
Dintre volumele publicate:
Scriitori români contemporani
(2002); *Poezia neomodernistă*
(2005); *Vârstele criticii* (2005);
Istoria didactică a poeziei
românești (2005); *Poezii*
români postmoderni (2006);
Teme și variațiuni (2008); *De la*
modernism la postmodernism
(2011); *Ipostaze și lecturi critice*
(2018).

Volumele de poeme ale Doinei Uricariu rezumă sensurile unui lirism transparent și meditativ, în care viziunile, construite cu minuție, se detașează prin convergența detaliilor spre o triadă esențială, asumată în regimul lucidității temperate: Viață-Dragoste-Moarte. Versurile exprimă, de multe ori, o perspectivă nostalgică, în care reveria capătă palori elegiace, iar rememorarea reface, din fragmente de timp și de viață, un traseu existențial impregnat de aromele unei retorici a iluziei și a mitizării lumii, într-un lirism evocator, cu irizări melancolice, discret și învăluitor ca o un palimpsest al unui trecut amăgitor, părelnic: „o, cum te recunosc / inima fructelor se deschide acum/ tu nu părăsești sămânța strivită în dinți/ gura mea e o țară de cuvinte / de porunci și de rugăminți. // cine este mai puternic decât fructul tău? / bat în țărână, de păsări și de fluturi, pleoape, / am necurmat înaintea mea zămislirea acestui rod, / fructe în pământ și fructe în ape / ele se coc / inima fructelor s-a deschis / cine este mai puternic decât sfârcul sfințit de lapte? / bat în țărână fructe de vis / împărăția mea de fructe coapte” (*Împărăția mea de fructe coapte*).

Înclinată spre contemplație și reverie, poeta reface gestul întoarcerii spre trecut cu o înfi-

orare nostalgică abia resimțită, dar și cu o delicatețe candid-calofilă, plasată într-un vers cu tăietură precisă și cu un „metabolism” ritmat armonios: „te găsești într-o zi într-un ținut, / legi sunt vâslele tale / mărturisirea ta / încât o ruptură / e semnul recunoașterii, / rană vie, / marginea cărnii împrejur / înflorită rană cu hotar de împărăție. // către acest ținut cu ademeniri și taine/ umbrele se petrec / încă neînțelese, un singur cuvânt are atâtea praguri / și nunți petrecând mai multe mirese // eu sunt mama ta spune pasărea eu sunt gușa ta, / somnul tău cu ochii deschiși în aripă’ / aici nu există / pasărea cu sâni / și nici calea laptelui supt în risipă, // sub piersici n-ai îngropat prietenii câinii, / ei, paza fructelor, apă și miez / piersici pe care nu pot să-i asmut / piersici pe care nu-i alăptez. // iată lumina, vorbele se preling / sarea apei se lasă dezvelită, / mărturisirea ta, / de secetă o piatră în râu e oprită. / bulgări tresar în malul cu taine calde, atins / ochiul de floare, / în ceară stă prins / mortul sub flăcăruia de lumânare. // te găsești într-o zi într-un ținut necunoscut, / ferestre de oase spre drumul tău, / umerii despică o apă, mirosul stătut / al demenței, mercenarii ceasului rău. // și cum să nu trec, / între ziduri lăsăm păduri, / doar călcâiele cu fața spre ele, / așchiile lemnului/ domesticite / apa și răbdarea ei să le spele. // Tăcerea din înțelegeri: / dau turme pe vin, vin pe miere, miere / pentru pâine, / popasul neîmpărțitului, vestitorului crin / stăruie lângă om, lângă câine. / și cum să nu caut / iarba mea în străină pădure? /

Animale în scorburi / adună semințe și carne / tresare în mâna mea o secure, / adevărul tace, adoarme. // Oase pe flori, / obrazul pe / îngăduita câmpie / capul e sfânt, / și atârnă cer pe pământ / ca o lacrimă grea în tipsie” (*Cântec de leagăn*).

Anumite poeme sugerează echilibrul fragil între notația pregnantă și densă a cotidianității banale și imaginea de alură simbolică, în care adevărul vieții e încifrat cu moderație și delicatețe, astfel încât, din detaliul profan, Doina Uricariu caută să recupereze dimensiunile epifanice ale clipei, într-un demers anamnetic de regăsire a rădăcinilor ființei în imaginea arhetipală a unui trecut întemeietor: „Nu este frica ta de cuvânt sprijinul tău / curate căile tale, / și de ce ți-au fost pustiite câmpiile / când tăcerile-n ură stau goale. // țipătul păsării cheamă un glonte / departe de ochi, cântecul moare, / pădurea în mâna de orb / nu se înalță, ci numai tresare. // Mâinile noastre le prelungim, / mai lungă umbra decât trupul, / nestrunită de vreo zăbală. // Doamne, nu aș vrea să murim / cu creierul ca o corabie goală, / cu mintea ca o corabie goală. // Laudă pentru tăcerea fără prihană, / adâncurile ei în cămări/ cu prag pentru vamă. // Acum mi-e dor să aud doar un tril, / nu bâiguiei de bețivi într-o cramă, / nu discursuri țesute din câlți și din scamă” (*Elegie pentru pasăre*).

Nu de puține ori, Doina Uricariu ne oferă modele de lirism remarcabil, prin cumpănirea afectelor în perimetrul unor notații sobre, caracterizate de precizie și rafinament calofil. Atentă la sunetele și faptuirile lumii, poeta expune stridențele cotidianului într-un registru al delicateții, atenuând agresivitatea banalului până la sublimarea sa într-un vers transparent, în care antinomiile existenței se conciliază într-o structură discursivă diafană, revelatoare: „E locul acela de lună în zori / încins în urma de cerc mai departe, / ne poartă cineva de subțiori / apoi ne desparte, // Ca și cum orbi, deodată văzul lumii s-ar deschide, / vederea ne-ar sta în inimi și în călcâi. / Dintre linia drumului și călător / cine îngenuche întâi?”. Cu o sensibilitate acută în fața reprezentărilor și metamorfozelor lumii, Doina Uricariu exprimă sensurile unei devoțiuni descriptive a fragilității existențiale și a evocărilor tandre, marcate de o retorică restrânsă a patetismului, în care dihotomiile existenței sunt esențializate în versuri limpezi, calofile și sobre („Învață să se ascundă copilul / și râzând apoi se arată, / este, nu este / fața lui

bucălată. // Sunt și nu sunt, mă văd nu mă văd // între hohotele de răs și joacă nebună, / care se bucură legând / moartea și viața împreună. // Capul în poală, în liniște, / ascuns după lucruri, și trupul făcându-se nevăzut / și râsul și gura în hohot stăpân / peste sfârșit și-nceput”).

Poemele respiră, astfel, un aer de diafanitate grațioasă, măsurând, în dinamica metaforelor, distanța dintre sine și absolut, dar și profunzimile propriului eu, prin decantarea neliniștilor în rigoare și geometrie imagistică. „Diferența specifică” a liricii constă în reținerea cu care sunt elaborate viziunile lirice, în temperanța limbajului, pliat pe o nevoie de ordine interioară, pe un echilibru contemplativ și epicureic: „Precum iarba când răsare din pământ/ o mulțime de vârfuri de săbii ce se înfig în aer, fără să-l doară,/ o pașiște de sfârcuri întărindu-se, / pielea îndrăgostită.” (*Le bonheur de vivre*). Voluptatea trăirii clipei până la epuizarea ei se îmbină, într-un aliaj indisociabil, cu ținuta apolinică a versurilor, ce-și detensionează dinamismul metaforelor; acestea, fără a-și părăsi libertatea de mișcare, ținuta disponibilă, închid în structurile lor o tensiune reținută, prelucrată în retortele intelectului. Transparența lirismului se îmbină uneori cu jubilația trăirilor care dau senzația unei plenitudini vitale, inițiativa descrierii concretului având relevanța unei conotații optimiste și echilibrate. De altfel, notația exactă, de o acută sobrietate, ancorată în cele mai intime pliuri ale realului, se prelungeste, în unele poeme, într-un regim al urgenței, care claustrează emoția în tiparele strigătului, rezumând-o și plasând-o într-un registru imagistic drastic, ultragiat: „Țărmuri pururea ude, / cerul gurii din pietre, / gingia năpraznică, / mușcătura din toate / ca o pecete, / blazonul feroce. / Cum te cheamă pe tine? / Cu ce literă încep să te strige?”.

Meditativ și elegiac la începuturi, discursul liric își trădează în poemele mai târzii insurgența stilistică și vehemența temperamentală, prin recursul la o strategie a implicării în tectonica realului, printr-o retorică a interiorității ultragiate. Expresivitatea calofilă a versurilor nu exclude reverberațiile notației autobiografice, grefate pe o concretețe stridentă, ce pune stăpânire pe unele imagini, impregnându-le cu fascinația memorării. Evocarea și notația sunt, de altfel, modalități lirice privilegiate, într-o armonie arhitecturală a frazei poetice care se resoarbe în acuratețea concisă a fragmentului, în dinamica relevantă a detaliului celui mai infim: „Când zidurile se înalță spre a vesti gândul și sufletul

nostru, / ele apropie lumea, / pereții verticali dau lăstari pretutindeni în jur, / arhitectura lor întinde punți nesfârșite, / spațiul ne sărbătorește pe noi/ și celebrează ca un ecou o artă de a fi împreună, / obrazul nostru se luminează/ și podeaua e o ecluză, / se deschide în fața noastră: cale liberă să aflăm / spre lumea ce ne stă la picioare ca o grămăjoară de nuci, / cu miezul tânăr” (*Corabia fericită*).

Nu se poate nega, de asemenea, nici latura etică rafinată, încifrată cu discreție în efigia imaginii, căci pentru Doina Uricariu rostirea lirică implică și o angajare morală a ființei, o miză axiologică, un nivel al profunzimii, echivalent cu sensul responsabilității. Gratuitatea reveriei, atitudinea contemplativă și ținuta detașată a eului se travestesc, adesea, în accente etice fulgurante, relevanța semantică a poemelor întorcându-se înspre conturul realității, îngroșat uneori până la stadiul unei notații liminare („te găsești într-o zi într-un ținut, / legi sunt vâslele tale / mărturisirea ta / încât o ruptură / e semnul recunoașterii, / rană vie, / marginea cărnii împrejur înflorită rană cu hotar de împărăție”). Relevante sunt acele poeme orientate spre esențialitatea ființei, în care sunt puse în valoare dimensiunile ideale ale conștiinței și limitele tragice ale condiției umane, fervoarea perceptivă, neliniștile și aspirațiile fiind transpuse cu pregnanță expresivă în spațiul concentrat al poemului. Pasiunea interogației este calea prin care se caută accesul spre adevărurile ființei, este modul prin care poeta își *rescrie* propria identitate, expunând în versurile sale o mereu reînnoită voință de legitimare ontologică. Poemul este, astfel, oglinda în care eul se privește pe sine, este ecoul propriei voci interioare, ce își reverberează timbrul afectiv în corpul precar, fragil al cuvântului: „Din nou mă întorc surzând pe călcâie / cum merg așa nu văd unde merg, / ce strivesc, ce împing, ce împrăștii, / către cine mă-ndemn să alerg? // Și mersul de-a-ndăratelea, / acest spate ce poate părea pieptul meu, / și ceafa pe care-o vei crede / gura ce te strigă mereu. // Trupul meu se întoarce, întors / ca o limbă de ceas care a lunecat prea mult înainte, / timpul de-a-ndăratelea trece / și va trece cuminte” (*Mersul de-a-ndăratelea*).

Din aceste motive, împlinirea de sine, dar și presimțirea abisului sunt percepute cu egală înfiorare, în tectonica unor versuri de tonalitate echilibrată, alcătuite din juxtapuneri de imagini ori din eliberarea cuvântului de hegemonia unei sintaxe lirice prea rigide, precum în poemul *Așa cum e firesc să mi se pară*: „Așa cum e firesc să mi se pară / viața

acoperită cu un lac incolor, cu vernis / și să văd sub ea mereu un copil,
 în pântec zvâcnind, / pumnii lui bat de pe acum la o tobă / ce știe să
 tacă. / La fel nu pot să numesc femeia ce-l poartă, / pielița ei sfântă ori
 poate cristalul / în care lucrurile stau, în umeda nacelă, / nedumerit
 fiind că tot ce țin în mână / e în același timp și tot ce mi se ia.”

Cuvântul – chintesență a ființei și ritual al cunoașterii și dialogului cu
 lumea – e un leitmotiv al acestor versuri dominate de limpezime a sen-
 sului și de prospețime a viziunii. În acest mod, poeta își asumă nevoia
 de a comunica și de a se comunica pe sine, presimțind, în același
 timp, cu neascunsă anxietate, și tăcerea ce se ascunde în spatele cu-
 vântului, făurindu-se astfel o lume a clar-obscurului și semitonului, cu
 irizări crepusculare: „Noi putem vorbi, limba poate să tacă, / ierburi, /
 crescându-ți copiii ești tot atât de aproape / de îmbrățișare și logos. //
 În acest cuvânt îți vei găsi adăpost, / o vizuină sigură, o silabă de pace /
 și toți râvnindu-te, dându-ți târcoale, / degetul știi să ți-l pună pe buze
 cu drag. // Tu vei rămâne însă un bun ascultător al limbii, / Ascultăto-
 rule, / urechea ta va fi o vizuină sigură, / acolo gănguritul e ca o limbă
 de clopot, / umilindu-te că prinzi unda vieții/ în căușul palmelor, pe
 apucate” (*Îmbrățișare și logos*).

Restrânsă ca ton și limpede în expresie, vocea lirică are o tonalitate elegi-
 ac-reflexivă, versurile resimțindu-se de un laconism al viziunii contrase la
 puritatea enunțului echidistant, în care tumultul existenței se resoarbe în
 reprezentări concise, lipsite de retorism ori de patetism, chiar în poemele
 în care reflexele sacrului sunt dominante („Dacă nu mă crezi și nu-mi
 ascuți glasul semnului celui dintâi, / Dacă nici săvârșirea semnului celui
 de-al doilea nu-ți dă putere, / în necredința ta ca o sămânță goală rămâi.
 / Doar golul se teme să țină miezul acestor mâini / ca miezul luminii în
 mâini, la Înviere.”). Versurile Doinei Uricariu sunt, mai presus de orice,
 mărturia unei conștiințe lirice lucide, pentru care precaritatea lumii se
 răscumpără în limpezimea expresivă a versului, în cuvântul investit cu
 poeticitate, transfigurat de fulguranța metaforei.

Bibliografie critică selectivă

- Nicolae Manolescu, în „România literară”, nr. 50, 1976
 Nicolae Ciobanu, în „Luceafărul”, nr. 36, 1976
 Lucian Alexiu, *Ideografii lirice contemporane*, Timișoara,
 Editura Facla, 1977

- Mihai Dinu Gheorghiu, în „Convorbiri literare”, nr. 1, 1977
 Laurențiu Ulici, *Prima verba*, II, București, Editura Albatros, 1978
 Eugen Simion, în „Luceafărul”, nr. 11, 1978
 Al. Protopopescu, în „Viața Românească”, nr. 5, 1978
 Dan Laurențiu, în „Luceafărul”, nr. 10, 1978
 Mircea Iorgulescu, în „România literară”, nr. 10, 1978
 Dinu Flămând, în „Amfiteatru”, nr. 3, 1978
 Nicolae Ciobanu, în „Luceafărul”, nr. 39, 1980
 Elena Tacciu, în „Romania literară”, nr. 35, 1980
 D. Flămând, în „Amfiteatru”, nr. 11, 1980
 Al. Cistelean, în „Familia”, nr. 6, 1982
 Dinu Flămând, în „Amfiteatru”, nr. 8, 1982
 Petru Poantă, în „Steaua”, nr. 9, 1982
 Constantin Pricop, în „Convorbiri literare”, nr. 8, 1982
 Dan C. Mihăilescu, în „Transilvania”, nr. 8, 1982
 Petru Poantă, *Radiografii*, II, Editura Dacia, Cluj, 1983
 Al. Cistelean, în „Familia”, nr. 11, 1986
 Ion Simuț, în „Steaua”, nr. 3, 1987
 Constantin Ciopraga, în „Limba română”, nr. 10-12, 2007
 Gheorghe Grigurcu, în „România literară”, nr. 14, 2022

Abstract

Doina Uricariu. The transparency of melancholy

Keywords: *poetry; clarity; deceptive; past; palimpsest*

Doina Uricariu's lyrics are, above all, the testimony of a lucid lyrical consciousness, for which the precariousness of the world is redeemed in the expressive clarity of the verse, in the word invested with poetics, transfigured by the flash of metaphor. The lyrics often express a nostalgic perspective, in which the dream acquires elegiac words, and the remembrance restores, from fragments of time and life, an existential path not devoid of the aromas of a rhetoric of illusion and mythization of the world, in an evocative lyricism, with melancholy iridescence, discreet and enveloping as a palimpsest of a deceptive past.

Mina-Maria RUSU

România și miracolul globalizării. Paradigme identitare (I)

M.-M.R. – prozator, critic literar, lingvist, profesor universitar, doctor habilitat în științe umaniste. Autoare a peste 29 de cărți (critică literară, limbă română și didactică), între care:

O poetică a sacralului. Spațiu, timp și ființă la Argezi, Blaga, Barbu; Lumea și marile ei legende; Dicționar poliglot numeric etc.

A prefațat peste 20 de cărți și este autoare a peste 100 de articole. Membră în colectivul de redacție al revistei „Limbă și literatură” a Societății de Științe Filologice din România. Membră în colegiul de redacție al revistei „IJCR/International Journal of Communication Research”. Din 2005, face parte din colegiul de redacție al revistei „Limba Română” de la Chișinău. Este titulară la Universitatea Apollonia din Iași și conducător de doctorat în domeniul Filologie-Literatură, la Universitatea Pitești. Este consilier superior la Ministerul Educației din România.

Voi porni de la o idee pe care Andrei Codrescu – celebru scriitor american contemporan de origine română – o exprimă într-una dintre scrierile sale (Codrescu 2009), privitor la *identitatea națională vs identitatea culturală*. Iată ce mărturisește acesta: „Eu aparțin unei țări al cărei export principal sunt geniile”. În fapt, acest „export” este o confirmare a concepției marcu-siene, potrivit căreia globalizarea asigură integrarea și afirmarea valorilor naționale în spațiul culturii universale.

Alegerea *departelui* și lăsarea în urmă a lui *acasă*, în căutarea unei structuri spațio-temporale în care personalitatea culturală să rodească pe deplin, induce ideea că *exilul* este o stare asumată menită să asigure incursiuni în *illo tempore*, într-un demers cultural de recuperare a paradisului originar. Codrescu a comparat procesul de plecare a genilor în **departe** cu exilul lui Ovidiu, iar călătoriile dincolo de granițe cu un traseu inițiativ de la alienare la hoinăreală „prin mahalalele Europei”, având ca rezultat construirea unei noi identități, universale, prin hibridare.

Acest traseu inițiativ camuflează latura tragică a exilului, care va rămâne o suferință nemărturisită a deșezărilor, dar și o izbândă a reînădăririi în țara de adopție. Un proces

complex, pe care geniile din România au ales să-l experimenteze pentru confirmarea faptului că exilul s-a resemantizat, fiind una dintre componentele esențiale ale globalizării. Vom reveni la acest fenomen în articole viitoare, o serie menită să atragă atenția asupra identității naționale în contextul mileniului III.

Peste Ocean, România există ca o țară cu frontiere fluide, în care încap toți aceia care, între **acasă** și **departe**, au ales departele ca loc al unui supliciu asumat, al unei suferințe în urma căreia decantările au creat zona de românism esențial, inserat în cultura universală. Alegerea lor a fost menită providențial să renască o Românie nobilă, cu aura paradisului original, ruinat de timpul istoric pe care l-am trăit după a doua conflagrație mondială.

M-am oprit asupra acestei Românie cu frontiere fluide pentru că acolo, în **departe**, destule spirite înalte ale culturii naționale și-au dobândit statutul de valori ale culturii universale. Deși țara lor de adopție este America – locul pe care mulți l-au considerat un tărâm al făgăduinței – spațiul larg, deschis spiritelor înalte, unde acestea s-au împlinit, este România, țara de origine, care a rămas un centru vital pentru destinul lor cultural.

Mi s-a părut extrem de interesantă viziunea mărturisită a unui scriitor român celebru în America, Andrei Codrescu, despre cultura nouă creată într-o zonă afectivă de melanj între țara de origine și țara de adopție, o cultură nouă, care definește mileniul III, în speță *globalizarea*. Despre acest fenomen – globalizarea – Solomon Marcus vorbea ca despre un mare beneficiu al lumii noi, contemporane, un gen de *paradigmă universală* (Marcus 2011) menită să regleze existența omenirii mileniului III. Departe de abordările extremiste ale globalizării, Marcus vede ca pe o mare oportunitate liberă circulație a omului prin toată lumea, contactul cu alte culturi și, mai ales, rezultatul acestui contact, al cărui produs trebuie să fie o deschidere și o înțelegere corectă a identității. Se elimină astfel orice tendință de anulare, de respingere a celuilalt prin deschiderea unei căi a concilierii elegante între elementul național și cel universal.

Marcus sugerează faptul că o cultură națională, în accepțiunea veche a termenului, închide, izolează, diminuează valoarea identității unei nații, în vreme ce contactul cu alte culturi, înțelegerea acestora și acceptarea alterității asigură construirea corectă, temeinică a culturii universale. În fapt, Solomon Marcus redefiniște cultura universală ca pe un sistem de

puzzle în contextul căruia fiecare piesă are importanță egală în construirea întregului.

Scopul globalizării este, așadar, punerea în comun a valorilor naționale, pentru a crea valoarea universală. Evident că există și amenințări, pe care le putem atenua prin atitudinea față de celălalt, prin asumarea unei conștiințe identitare evidente, dar nu ostentative, a cărei strălucire sporește prin contactul cu alte culturi. În această zonă de contact, se produce o fuzionare a elementului național cu alte culturi, proces care creează un pământ fertil, nou, în dinamica identitară contemporană. Întrebat de ce nu a ales să plece în străinătate, Marcus a răspuns categoric, fără a mai da posibilitatea repetării acestei întrebări: *Dacă eu nu mi-am pus această întrebare, nu văd de ce mi-ar pune-o alții*. El a înțeles că, în istoria vremurilor trăite, sporirea spiritului identitar și includerea în universalitate se face sigur prin incursiuni repetate în alte culturi. Acest aspect a stat la baza multiplelor sale deplasări în străinătate, la diferite activități științifice, prin colaborări la reviste celebre în spațiul cultural internațional, prin formarea și susținerea afirmării unor discipoli care au ales să rămână în țară sau să plece în alte țări.

Este cazul a doi discipoli, academicieni celebri: Gheorghe Păun, rămas în spațiul României natale și Cristian Sorin Calude, care a ales Noua Zeelandă ca a doua sa patrie. Este extrem de interesant efectul Marcus asupra celor doi savanți. Deși aflați la o distanță geografică enormă (România – Noua Zeelandă), cei doi construiesc împreună un spațiu global al cercetării informatice și, asemeni magistrului lor, își asumă țara de origine, ca patrie-mamă, lansând-o astfel la nivel universal. Se pare că astăzi, în lume, numele lui Cristian Calude se află la vârf, în domeniul său de expertiză.

În anii '80, plecau spre America mai mulți intelectuali de valoare din țară. Dintre aceștia, ne vom opri la Sanda Golopenția și la soțul său, Constantin Eretescu. Alegerea pe care au făcut-o atunci are sensul unei respingeri vehemente a sistemului comunist totalitar, nu doar din perspectiva intelectualului adult, ci și a copilului și tânărului de odinioară, vârste la care au fost supuși unor suferințe determinate de originea familiei din care făceau parte. Când au decis să aleagă America, țara în care doreau să-și găsească liniștea, ambii se aflau la vârsta maturității.

Sanda Golopenția purta memoria părinților săi nu doar ca pe un titlu nobiliar, ci și ca pe o vulnerabilitate majoră în contextul unor fapte cu rezonanță istorică pe care regimul totalitar nu le dorea reținute de români. Fiică a sociologului Anton Golopenția, ucis de tânăr în temnițele comuniste, lingvиста Sanda Golopenția și-a afirmat calitățile de cercetător de înaltă ținută, dar, în România, drumul ei profesional bătea pasul pe loc. Regimul comunist o situa în categoria celor cu origini nesănătoase. Așadar, opțiunea de a pleca peste ocean rămânea singura soluție pentru a putea contribui la afirmarea culturală a României în lume.

Am optat pentru interpretarea plecării Sandei Golopenția, în cheie marcusiană, considerând-o în prima linie a celor care au anticipat paradigma mileniului III și care au confirmat, prin destinul profesional, că globalizarea impune și niște riscuri, dintre care cel cu amprentă profundă rămâne părăsirea fizică a țării de origine.

Acolo, în America, departe de țara-mamă, cercetătoarea a dus cu ea o experiență academică valoroasă, impunându-se la Providence, în cadrul Brown University, SUA, unde a parcurs toate treptele promovării profesionale, devenind acum profesor emerit. Ceea ce a uimit lumea academică americană a fost profunzimea scrierilor sale, diverse ca domeniu, de la lingvistică, la literatură (teatru), la sociologie și antropologie. O diversitate care anunța un cercetător vizionar, anticipând cunoașterea complexă, specifică mileniului III.

Departee de România, Sanda Golopenția a dus cu sine și memoria părinților săi, nu doar din perspectiva dragostei filiale firești în relația copiii-părinți, ci și dintr-una științifică, demonstrând că sociologia și antropologia, ca științe care solicită implicarea mai multor domenii în cercetare, fixează, în cultura lumii, matricea identității naționale, definind universalitatea ca pe o sumă de experiențe culturale care marchează progresul omenirii, istoria acesteia.

Pe de altă parte, în contextul exilului, Sanda Golopenția a rămas confortabil în matricea lingvistică a limbilor romanice, abordând franceza ca pe o limbă bogată în virtuți de comunicare culturală, fapt care a influențat semnificativ profilul său de cercetător. Dacă, de obicei, un exil din țara de origine înseamnă implicit pierderea contactului cu limba maternă și disconfortul lingvistic în limba țării de adopție, pentru Sanda Golopenția

acesta nu s-a manifestat, deoarece, lingvistă fiind, identitatea ei culturală a însemnat implicit traversarea mai multor limbi, astfel încât conceptul a fost configurat tocmai din acest periplu printre culturile aferente, construindu-i personalitatea științifică și culturală.

Sentimentului dezrădăcinării la părăsirea pentru totdeauna a țării natale s-a contopit cu suferința pierderii părinților, fapt care a generat o energie imensă ce i-a susținut munca de restituire, pentru cultura națională, a operei lui Anton Golopenția și a Ștefaniei Cristescu. Acest demers a însemnat adăugarea la patrimoniul culturii naționale și universale a operelor părinților săi. Timpul a lucrat în favoarea dezvoltării tuturor resursurilor care au propulsat-o pe Sanda Golopenția în universalitate.

Personalitatea complexă, cultura profundă care o definește și care susține germinarea spiritului național în context universal, conștiința apartenenței la România, prin părinții săi, prin studiile pe care le-a făcut în țară sunt tot atâtea puncte de inserție solidă în zona academică a Americii. Traseul profesional de după anii '80 este configurat transdisciplinar, astfel încât lingvistica poziționată la temelie rodește în domenii noi, dintre care sociolingvistica se detașează prin studiul de caz pe care autoarea îl face privind noul profil al limbii române în ultimii ani ai celui de-al doilea mileniu. Hibridarea limbii prin dinamica circulației românilor în lume este denumită *româna globală*, un concept pe care cercetările lingvistice din țară l-au avut la baza elaborării dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic, în edițiile cunoscute.

Fenomenul globalizării a influențat limba, reflectând, în fapt, dinamica socială, zonele de contact dintre culturile lumii, consolidând importanța conceptului de comunicare, importat în filologie din domeniul sociologic. Așadar, un lingvist plecat peste Ocean și construindu-și acolo o carieră universitară recunoscută pune la baza studiilor sale nu doar cultura filologică de care dispune, ci și experiența exilului, un sentiment al dezrădăcinării discret mărturisit fără a-i produce acele confesiuni dureroase născute din părăsirea țării de origine.

Exercițiul ontologic al Sandei Golopenția este coerent și substanțial reflectat în opera sa, ca expresie a dimensiunii benefice a globalizării. Autoarea argumentează cu propriile experiențe culturale faptul remarcat de Solomon Marcus și anume că, pentru un cercetător, a se mișca în lume înseamnă a

fertiliza ideile și a produce creații valoroase, purtătoare ale mărcii identitare a spiritului național, pe care îl grefează în cultura universală. Acest adevăr susținut de Solomon Marcus în raport cu globalizarea, ca fenomen specific lumii contemporane, se află la baza culturii universale care poartă în sine valorile reprezentative ale tuturor națiunilor lumii.

Se remarcă la Sanda Golopenția și vocația memorialistică. Scrierile sale recente evocă trecutul ca pe o temelie solidă care susține evoluția, timpul istoric și timpul personal, împletite într-o armonie intelectuală inconfundabilă. *Bulevardele vieții* (Golopenția 2018) este unul din titlurile care exprimă metaforic drumul autoarei prin diverse culturi, sugerând confortul resimțit în acest periplu prin lume, fără a uita locul de obârșie, țara natală. Drumul Sandei Golopenția nu a avut nicio umbră de constrângeri, de interdicții sau de agresiune asupra identității sale. Trecerea prin viață s-a produs maiestuos – bulevardul fiind un simbol al destinului său cultural. Călătoria prin diverse culturi i-a consolidat identitatea extrem de bine construită atâta vreme cât a trăit în România natală.

(*Vă urma*)

Bibliografie

Codrescu 2009 = Andrei Codrescu, *Ghid dada pentru postumani. Tzara și Lenin joacă șah*, București, Curtea Veche, 2009

Golopenția 2018 = Sanda Golopenția, *Bulevardele vieții*, București, Spandugino, 2018

Marcus 2011 = Solomon Marcus, *Paradigme universale*, Pitești, Paralela 45, 2011

Abstract

Romania and the miracle of globalization. Identity paradigms (I)

Keywords: *far; home; fluid borders; globalization; national culture/ universal culture*

Globalization is defined by Solomon Marcus as a phenomenon specific to the III millennium, through which the national element is integrated into the formula of the universal culture of the third millennium. Famous intellectuals have left the country, now being professionally successful people and strengthening, through their work, the universal culture. Sanda Golopenția, Constantin Eretescu, Andrei Codrescu or Mihai Nadin are just a few of the personalities who have built a solid passport for Romania's universality, a new identity paradigm.

Constantin OLTEANU

Notre-dame* (Fragment)

C.O. – redactor-șef al publicației periodice „Săptămâna”. A studiat jurnalistica la Universitatea de Stat din Moldova, fiind angajat ulterior în redacția ziarului „Tinerimea Moldovei”. Au urmat „Literatura și Arta”, revista „Basarabia”. A debutat cu volumul de poezie *Pachete cu zăpadă*, urmat de romanul *Green Card*. Este membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova.

Constantin Olteanu este un prozator original și foarte uman, dacă se poate spune așa. Îmbină de minune latura poetică cu cea lirică, cu poezia. Iese ceva foarte frumos. Toți eroii din noua sa narațiune „Notre Dame” stau în picioare și cititorul îi vede aieva. Sunt oameni cu trăiri intense, sunt destine. Și încă ceva: autorul găsește detalii firești, oferind textului veridicitate. Ficțiunea e viață reală și cititorul nu pune la îndoială nimic. Eugenia David

A înțeles Pavel Racoviță, a înțeles repede că între Catrina și Tudor se țese o pânză pe care n-ai s-o poți rupe. Că nu are nimic? Are. Are inimă-n el, și inima asta le face pe toate. Nu tot ce bate în piept e inimă. L-a văzut și în dimineața zilei în care pornea să o ducă pe

* Această proză am scris-o după ce mi-am dat seama că port în mintea mea niște întrebări pe care nu le-am mai auzit. Nu știu dacă am reușit să răspund la ele. Poate că eu nici nu sunt cel care trebuie să ofere răspunsurile. De fapt, las cititorului dreptul și șansa de a contura răspunsurile, căutându-le în propria lui viață. Cred cu tărie că în fiecare din noi arde câte o catedrală și că focul ei ne ajută să ne putem regăsi. Esențial e să-i simțim arderea, iar apoi – vatra și cenușa prin care ne regăsim drumurile. (Constantin OLTEANU)

Catrina la școală. A dus geanta până la căruță, apoi a alergat până în culme după un scaun. Un scaun dintre cele pe care stăteau seara la masă. Căii lui Pavel Racoviță purtau fiecare câte doi canafi roșii prinși de o parte și de cealaltă parte a căpăstrului. I-a făcut Tudor din câteva țâjii găsite-n hambar. Da, aveau și câteva căpăcele adunate de la sticlele cu odicolon, tot de căpăstru prinse, însă canafii se vedeau de departe și de departe puteai să spui: „A lui Pavel Racoviță. Căruța lui Racoviță”. Și a pus scaunul lângă roată. De câte ori a urcat Catrina în căruța lui taică-său, de câte ori! Așa, cu un picior sprijinit de butucul roții și cu celălalt aruncat peste scândura șărbanei. De câte ori! Și acu, poftim, un scăunel lângă roata căruței. Că nu-i șade bine unei domnișoare să sară în căruță ca un băiat. Și apoi, pantofii ei negri, lăcuiți, cu o curelușă prinsă la glezne... Cum să-i zgârii, Doamne ferește!

L-a văzut Pavel Racoviță pe băiat, cu scăunelul ridicat de la pământ și cu o palmă dusă spre piept, la câțiva pași de poarta deschisă larg ca să iasă căruța.

Maică-sa nu a ieșit din curte. A rămas lângă prispa casei. Cu un colț al baticului dus când spre ochiul drept, când spre ochiul stâng. Nu pleca fata asta pentru totdeauna, însă era pentru prima dată când pleca.

Mircea a găsit mai târziu caietele mamei. Într-o ladă de lemn urcată în podul casei. Caietele mamei. Avea scrisul frumos, cuminte și lăsat să curgă literă cu literă prinse una de alta. Ca apa râului. Așa a fost sau așa părea să fie fost și viața ei. Cuminte și lăsată să curgă an după an, prins unul de altul. Ca apa râului. Și fraze scurte cât ai trage o dată aer în piept. Fiecare cu majuscula ei în pragul cuvântului de început și fiecare cu punctul ei. Despre seceriș, despre un copil venit cu maică-sa într-o duminică la biserică, despre florile din grădină. Cuminte și lăsat să curgă literă cu literă prinse una de altă. Și niște cărți. Da, și o carte cu trei lalele pe copertă. Cineva a împins lada mai departe de horn. Sau poate mai aproape de palma de lumină ajunsă în podul casei prin ferestruica lăsată-n fronton. O palmă de lumină. Ca să poți căuta prin lada de lemn și ca să poți desluși ce e cu cartea asta din mâna ta sau ale cui sunt caietele în care a ruginit cerneala din cuvinte. Departe de horn. E totuși foc între pietrele lui. Și e podul casei. Și e casa ta. Da. Ai și tu o icoană într-un colț al odăii de jos, însă vezi cum e – ai palmele

pline cu apă, dar dacă e să le cuprindă focul, nu poți face nimic. Au fost de față toți sfinții cerurilor când s-a aprins catedrala. Și a ars. A ars ca iarba. Pentru că ei nu ca s-o stingă s-au aplecat asupra mulțimii. Ca să o aprindă s-au aplecat. Și sfinții au tăcut cumiți fiecare pe foaia lui de lemn, un pic retrași după dantela de aur și abia găsiți de pana de foc a lumânărilor care ard și ele într-o interminabilă jertfire.

Le are și acum. Caietele și cărțile mamei. În noaptea în care au fost duși la gara din Bălți nu s-a gândit nimeni la caiete și cărți. Doar niște haine. Niște haine pentru băieți, niște haine pentru Catrina. Și două pâini. Maică-sa cocea pâine sâmbăta. Două pâini până sâmbătă le-ar fi ajuns. Tudor ducea vreascuri de cu seară lângă gura cuptorului, iar dimineată aprindea focul. „Nu pune mult, nu pune mult, că ai să dărâmi cuptorul”, îi spune Catrina. Știa de la maică-sa că focul trebuia lăsat să ardă cuminte. Și tu tot cuminte trebuia să umbli. Să fi liniștit și să fii împăcat. Ca să nu superi pâinea. Că neliniștea ta și supărarea ta trece la pâine. Cum? Nu știi cum. Dar te simte. Și te vede că ai, ai ceva pe suflet. Ai inima neliniștită. Te simte. „Nu pune mult, nu pune mult...”

Două pâini. Pentru că, vezi, tu crezi că mâine e sâmbătă.

I-ar fi scris femeii de la Craiova. Purta acum scrisoarea în buzunarul interior al sacoului. Ca pe un act. Cu nasturele încheiat și fără să mai păstreze în el altceva. Ce căuta scrisoarea asta în buzunarul lui? Pe plic era scrisă adresa redacției. Redacția era destinatarul, nimeni altcineva. Da, redacția.

I-ar fi scris femeii de la Craiova. Doar că nu poate scrie nimic. Cui s-o trimiți? Scrisoarea cui s-o trimiți? Și ce să-i spui ei? Și de ce ei să-i spui toate lucrurile astea? Ea pur și simplu scrie cum un băiat... Cum un băiat a salvat-o pe fata pe care o iubea cum nu a iubit nimeni vreodată. Să fi rămas acolo, în vagon, cine știe? Cine știe? Pavel Racoviță s-a întors în sat peste mulți, peste foarte mulți ani. Doar el și soția sa. Băieții... Amândoi băieții au căzut sub gheața unui râu din apropierea casei. O casă din bârne ridicată cu două topoare și cu mâinile lor. Au intrat în ea odată cu iarna, dar au reușit să lase frigul afară. Băieții s-au dus la râu, poate, cine știe, le cade ceva de mâncare. Când se întorceau, a crăpat gheața. Se vedea de pe mal ochiul umed aproape de mijlocul

apei. Doar ochiul umed. Pavel Racoviță i-a strigat, i-a strigat... Dacă era și Catrina cu ei, cine știe. I-a strigat, i-a strigat.

I-ar fi scris femeii de la Craiova. Asta i-ar fi scris. Dacă era Catrina cu ei... Ce știe ea, femeia de la Craiova? I-a strigat. I-a strigat...

Pe plic era adresa redacției. Și scrisoarea începea tot așa: „Bună ziua, dragă redacție”. Dacă ar fi scris „Bună ziua, domnule Mircea Mosor”... Ce mai știa femeia de la Craiova? Că o va citi cineva anume? Asta a vrut? De ce a vrut asta? Cine e ea, femeia de la Craiova?

Catrina Racoviță nu a fost deportată. Au mers ținându-l strâns de mână pe Tudor până acasă. Până la casa lui Tudor.

„O să se-ntoarcă și ei. O să se-ntoarcă.” Asta-i spunea Tudor. Câteva cuvinte care, cine știe dacă au putut trece cumva peste spaima ei. „O să se-ntoarcă. Așa mi-a spus taică-tău. Că el m-a rugat să vin și să te iau. Mi-a spus printr-un soldat de acolo, de lângă vagon. S-o fi-nțeleș ei între ei, cine știe.” Când a vorbit taică-său cu Tudor și când a vorbit el cu un soldat? Poate că a vorbit. Poate. Dar Catrina nu a văzut nimic. A observat doar că în vagon au mai urcat pe cineva. O femeie, se pare că, o femeie. Și tot atunci, soldatul a scos-o pe Catrina din vagon. O striga pe maică-sa și îl striga pe taică-său. Și îl vedea în față pe Tudor, iar Tudor nu avea când și nu avea cum să-i spună că... Ce să-i spună? Că a vorbit tatăl ei cu... Și că l-a rugat pe Tudor... L-a rugat să...

A sărit gardul. Era, de fapt, vița-de-vie pe care o grămădeau an de an la marginea hatului. A mers printre butuci până a ajuns sub vișinii din spatele casei. Se coc vișinele în grădina lui Pavel Racoviță. Roșii ca cele de acum un an. Și poate, poate dulci-acrii ca și atunci când le țineai în poala cămășii tale, uitate acolo când tu lipeai de suflarea ta suflarea Catrinei. Uitând de ele și de toată lumea asta. A găsit ușile casei deschise. Și ușa hambarului tot deschisă era. Nu, încă erau toate la locul lor, dar un abur străin le-a învăluit pe toate. Și devii străin tu. Pentru o masă cu trei picioare șlefuită pe margini de câtă atingere de mână a trăit ea. Pentru covoarele încă prinse pe perete. În dulap, încă mai erau rochiile de-ale Catrinei. Și rochia albă de bumbac, subțire și lungă, și... Și monedele roșii, dulci-acrii... Cum să se spele? Nu au luat toate icoanele. Câteva din ele încă mai întreabă cu tăcerea lor: ce facem noi? Cine sunt oamenii care au plecat? Și cine sunt oamenii care au venit?

Că alții sunt. Parcă șoptesc aceleași rugăciuni și parcă același semn lasă în urma degetelor purtate spre frunte, spre inimă... Unde încep ei să fie alții? Și când? Dacă alții sunt.

A luat câteva rochii, niște tacâmuri, niște cămăși de-ale lui Pavel Racoviță și... Și o icoană. „Doamne, Dumnezeuule, tu vezi, tu le vezi oare pe toate câte se-ntâmplă? Iartă-ne, Doamne.”

A plecat tot pe sub vișini, tot printre butuci și tot peste grămezile de viță-de-vie de la marginea hatului. Ca un hoț.

A văzut mai târziu căruța lui Pavel Racoviță la cineva din sat. Se vedea de departe. Cu patru canafi roșii agățați de căpăstru. „A lui Pavel Racoviță. Căruța lui Racoviță”.

Cui i-a scris femeia de la Craiova? Poartă scrisoarea în buzunarul din interiorul sacoului și are grijă ca nasturele de la buzunar să fie încheiat.

Avea parcă o oarecare teamă că ar putea să o piardă. Dar și mai mult să o găsească cineva. Cineva – cine știe cine. Și dacă o găsea? Ce putea înțelege el dintr-o scrisoare și cine erau pentru el băiatul acela și fata aceea? Un băiat și o fată.

În sat nu a auzit nimeni de nimic. Știa tot satul că Catrina lui Pavel Racoviță a rămas acasă, dar ca să întrebe de ce... Nu a întrebat nimeni. S-au gândit mulți că în ziua în care au fost luați de acasă, Catrina și Tudor erau deja logodiți și că nu mai avea nimic cu Pavel Racoviță. Pe Tudor? Cum să-l duci pe Tudor în Siberia? Un băiat care nu avea nimic mai mult decât cămașa și pantalonii de pe el. Cum să-l iei?

Poartă scrisoarea în buzunarul din interiorul sacoului și are grijă ca nasturele de la buzunar să fie încheiat.

Când a stat ultima dată împreună cu ei, mai avea doar câteva luni până la absolvire. I-a scris taică-său o scrisoare scurtă. Cuvinte pe care le-a mai citit și în alte scrisori. La sfârșit îi spunea că maică-sa a slăbit rău. Că nu se poate ridica din pat și că nu mănâncă deloc. Cere din când în când o cană cu compot, rupe cu degetele ei străvezii miezul de pâine din felie și îl moaie în zeama din cană.

Are literele rupe scrisoarea lui taică-său. Nu știu când a învățat să scrie. Dintre toate literele, doar „i” nu e chirilic. L-a văzut acasă când trebuia

să scrie ceva. Ținea un timp tocul deasupra foii, mișcându-l în aer. Parcă scria fără să atingă hârtia. Un fel de repetiție. Își termina scrisorile cu un „La revedere” desprins un pic de restul textului. Așa a văzut el pe undeva. Poate într-o altă scrisoare.

A venit acasă aproape de Paște. Era târziu Paștele în anul acela. Înfloreau vișinii acolo în sat.

– Măi Mircea, zice taică-său, poate te întorci la Chișinău. Că ce-o să spună la lucru? Vezi să nu ai probleme. Las' că mă descurc eu singur aici. Și maică-ta, vezi, parcă... Parcă a mâncat azi un pic.

Nu a plecat. Era Paștele peste câteva zile, iar până atunci a săpat o bucată de vie, a făcut ordine prin curte și pe unde a văzut el că se poate și altfel. Taică-său își găsea de lucru mai mult prin curte. Din când în când se dădea lângă ochiul de sticlă al ușii. Și își căuta de lucru. Tot în curte.

L-a strigat pe Mircea. Era nu departe de casă când l-a strigat.

– Maică-ta... Maică-ta...

Avea privirile prinse de podul odăii. Și mâinile atinse una de alta peste pieptul ei în care inspira și respira aer nici cât ai sufla într-o pădăie. În pod își ținea privirile sau dincolo de el? A întors capul spre Mircea, răsufând tot mai des și mai des. I-a văzut ochii. Vinovați, nu știi de ce.

Era singurul om pe care îl vedea stingându-se în fața sa... și era mama lui. Și privirile ei. Ce e cu vina asta-n priviri? Ce ai făcut, mamă, tu ca să-mi spui că ești vinovată. Ce puteai face tu? Și de ce, de ce mie să-mi spui că ai fi vinovată? Cine sunt eu: un copil pe care l-ai iubit și care te-a iubit tot atât de mult. Cine sunt eu ca să-mi spui?

S-a întors cu fața spre păretar. Ultima ei răsufare... Cât ai scutura toate păpădiile câmpurilor.

Cine sunt eu, ca să-mi spui?

L-a mai văzut pe taică-său plângând și până la asta. De fapt, atunci, nu plângea. I se umezeau ochii. I se umezeau până când albastrul lor părea să se prelingă odată cu lacrima lunecând pe obraz. Și ai fi gata să crezi, că, de fapt, bătrânii nu plâng. Nu plâng niciodată. Plâng copiii din ei. Rămași

acolo unde pot trăi ei ca să plângă când îți vine să plângi și ca să se bucure când... când te bucuri. Când vezi și tu o albină pe floare. Sau când se coc cireșele sub frunze. El, copilul din tine, se bucură. Ale tale sunt doar ridurile peste care se rostogolește lacrima aceea. Doar ridurile.

Să o mai fi ținut Dumnezeu niște ani... Să o mai fi ținut. Că nu a făcut rău nimănui și că oricum acolo ar fi plecat. Oricum. Dar să o mai fi ținut niște ani. A vrut să o mai aibă în față. Fără durere și fără nopțile ei rupte bucățică cu bucățică de numai ea știe ce. Tresărea cum numai o fura somnul. Și o auzea răsuflând. Abia răsuflând. Și iar tresărea.

– De ce nu dormi, mamă, de ce nu dormi?, o întreba Tudor.

– Dorm. Cum nu dorm.

Dar avea ochii deschiși.

Au scos sicriul din casă și au înșirat poduri unul lângă altul, fiecare cu un colac și cu o lumânare. Îmbrăcată într-o rochie albastră peste care mai avea o bluză. Și peste rochie, și peste bluză, și peste fața ei un vânt ușor scutura petale de vișin. Fața ei, acum fără riduri. Unde au dispărut ridurile acelea? Înseamnă că, ele, ridurile, nu au nimic cu pielea ta. Înseamnă că le trăiești. Iar atunci când mori, mor și ele. Petale de vișin ninse pentru tot restul timpului.

– Acum, ce faci, că rămâi singur, l-a întrebat Mircea. Poate mergi la mine. Avem o odaie în care ai putea sta tu. Bine, e odaia Alexandrei, dar ea... Ea vine rar de tot.

A tăcut. Pe prispa casei și el. E și o poză, undeva într-un sertar. Pe aceeași prispă, alături de maică-sa. Nu pozau. Pur și simplu stăteau pe prispă fiecare cu gândurile lui. Maică-sa încă era bine și încă mai întreba: „Măi, Tudore, da' băiatul cela nu mai dă pe acasă? Acu, cât mai trăim noi, că mai târziu...” Ceva îi spunea Tudor, ceva îi spunea. Și de Alexandra-ntreba. Și-a dorit întotdeauna să aibă o fată, numai că nici până la Mircea, nici după el nu a mai fost nimeni. „Așa a fost să fie, zicea Catrina, când venea vorba de copii. Nu e cum vrem noi.” Și-a dorit întotdeauna să aibă o fată. Și spunea că Alexandra e fata ei. Chiar dacă o vedea rar de tot la ea, și, dacă venea, pleca peste o zi-două, lăsând în urmă amintiri dulci despre o fată care e toată numai suflet și inimă și care: „Doamne, de ce nu mi-ai dat și mie una ca dânsa?”

„O să avem și o fată, îi spunea Tudor. Ai să vezi, o să avem și o fată.” Și ea credea. Credea. Pe cine să crezi dacă nu pe bărbatul care te ține în palma sa ca pe o picătură de lumină păzită de cea mai ușoară suflare de vânt. Pe cine să crezi?

Mircea știa că lângă el a lipsit întotdeauna fata pe care și-o dorea maicăsa. Da, Otilia a apropiat de el parfumuri ametoare și bucle lejere date de Dumnezeu, dar a lipsit, întotdeauna a lipsit o fetiță care să găsească mereu odicolonul maică-sii și care să joace pe spate două cosițe împletite parcă din razele soarelui. Și a trăit toată viața ei căutând-o. Toată viața.

Otilia a citit în ochii Catrinei această nedreaptă împărțire făcută de cineva și a încercat să umple acest gol stând ore în șir lângă ea, cerându-i sfatul până și pentru cele mai clare situații și mulțumindu-i cu căldură și cu o mână lăsată ușor peste umărul ei. Poate a reușit, poate nu.

Notre-dame

Keywords: *Racovitsa; Katrin; Siberia; soldier; God; mother*

Abstract

The novel „Notre-Dame” encourages the belief that the simple re-reading of life completely surpasses fiction. The questions you formulate or are formulated to you throughout your life never have a single answer, and our habit of dividing our deeds into good and bad seems to be wrong. It happens quite frequently that love and crime have the same heart, and trying to make a choice can end up killing both.

Viorica-Ela CARAMAN

Despre frivolitatea ființei și alte lucruri disjuncte din viața noastră

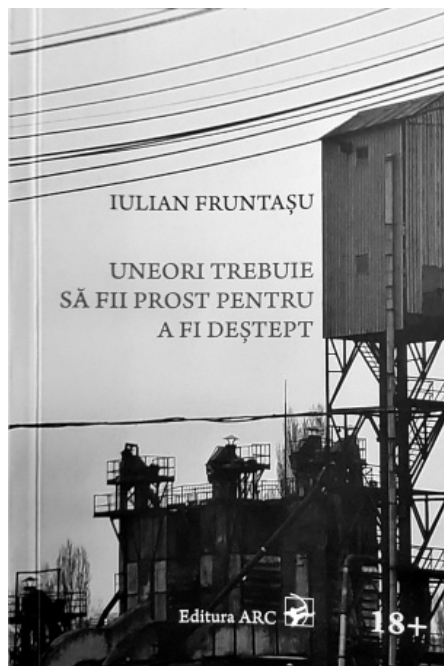

V.-E.C. – autoare a volumelor de critică literară *Ante-Scriptum*, Chișinău, 2009 (Premiul Tineretului municipiului Chișinău pentru Știință și Artă, Premiul literar pentru debut al Salonului Internațional de Carte, Chișinău, 2009), *Modele ale temporalității poetice*, Chișinău, 2012 (Premiul Național al Tineretului, 2012). Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Despre debutul poetic al lui Iulian Frunțașu la 1996, *Beata în marsupiu*, scria Alexandru Mușina ca despre „o certitudine”. Este exact cuvântul pe care îl căutam despre acest volum de debut în proza scurtă de data aceasta, *Uneori trebuie să fii prost pentru a fi deștept*, apărut în acest an la Editura ARC, semnat de același Iulian Frunțașu, care a mai scos la Editura Cartier și *O istorie etnopolitică a Basarabiei* (2002), *St. Bosnia Blues* (poeme, 2006), *Să fi fost totul o mare păcăleală* (poeme, 2016), *Eseu asupra încremenirii, o istorie subiectivă a Republicii Moldova* (2019).

Impresia certitudinii pe care o lasă lectura prozei scurte a lui Iulian Frunțașu este dată de o anumită complexitate scripturală, este divers ca tehnici și strategii narrative, ca subiecte și abordări, încât ar putea unele chiar și să nu placă. Or, poate că atunci când nu-ți place un scriitor, știi cel mai bine de ce anume nu-ți place și de acolo poate începe de fapt afinitatea de lector, întrucât anumite categorii de cititori nu doar că se lasă provocați, ci tocmai asta caută. Deci prozele lui Iulian Frunțașu nu se citesc ușor, în sensul în care ai o anumită dificultate de a schimba registrele de la una la cealaltă. Sunt niște proze scurte *à la longue haleine*,

având fiecare oarecum o structură globală. Și parcă aș zice că în fiecare povestire zace un roman trădat (nu ratat!), pentru că fiecare proză scurtă trădează ideea de construct, o întindere pe care o urmărești din primele rânduri și pe care de multe ori detaliile nu te ajută să o intuiești decât dacă ajungi la ultimul, uneori cel de pe ultima pagină. Iar această risipă de psihologii, fenomene și evenimente în câteva pagini nu poate decât să avantajeze un cititor căruia i se dă rețeta unei scurtături spre o literatură a judecății imprevizibile.

Iulian Frunțașu oferă tot atâtea rețete de scriitură câte texte publică cu această ocazie, inclusiv note de subsol autocritice inclasabile la adresa scriitorului însuși: „Există scriitori de limba română de o superficialitate cutremurătoare, care cred, printre alte ineptii, că este posibil să vomți într-o sticlă PET...” (p. 229). Niciun text nu seamănă cu celălalt, însă toate păstrează tonalitatea unui dilematic resemnat în ideea unei soluții suprasecvențiale. Între copertele acestei cărți găsim chestiuni de moralitate care sar în aer și perturbă micile noastre repere, înfruntări ale răului față în față în disperarea de a găsi binele, frâul liber al sentimentului negăsirii atunci când izbucnește limbajul licențios (cum remarca tot Al. Mușina, spunând despre acesta din urmă că „nu este nici rezultatul manifestării «spiritului derbedeu», nici al «plăcerii aristocratice de a dispăcea». Ci rodul exasperării de a nu găsi (...) un sens care să autentifice trăirea”), mai găsim suflete pe care le îmbolnăvesc nedreptatea și pierderea, prostituate cu vocație vizionară, politicieni prostituate, personaje în căutarea justificării existențiale.

Deocamdată ce este mai vizibil și mai repetitiv, pentru că asta încercăm la o analiză literară, este de observat o tehnică a acumulării pentru un rezultat imprevizibil, de fapt. E ca și privirea atentă și îndelungă a cuiva

în oglindă (până la disoluție), ca apoi să se întoarcă oglinda pe partea cealaltă și tocmai partea opacă a acesteia să restituie chipul autentic al privitorului. Avem în carte cel puțin trei finaluri în această cheie logică: din *Georgia on my mind*, *Uneori trebuie să fii prost pentru a fi deștept*, *O zi proastă pentru spanioli*.

Limbajul lui Iulian Frunțașu, unul dintre aspectele cu miză și impact ale prozei sale, este deci unul dezvrăjit estetic, care uzează de asocieri intimidante de multe ori. În *Cântecul cocoșului din Drenica*, de exemplu, bucată care deschide cartea, avem imaginea orașului ca târfa în care politicul (totalitarismul) este văzut drept o platformă de manifestare a instinctelor arhaice, a jubilației iraționale a vieții. Limbajul libidinos de sorginte freudiană aduce în evidență relațiile interumane schizoidale, care separă universurile, înstrăinează, însingurează, revoltă, întorcându-se în neant. Tematica predilectă proiectează aici contextul construcției socialismului iugoslav pe mentalitatea sârbă. Și la Iulian Frunțașu energiile dirijate politic apar ca niște stihii careucid, iar razele de speranță sunt mici personaje rezonatoare care trăiesc momente de luciditate individual, induse de rachie sau... „Treptat și cu o viteză accelerată, lucrurile au început să degradeze în jurul nostru, deveneau incompreensibile, de o violență inumană, nici fiarele nu procedau așa! Lumea parcă înnebunise. Oamenii și-au descoperit esența sălbatică cu o furie greu de imaginat, de parcă au existat niște inhibiții primordiale suprimate de mult timp” (p. 20). Astfel, în acest context, Zoran Misic este, de exemplu, o tipologie tare prin fragilitatea revoltată a ființei sale, este un soldat care ucide, dar care se emoționează în fața ororii. Personajele lui Iulian Frunțașu, luate toate pe rând, sunt psihologii în vervă, care își caută în permanență reperele și le găsesc (!) chiar și sau mai ales la capătul unui drum greșit, proza sa nutrindu-și rațiunea de a fi anume din contradicțiile dinamicii interioare.

Nu lipsesc din carte nici caricaturile, în *Diplomatul* avem de a face cu o apariție schizofrenă de adorație politică recognoscibilă în zilele noastre, din spectrul literar al mizeriei umane și al handicapului structural.

Despre răul congenital și subsidiar al ființei umane este, de exemplu, *Marlboro Gold*. Ianis este personajul central, un ucigaș leton, urmașul celor mai teribili nkvediști, care își ucide nevasta că e lesbiană, fără a bănuși acest lucru până să i se dezvăluie, de altfel, un muncitor dedicat, banal, un electrician aparent fără cusur. Apoi mai ucide irațional o fată de 13

ani. Naratorul personaj, iubitul surorii acestui Ianis, sfârșește prin aceste legături să calce pe urmele lui Ianis, într-o plimbare luându-se, la rândul său după o fată de 15 ani. O bucată despre răul contagios și despre natura care nu face salturi, iar travaliul normalității poate fi de lungă durată și multă vreme gratuit. O proză cutremurătoare despre „înțelepciunea” viului (ca să nu zicem a „psihopaților”, după un celebru psiholog britanic, Kevin Dutton), despre firescul (inteligenta?) cu care răul știe să se perpetueze, despre o violență nativă care scapă de sub control mai devreme sau mai târziu, zădărniciind travaliul civilizațional dintr-o Londră pașnică în care până și poliștii sunt niște naivi de fentat cât ai zice pește.

Totuși, această proză comunică deopotrivă și că inteligența viului și dinamica existențială are un sens, nu se poate autosabota continuu: la fel de bine sau chiar cu o jumătate de măsură mai mult decât răul, și binele are partea lui inexorabilă. Cea mai bună dovadă în acest sens este, de exemplu, povestirea *Maria (nu) există*. Proza este una care ține cum-păna unei proporții dintre bine și rău, decent și degradant în raport cu stadiul de dezvoltare a civilizației în care se produc evenimentele. Maria este o femeie nevoită să devină întreținuta unui italian pentru a-și scoate familia de la Chișinău din mizerie. Detectivul angajat de tatăl și fratele ei să o găsească, cerându-i socoteală în judecată după ce aceasta a încetat să-și mai întrețină aparținătorii deraiiați, este pe punctul de a-și refuza misiunea când află esența cazului. Asta după ce omul se retrăsese din structurile de stat din cauza corupției și degradării la care era martor și complice, fiind, prin urmare, dependent de onorariul pe care trebuia să-l câștige din afacerea de detectiv. Nici aici natura nu face salturi, binele este și el o stihie și, de fapt, rațiunea dinamicii viului în ultima instanță. Este marea speranță pe care o lasă această scriitură profund dezvrajită cititorului: ideea că atunci când răul învinge înseamnă că lupta vieții nu s-a sfârșit.

De pe aceeași undă a dezirabilului este și *Prietenii de care nu mă despart niciodată*, o proză despre noblețea de a suferi o pierdere umană. Morțile prietenilor înmănușeate într-o boală sufletească dezvăluie în cazul personajului acestei bucați paradoxul sănătății speciei – marcat, de fapt, de o îmbolnăvire sufletească provocată de necazul altuia. Acest tip de îmbolnăvire din compasiune este în estetica lui Iulian Frunțașu tocmai inteligența speței umane.

În carte mai întâlnim și un minijurnal scris la două mâini al unui cuplu disfuncțional, în care fata mai ales, cea care nu avea tocmai o implicare clară în relație, psihanalizează excesiv, în diverse direcții, fără o finalitate sau cu singura finalitate de a-l responsabiliza exclusiv pe celălalt pentru „ce li s-a întâmplat”. Interesant este că naratorul reușește să îmbrace un subiect melodramatic aproape plictisitor în haine cvazisuprerealiste, subliniind ridicolul și penibilul interacțiunii în „dragoste”, ca psihoză care destructurează personalitățile.

Dincolo de asocierea lui Frunțașu cu Beaudelaire pe care o făcea cândva în poezie Alexandru Mușina, scriitura în proză a lui Iulian Frunțașu despre travaliul flagrant al vieții amintește de o afirmație a scriitorului și filozofului englez Aldous Huxley din romanul *Contrapunct* (1928) despre logică și viață, zicând că e „o chestiune de gust”, cel care alege logica, e mort, iar unii aleg moartea. Este vorba despre aceeași poziție în raport cu complexitatea lumii pe care o adopta Huxley în calitate de mare simplificator al acesteia în direcția vieții, situate în afara logicii de fabricație culturală, deci ideologică, în afara dogmaticului. Prin urmare, literatura este pentru Frunțașu, cumva ca și pentru Huxley, un teren al experimentului nonprejudiciabil, iar aici formele de viață se prezintă în diversitatea spectrală a binelui și răului, suscitând, provocând suspansul și sfredelind curiozitatea deznodământului.

Iar ca să rămânem înțeleși și după ce Lovinescu, la 1937, în *Istoria literaturii române contemporane*, spunea că pornografia în literatură nu este limbajul licențios sau frivol, ci lipsa de talent (în contextul în care discuta despre un biet Macedonski, dacă rețin bine), o să mai notez ceva legat de acest aspect, întrucât sunt curioase semnele gen „18+” de pe copertele acestor cărți. Or, și literatura poate deveni o dogmă dacă ne prefacem că nu au existat revoluționarii limbajului, în timp ce aceasta a ieșit de multă vreme din patul beletristicii, eliberând frumosul de plafonul gustului comun de frumos, al literei frumoase. Iar frumusețea a îndrăznit să se identifice cu libertatea de a simți și a gândi, ca o consecință directă cu o libertate a expresiei. Tocmai la acest registru regăsim o aderare și a prozei lui Frunțașu, una în care o replică licențioasă sau o înjurătură comportă tocmai flagranța pierderii esențialului, a fundăturii în care te aruncă finalmente o dogmă, e momentul critic și cathartic în același timp în vederea resituării ființei în

raport cu propria existență. „Frivolitatea” la Iulian Frunțașu este anume partea de deșert ca loc de reconectare cu esențialul, în condițiile în care suntem constrânși la o redescoperire a umanului atunci când acesta își corupe funcțiile... Alunecarea în frivolitate este aici expresia unei nevoi de autodepășire. Vezi povestirea *Moștenirea* despre sexul oral și introspecția fetei în timpul prestației din cartea de proză scurtă la care m-am referit. Și mai cred că, de fapt, de la astfel de scriitori ar trebui să învățăm să înjurăm, dacă chiar e cazul! (vom vedea atunci că nu ne va servi prea des, nu facem noi literatură pe cât ne-am dori), din literatura bună adică, așa cum învățăm de mici despre crimă de la Charles Perrault, de exemplu, pentru că nu știm să o facem, nu știm cum să ne raportăm la impulsul redefinirii (afară de somatizare), incapabili de o reconexiune cu viața, de o resituare, rămânând cu temerea penibilului pe moment de a nu părea cumva sau, dimpotrivă, rămânând cu marele orgoliu de a fi îndrăznit ceea ce alții nu reușesc, ambele false opțiuni intelectuale. A, suntem capabili de reconectare cu esențialul? Ei bine, vorbim atunci de simple convenții de pe copertele cărților pe care editorii sunt nevoiți să le aplice. Iar cel puțin două dintre cărțile lui Iulian Frunțașu sunt încoronate cu acestea în forma: „Cartea este contraindicată minorilor și moraliștilor” (pe una de poezie!) sau „18+” (pe una de proză, dar tot ficțiune!). Nu strică, ele spun că tipăriturile sunt pentru cei care au ieșit din minoratul lecturii. E corect... și politic, și altfel.

Abstract

About the frivolity of the being and other disjointed things in our lives

Keywords: *Iulian Frunțașu; prose; unexpected effect; social disorder; psychology; licentious language; war; Eastern Europe; Romanian literature*

Iulian Frunțașu's debut in short prose, known as a powerful poet of the eighties of Romanian literature in the Republic of Moldova, is a moment of certainty for the existence of this literary species. The prose writer stands out for the diversity of narrative techniques, for themes and psychologists in vogue, with the preponderance of the accumulation technique for an unexpected effect. One aspect that made publishers turn to the 18+ sign, even in the case of fiction, is one with a hermeneutic stake inherent in mature writing, licentious language meaning marking an imperative vacuum before a new, more meaningful beginning for a man dominated by the urgency of meaning.

Ioan C. POPA

O carte de referință despre renașterea Kazahstanului

I.C.P. – sociolog, publicist și diplomat; doctor în sociologie (relații internaționale); cercetător asociat la Institutul de Sociologie al Academiei Române. Cărți publicate: *Români, Basarabia și Transnistria*, două ediții în limba română (București, 2009, 2012) și o ediție în limba rusă (Chișinău, 2010); *Mecanisme de putere ale regimului totalitar comunist în perioada bolșevismului. Impactul în Basarabia și Transnistria* (București, 2011); *Destine frânte. Pagini despre românii din Est (1917-1954)* (București, 2014); *Trei ani în preajma președintelui (1997-1999). Note și consemnări* (București, 2014); *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru România* (București, 2017). Membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

De curând a fost lansată la București o carte unică în felul ei, avându-l ca autor pe actualul președinte al Kazahstanului, Kasîm-Jomart Tokaev. Cartea, intitulată *Un cuvânt despre tata*, a apărut la Editura Curtea Veche (traducere din limba rusă în română de Valeriu V. Turea).

Textul supus atenției cititorului, cu o mare densitate de fapte și evenimente din istoria recentă a Kazahstanului, scris într-un ritm alert, cu real talent jurnalistic și literar, poate fi privit dintr-o dublă perspectivă: pe de o parte, oferă evocarea pioasă a poveștii de viață a bunicilor și părinților autorului, iar pe de altă parte, prezintă fundalul complex al evenimentelor care s-au derulat după instaurarea puterii bolșevice pe teritoriul extins al Uniunii Sovietice, până la destrămarea acesteia și redobândirea libertății și independenței poporului kazah.

Autorul realizează o vie și sugestivă rememorație a vieții lui Kemel Tokaev, important ziarist și scriitor kazah, tatăl actualului președinte al Kazahstanului, a cărui copilărie a fost marcată profund de povestea tragică a familiei sale, plină de întâmplări aproape neverosimile, care poate concura cu cele mai îndrăznețe

creații s.f. imaginate de autori dornici de senzațional. În acest caz, *viața bate filmul*, cum se spune, iar autorul nu face decât să relateze cu sinceritate și fără patimă încercările care s-au abătut asupra bunicilor săi, implicit asupra tatălui, pe atunci copil, odată cu dezlănțuirea colectivizării forțate sub regimul totalitar stalinist.

Kemel Tokaev, personajul principal al cărții și tatăl scriitorului, s-a născut în 1923, într-o familie de „țărani mijlocași” dintr-un sat situat în apropiere de vechea capitală a Kazahstanului, Almaty (Alma-Ata). Era epoca de final a lui Lenin și începutul ascensiunii lui Stalin, cel care, patru ani mai târziu, în 1927, la Congresul al XV-lea al PC(b) US, declanșa o amplă campanie de colectivizare a agriculturii în toate republicile ce făceau parte din URSS. Kasim-Jomart Tokaev, fiul mai mare al lui Kemel Tokaev, evocă pe larg consecințele dramatice ale colectivizării în toate satele de pe întinsul URSS, un proces în care „cel mai mult au avut de suferit locuitorii Kazahstanului și Ucrainei”: oamenii au fost împinși cu forța în colhozuri, a început o luptă surdă cu țăranii înstăriți („culacii”) și cu „țăranii mijlocași” care se opuneau puterii sovietice. Mulți au fost deportați, transmutați forțat în regiuni îndepărtate, întemnițați sau chiar executați prin împușcare. În timpul

acestei campanii, menționează autorul, „au fost sacrificați kazahii care s-au ocupat din cele mai vechi timpuri de creșterea animalelor. Au fost siliți să se alăture gospodăriilor colective și să se despartă de propriile vite. Literalmente peste noapte, kazahii și-au pierdut toate sursele de existență și s-au trezit fără apărare în fața amenințării teribile venite de la Kremlin la adresa modului lor tradițional de viață”.

Represiunile sângeroase ale bolșevicilor (similare celor comise în fosta RASSM/1924-1940 sau în RSSM/după 1944, n.n.) , ale căror consecințe sunt încă în curs de cercetare și evaluare din punct de vedere politic și istoric, au provocat „daune ireparabile fondului genetic al națiunii kazahă”. În acea perioadă tragică a istoriei, subliniază autorul, „jumătate din întreaga națiune (care număra atunci mai bine de patru milioane de oameni) a fost practic eradicată, inclusiv intelectualitatea kazahă”. În acele împrejurări dramatice, rămas fără mijloace de subzistență, bunicul autorului, împreună cu soția, și-au luat cei trei copii și au plecat în orașul Frunze (astăzi Bișkek), pentru a găsi de lucru, în speranța că vremurile de restriște se vor termina cândva. La Bișkek, familia Tokaev a găsit adăpost la o familie rusă, care i-a găzduit într-o colibă în schimbul efectuării unor munci grele în gospodărie.

După câțiva ani, soția bunicului a căzut la pat, paralizată din cauza suprasolicității, a sărăciei lucii și a condițiilor insuportabile. Era în 1933, când foametea provocată de regimul stalinist făcea ravagii, iar oamenii mureau cu miile. Într-o zi a acelui an, bunicul autorului a plecat la piața orașului să vândă niște vechituri primite de la stăpân, pentru a procura alimente. Tot atunci, cei doi băieți (Kasâm, fratele mai mare și Kemel, viitorul ziarist și scriitor, tatăl autorului) au plecat și ei la oraș în căutare de hrană. Pe drum au fost opriți de o patrulă a miliției care „vâna copii fără supraveghere”. În pofida strigătelor disperate ale băieților că au și adăpost, și părinți, patrula i-a amenințat că îi aruncă într-o fântână dacă se opun și i-a dus la un centru de plasament unde, în regim de urgență, li s-au eliberat acte de identitate și au fost conduși la un orfelinat. Astfel, consemnează autorul, „tatăl meu a rămas orfan cu părinții – care nu mai aveau mult de trăit – încă în viață”. Acest nefericit episod ne duce vrând-nevrând cu gândul la celebrul roman al regretatului Nicolae Dabija – *Tema pentru acasă* – în care copilul eroilor principali este luat forțat și dus la un orfelinat („Copiii lui Stalin”). Nu era vorba,

deci, de o invenție a scriitorului moldovean, ci reflexul unor întâmplări de un tragism real greu de închipuit!

Revenind la povestea familiei Tokaev, autorul relatează cum, în aceeași zi fatidică în care bunicul și băieții au plecat separat după mâncare, bunica rămăsese acasă cu fetița cea mică. Aceasta se juca lângă soba în care ardeau lemne și, într-un moment de neatenție, s-a împiedicat și a nimerit în flăcări, iar mama, paralizată, nu a putut să intervină, privind îngrozită cum arde copilul. Femeia a murit și ea de durere la scurt timp după tragedie. Fără soție și copii, bunicul autorului a dispărut și el din colibă, fără să se mai afle ceva despre soarta lui.

La orfelinat, cei doi frați, traumatizați pentru toată viața, s-au resemnat cu soarta și s-au străduit să respecte regulile de conduită, fiind remarcați și apreciați de administratorii instituției. În 1939, fratele mai mare, Kasâm, a fost mobilizat, iar în februarie 1942 a murit pe front. Kemel Tokaev a rămas cu adevărat singur pe lume, fără părinți și fără fratele care-i purta de grijă. În 1941, la vârsta de 18 ani, Kemel a fost și el chemat sub arme. A luptat la Stalingrad, a ajuns pe câmpurile din Ucraina și Polonia, dar spre final a fost grav rănit. Tânărul se maturizase, iar grozăviile războiului aveau să-i modeleze conștiința de luptător pentru pace și înțelegere între popoare. Revenit pe locurile natale în cârje, ca persoană cu handicap de gradul II, dar cu pieptul plin de ordine și medalii, în 1945 s-a prezentat la un examen de admitere la facultate. Impresionată de imaginea tânărului luptător kazah, comisia l-a întrebat la ce profil dorește să candideze. Întrucât nu stăpâna corect limba rusă, a răspuns în kazahă că în copilărie visa să devină jurnalist. A fost acceptat fără examen la Facultatea de Filologie a Universității de Stat „S.M. Kirov” din Kazahstan.

În facultate s-a împrietenit cu mulți tineri care vor forma intelectualitatea kazahă a epocii sovietice de după Stalin. După absolvire (1948), Kemel Tokaev a lucrat la diverse ziare regionale și centrale din Kazahstan. A debutat ca scriitor la jumătatea anilor '50 cu volumul *Expediția stelară*, dedicat pionierilor kazahi. Adevărata consacrare va veni peste trei ani, odată cu publicarea romanului *Taskîn (Torentul)*, consacrat muncii dificile a polițiștilor pentru adevăr și dreptate. Au urmat și alte romane cu temă detectivistă (unele de mare răsunset precum *Incidentul de la Sargaban*, *Soldatul a plecat la război*, *Pasărea zburătăci-*

tă din cuib, *Urma misterioasă, Aurul însemnat, O împuşcătură în noapte sau Ultima Lovitură*), cele mai multe pornind de la cazuri reale, bazate pe documente din arhivele Ministerului de Interne sau chiar ale KGB, scrise „cu sinceritate și simțul justiției”, cum aprecia un critic din epocă. În lucrările lui Kemel Tokaev, scrie autorul, există întotdeauna „un conflict ireconciliabil între interesele statului și dorința de îmbogățire exorbitantă a anumitor indivizi”. Prin asemenea cărți, Kemel Tokaev este considerat fondator al ficțiunii de aventură în literatura kazahă.

La scurt timp după decesul jurnalistului și scriitorului Kemel Tokaev, la Alma-Ata au izbucnit, în decembrie 1986, puternice manifestații de protest ale tinerilor kazahi față de regimul totalitar sovietic, manifestații reprimare cu brutalitate de autorități, care le considerau „naționaliste”. Evenimentele din 1986, notează autorul, s-au dovedit „un examen pentru maturitatea civilă și puritatea morală a întregii societăți kazahe. Nu întâmplător, în multe lucrări de științe politice publicate în străinătate, cronologia prăbușirii URSS începe cu evenimentele din Almaty”. Cum se întâmplă de obicei, și aici, când Moscova a început „restabilirea ordinii” în Kazahstan, s-au găsit intelectuali autohtoni care s-au grăbit să semneze declarații de condamnare a „naționalismului kazah”. Mulți dintre tinerii revoltați au fost bătuți cu cruzime pe străzi, arestați și întemnițați. Pe unul dintre ei, Kairat Rîskulbekov, decedat în închisoare, fostul președinte Nursultan Nazarbaev l-a declarat „Halîk kaharmani” (Erou al poporului). Au mai fost remarcați și alți participanți la revolte, ceea ce se înscrie în procesul de „a perpetua în memoria poporului adevăratul eroism al tineretului kazah, care a contestat sistemul totalitar”.

Cartea oferă, firește, o serie de mărturii interesante ale autorului și despre propria evoluție în sânul familiei Tokaev, atât de greu încercate. El a venit pe lume în 1953, când tatăl împlinise vârsta de 30 de ani, iar mama – studentă la Universitatea de Medicină din Alma-Ata – 22. Fiind primul din cei patru copii ai familiei, în amintirea fratelui dispărut prematur, tatăl i-a dat numele Kasîm, la care mama a adăugat Jomart (*cel generos*, în kazahă). După absolvirea Universității de Stat de Relații Internaționale din Moscova, Kasîm-Jomart Tokaev va lucra în diplomație, iar odată cu destrămarea URSS și redobândirea identității Kazahstanului, va ocupa funcții de maximă importanță în viața cultu-

rală și politică a republicii, între care și aceea de prim-ministru, iar astăzi de președinte al statului. Cartea de memorii a președintelui kazah (*Amintiri despre tata*) este născută din dragoste și recunoștință pentru părinții săi (tatăl decedat în 1986, mama în 2000), cărora le ridică un adevărat monument, dar și din dorința de a oferi cititorului o imagine sugestivă privitoare la renașterea unei Țări cu tradiții milenare, trecută prin purgatoriul regimului totalitar stalinist – Kazahstanul de astăzi liber și independent.

Abstract

A key book on the renaissance of Kazakhstan

Keywords: *Kemel Tokaev; Kasım-Jomart Tokaev; Kazakhstan; USSR; totalitarian regime; forced collectivization; revival; independence*

The book of the Kazakhstan President (Memories about my Father), born of love and gratitude for his parents, offers a suggestive image of the rebirth of a country with millennial traditions, passed through the purgatory of the Stalinist totalitarian regime – today's free and independent Kazakhstan.

Calvarul românilor dezrădăcinați

Note de lectură la volumul *De la refugiu la deportare. Mărturii ale refugiaților din Basarabia și Bucovina* (286 de pagini). Editura Fundației Academia Civică, București, 2021. Colecția „Istorie orală”. Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului. Editor: Georgeta Pop, Cuvânt înainte: Mariana S. Țăranu

Motto:

Primirea atât de călduroasă făcută refugiaților basarabeni și bucovineni de către frații din țara liberă a potolit în foarte mare măsură durerea acestora.

În nenorocirea lor, refugiații vedeau și simțeau că nu sunt pribegi în pustie, ci călători fără vrere, în țara lor. De aceea dragostea ce s-a revărsat asupra rănilor pricinuite de vijeliosul cataclism dovedesc un lucru extrem de important: BUNĂTATEA NEAMULUI NOSTRU („Raza”, nr. 547, 30 august 1940)¹.

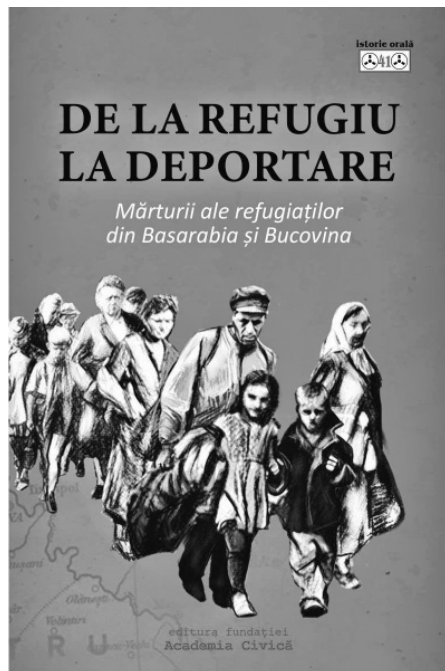
Vasile ȚEPORDEI

Cartea se citește cu strângere de inimă, pentru că textele sunt mărturii vii și răscolitoare ale românilor care au cunoscut și suportat realitățile invocate. E păstrată oralitatea expunerii, cu reluări și expresii neașe, fapt ce sporește autenticitatea și emotivitatea discursurilor. Parcă îl auzi pe narator povestind aieva și ești obligat să faci pauze și să te reculegi după fiecare dintre mărturisirile protagoniștilor celor 22 de interviuri – toate alcătuind un tablou tranșant și obiectiv al periplului dezrădăcinării de vatra strămoșească. Reper sugestiv și edificator în concretizarea obiectivelor lucrării îl constituie sumarul, transmițând peste decenii mesajul unor vremi tulburi cu reverberații puternice și azi în sufletele românilor (Mircea Pâslaru, *Am urcat în căruță și am plecat în necunoscut* (p. 31-43); Eugen Năilescu, *Hai*

să ne schimbăm numele să scăpăm de Comisie (p. 44-58); Ecaterina Sîrghii și fiul Ananie Sîrghii, *A fost vorba să ne ducă înapoi în Basarabia* (p. 59-75); Ananie Sîrghii, *Toți basarabenii au fost deportați* (p. 76-90); Elena Teodorescu, *Basarabenii fugeau și se ascundeau pe unde puteau* (p. 91-99); Galina Olteanu, *I-au obligat să plece înapoi* (p. 100-106); Stela Popescu, *Eu înapoi nu mă duc* (p. 107-112); Gheorghe Leahu, *Se întâmplă ceva îngrozitor în Basarabia* (p. 113-119); Valerian Pocotilă, *Întreaga gospodărie a rămas acolo* (p. 120-124); Elena Antonescu, *Ne-a dus în câmp și ne-a lăsat bagajul la*

un țăruș (p. 125-136); Sofia Racu, *Eram refugiați și aveam grijă și frică* (p. 137-150); Lucia Cireș, *S-au salvat cu adevăruri false* (p. 151-165); Ileana Popovici, *Ai mei au venit ca venetici* (p. 166-177); Ion Lazu, *Am rămas cu dorul de Basarabia* (p. 178-198) – toți descendenți din Basarabia; Aurel și Vasile Nichiforeanu, *Noi am fost mereu suspectați de autorități* (p. 199-212); Maria Daricescu, *Am rămas cu copii în colibă* (p. 213-227); Marin Eftimie, *Comunismul ăsta a fost un fel de nazism* (p. 228-235); Irina Spănu, *Era o teamă continuă* (p. 236-240); Mihai Hinescu, *Voi ați fugit de comunism, lasă că vă aranjăm noi* (p. 241-246); Teofil Lupu, *Ne era teamă că ne duce în Siberia* (p. 247-253); Aurel Socolescu, *Ne căutau rușii să ne ducă în Siberia* (p. 254-260); Constantin Țibuc, *În colonia de muncă aveam numai obligații* (p. 261-270) – descendenți din Bucovina). Evenimentele, faptele, trăirile te copleșesc, dramatismul situațiilor descrise te urmărește îndelung. Or, paginile volumului înfățișează concentrat și sugestiv destinele unor familii, ale unor persoane concrete, care au îndurat în țara natală calvarul refugiuului², ulterior și al deportării.

Numeroase familii de basarabeni și bucovineni au devenit „călători fără vrere” din cauza expansiunilor bolșevice s-au refugiat peste Prut în două rânduri (în 1940 și 1944), din cauza expansiunii bolșevice și

a politiciii sovieticilor „de a extermina tot ce era ființă românească” (p. 201) în aceste provincii, părți ale Moldovei istorice. „Probabil că au vrut să depopuleze satele de români și cred că asta a fost motivația pentru patimile ce au urmat” (p. 168). Refugiații au căutat firește peste Prut adăpost în spațiul statului național. Au purces pe drumul bejeniei „pentru a nu rămâne sub ruși...” (p. 77). Or, cei care cunoscuse deja „raiul” sovietic, așa cum a fost preotul refugiat în 1935 din dreapta Nistrului, la Bălți, conștientizau că România este unica salvare: „Dacă cumva (rușii) vor veni, că ei vor veni încoace, să nu așteptați nici un moment, să nu vă închipuiți că aveți posibilitatea să scăpați” (p. 92). Evenimentele atunci s-au petrecut fulgerător, iar „cine nu a avut o viteză de reacție destul de mare, cine n-a fost conștient cât de gravă e situația, a rămas pe loc și apoi nu a mai avut ce să facă” (p. 105). Multă lume, indiferent de starea socială sau fizică, a ales să caute liniște și pace peste Prut, râu care după 28 iunie 1940 devenise un adevărat vad al celor mai cumplite încercări.

Cartea cuprinde amintiri tulburătoare, situații oribile ce oglindesc despotismul feroce al autorităților sovietice având scopul de a-i persecuta aspru pe cei care manifestau curajul de a trece Prutul. De o brutalitate fără seamăn este, de exemplu, cazul povestit de către Galina Olteanu, născută la Chilia: „Fratele meu, Mihail, avea 20 de ani și făcea armata la Chișinău, el săracu a venit primul, dar a fost prins în tren la Ungheni de niște comuniști de i-au scos toți dinții din față, aștia patru dinți de sus și de jos. A venit fără ei, dar a reușit să treacă după ce imediat au intrat rușii, deci el a venit primul. Tata și mama au venit în septembrie 1940” (p. 100).

În 1944, în altă conjunctură politică³, tragedia s-a repetat: „... Țin minte foarte bine, cel de-al doilea refugiu. Toți țipau, toți cu bagaje, cu copii. Veneau trenurile și plecau către România, erau ultimele trenuri. Oamenii se înghesuiau acolo, pe mine m-au aruncat printr-un geam. Stăteam pe jos, pe un geamantan, așa. În fine, am ajuns în țară și după asta granița s-a închis” (p. 98), povestește Elena Teodorescu, născută în Bălți.

Puși în situația de a-și abandona meleagurile natale, românii au avut nenorocul de a cunoaște, în special după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, dramatismul existențial în propria Țară, peste care s-a extins odiosul tăvălug al comunizării, supravegheat cu severitate de către oamenii Moscovei. Traversând Prutul pentru a scăpa de teroarea

regimului sovietic, basarabeni și bucovinenii nu au reușit să evite diabolicele coerciții politice. Dimpotrivă! Dar nu mai puteau face cale întoarsă, pentru că în Basarabia ocupată se proceda și mai despotic la anihilarea „elementelor periculoase”, „repatriații” fiind, de regulă, trimiși în gulaguri. Lucia Cireș (1943), cunoscută cercetătoare în domeniul etnologiei, cu rădăcini în fostul județ Orhei, povestește: „Ai mei, dacă ar fi fost întorși în Basarabia, nici nu ajungeau acasă, erau duși direct în Siberia, asta a fost. Unii au fost de bună credință, s-au întors și au ajuns în Siberia” (p. 163).

„Tatăl tatălui meu, bunicul, nu s-a refugiat în 1940 și a fost deportat în Siberia, pentru că rușii pe toți oamenii gospodari și intelectuali i-au deportat și acolo au rămas numai te miri cine! Și au colonizat satul cu ucraineni. Pe bunicul l-au deportat în Siberia, unde a murit. A fost împreună cu o fiică, Valeria, care s-a întors după vreo șapte ani, săraca, s-a reîntors la locurile natale”, mărturisește Irina Spănu, originară din Budeni, Storojineț (p. 237).

Anevoioasă, marcată de nebănuite suferințe s-a dovedit a fi adaptarea (în Banat, Ardeal, Bihor sau mai târziu, ca deportați, în Bărăgan) la un alt mod de viață decât cel de „acasă”, deoarece, în pofida sentimentelor de fraternitate și a unei bunăvoințe creștinești, au fost primiți de către unii conaționali nu doar cu înțelegere și condescendență, ci și cu resemnare și chiar cu o anumită neîncredere: „Unii vedeau în acești oameni deportați sau mai bine zis refugiați – basarabeni și bucovineni – niște oameni ai sovieticilor, puși în slujba sovieticilor, iar majoritatea ne condamnău și spuneau: «Domnule, dar de ce ați plecat de acolo?»” (p. 202). „Nu ne-au primit foarte bine. Tot mă întrebau dacă am avut gospodărie, de ce am plecat și am lăsat-o și ne condamnău, credeau că suntem niște pierde-vară. Abia când au venit rușii (în 1944 – n.n.) în Avrig, când au pătruns și le furau la oamenii de acolo porcii, abia atunci au înțeles și și-au dat seama de ce am plecat” (p. 238).

Personajele volumului, unii copii în anii primului și ai celui de-a doilea refugiu (1940 și 1944), sau după 1951, anul permutării forțate a numeroase familii de la granița de vest, româno-iugoslavă, în întinderile aride ale Bărăganului, au purtat în suflet, în gene soarta unui neam pentru care istoria a fost necruțătoare. Rămași între Prut și Nistru, mulți români au fost deportați în Siberia sau exterminați conform unor lis-

te din timp alcătuite. Cei plecați în România, unde era instaurat regimul politic de sorginte stalinistă, au trăit ani mulți marcați de necazuri materiale și morale. Protagonistii volumului rememorează crâmpie, amintiri triste din perioada sovietizării țării. Adânc săpată în conștiința refugiaților și a descendenților este „fenomenul represiv” din iunie 1951 „când aproximativ 44 000 de persoane, ce locuiau pe o rază de 25 cm de la granița cu Iugoslavia, au fost deportate în Bărăgan într-una din cele mai secrete, rapide și represive acțiuni organizare de autoritățile comuniste”⁴.

Drumul în necunoscut, către spațiul unor vicisitudini greu de imaginat, bunăoară, este descris în mai multe pagini ale cărții. Tulburătoare în acest sens se prefigurează soarta Mariei Daricescu din Ieșiți, Bucovina, care a reușit să ajungă în Țară suferind la trecerea frontierei chinuri supraomenești, foame și frig... Ulterior a fost repartizată într-un sat din Banat. De aici, la 17 iunie 1951, având copil mic, a fost urcată cu familia în tren. Pornește așadar din nou la drum, fără a ști unde merge. Destăinuirea ei este sfâșietoare: „Am fugit de dușman, am fugit în România, suntem români și românii unde ne duc amu, că noi am fost săraci, am lucrat pământul, n-aveam nimic, nici bani, nimic. Că noi am lucrat cu ziua și am arat și am semănat” (p. 218).

Notăm în acest context și un dialog uluitor prin duritatea și indolența situației descrise: „Și pe 21 iunie am ajuns aici în gară la Perieți (în Bărăgan – n.n.). Pe drum întrebau oamenii pe șeful care era cu eșalonul nostru, cu garnitura, un locotenent major de Securitate:

- Domn locotenent major, unde ne duceți?
- Oameni buni, fiți liniștiți că unde vă ducem e un loc unde fiecare primiți cheia în mână, băgați cheia în ușă și deschideți ușă și intrați în casă.
- Da mama zice: Domnu ofițer, nu-mi trebe nici casă, nici cheie, nici o casă, supt cerul liber să ne aruncați. Dar pe pământu românesc, să nu ne duceți în Siberia, că noi, refugiații bucovineni și basarabeni, avem frică mare de Siberia, să nu ne ducă în Siberia” (p. 257).

În Bărăgan condițiile de viață s-au dovedit a fi de-a dreptul infernale. Evident, nici pomină „de case la cheie”. Ajunși la locul de destinație, coborând din vagoanele pentru transportarea vitelor, „dușmanii noului regim”

(în realitate, „o lume amărată și necăjită”) au descoperit un câmp deschis, arid, împărțit în parcele, cu un țăruiș înfipt în pământ indicând locul unde urma să fie ridicat viitorul sălaș. Pe acest teren era aproape imposibil să înjghebi nu o casă, dar nici măcar o colibă sau un bordei. Bieții deportați trebuiau să caute material de construcție – lut, lemn, stuf sau paie pentru acoperiș, fiind obligați să construiască nu numai propriile case, dar și școala, primăria, sediul miliției, dispensarul, magazinul etc. Necazul cel mare era provocat de lipsa apei, distribuită limitat cu mașinile. La venirea acestora, oamenii ”alergau, ziceai că-i pojar, așa alerga lumea când vedea cisterna că vine cu apă. Când venea acolo, care mai lua, care rămânea și fără căldare. Se băteau acolo cu căldările în cap. Cu furtunul acela mare, când îl îndrepta spre oamenii aceia acolo, îi dădea la pământ” (p. 69).

Căsuțele, ridicate cu mult greu, după un anume calapod, erau lipite cu lut amestecat cu pleavă și paie, în care mai rățăceau boabe de orz. Așa se explică faptul că iarna „pereții erau verzi ca un lan de orz, crescuse atât de mare. Cine aude nu crede. Cu căldura aia câtă era au încolțit boabele și a crescut orzul pe pereți. Doamne!” (p. 132).

Locuitorii noilor sate, apărute pe harta Bărăganului, aveau statut de condamnați, li se interzicea să părăsească „domiciliul”, viața lor aflân-

du-se sub continuă supraveghere: „Erau mitralierele în capul satului, în poziție de tragere, și armata” (p. 252). Dezastruoasă era și soarta generației mai tinere: „Noi, copiii celor strămutați, nu aveam voie să învățăm la școală și eram folosiți la vârste fragede (10, 12, 13 ani) la munci agricole la foste CAS-uri și apoi IAS-uri. Noi, copiii, eram folosiți la muncile astea de grădinărit, la plivit legume, la cules, la plantații de bumbac, la orezării, pentru a ne câștiga existența. Nu se punea problema să ne continuăm studiile...” (p. 200).

Salvarea, și acest adevăr îl mărturisesc mai mulți autori intervievați, venea dinspre profesorii deținuți politic, care organizau „în particular” lecțiile, pentru că „nu aveam voie să fim înscriși în învățământul de stat” (p. 200), situație care a durat până în 1955, când au fost ridicate/anulate restricțiile de domiciliu” .

Ironia sorții, dar și în Bărăgan refugiații nu au avut multă vreme viață statornică. „Până a murit Ceaușescu”, mărturisește Ecaterina Sîrghii, născută într-o familie de țărani din Peresecina, Orhei, „de asta nu făceam nimic, așteptam să ne mai mute undeva” (p.75).

Mai apoi, locuințele înjghebate în pripă și cu mari sacrificii, utile elementar pentru adăpost, „au trebuit demolate. 16 așezări au fost rase total, acum e pământ arabil”. Planificându-se demolarea caselor, locuitorilor li s-a ordonat să părăsească aceste sate, fără a li se indica noile adrese, din care motiv basarabienii și bucovinenii s-au pomenit iarăși pe drumurile fără orizont. Apăsătoare era nu numai instabilitatea locului de trai, dar și atmosfera de teroare psihologică, de om urmărit și vânat, starea de spirit în măsură să spulbere până și speranța zilei de mâine: „Eram întotdeauna sub urmărirea organelor de securitate, pentru că ei știau cine sunt eu și urmăreau ce fac, ce gândesc, ce spun la școală. Supravegherea aceasta m-a urmărit tot timpul, până în pragul anului nou 1990” (p. 270).

Vremea trecea, evenimentele se succedau, dar esența lucrurilor nu se schimba. Mai târziu, „Noi, cei refugiați, eram etichetați că suntem promoscoviți. Și, în sfârșit, necazurile s-au ținut lanț” (p. 244). „Mi se spunea: Reacționarul! Ești împotriva regimului comunist! Oamenii erau și ei după vremuri. Eu n-am ascuns niciodată faptul că sunt din Basarabia, dar vorbeam numai între prieteni, pentru că acest cuvânt, Basarabia, a fost tabu până în 1989” (p. 192).

Da, în viața refugiaților s-au întâmplat evenimente ce le-au modificat în totalitate cursul vieții. Li s-au inoculat teama congenitală și sentimentul de neîncredere în fața viitorului: „Am fost învățați să ne fie frică, pur și simplu să ne fie frică și să ne vedem fiecare de treaba noastră. În aceasta a constat marea putere a comuniștilor, că au reușit să insuflă această teamă pe care o mai poartă și astăzi unii dintre noi” (p. 268).

Deși la vremea refugiului erau tineri, aveau circa 40 de ani și au trăit mai mult în țară decât la baștină, întreaga lor viață basarabeni și bucovinenii au dus dorul pământului natal, „cu sufletul au fost mereu acolo” (p. 196). „Bunica, povestește Lucia Cireș, citea presa, stătea cu ochelarii pe nas ca să vadă dacă nu ne dau Basarabia înapoi” (p. 163). Cutremurătoare în acest sens este și mărturisirea actriței Ileana Popovici (născută în 1946): „Părinții mei nu s-au mai întors niciodată în Basarabia. Mama mea a murit cu «Of-ul» acesta, pentru că a fost foarte legată de Basarabia. Părinții mei au tânjit după viața pe care o duceau în Basarabia, de aceea mâncarea pe care o făceam acasă, toate celea erau ca la Baimaclia. Tot ce era mai bun și mai frumos pe lume era ca la Baimaclia. (...) Și eu sunt legată de Basarabia, pentru că am fost foarte legată de maică-mea și de aceea am cercetat și am ajuns până la urmă acolo. Când am ajuns la Baimaclia prima dată, am căzut în genunchi și am plâns jumătate de oră în hohote. Asta venea de la mama mea, care atâta și-a dorit să se întoarcă și, probabil, a trebuit eu să mă duc și să descarc energia ceea pe care ea a purtat-o. Toată viața i-a fost dor de Basarabia. Oamenii aceștia au fost traumați în felul lor” (p. 176- 177).

Omagiu celor forțați să plece din Basarabia și Bucovina, interviurile, realizate pe parcursul anilor 2001-2021, ilustrațiile și documentele de epocă de la sfârșitul cărții constituie un puternic îndemn de a scruta cu luare aminte realitățile trecutului totalitar, marcate în egală măsură de dramatism și suferințe pe ambele maluri ale Prutului. Pe fundalul atrocităților provocate de invazia rușilor în țara vecină, a exodului fără precedent al ucrainenilor în lume, inclusiv în spațiul românesc, actualitatea paginilor crește, volumul *De la refugiu la deportare. Mărturiile refugiaților din Basarabia și Bucovina*, transformându-se într-un manifest uman și documentar contra războiului.

Alexandru CRISTIAN

Note

¹ Vasile Țepordei, *Iubim Basarabia*, București, Editura Eminescu, 1998, p. 107.

² „Ocuparea Basarabiei, a nordului Bucovinei și ținutului Herța, între 28 iunie și 4 iulie 1940 (50 500 kmp cu o populație de 3 700 000 de locuitori), a avut consecințe grave pentru toți românii, în primul rând pentru cei 3 500 000 de basarabeni și bucovineni rămași între Prut și Nistru, cărora, la 8 martie 1941, li s-a impus cetățenia sovietică și regimul social-politic existent pe teritoriul URSS, cu toate consecințele sale. 220 501 dintre ei au reușit să se refugieze (cum și cu ce au putut) la vest de Prut, fiind cazați în diferite zone ale țării. Majoritatea familiilor fără venituri au primit, prin structuri special constituite, ajutoare lunare între 1 000 și 12 000 lei, fără ca prin aceasta să li se asigure toate nevoile. În perioada următoare (până în iunie 1941), au mai venit în România, în mod clandestin sau cu acordul sovieticilor, alte câteva mii. Numeroase au fost și situațiile în care militarii sovietici i-au împușcat pe cei care încercau să plece din teritoriile ocupate, la Fântâna Albă având loc (1 aprilie 1941) un adevărat măcel” (Alexandru Duțu, 1940, 1944. *Drama românilor basarabeni și bucovineni refugiați* [Disponibil: <https://alesandrudutu.wordpress.com/2017/07/07/1940-1944-drama-romanilor-basarabeni-si-bucovineni-refugiati/>]).

³ „În primăvara anului 1944, după ce trupele sovietice au ajuns din nou la Nistru și au pătruns în nord-estul României, a urmat un nou calvar pentru basarabeni și bucovineni, mulți dintre ei părăsindu-și iarăși pământul natal: 82 580 din Basarabia, incluși în planurile de evacuare (12 148 din județul Bălți, 7 850 din Cahul, 5 320 din Cetatea Albă, 4 084 din Chilia, 22 136 din Lăpușna și municipiul Chișinău, 5 136 din Orhei, 10 300 din Ismail, 5 360 din Soroca, 10 246 din Tighina) și 32 958 din Bucovina (1 400 din județul Câmpulung Moldovenesc, 4 817 din Cernăuți, 8 740 din Rădăuți, 1 681 din Storojineț, 2 958 din Suceava și 12 500 din Hotin), acestora adăugându-li-se numeroși alții care s-au retras pe propria răspundere. Majoritatea au fost plasați în zona rurală, de câmpie, a României, în județele Vâlcea, Dolj, Gorj, Mehedinți, Arad, dar în Făgăraș” (Alexandru Duțu, *op. cit.*).

⁴ Claudia-Florentina Dobre, *Deportările în România: scurtă incursiune istorică*. [Disponibil: <http://www.memorialuldeportarii.ro/?p=370>]

Abstract

The ordeal of uprooted Romanians

Keywords: *Bessarabia; Bucovina; refuge; deportation; Bărăgan; existential drama; testimonies; sovietization*

The article presents the volume *From Refuge to Deportări*. Testimonies of Refugees from Bessarabia and Bucovina, published in 2021 by the Publishing House of the Academia Civică Foundation. Reference is made to the 22 interviews included in the work, which reconstruct the route of 22 families from Bessarabia and Bucovina, refugees after the ultimatums of June 1940, then, four years later, before the invasion of the Red Army in northern Bucovina and Bessarabia.

Viorica-Ela CARAMAN
 în dialog cu Lică SAINCIUC

Modernitatea lucrează fără întrerupere

L.S. – arhitect, artist plastic, grafician, istoric de artă, cineast, om de cultură, activist al vieții publice din Republica Moldova. Președinte al UAP (1992-1996). A ilustrat peste 100 de cărți, printre care și *Albinuța* (de Grigore Vieru, 1973-1974) – o apariție-blazon a cății pentru copii, reeditată multiplu. Distins cu cele mai importante premii naționale pentru creația teatrală și plastică, printre cele mai recente fiind: Premiul Cartea Anului (2007), Ordinul de Onoare (2010), Premiul „Igor Vieru” (2011), Premiul Național al Republicii Moldova (2019).

Viorica-Ela CARAMAN: Stimată dle Lică Sainciuc, aș vrea să pornim discuția noastră de la recenta dumneavoastră expoziție de pictură de la Muzeul Național de Artă al Moldovei, care a surprins consumatorii de artă cu „noutatea” unor lucrări din prima tinerețe, din anii '70. În primele momente pe care le-am petrecut în fața tablourilor, am avut senzația unei modernități flagrante (cum am putea privi altfel operele trecutului, având un ochi obișnuit cu noutatea?), dar apoi *Eterna țigară* din capătul sălii m-a făcut să privesc în acest registru al perenului toate celelalte tablouri, care te invită să reții, dincolo de tendința artistică a epocii, pur și simplu ciudățenia momentului ca frântură de eternitate. Acel aer vetust al maternității din Chișinău, cu inscripția de pe ușă „Maternitatea lucrează fără întrerupere” este însăși expresia *amintirii*, a înnoirii realității prin memorie și mie îmi vine să spun „Modernitatea lucrează fără întrerupere”, o modernitate care țintește eternul. V-aș întreba cu ce sentiment ați revenit la aceste creații din prima tinerețe

ca să le oferiți (din nou?) publicului, spectaculoase prin subtilitatea lor? Cât de reprezentative vă mai sunt?

Lică SAINCIUC: Situația generală din prezent ne dă șansa să pronunțăm în voce tare adevărul, fiind de obicei obligați a-l evita, constrânși de circumstanțe, mereu în încercarea de a-l ocoli, de frica consecințelor grave... că de, dacă taci, filosof rămâi. Răul cel mai mare însă s-a și întâmplat, independent de vorbele noastre — Europa e în flăcări, oamenii mor cu nemiluita.

Iar adevărul... „adevărul este ușor și plăcut”, observa Bulgakov în *Maestrul și Margareta*. Pe când răul e generat de *minciună*. *Violența* însoțește *înșelăciunea*. Lozinca părții agresive a societății actuale este „Credința în Ignoranță”.

Acesta este un preambul la întrebarea despre Modernitate. Pentru spațiul uman poreclit „basarabia” modernitatea a devenit o stare naturală, o normalitate încă înainte de revoluția rusă. De aici și apariția politică subită a Sfatului Țării, înzestrarea economică cu pământ a populației agrare, alfabetizarea prin învățământ obligatoriu, înființarea școlii superioare și a altor instituții culturale. Toate acestea vor fi nimicite începând cu 1940 prin lichidarea politicienilor, gospodarilor și intelectualilor. „Imperiul răului” duce un război perpetuu cu *adevărul și modernitatea*, armele fiindu-i *minciuna și înapoierea*.

Modernitatea este o stare firească a sufletului în mișcarea sa eternă, pe când „înapoierea” este un mers înapoi, în trecut, în posteritate, în ceea ce a și fost, un fel de narcisism spiritual... e mult mai comod să operezi cu cele știute, să te complaci în niște scheme, calapoade și sisteme trăite.

Reală, de fapt, este doar *actualitatea*.

Trecutul e dus, a și fost. *Viitorul* deocamdată e ambiguu, nerealizat, îndoielnic și dubios, doar niște frici și promisiuni. Și *trecutul*, și *viitorul*, ambele-s niște vise și amintiri de care nu te poți atinge în mod convenit.

Astfel că *modernitatea* nu este vreun merit al familiei noastre, ci o scăpare a celor investiți cu lichidarea modernității.

V.-E.C.: Dar cum vă raportați la aceste lucrări atunci când le-ați pictat, erați absolvent de Arhitectură, ați avut conștiința de sine a pictorului care va expune aceste lucrări în 2022 la Muzeul Național de Artă? V-ați îndoit de acea etapă sau o regretați? Vă întreb pentru că eu, dacă aș fi văzut *Eterna țigară* la vremea la care a fost pictată (1972), dar nu aveam cum, aș fi avut mari așteptări în privința evoluției dumneavoastră ca pictor de galerie. Dar a intervenit o reprofilare în traseul dumneavoastră artistic, grafica de carte. De ce ați făcut acest salt?

L.S.: Mama mea, Valentina Rusu Ciobanu, la întrebarea „Care dintre lucrările dvs. vă este mai dragă?” răspundea: „Cea la care lucrez”. Este vorba de trăire, care nu poate fi altfel decât actuală — *aici și acum*. Restul sunt doar niște speculații mentale, de prea multe ori hăt departe de realitate.

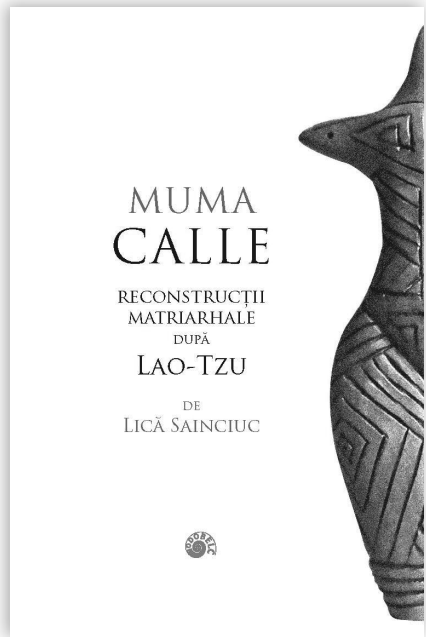
În limba noastră există o vorbă bătrânească, un termen filosofic, „schimbăciune” care în variantă occidentală livrescă se desemnează prin cuvântul „impermanență”. Expresia descrie starea generală a lucrurilor, apariția lor și dispariția, adică orice are început are numaidecât și un capăt. Altfel zis, nimic nu durează veșnic. Eternitatea există doar în partea noastră nematerială, oricum i-am spune: suflet, spirit, duh, minte, cuget, cumpăt... și existența aceasta nematerială n-are cum să fie demonstrată rațional. Poate fi doar simțită, și tărâmul acestei simțiri poartă denumirea de *Artă*.

Biblioteca de Sub Masă (BSM) proiect

V.-E.C.: Dacă ar fi să alegeți din nou, tot grafică de carte ați face mai mult? Deși angajamentul artistic este poate mai puțin solicitant atunci când faceți grafică, ea povestind aproape aceeași poveste a textului din carte, decât în cazul picturilor care vorbesc solo prin ele însele despre ele, societatea noastră a avut enorm de câștigat astfel din calitatea cărții. Vă împlinește mai mult această misiune de facere a cărții decât construcția unei opere clasice picturale? Sau e o formă de rămânere prelungită în spațiul lecturii, pentru că aveți, iată, popularitatea celui mai citit grafician al nostru?

Cartea Muma Calle, reconstrucții matriarhale după Lao-Tzu de Lică Sainciuc

L.S.: Este doar un aspect, un caz aparte atunci când grafica urmează textul. Există însă și o altă modalitate de corelare a textului și imaginii. În anul 2020 am fost distins cu Diploma de Onoare a IBBY pentru grafică la cartea *Moara de frig*, text de Dan Coman. Desenele au fost realizate în 1980, textul scris în 2018, se poate oare spune în așa caz că pictorul „a povestit aceeași poveste a textului din carte”? Aici tocmai dimpotrivă, ar reieși că Dan Coman a ilustrat textual desenele lui Lică Sainciuc. Eu însă pledez pentru independența creatoare a fiecăruia, interactivă fiind doar inspirația.

Și nu pot cădea de acord cu enunțurile despre existența unei răspântii decizionale dintre tehnici de exprimare în arta plastică, nici a antagonismului dintre făurirea artistică a cărții și a operei clasice.

V.-E.C.: Iată un detaliu pe care nu l-am cunoscut despre *Moara de frig*, cunosc cartea din biblioteca fiicei mele. Este impresionantă această întâlnire dintre grafică și text la o distanță de 38 de ani.

Cum v-a cucerit noua tehnologie ca instrumentar și limbaj artistic? De la acuarelă și ulei la calcugravură e o distanță notabilă. Vă dă curaj să inovați mediul nostru tradiționalist mai degrabă sau e de ajuns motivația interioară ca să vă mișcați în direcția asta?

L.S.: Trăim într-un timp când progresul tehnologic este conștientizat de majoritatea oamenilor, căci a existat el, progresul, întotdeauna, dar fără ca să ne dăm seama. M-am născut îndată după încheierea războiului. Când mama era gravidă cu mine, mâncarea o puteai procura doar cu cartele alimentare — când m-am născut, cartelele au fost anulate. Iată-l progresul evident! Lumină electrică era în casă, dar curentul se întrerupea des și atunci se aprindea lampa cu gaz, era o tehnologie avansată, căzută în desuetudine mult mai târziu: fitilul trebuia să fie curat, să nu fumege, sticla se ștergea pe dinăuntru mai întâi cu o cârpă, apoi cu hârtie de gazete, de obicei „Pravda”, „Izvestia”, „Moldova Socialistă” sau „Sovetskaia Moldavia”. Era bine să iei aminte să nu fie acolo poze ale unor persoane suspuse sau zeificate.

Hârtie era în casă, erau creioane, chiar de cele „colorate”, colorau însă cu greu. Părinții pictau cu vopsele de ulei, care mie nu mi se potriveau ca să le aplic pe hârtie, le puteai utiliza doar pe un mediu special — pânză sau carton, ambele cereau o preparare – să aibă un suport, grund. Tehnologiile primitive de pe atunci îți propuneau niște soluții domestice: încălzeai niște soluții domestice: încălzeai într-o baie de aburi clei de oase, și-l amestecai cu cretă, dădeai cu bidineaua pânza întinsă pe un „șasiu” chiar în ghilimele, din niște scânduri scoase din gard, un pic putrezite, un pic mâncate de cari.

Eu, deci, nu aveam niște vopsele anume pentru a lucra pe hârtie și mă descurcam împrumutându-le de pe alte opere, în special executate în guașă — stratul de vopsea era gros, udam pensula și luam

Un desen din revista umoristică „Chipăruș”, 1976

ceva culoare. Alți pictori, prieteni de ai părinților, aveau acuarele, până acum țin minte mirosul lor de vrajă, eu însă nu aveam acces la acestea... Visam mereu la vopsele, jinduiam. După ce le căpătam, visam la mai multe culori, mai efective. Cel mai simplu set de creioane colorate era din 6 culori, căpătându-l, voiam setul cu 12 culori; văzusem la un băiat un set din 24 de culori de acuarele care includea și vopsea albă – îmi doream și eu! Mama-mi zicea: „La ce-ți trebuie culoarea albă? ce ai să faci cu ea?” Nu-i puteam răspunde, deoarece răspunsul era transcendent. De atunci am înțeles că există foarte multe lucruri pe care nu le poți spune altora... **nu ai cum** spune.

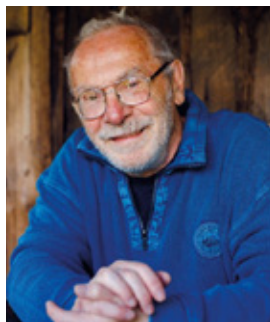
V.-E.C.: Ați crescut într-o casă atelier cu ambii părinți, nu doar artiști, ci mari artiști, ca unic copil în familie. Cum a fost de fapt copilăria dumneavoastră în acest context, pentru că asta nu i se întâmplă oricui? Și cât a contat epoca în profilul acestei copilării? Postbelic.

L.S.: Răspunsul la întrebarea aceasta se aciuiază în cel precedent. Epocă de un progres cumplit, pot zice nebun. Pornind de la foamete și teroare ideologică și economică, prin dezgheț hrușciovist, liberalizare culturală, acces la informație universală, schimbări geopolitice...

V.-E.C.: Aveați prieteni de copilărie cu care gândeați la fel? Sau făceați o figură aparte de artist, eventual neînțeles?

L.S.: Nu cred să existe așa ceva ca „o gândire la fel”. De multe ori există o aderare comună la anumite valori, după care poate parveni dezamăgirea cauzată de contradicții motivaționale. Ideea de „artist neînțeles” pare să țină de afirmarea de sine, o patimă banală.

V.-E.C.: Aplecarea spre domeniul copilăriei în devenirea dumneavoastră artistică fără o atitudine didacticistă, dacă e să fiu de acord cu observația lui V. Kravcenco (*Lică Sainciuc – patruzeci de ani în grafica de carte pentru copii, „Academos”*), mi se pare un miracol în contextul unei epoci pline de restricții și convenții în care ați creat. Singura didactică pe care o practicați pare arta însăși: fascinația detaliului decisiv pentru mesajul artistic. Este un semn de mare libertate. Cum v-a fost dăruită aceasta sau cum ați cuce-

Lică SAINCIUC
Vertij printre simboluri

Curcubeul fad, acryl, tuș, pânză, aerograf, 120x120 cm, 1986

Uciderea pruncilor, ulei, pânză, 100x100 cm, 1974

Intersecție chișinăuană #1, pix, acuarelă, hârtie, 48x36 cm, 1972

Vilnius, ulei, pânză pe carton, 50x36 cm, 1977

Foraminifere, ulei, pânză, aerograf, 60x80 cm, 1974

Portret de Sine, ulei, acryl, carton, 80x50 cm, 1974

Eternă țigară, tuș, pânză, 90x60 cm, 1974

Nafragiu în deșert, ulei, pânză, 60x70 cm, 1973

Maria Cibotari, ulei, pânză, 70x110 cm, 2000

Marionete, acryl, aerograf, pânză, 65x70 cm, 1977

rit-o? Se pare că nu ați fost un copil cicălit la viața lui. Care au fost atunci limitele între care s-a putut naște această libertate? Asta caută toată lumea să afle din literatura de parenting, de exemplu, dar cred că ar trebui chestionate modelele însele în acest sens.

L.S.: O, ce întrebare interesantă!

V.-E.C.: Sunteți și autor de carte, nu doar pictor grafician, un artist total deci, precum Sven Nordqvist, Judith Kerr, Torben Kuhlmann... Aveți publicată o sumă de cărți care repovestesc ingenios din literatura clasică... Dar sunteți și un autor interzis (timp de vreo 13 ani?). Tirajul debutului *Cele mai frumoase flori* (1964) a fost oprit. Ce însemna atunci „lupta cu formalismul”? Pe măsură ce trece timpul, aceste realități par tot mai absurde.

L.S.: „Lupta cu formalismul” era un eufemism pentru lupta cu *modernitatea*.

V.-E.C.: Ați avut cândva un proiect, să editați *Biblioteca de sub masă*. Ce ați vrut să dezvăluiți cititorului și de ce nu s-a materializat sau de ce s-a materializat într-un târziu doar parțial?

L.S.: N-am noroc eu cu proiectul acesta ... deci nici copiii nu-l au. Încerc de acum de 30 de ani. Chiar și anul acesta l-am aplicat la Ministerul Culturii, în cadrul **Programului pentru editarea cărții naționale 2022**. S-au bucurat de finanțare peste 50 de titluri de carte — dar nu și *Biblioteca de sub masă*. Cică nu le-a plăcut... Cui? De ce? Rămâne a fi o taină.

V.-E.C.: Sunteți, de asemenea, și un documentarist pătruns de orașul natal Chișinău. Ce înseamnă această pasiune, o coborâre în sine prin acest spațiu aflat mereu în metamorfoză sau o dorință de a „așeza” un loc instabil, ca punct de trecere a istoriei, ca loc al intersecțiilor deci? Și una, și cealaltă sau...

L.S.: În ceea ce mă privește, motivația pasiunii pentru oraș este compasiunea. Așa cum îți se face milă de un pisic abandonat, de o plantă

însetată, de un copil sau bătrân neajutorat, se trezește în interior acel sentiment, care te sfâșie... nici nu știi ce să faci cu el.

V.-E.C.: Ce alte pasiuni vă dictează căutările și lecturile în prezent? Ce domenii vă ocupă atenția? Care dintre lumile care „nu există” vă reține fascinația?

L.S.: Probabil tot acelea pe care le avem cu toții — *dragostea, curiozitatea, credința, admirația, visarea*... pe lângă cele enumerate mai sus: *modernitatea, compasiunea*...

Iar domeniul – ceea ce este mai presus de noi...

V.-E.C.: Vă mulțumesc pentru accept și pentru răbdarea de a fi răspuns!

Abstract

Modernity works without interruption

Keywords: *Lică Sainciuc; art; modernity; childhood; censorship; artistic freedom; text and book graphics*

A dialogue with the artist Lică Sainciuc about the historical context of creation that formed certain conditions for the development of inner freedom. A text about how the present and modernity meet to give meaning to the lived time and place and about the art that saves history, enriching the perception of compassion for a damned space – Chisinau.

Victor RAVINI

Miorița analizată printr-o nouă metodă

V.R. – absolvent al Facultății de Filologie (Timișoara), al Facultății de Știința religiilor (Suedia) și al Universității Scandinave de Management. În țară a activat ca profesor de limba și literatura română, tehnician pe șantier. În Suedia a fost muncitor la Volvo, profesor de germană, engleză, franceză, literatură suedeză și istorie; a predat pedagogia la universitate; a lucrat în redacția Ord&Bild. Membru al Uniunii Scriitorilor din Suedia. Ultimele cărți apărute: *Miorița – Izvorul nemuririi și Barca veselă*, Editura Alcor, București.

Metodele cercetătorilor de până acum ai *Mioriței* nu mai corespund exigențelor științifice de azi. Explicațiile unora dintre ei sunt o insultă națională. Nu *Miorița* e dăunătoare individului și națiunii, așa cum s-a zis, ci felul în care a fost explicată este dăunător.

Lucian Blaga definește metafora în *Geneza metaforei și sensul culturii* cu ajutorul așa-numitei „alegoria morții și nunții ciobanului”, pornind de la explicația deja existentă a *Mioriței*. Iar apoi explică *Miorița* cu această definiție (Blaga 1937). Blaga scrie în *Spațiul mioritic* că alegoria morții și nunții prezintă moartea ca o nuntă cosmică și afirmă că „dragostea de moarte” îi caracterizează pe români (Blaga 1936). Henri H. Stahl, etnograf, etno-sociolog rural și antropolog al culturii, demonstrează că teoria lui Blaga despre sentimentele poetice ale românilor față de moarte e lipsită de teme (Stahl 1938 : 10-18; 104-119). George Călinescu l-a muștrăat aspru pe Blaga în *Istoria literaturii*: „Studiul ar cere mai multă aplicare sociologică și documentară, decât doctrinară. Din păcate materialul examinat este foarte redus și impresia este că autorul [Blaga] cunoaște superficial istoria patriei și literatura ei” (Călinescu 1986: 952).

Adrian Fochi aplică metoda cantitativ-statistică – respinsă de Mircea Eliade – și caută

coșciuge din Irlanda și până în China, cu care ne explică *Miorița*. Fochi zice că sensul *Mioriței* „este apărarea de puterea malefică a mortului” (Fochi 1964: 529). Eliade e de acord cu el și afirmă că *Miorița* descrie una din acele „numeroase ceremonii funerare... [ce] trebuie să fie efectuate ca să împiedice mortul să ‘devină nefast’ și să se întoarcă printre cei vii, sub formă de strigoi” (Eliade 1980: 235). Pentru frica de strigoi admiră occidentalii *Miorița*? Eliade explică alegoria morții și nunții cosmice prin aceea că păstorul înfrumusețează tragismul și absurditatea morții sale ca o nuntă fericită, ca să suporte moartea mai ușor. Dacă ar fi o înfrumusețare a realității, atunci nu este alegorie, ci eufemism. Confuzia dintre cele două definiții e o regretabilă eroare metodologică în cercetarea de până acum.

Eliade prezintă ciobanul ca un pasiv față de „teroarea istoriei”. El vede fatalism în *Miorița* și propovăduiește resemnarea: „Deși ești gata să săvârșești orice, cu toate sacrificiile și oricât eroism, ești condamnat de istorie, aflându-te la răspântia invaziilor (...) în vecinătatea marilor puteri militare dinamizate de fanatisme imperialiste. Nu există apărare militară sau politică efecace în fața ‘teroarei istoriei’ prin simplul fapt al inegalității zdrobitoare între invadatori și popoarele invadate” (p. 249). Amzulescu, Fochi, Chițimia și Vrabie îi dezaproabă pe cei ce atribuie ciobanului resemnare și fatalism: „De altfel și bunul-simț respinge interpretările arbitrare pomenite, deoarece un popor care timp de două mii de ani și-a apărat cu străjnicie libertatea împotriva cotropitorilor din afară și împotriva asupritorilor dinăuntru nu este nici resemnat, nici fatalist, nici nu dorește moartea ca pe o ‘mireasă’ a lui și a lumii” (Amzulescu et al. 1964 : 123).

Eliade nu ține cont de luptele înverșunate ale românilor și susține că românii întotdeauna au înfrumusețat tragismul istoriei țării, ca să suporte mai ușor „teroarea istoriei”. De la înălțimea celebrității sale internaționale, el vede subiectivism în cărțile de istorie scrise de români și trezește suspiciunea străinilor față de felul cum își prezintă românii istoria. Eliade e cel mai de seamă în fruntea cercetătorilor care își prezintă intuiția drept concluzie, bazându-se pe sentimente și păreri, iar nu pe dovezi și argumente. Articolul despre *Miorița* din *Kindlers Neues Literatur Lexikon* (1992) se bazează pe o bibliografie de 13 autori. Eliade nu este printre ei. Eliade semnează articolul despre *Meșterul Manole*, din același volum.

Miorița este un mit, așa cum bine a precizat George Călinescu (Călinescu 1986: 58-59). Se știe că orice mit are un conținut esoteric și un aspect exoteric. Cercetarea anterioară a *Mioriței* nu ține cont de această precizare a lui Călinescu și o analizează doar ca pe un text exoteric. Analiza pe care o fac eu se îndreaptă spre conținutul esoteric. De aceea, rezultatele analizei mele sunt diametral opuse rezultatelor obținute de cercetătorii anteriori. Dacă nu facem o cercetare a conținutului esoteric din *Miorița*, atunci avem numai cercetarea aspectului exoteric.

Am analizat prin metoda calitativ-comparativă – neutilizată anterior – și în perspectivă sinoptică 973 de variante ale *Mioriței*, din trei antologii. Am pornit de la zece întrebări și am răspuns la ele în *Miorița. Izvorul Nemuririi*, Editura Alcor, București, reeditată în 2017:

1. Care e cauza și scopul uciderii ciobanului? În sute de variante apare cuvântul *lege*. În cultura populară orală, *lege* e atestat numai cu sens religios. Niciodată cu sens juridic. Așadar, cauza și scopul uciderii în *Miorița* nu pot să fie juridice, ci religioase. Caracostea (Caracostea 1971: 131) și Noica (Noica 1970: 173-177) spun că *lege* în *Miorița* nu are sens juridic, ci sensul de lege ce reglează relația omului cu cosmosul. Așadar, omorul are o cauză religioasă și un scop religios cu implicații cosmice. Trebuie să căutăm sensurile mitologice ale *Mioriței*.

2. Ce înseamnă că ciobanul e *tras printr-un inel*? Părerea că el era subțirel e respinsă de Amzulescu și cei trei: „Portretul ciobanului nu ne prezintă un personaj identificabil prin detaliul individual, pitoresc și singularizator, ci exprimă idealul de frumusețe tinerească și de cuceritoare bărbăție ce și l-a format poporul nostru”. Ei adaugă: „Portretul acesta nu s-a născut odată cu *Miorița*, ci a fost preluat dintr-alte zone ale folclorului (...) Arta acestui portret este fără analogii în cuprinsul întregului nostru folclor”. Cum „a fost preluat dintr-alte zone ale folclorului”, dacă „este fără analogii în cuprinsul întregului nostru folclor”?

Portretul ciobanului e compus din cinci metafore ce zugrăvesc însușirile lui interioare, psihice și prezintă frumusețea lui lăuntrică, profilul lui moral și spiritual.

3. Ciobanii provin din trei regiuni și adesea sunt frați. Cum frați, când unul e străin? S-a spus că *Miorița* înfățișează conflicte regiona-

le dintre ciobani și ura împotriva moldoveanului. Cuvântul *străinel* nu definește situația socială a ciobanului. El e *străinel* în sensul că sufletul lui e mai legat de aspectul sacru al universului și al omului, decât de aspectul profan. În unele variante, cei doi suflă în buciume și anunță că trec la acțiune. Cine a mai văzut criminali care anunță că vor comite o crimă?

4. Uciderea este un rit sângeros sau e teatru popular? Fără să știm asta, nu putem înțelege atitudinea și răspunsul ciobanului. Omorul adesea e la modul condițional. El zice *dacă o fi să mor*. Uneori el însuși cere să fie ucis, ba chiar să fie ucis de trei ori: în zori, la amiază și la asfințit. Numai la teatru sau într-un ritual se poate repeta această acțiune. În câteva variante, omorul e la indicativ trecut. E ucis și îngropat, mama lui îl reînvie, iar el își reia activitatea ca mai înainte. Aici, el este un erou mitologic.

5. Ce este cu mama ciobanului? Unii cercetători cenzurează versurile despre ea. Știința nu permite cenzurarea textului cercetat. Ea se oglindește în divinitățile naturii și vorbește cu ele. Avem astfel indicații prețioase asupra vremii când a fost compusă *Miorița*.

6. Ce fel de animal e câinele? Mioara nu poate fi un oracol, cum zice Eliade. Nu se încadrează în fenomenologia oracolelor. Dialogul cu mioara e un monolog interior. Ea simbolizează Anima, arhetipul matern din sufletul omului, așa cum știm de la C.G. Jung. Mioara este un animal fabulos și nu poate vorbi de un câine adevărat. Ciobanul are mai mulți câini. De ce să-și cheme doar unul? Pentru că nu e un câine adevărat. Câinele are însușiri umane (*bărbătesc, frățesc*). Deci este o personificare. El simbolizează Animus, arhetipul patern din suflet.

7. Cine e sora soarelui, a lumii mireasă? E moartea, cum s-a crezut? Cine e fata frumoasă, din alte variante, care vine să caute ciobanul pe munte? Eliade li se alătură celor ce consideră că ciobanul este omorât „din motive sentimentale: el, și nu unul din ceilalți, a fost ales de o fată frumoasă” (Eliade, p. 240). Amzulescu și ceilalți trei spun că „aici se ascunde o veche practică păstorească, de natură superstițioasă, care interzicea femeilor accesul la stână” (p. 121). Cei patru ignoră cercetarea lui Romulus Vuia, întemeietorul etnografiei românești, care a consta-

tat că „alături de ciobani ... se întâlneau și femei, baci” (Vuia 1980: 249). Vuia este confirmat de fotografii etnografice și de dicționarele explicative DEX, DLRM, MDE, care definesc băcița: „Femeie care conduce o stână”.

Amzulescu și cei trei afirmă că la început ea era o fată de maior, nimfomană, pe care poporul a urcat-o în cer și a făcut-o sora soarelui. Analiza sinoptică arată că nu fata de maior a fost urcată la cer, ci invers: sora soarelui a fost coborâtă până la o fată de maior. Ea întruchipează apariția (hierofania) unei divinități *chtonice* echivalente cu mândra crăiasă din cer, divinitate *uranică*. Ciobanul nu este un om în carne și oase, ci e un personaj literar și înfățișează un erou mitologic ce simbolizează perfecțiunea umană.

8. Ce vrea să spună ciobanul cu alegoria morții și nunții? Moartea ciobanului este aceeași alegorie folosită de apostolul Pavel din Biblie, care spune că el moare zilnic de la cele lumești, ca să ajungă la cele divine. Nunta cosmică simbolizează unirea sufletului omului cu universul divinizat, bine-cunoscuta hierogamie, o stare de fericire proiectată pe întreaga natură înconjurătoare.

9. Cum s-a ajuns de la colind la baladă și de la un conținut sacru la înțelesuri profane? Transmiterea orală a modificat textul de la o înțelegere mitologică la una realistă, de la sacru la profan. Aceasta a creat confuzii pentru țărani și cercetători.

10. Putem data *Miorița*? Versurile au de bună seamă o legătură directă cu societatea care le-a creat. Variantele oglindesc societatea vremii și astfel fac posibilă o datare relativă. Și adaosurile pot fi datate. Societatea din *Miorița* se află în matriarhat și paleolitic, deci poate fi mai veche decât perechea de Gânditori de la Hamangia, ce trăia în patriarhat și neolitic, acum șapte sau opt mii de ani. Antropologul francez Claude Lévi-Strauss afirmă că marile descoperiri fundamentale ce stau la baza civilizației actuale – domesticirea animalelor, agricultura, ceramica și țesutul – s-au făcut cu opt sau zece mii de ani în urmă. Oamenii, care au făcut aceste descoperiri, aveau premisele necesare pentru a crea *Miorița*. Textul a urmat evoluția limbii.

Nimic nu este concret în *Miorița*. Totul e simbol, cu multiple sensuri. În *Miorița* natura este însuflețită și divinizată, divinitatea umanizată,

iar omul e îndumnezeit. Este una din cele mai valoroase capodopere din literatura universală, etern valabilă și actuală, ca un ghid de înălțare sufletească pe culmile poeziei și spiritualității, a oricărui om, din orice țară ar fi.

Referințe bibliografice

Amzulescu et al. 1964 = Alexandru Amzulescu, Adrian Fochi, I.C. Chițimia, Gheorghe Vrabie, *Poezia epică*, în *Istoria literaturii române*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1964

Blaga 1936 = Lucian Blaga, „Spațiul mioritic”, *Trilogia culturii*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1936

Blaga 1937 = Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1937

Caracostea 1971 = Dumitru Caracostea, Ovidiu Bârlea, *Problemele tipologiei folclorice*, București, Minerva, 1971

Călinescu 1986 = George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Minerva, 1986

Eliade 1980 = Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Gengis-han*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980

Fochi 1964 = Adrian Fochi, *Miorița*, București, Editura Academiei Române, 1964

Noica 1970 = Constantin Noica, *Rostirea filozofică românească*, București, Editura Științifică, 1970

Stahl 1938 = H.H. Stahl, *Filosofarea despre filosofia popoului român*, în „Sociologie românească 3”, nr. 3-4, 1938

Vuia 1980 = Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor II*, București, Editura Minerva, 1980

Abstract

Miorita analyzed with a new method

Keywords: *Miorița; Lucian Blaga; Mircea Eliade; Adrian Fochi; George Călinescu; H. H. Stahl; Romulus Vuia; Caracostea; Noica; Amzulescu; Victor Ravini*

Miorita's previous researchers analyzed it as a diverse fact and as an exoteric text. Previous research was done with methodological errors, inadmissible in science today. I analyze Miorita as a mythological and esoteric text and with a new methodology, no longer used. The result of my research is diametrically opposed to the result of previous research.

Elena Luiza POPA

Contribuții românești la dezbaterile problemelor păcii și războiului în perioada interbelică

E.L.P. – absolventă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine, specialitatea „Filologie clasică, latină și greacă veche”, Universitatea din București; master în Relații internaționale și integrare europeană, specializarea „Analiza și soluționarea conflictelor”, SNSPA, București; doctorandă la Facultatea de Științe Politice a Universității din București. Autoare de studii, articole, reportaje, analize și interviuri publicate în limbile română și engleză, în reviste de specialitate din România și din Republica Moldova; coautoare a unor volume, între care *România, Basarabia și Transnistria*, București, 2009, 2012 (tradus în limba rusă la Chișinău, 2010).

Războiul din Ucraina a readus în dezbateri aspecte legate de o chestiune foarte veche, dar ignorată nejustificat în ultimele decenii. Este vorba de nevoia de pace, resimțită de omenire în toate epocile, și de atrocitățile războiului, care alternează periodic cu vremurile de liniște, stabilitate și prosperitate din viața popoarelor.

Binomul război-pace a constituit de-a lungul vremii esența interpretărilor despre relațiile interumane și interstatale, stând la baza teoriilor despre relațiile internaționale, fie ele realiste, fie liberaliste. În sens clasic, **războiul** reprezintă lupta armată între două sau mai multe state, între grupuri politice sau clase sociale, pentru a-și atinge prin utilizarea forței armelor scopurile lor politice, economice sau de altă natură. Potrivit semnificației uzuale a termenului de război, accentul este pus pe utilizarea forței armate între unități politice de mare anvergură, cum sunt statele sau imperiile, al căror obiect de dispută îl reprezintă controlul unor teritorii.

O serie de adjective asociate conceptului ilustrează aria largă de utilizare a acestuia, care nu se limitează la sensul clasic (*război civil, război de gherilă, război limitat, război total, război rece, răz-*

boi comercial, război propagandistic, război hibrid ș.a.m.d.). În sens juridic, statele se pot afla în stare de război (declarativ) fără a utiliza în mod real forța unul împotriva celuilalt (*război fals*). Există și situații contrare în care anumite state pot recurge la folosirea pe scară largă a forței unul împotriva altuia fără a fi declarat în prealabil, în mod formal, că se află în stare de război, așa cum este cazul războiului actual purtat de Rusia în Ucraina.

Pe de altă parte, *pacea* desemnează, în sens larg, starea de drept rezultată în urma încheierii războiului dintre două sau mai multe state și a reglementării diferendului aflat la originea confruntării armate, a drepturilor și obligațiilor reciproce ale părților în relațiile lor. Există și o definiție „negativă”, prin care pacea desemnează acea stare a relațiilor dintre state caracterizată prin absența războiului sau a utilizării deschise a violenței armate.

În ambele ipostaze, pacea reprezintă opusul războiului, iar *pacifismul* presupune respingerea războiului ca mijloc de rezolvare a diferendelor.

Contribuții românești în perioada interbelică

În perioada complicată de două decenii care a separat conflagrațiile mondiale din secolul al XX-lea, cele mai mari prin amploare și consecințe din istoria lumii, gândirea științifică, politico-diplomatică și militară românească nu a reprezentat un fenomen izolat, ci a avut numeroase conexiuni și corespondențe cu gândirea europeană și internațională din epocă. Fără îndoială, România s-a străduit să se racordeze la Europa, prin concepție și organizare a instituțiilor, încă de la formarea sa ca stat modern (începând cu perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza și continuând cu funcționarea ca Regat și desăvârșirea unității naționale). În același timp, constatăm o preocupare a guvernanților și a corpului de experți (militari, diplomați, oameni de știință), indiferent de orientarea lor politică, liberală sau conservatoare, să valorifice tradițiile istorice și experiențele proprii și să pună bazele, cel puțin ca intenționalitate, unui corp încheiat de principii și învățăminte cu specific național. În acest sens, vom menționa în primul rând faptul că angajarea României în războaie, cu deosebire cele de la 1877 și 1916-1918, a avut ca motivație principală atingerea unor obiective de interes național (mai întâi independența de stat, apoi ceea ce s-a numit *visul secular al românilor pentru unitate în interiorul unor granițe stabile*).

Din această perspectivă, în gândirea românească din prima jumătate a secolului al XX-lea putem identifica mai multe direcții de abordare. Noi ne vom referi la trei dintre acestea, care ni se par definitorii.

A. Aportul istoricilor și al teoreticienilor militari

Această direcție de abordare izvorăște direct din experiența participării României, alături de Rusia, la Războiul împotriva Turciei (1877) și, apoi, din alinierea sa Puterilor Antantei în Primul Război Mondial (1916-1918). Enumerarea succintă a câtorva dintre contribuțiile aduse de unii practicieni și teoreticieni militari, foști șefi de stat major sau cu funcții de comandă în cadrul Armatei Române, sunt relevante pentru modul specific de abordare a păcii și războiului.

În ordine cronologică, **generalul Ștefan Fălcoianu** (1835-1905)¹, descendent al unei vechi și prestigioase familii boierești originare din județul Olt, trimis de A.I. Cuza în Franța pentru a urma cursurile Școlii de Stat Major din Paris (1860-1862), șef de stat major al Armatei de Operații (din octombrie 1877) în războiul ruso-româno-turc, delegat militar pe lângă Congresul de Pace de la Berlin (1878), inițiator al mai multor măsuri de modernizare a armatei, fondator al revistei „România Militară” (1891), profesor la Școala Superioară de Război, senator în mai multe rânduri și membru titular al Academiei Române (din 1876), a fost unul dintre primii teoreticieni militari români care a lăsat o moștenire valoroasă urmașilor săi. Opera sa principală o reprezintă *Istoria războiului din 1877-1878, ruso-româno-turc*, predată sub formă de lecții la Școala Superioară de Război și publicată în volum în anul 1895².

Mesajul cărții este rezumat astfel: „Armata română, prin biruința ce câștigase în ziua de 27 august-8 septembrie, în fața taberei întărite de la Plevna, dovedește țării neliniștită de soarta ei că ea figura pe câmpul de război cu toată onoarea...” În același timp, „dovedea lumii întregi că dependența chiar normală a României de un imperiu păgân, care de secole o împilase și o umilise, era nedemnă de un popor”³ cu virtuți superioare.

Ilustrativă pentru orientarea care se prefigura în gândirea românească despre locul păcii și războiului în evoluția civilizației îl oferă și marele istoric **A.D. Xenopol**, care, în 1906, la Congresul internațional de so-

ciologie desfășurat la Londra, prezenta o comunicare cu titlul „*Le role de la guerre dans l'histoire de la civilisation*”. Xenopol argumenta că o serie de evoluții în istoria lumii, precum civilizația elenică, pacea română, reforma, revoluția franceză ș.a., care au favorizat progresul, au fost întotdeauna precedate de anumite războaie: „Războiul”, scria Xenopol, „este intim legat de toate faptele mari ale civilizației”⁴.

Un reprezentant strălucit al Armatei Române, cu merite incontestabile în elaborarea și perfecționarea doctrinei militare românești în perioada interbelică a fost **generalul Florea Țenescu** (1884-1941), fiu de țărani de la Turnu Măgurele. Pregătit la înalte școli militare din Occident, în perioada Războiului de Întregire a activat la Marele Stat Major, apoi a devenit pentru un timp adjutant al regelui Ferdinand I.

Pe baza experienței desprinse din Primul Război Mondial, Florea Țenescu a elaborat mai multe lucrări teoretice: *Istoria militară. Studii critice și Rezumatul cursului de cunoștințe generale asupra războiului și studiul lui*, ambele publicate în 1919. Cea mai importantă lucrare a sa rămâne însă o amplă sinteză publicată în trei volume (circa o mie de pagini) în anii 1921-1922, sub titlul *Cunoștințe generale asupra războiului și studiul lui*⁵. În această lucrare, pe lângă chestiunile strict militare, autorul abordează războiul în complexitatea lui, ca fenomen social. Despre motivele care stau la baza declanșării unui război, Florea Țenescu scria: „Este greu, dacă căutăm cu amănuntul cauzele unui război, să spunem că este numai o singură cauză. Totdeauna se va vedea că interesele de dominațiune politică și teritorială sunt unite cu cele de ordin economic, adeseori cu chestiuni de ordin național, cultural, religios sau surplus de populațiune. Interesul economic a fost amestecat însă întotdeauna și pare că în timpul din urmă a luat preponderența, alături de realizarea aspirațiunilor naționale”. Înaintea altor gânditori europeni, autorul sublinia legătura intrinsecă existentă între război și politica unui stat. Războiul, scria el, poate fi considerat „ca o continuare a politicii și se poate defini că este ultimul mijloc violent la îndemâna politicii, pentru a-și impune voința. El este, în același timp, un act social, fiind un produs inevitabil al relațiilor dintre state. Este un act brutal pentru că se bazează pe forță”⁶.

Devenit în scurt timp unul dintre cei mai reputeți teoreticieni militari români, Florea Țenescu s-a bucurat de o largă recunoaștere internă și internațională, fiind decorat cu numeroase ordine și medalii românești

și străine, inclusiv din Rusia țaristă (1918), Italia (1918), Franța (1918 și 1938), Iugoslavia (1921 și 1938), Bulgaria (1934), Japonia (1938) ș.a. Numit șef al Marelui Stat Major, la 1 februarie 1939, și avansat la gradul de general de corp de armată în același an, când situația României devenea din ce în ce mai grea în contextul general al epocii, Florea Țenescu a participat la cele două Consilii de Coroană (din 27 iunie 1940), convocate de regele Carol al II-lea în urma notelor ultimative sovietice, în timpul cărora s-a opus intrării României în război împotriva URSS. Acuzat de unii politicieni că nu a pregătit armata pentru război, generalul a ripostat: „Mă acuzați pe mine? Atunci vă întreb eu ce ați făcut timp de 20 de ani pentru țară și armată? Care sunt aliații mei? Cu cine avem tratate de amicitie sau ajutor militar? De la cine și pe ce graniță îmi intră armament, muniții, dacă dau bătăliile? Voi da patru lupte despre care va vorbi Europa și în cinci zile voi avea rușii la Turnu Severin! (...) Sunt artilerist și cunosc în cele mai mici amănunte înzestrarea armatei, armamentul ei, posibilitățile de rezistență. Refuz să duc țara la un dezastru!”⁷.

B. Contribuții teoretice. Dimitrie Gusti

Dimitrie Gusti (1880-1955), intrat în conștiința publică românească în primul rând ca fondator al Școlii sociologice de la București, a desfășurat o bogată activitate și în domeniul relațiilor internaționale, iar conceptele de pace și război au fost analizate de savant în mai multe lucrări.

Filosofia păcii în concepția lui D. Gusti

Immanuel Kant a fost unul din idolii sociologului Dimitrie Gusti, care, așa cum mărturisea la sfârșitul vieții, i-a studiat opera în original încă din timpul studiilor universitare și doctorale din Germania (1899-1908). Punctul culminant al teoriei lui Kant, susține Gusti, este faptul că acesta consideră Umanitatea ca fiind „scopul suprem al educației, eticii, istoriei universale și al unei păci eterne”. Altfel spus, toate planurile de educație trebuie să servească idealul umanității viitorului, deoarece „în educație stă marele secret al perfecțiunii naturii omenești spre culmea ei, care este umanitatea”⁸.

1. Prima lucrare mai însemnată publicată de către D. Gusti în limba română – **Sociologia războiului** (1915) – debutează cu prezentarea „filosofiei pacifiste a lui Immanuel Kant”. Spre deosebire de predecesorii săi celebri, Kant reprezintă, în viziunea lui D. Gusti, prin lucrarea sa clasică *Zum ewigen Frieden/Spre pacea eternă* (ediția I, 1795, ediția a II-a, 1796), „adevăratul întemeietor al filosofiei păcii. Formularea kantiană a condițiilor și mijloacelor capabile de a asigura pacea între națiuni este atât de bogată și profundă, încât pacifismul modern n-a adăugat la ea nicio teză esențială”⁹. Comentând conceptul kantian privitor la *pacea eternă*, Gusti consemnează: „Pacea eternă, zice Kant, este posibilă; când se va realiza și dacă este în general realizabilă – aceasta este o altă chestiune; în tot cazul este un ideal către care trebuie să se îndrepte omenirea. Mijloacele prin care omenirea se poate apropia de acest ideal sunt două: libertatea înlăuntrul statului și arbitrajul în afară”¹⁰.

Dintre articolele redactate de Kant, pentru a favoriza înfăptuirea păcii, Gusti menționează în mod deosebit: „Să nu se încheie nicio pace cu rezervă ascunsă a provocării unui război viitor de revanșă”; „Niciun stat existent, mare sau mic, să nu fie alipit de altul prin moștenire, schimb, cumpărare ori dar, deoarece în acest caz statul nu ar mai fi o persoană morală, ci ar deveni un lucru”; „Niciun alt stat să nu se amestece cu forța în constituția și guvernarea altui stat”; „Statele care se află în război unele cu altele să nu recurgă la astfel de acte dușmănoase și necinstite, care să facă imposibilă încrederea și posibilitatea unei reconcilierii la încheierea păcii viitoare”.

Potrivit lui D. Gusti, alternanța între epocile de pace și cele de război reprezintă o constantă a istoriei. De pildă, după o perioadă în care mișcarea pacifistă era predominantă, „ne-am trezit în plină anarhie internațională, martorii celui mai dezolant spectacol din câte au fost vreodată și când masacrarea omenească a ajuns la apogeul ei cunoscut de istorie, când o bună parte din Europa era pe cale de a fi transformată într-un imens cimitir”. Țesută din contraste, istoria universală este marcată de numeroase fapte care, scrie Gusti, „respiră de multe ori cea mai puternică ironie: aparițiile celor mai faimoase manifeste pacifiste pare că n-au fost altceva în istorie decât niște semne prevestitoare ale unor epoci mai războinice”¹¹. La finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, „ideea păcii preocupa mai toate spiritele. Europa părea fericită! Era fraternității

internaționale părea că a sosit! Astăzi (este vorba de anul 1915, n.n.), Europa nu este decât un vast câmp de bătaie. Europa politică și culturală a murit, rămânând în locul ei numai o noțiune geografică. Până mai ieri era de actualitate teza pacifistă care critica cu vehemență instituția războiului, astăzi este de actualitate teza care o apără cu căldură¹².

Pacifist convins, Gusti constată că războiul, chiar dacă reprezintă „un element esențial al vieții istorice”, pe fond el rămâne „o instituție profund imorală și criminală”. Prin amploarea atrocităților, Primul Război Mondial a provocat o adevărată răsturnare a valorilor. Războiul, scrie Gusti, din punctul de vedere al pacifistului, „este o adevărată școală a crimei (...). Cea mai elementară regulă morală spune să nu ucizi. Statul însă care în timp de pace oprește omorul prin legi speciale și pedepsește aspru pe asasini, același stat, în timp de război, poruncește, cere imperios: ucide!” Altfel spus, statul și societatea „preconizează două morale și două concepții juridice cu totul opuse și care se contrazic fundamental între ele: o morală și un drept în timp de pace, altă morală și alt drept în timp de război. Ceea ce este în timp de pace asasinat este în timp de război eroism¹³. În plan juridic, argumentează în continuare Gusti, războiul înseamnă falimentul dreptului, pentru că este „suspendarea oricărui drept”. Cu alte cuvinte, războiul înseamnă „întronarea forței brutale, adică forța singură are toate drepturile, pe când dreptul nu are nicio forță¹⁴”.

Mergând pe firul propriei gândiri, dar atent mereu și la viziunea kantiană asupra păcii, Gusti nu se mulțumește doar să constate contradicțiile dintre adepții pacifismului și susținătorii războiului, ci caută o soluție, o „sinteză conciliatoare”, care, în opinia sa, „se întemeiază pe anumite tendințe de evoluție ale realității sociale și formează un nou aspect de perspectivă al războiului și păcii”. Savantul român consideră că, „prin socializarea crescândă a raporturilor dintre indivizi în stat și a statelor între ele, se dă și luptei colective între națiuni și state un caracter pronunțat de concurență și rivalitate culturală, care este menită a înlocui din ce în ce mai mult selecția biologică, imperfectă și inferioară a războiului¹⁵. Socializarea crescândă, susține Gusti, este o condiție necesară a transformării războiului în concurență culturală, noțiune pe care savantul român o definește ca fiind „o concurență în toate domeniile activității omenești: economic, științific, artistic, politic, sport

ș.a.m.d.”¹⁶. Prin urmare, afirmă Gusti, „luptei pentru existență” îi trebuie opusă „conurența și rivalitatea culturală”, deoarece „în concurența culturală vor triumfa acele națiuni la care munca creatoare și productivă va fi mai mare, la care munca de organizare va fi mai perfectă”, iar virtuțile civice manifestate în război vor fi canalizate spre scopuri sociale, economice și culturale constructive. De aceea, Gusti era ferm convins că, după marele război, după ce lumea va trece de această „catastrofă internațională momentană”, raporturile și cooperarea între națiuni vor cunoaște un „nou avânt de dezvoltare”.

Gusti are permanent în vedere, ca și Kant, dimensiunea morală a conduitei umane, la nivel individual, dar și al colectivității naționale: „O națiune trebuie să aibă un rang egal între națiunile lumii, căci ea este o unitate culturală proprie în varietatea celorlalte națiuni; ca un organ al umanității, ea are drept la viața integrală și trebuie să fie liberă pe destinele sale. De aici necesitatea principiului suprem al suveranității naționale, care trebuie să aibă de compliment principiul suveranității politice, așadar constituirea fiecărei națiuni în grup politic deosebit”.

Desigur, raționamentele și sublinierile lui Gusti din această lucrare publicată în 1915 trebuie înțelese și puse în legătură cu comandamentele politice și morale care ghidau interesele Regatului Român de atunci, în consonanță cu idealurile celorlalte popoare din regiune care militau pentru eliberarea de sub diverse imperii și întregirea lor națională. De aceea, Gusti face o amplă pledoarie în favoarea țărilor mici și mijlocii, din rândul cărora făcea parte, atunci ca și astăzi, și România. Statele mari („marile puteri”), menționa Gusti, caută pe toate căile „să impună vederile și interesele lor statelor mijlocii ori statelor mici”, pe care le tratează ca „simplu obiect de compensații”. La rândul lor, statele mici „sunt suverane numai acolo unde nu sunt atinse de sferele de interese ale puterilor mari ori unde știu tocmai a specula rivalitatea acestor interese!” În asemenea condiții, argumentează Gusti, „națiunile mici asuprite ori statele mici tiranizate” nu trebuie să devină „victime veșnice” ale unor așa-zise păci definitive: „O pace definitivă va fi posibilă pentru toate statele și națiunile, mari și mici, când ea va fi și dreaptă. Așadar, nu numai când statele mari, din calcul, vor renunța la mijlocul războiului în tratarea conflictelor dintre ele, dar și atunci când restul statelor mici vor avea siguranța desăvârșită și garanția cinstită a autonomiei lor. O pace eternă

va fi apoi dreaptă, când nu vor mai exista nici națiuni asupraite”¹⁷. O concluzie, să recunoaștem, care își păstrează pe deplin validitatea și astăzi.

2. Gusti va reveni pe larg asupra semnificației ideilor pacifiste ale lui Kant și a rațiunilor care îl diferențiază de predecesori într-una din prelegerile pe teme de politică externă organizate sub președinția sa de Institutul Social Român la începutul anilor '20 ai secolului trecut. Este vorba de **Originea și Ființa Societății Națiunilor**¹⁸, în care Gusti polemizează cu cei care considerau că Societatea Națiunilor ar fi fost o inovație a tratatului de la Versailles, s-ar fi născut ca o concepție nouă, originală a președintelui american Wilson, fără a aminti nimic despre o anumită continuitate istorică¹⁹. Gusti este entuziasmat de actualitatea surprinzătoare a ideilor kantiene: „Citind paginile scrierii lui Kant (despre pacea eternă, n.n.), suntem loviți de interesul lor actual; el ni se adresează, după 125 de ani, ca și cum ar scrie azi, pentru noi”. Mai mult, scrie savantul român, doctrina lui Kant a fost sursă de inspirație pentru cele 14 puncte lansate de președintele american W. Wilson, inițiatorul înființării Ligii Națiunilor, pentru care lucrarea filosofului german era „lectura favorită și carte de căpătâi. Credoul wilsonian nu este decât o interpretare magistrală a crezului kantian”²⁰.

3. În 1930, după lansarea cu succes a Pactului Briand-Kellog, a intrat în prim plan o inițiativă a ministrului de externe francez Aristide Briand privind înființarea unei **federații europene** (un fel de precursor a ceea ce va fi mai târziu CEE/UE) menită să conducă la depășirea rivalităților și prevenirea războiului. D. Gusti a ținut pe această temă o interesantă conferință la Institutul Social Român în care, pe lângă susținerea inițiativei franceze, face o amplă analiză asupra vieții politice europene la momentul respectiv. Deocamdată, reținem din respectiva conferință, publicată de Gusti în revistă, apoi și în volum²¹, aprecierile autorului privind situația generală pe continent. În opinia savantului român, un nou război în Europa este nu doar posibil, dar uneori apare „chiar ca ceva inevitabil”, datorită intereselor divergente care separau diversele „grupuri de alianțe” care se conturau atunci. Gusti identifica patru astfel de grupuri, având în frunte Franța, Italia, Germania și Rusia:

- a. „Mica Înțelegere”, care includea și România, gravita în jurul Franței și milita deschis pentru apărarea statu-quo-ului teritorial instituit după Primul Război Mondial;
- b. Italia grupa în jurul său o serie de țări cu poziții revizioniste (Ungaria, Bulgaria);
- c. Despre Germania acelei epoci, în contextul ascensiunii nazismului, Gusti aprecia că deocamdată se menține un *mister* deplin;
- d. În privința „grupului rus” (URSS), Gusti constata fără ezitare că acesta „rămâne permanent o brutală și fățișă amenințare”²². Concluzia profesorului român era în concordanță cu analiza sa făcută încă din 1920, la trei ani de la instaurarea regimului bolșevic în Rusia, pe care îl caracterizase ca promotor al unui „cult al forței brutale și al dreptului celui mai tare”²³.

4. Inițiativa creării unui Institut Social de Cercetare a Națiunilor, în subordinea ONU (1946-1947). D. Gusti va reveni de-a lungul anilor asupra importanței înființării Societății Națiunilor, dar și asupra cauzelor insucceselor acesteia.

Ca sociolog și martor la dezastrul produs de cele două cataclisme mondiale din prima jumătate a secolului al XX-lea, Dimitrie Gusti considera necesar să pună accent pe nevoia de cunoaștere și respect reciproc între toate națiunile lumii, iar înființarea ONU oferea cel mai bun prilej de a lansa un amplu proiect pentru materializarea ideilor sale. Reluând unele preocupări anterioare privind nevoia unei științe a națiunii, Dimitrie Gusti își prezintă la 8 martie 1946, în fața membrilor Academiei Române, proiectul său referitor la necesitatea înființării unui Institut de Cercetare Socială a Națiunilor în subordinea ONU, inspirându-se după modelul Institutului Social Român creat de el însuși cu două decenii și jumătate în urmă. El susținea că „o mai bună cunoștință a Națiunilor despre ele însele va aduce după sine o mai bună cunoaștere și înțelegere a intereselor lor sociale și economice și a aspirațiilor lor etice, și deci o mai solidă cimentare a Unității lor..., înțelegerea mutuală și încrederea reciprocă, adică adevărata și reala organizație mondială către o pace durabilă, către progres și prosperitate”²⁴.

În prelegerea cu numărul XIV, ținută în fața studenților în sociologie, litere și filosofie de la Universitatea din București la 2 aprilie 1946, profesorul Gusti încerca să dea un răspuns la întrebarea *cum vom putea avea o pace reală*: „O vom avea dacă o vom clădi pe un fundament solid, nu pe fundamentele pe care au fost clădite până acum toate păcile care s-au succedat mereu în istoria umanității. Pacea reală, pacea aceasta definitivă, nu poate fi decât o pace economică și socială a națiunilor, și nu a statelor și numai atunci când va crea conștiința solidarității între popoare, când își vor da seama aceste popoare că într-adevăr toate fac parte din ceva care unește și că toate sunt numai reflexul unui întreg, pe care Kant l-a numit atât de frumos *umanitate*”²⁵.

Cu acceptul membrilor Academiei Române, D. Gusti pornește într-o lungă călătorie în străinătate pentru promovarea proiectului. La 20 mai 1946 susține la Academia de Științe Morale și Politice din Paris o expunere cu titlul *Vers une conception réaliste et scientifique de la paix*²⁶, în care sociologul român își face cunoscute ideile despre cauzele eșecului Societății Națiunilor în perioada interbelică și avansează în premieră ideea înființării unui Institut Social de Cercetare a Națiunilor pentru mai buna cunoaștere a lumii, ca premisă a edificării unei păci durabile și a prevenirii unor noi războaie. O pace veritabilă, efectivă, sublinia savantul, „nu poate fi decât rezultatul eforturilor permanente și al unei voințe neclintite din partea majorității națiunilor lumii. Securitatea internațională nu poate fi fondată doar pe principii generale: ea trebuie să fie organizată în strânsă legătură cu viața concretă a națiunilor”. Mai mult, argumentează Gusti, o organizație internațională nu poate deveni o realitate vie decât dacă „națiunile ajung să se înțeleagă unele cu altele, și nu doar de o manieră provizorie, temporară și accidentală”. Pentru a garanta succesul noii organizații este necesar ca „înțelegerea să se bazeze pe interese comune trase cu claritate prin cercetări aprofundate. Pacea universală este indivizibilă în sensul că ea necesită comunitatea universală a națiunilor”. În acest punct crucial, care presupune mai buna cunoaștere a națiunilor pentru a facilita destinderea și înțelegerea dintre ele, ca fundament sigur și rațional al unei păci universale autentice, savantul român avansează ideea creării unui Institut Social Internațional în structura ONU și subordonat obiectivelor universale ale acesteia. Un asemenea Institut va avea ca misiune „cunoașterea sistematică a stării sociale, economice, politice și

spirituale a națiunilor, cunoașterea comportamentului lor în interiorul frontierelor proprii, dar și în raporturile cu celelalte națiuni”. Pe o asemenea bază, se va putea ajunge la o mai bună cunoaștere reciprocă, la o mai bună înțelegere a nevoilor și aspirațiilor Umanității în ansamblu, ceea ce va permite organizarea Lumii pe baze cu adevărat noi, în care națiunile se vor uni în „cultul pentru adevăr, în respectul și stima reciprocă”, singurele care pot constitui fundamentul unei păci universale.

Următorul pas, decisiv, l-a constituit deplasarea la New York și intrarea în contact direct, începând din 6 iulie 1946, cu reprezentanții comunității științifice americane și, desigur, cu funcționarii de rang înalt care tocmai își luau în primire posturile în diversele structuri în curs de constituire ale *Catedralei moderne a Păcii*, cum denumise un om politic francez noua organizație mondială.

Revenit în țară la începutul verii anului 1947, după ce obținuse acordul pentru ideea sa din partea reprezentanților comunităților științifice din SUA, Franța, Belgia și alte state occidentale, fiind chiar desemnat vicepreședinte al Institutului din subordinea ONU preconizat de el, D. Gusti va deveni în curând victima noului regim de sorginte sovietică, iar proiectul său va fi abandonat.

C. Acțiuni în plan politico-diplomatic. Nicolae Titulescu

După declanșarea Primului Război Mondial, Nicolae Titulescu s-a numărat printre autorii și oamenii politici care s-au pronunțat ferm în favoarea ieșirii României din starea de neutralitate și alăturarea sa puterilor Antantei pentru realizarea unității cu teritoriile românești din Vest, cu asumarea sacrificiilor umane care vor fi inevitabile. Este vorba de un discurs vizionar dedicat Transilvaniei, intrat în bibliografie sub titlul „*Inima României*”²⁷. Cu acest prilej, viitorul mare diplomat pune în mod tranșant necesitatea imperioasă ca România să adopte o decizie de importanță istorică. Ea are în față două opțiuni: „sau pricepe datoria pe care i-au creat-o evenimentele în curs, și atunci istoria ei abia începe, iar viitorul ei va fi o răzbunare prelungită și măreață a umilințelor seculare; sau, mioapă la tot ce e „mâine”, cu ochii mari deschiși la tot ce e „azi” nu pricepe și înlemnită stă pe loc, și atunci istoria ei va înfățișa pentru vecie exemplul, unic și mizerabil, al unei sinucideri viețuite! Din împrejurările de azi, România trebuie să iasă

întreagă și mare! România nu poate fi întreagă fără Ardeal; România nu poate fi mare fără jertfă!” După ce aduce un elogiu Ardealului și rolului său în istoria românilor, Titulescu reia teza nevoii de sacrificii asumate și a ieșirii din neutralitate: „Ne trebuie Ardealul, dar ne trebuie cu jertfă! Nu se lipește carne de carne, fără să curgă sânge”. Nu se ia Ardealul cu neutralitatea! Neutralitatea și-a avut rolul ei, dar și-a trăit traiul (...). România nu-și poate prelungi neutralitatea peste limitele trebuințelor sale și mai ales peste limitele demnității sale”.

Acest text se poate înscrie în ceea ce se numește *pregătirea psihologică* a populației în preajma unui război. El reprezintă, după părerea noastră, un nou exemplu în privința corpului de idei și teze științifice, politico-diplomatice și militare, care se coagulau la început de secol în gândirea românească în privința poziționării României față de tranziția de la pace la război și invers. Titulescu va deveni timp de două decenii, până în 1936, când a fost înlăturat în mod abuziv din poziția de ministru al afacerilor străine, un militant strălucit pe tărâm politico-diplomatic în favoarea apărării drepturilor istorice românești și a instaurării unei păci durabile și juste pe continentul european.

Titulescu a așezat în centrul preocupărilor sale valori fundamentale circumscrise dreptului internațional: dezarmarea, considerată „piatra de încercare a înțelegerii dintre națiuni”, respectarea tratatelor și a suveranității de stat, egalitatea în drepturi a tuturor statelor, mari și mici. În cazul diplomatului român suntem în fața unei doctrine, elaborate științific, deopotrivă națională și europeană, de prevenire a războiului și de asigurare a păcii pe termen îndelungat.

Jaloanele acestei doctrine, pe care doar le schițăm, opera sa fiind în general bine cunoscută, au fost creionate de Titulescu de-a lungul unei perioade mai mari de un deceniu și se regăsesc în conferințele și discursurile sale ce au ca temă predilectă apărarea păcii și prevenirea războiului. Din culegerea de discursuri și conferințe apărută sub titlul *Pledoarii pentru pace*²⁸, se pot aminti: convingerea pe care o avea potrivit căreia „războiul nu este niciodată soluția pentru un conflict”²⁹; rolul științei în calitate de călăuză în viața internațională și în demersul de realizare a unei păci durabile prin forțele morale și intelectuale³⁰; definirea păcii ca stare de organizare a lumii și ca stare de spirit³¹; necesitatea definirii clare a conceptelor politico-militare³² (cum sunt cele de *securitate* și

agresiune) și rolul negocierilor, precum și importanța precizărilor legislative pe tărâm internațional³³.

Este important de amintit că Nicolae Titulescu, în conferința ținută la Universitatea din Cambridge în 1930, deci cu cel puțin două decenii înaintea multor gânditori de la jumătatea secolului al XX-lea, definea pacea ca un concept cu trei dimensiuni: în primul rând ca o stare de spirit, apoi ca organizare legală (instrument, reprezentat atunci de Societatea Națiunilor) și, nu în ultimul rând, ca acțiune (mijloc) de dezvoltare în conștiința universală imperatiile păcii (educația pentru pace prin cultură, convins fiind că temelia păcii adevărate trebuie edificată în conștiința fiecărui om), idei care se armonizează cu tezele dezvoltate de către Dimitrie Gusti.

*

Din prezentarea, fie și succintă, a unora dintre contribuțiile de seamă la conturarea unui concept românesc privitor la relația pace-război, putem desprinde câteva idei esențiale:

1. Cele mai multe aspecte (disertații, conferințe, discursuri, lucrări teoretice) conduc spre concluzia că în România primei jumătăți a secolului al XX-lea, dar cu deosebire în deceniile trei și patru, a existat o convergență de idei politico-diplomatice, sociologice, economice și militare privind viziunea de abordare a chestiunilor războiului și păcii prin prisma intereselor naționale. Această viziune gravitează în jurul ideilor vizând apărarea independenței naționale și păstrarea integrității teritoriale, România devenind în această perioadă unul dintre cei mai dinamici și ingenioși actori care au militat pentru menținerea statu-quo-ului teritorial în cadrul ordinii europene stabilite prin tratatele de la Versailles.

2. Doi reprezentanți străluciți ai acestui concept românesc au fost sociologul Dimitrie Gusti și diplomatul Nicolae Titulescu. Deși au activat în domenii diferite, între concepțiile generale ale celor două personalități există multe elemente comune, de la relațiile de prietenie existente între ei, demonstrate și de scrisorile păstrate în arhive²⁸, până la colaborarea în două guverne în perioada în care Gusti era ministrul instrucțiunii publice, cultelor și artelor, iar Titulescu ministru al

afacerilor străine (1932-1933). Nu lipsită de interes este și orientarea vizibilă a celor două personalități spre cultura franceză, ambele bucurându-se, în domeniile lor, de un mare prestigiu în cercurile politice și științifice din Franța.

Note

¹ Pentru detalii: Teofil Oroian, Gheorghe Nicolescu (coord.), *Șefii Statului Major General Român (1859-2000)*, București, Fundația „General Ștefan Gușă”, Editura Nova, 2000, p. 23-32.

² București, Tipografia „Voința Națională”.

³ Teofil Oroian, Gheorghe Nicolescu (coord.), *Șefii Statului Major General român (1859-200)*, ed. cit., p. 30.

⁴ Comunicarea a fost publicată în „*Annales de l'institut international de Sociologie*”, tome XI, Paris, 1907 (apud, D. Gusti, *Sociologia războiului*, București, L. Sfetea, 1915, Nota 14).

⁵ Detalii în Teofil Oroian, Gheorghe Nicolescu (coord.), *Șefii Statului Major General Român (1859-200)*, ed. cit., p. 204-215.

⁶ *Ibidem*, p. 213.

⁷ *Ibidem*, p. 211-212.

⁸ D. Gusti, *Opere V, Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți. 1880-1955*, texte stabilite, comentarii, note, documente de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, București, Editura Academiei RSR, 1971, p. 226-227.

⁹ D. Gusti, „I. Curentul pacifist și războiul”, în *Sociologia războiului*, București, L. Sfetea, 1915.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*. „III. Aspectul etic al războiului”.

¹⁴ *Ibidem*, „V. Aspectul juridic al războiului”.

¹⁵ *Ibidem*, „VIII. Aspectul propriu-zis sociologic al războiului”.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ D. Gusti, *Originea și fința Societății Națiunilor*, prelegere publicată în volumul *Politica externă a României*, București, Editura Cultura Națională, 1937; republicată în *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, I, Fundația „Regele Mihai I”, 1946 și în *Opere IV*, ed. cit., 1970, p. 149-178 (Din această ultimă ediție vom cita în continuare).

¹⁹ *Ibidem*, p. 150.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ D. Gusti, *Problema Federației Statelor Europene. Anexe. Bibliografie critică a problemei paneuropene*, București, 1930, 95 pagini (Extras din „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”, în „Revista Institutului Social Român”, anul al IX-lea, Nr.1-3, 1930).

²² *Ibidem*, p. 8.

²³ D. Gusti, *Comunism, socialism, anarhism, sindicalism și bolșevism*, București, Tipografia Gutenberg Soc. Anonimă, 1920, p. 53.

²⁴ D. Gusti, *Un an de activitate în afară de țară. Crearea Institutului Social al Națiunilor*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1947. Citatele care urmează sunt reproduse după textul acestei Comunicări făcute de Gusti în ședința publică a Academiei Române, de la 11 iulie 1947.

²⁵ *Idem*, *Autosociologia unei vieți*, ed. cit., p. 401.

²⁶ *Spre o concepție realistă și științifică a păcii*. Textul în limba română a fost publicat de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu în D. Gusti, *Opere IV*, București, Editura Academiei RSR, 1970, p. 267-274.

²⁷ Discurs rostit de N. Titulescu la mitingul național de la Ploiești, din 3 mai 1915.

²⁸ Titulescu, Nicolae, *Pledoarii pentru pace*, București, Editura Enciclopedică, 1996.

²⁹ *Idem*, „Dinamica păcii”, conferință ținută în Reichstag, Berlin, 6 mai 1929.

³⁰ *Idem*, „Politica și pacea”, discurs rostit la a 54-a Conferință anuală a Societății Internaționale de Filologie, Științe și Arte Frumoase, Londra, 21 mai 1929.

³¹ *Idem*, „Progresul ideii de pace”, conferință ținută la Universitatea din Cambridge, 19 noiembrie 1930.

³² *Idem*, Discurs rostit cu ocazia vizitei ministrului de externe al Franței, Louis Barthou, București, 20 iunie 1934.

³³ *Idem*, „Nu putem salva pacea decât luptând pentru drept”, conferință ținută la Asociația Mutilaților și a Foștilor Combatanți, Bordeaux, 27 iunie 1937.

³⁴ George G. Potra, *Pro și Contra Titulescu*, (colecție de documente-scrisori în 3 volume), ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Fundația Europeană Titulescu, 2012, vol. II, p. 145-149.

Abstract

Romanian contributions to the debate on peace and war in the interwar period

Keywords: *Peace; war; League of Nations; I. Kant; Romania; A.D. Xenopol; Florea Țenescu; Dimitrie Gusti; Nicolae Titulescu*

The war in Ukraine brought back into the debate aspects of a very old issue, but unjustifiably ignored in the last decades: the need for peace, felt by mankind in all ages versus the atrocities of war, which periodically alternate with times of peace, stability and prosperity in the lives of peoples.

In the interwar period, Romania was one of the most active supporters of the European stability and order established by the Versailles treaties, both by developing concepts and participating in scientific debates regarding the peace and war, as well as in terms of political-diplomatic concrete actions initiated in international relations.

Vlad MISCHEVCA

Alexandru Hangerli – un principe filolog

(Αλέξανδρος Χαντζερής: 1759-1854)

VI.M. – cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie (Chișinău), dr. conf. cercet. (*Associate professor*, Ph.D.); membru al Comisiei Naționale de Heraldică (1995-2020; primul ei președinte); Laureat al ediției a IV-a (2019) a Galei Premiilor TVR MOLDOVA „Români pentru români” – *Premiul pentru promovarea istoriei neamului*. Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX); genealogia domnilor fanarioți; vexilologie heraldică; raporturi istorice româno-elene. Semnează 13 monografii, publicate la Chișinău, București, Iași, Atena, Salonic.

În caleidoscopul figurilor fanariote se arată un domn grec, despre a cărui domnie în istoriografia noastră nu se spunea mai nimic decât că avuse o domnie *efemeră* și de *scurtă durată*, dar care, suntem de părerea, a lăsat o urmă în dezvoltarea lexicologiei orientale din secolul al XIX-lea, fiind înalt apreciat și după viața sa longevivă și plină de peripeții și implicații politice. Fiind autorul unui vestit dicționar în trei volume, el nu era un oarecare cărturar de cabinet: principele Alexandru Hangerli (francizat ca Alexandre Handjéri), provenea dintr-o mare familie fanariotă (cu pretenții de descendență din Paleologi), ajungând să fie chiar *nominal* domn al Moldovei, din martie până în iulie 1807, iar fratele său mai mare – Constantin deținuse înaintea lui domnia în Țara Românească (1797 – 1799). În vârtoarea anului 1821 a trebuit să se refugieze în Rusia, unde și-a petrecut restul vieții și a murit la Moscova, la o vârstă înaintată – de cca 95 de ani (3.06.1854).

Alexandru Hangerli (s-a născut la Constantinopol în 1759¹ sau 1760², deși se întâlnesc și alte date despre anul de naștere)³ a fost un reprezentant neordinar al Fanarului

grec – savant, scriitor, principe („gospodar”) al Moldovei și Mare dragoman (*interpret*) al Imperiului Otoman. Familia lui era una dintre cele 11 mari clanuri familiale fanariote din Constantinopol (și nu doar): Hangerli, Callimachi, Caragea, Ghica, Mavrocordat, Mavrogheni, Moruzi, Racoviță, Ruset (Rosetti), Suțu, Ypsilanti – care au ocupat tronurile Principatelor Române între anii 1711-1821⁴.

Unchiul său Samuil (Σκαρλάτος, 1700-1775), devenind mitropolit (1731-1763), apoi patriarh al Constantinopolului (1763-1768; 1773-1774), a avut cu siguranță „o minte ascuțită...”⁵ Patriarhul Samuil I era tipul clericului-intelectual care, cu amploarea educației sale, înțelesese deșertăciunea umană, motiv pentru care a favorizat puterea spiritului în detrimentul puterii politice. Iar promovarea în politica fanariotă a făcut-o din plin nepotului său de frate – Alexandru Gh. Hangerli.

Celălalt frate – Constantin Gh. Hangerli, obținuse prețuirea lui Husein Kuçük, amiralul flotei otomane, prin intermediul căruia ajunsese la domnia Țării Românești în 1797, iar ulterior avuse un sfârșit tragic, fiindu-i tăiat capul de un călău („arap”) trimis de Poartă.

În august 1806, la insistența trimisului lui Napoleon – generalului Sébastiani – , sultanul i-a destituit pe ambii domni ai Principatelor – Al. Moruzi și C. Ypsilanti, numindu-l pe dragomanul Calimachi în Moldova și pe Suțu în Țara Românească, iar Al. Hangerli fiind numit Mare dragoman⁶.

Reieșind din interesul rușilor față de noul dragoman fanariot, în ajunul răbufnirii noului război ruso-turc, trimisul de la Constantinopol

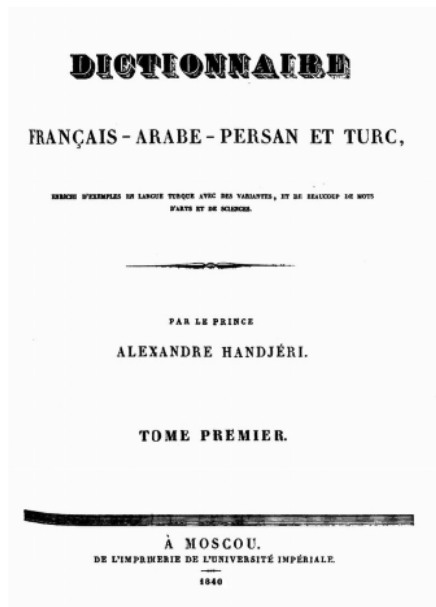
A. Italinski raporta (la 18/30 august 1806) ministrului de externe A. Budberg: „Întrucât Hangerli, în poziția sa de dragoman al Porții, ne poate fi de mare folos și, din moment ce el trebuie să fie implicat în chestiunea domnitorilor, intenționez să încerc să-l câștig de partea noastră; ... El (Al. Hangerli) a declarat că nu are legături cu francezii, de care l-au acuzat dușmanii săi, și a încheiat declarându-și dorința de a stabili relații strânse cu noi și decizia de a se ghida în toate după sfaturile noastre.

Experiența ne va arăta în ce măsură cuvintele lui au fost sincere, dar deocamdată nu-l voi lăsa să mă păcălească”⁷.

Ascensiunea noului dragoman a fost previzibilă, deoarece un an mai târziu, la 7 martie 1807, în ziua de joi: „În cetatea împărătească s-a îmbrăcat cu *cavade* Marele dragoman Alexandru Hangerli pentru Domnia Moldaviei; pe timpul patriarhului Grigore și Beizadea Alecu Suțu, fiul fericitului Mihail Voevod, s-a îmbrăcat cu *cavada* de Mare dragoman al Porții”⁸.

Al. Hangerli, care a fost numit de turci (după declararea oficială a războiului la sfârșitul anului 1806) Domn al Moldovei, trimite în mai 1807, de peste Dunăre, *Manifestul către țară*, prin care îndeamnă moldovenii să-i abandoneze pe muscali și să se alipească de Sultanul Mustafa al IV-lea, noul împărat al Turciei (1807-1808). Hangerli apela la Mitropoliți și Episcopi să readucă țara la datoria de supunere către turci, promițând că oștirea turcească, care îl aduce la domnie nu va face țării niciun rău⁹.

Fiind, de fapt, *un domn de azi pe mâne*, Al. Hangerli, care așa și nu a putut ajunge în țară și să dețină efectiv tronul în Iașiul ocupat de ruși, în scurta sa domnie nominală nu participă în viața internă a țării și după câteva luni părăsește scena politică românească – „fără a fi lăsat aproape nicio urma din cârmuirea sa”¹⁰.

Între timp, în raportul (de la 14.07.1811) baronului de Mériage către Ministerul de Externe, cu privire la fanarioți și Țările Române, se menționase că, dintre principii greci care sunt prezenți în Turcia, Suțu și Hangerli „s-au arătat mai constant atașați de Franța. Acești *prinți* sau *bei* primesc întotdeauna o educație aleasă. Așa este voința Porții, fiind destinați să ocupe posturile secundare ale diplomației turcești ale căror rol, în realitate, este cel de agenți adevărați, când devin *primii dragomani*... Acești greci formează partide foarte active și intrigante pentru a se răsturna și a se înlocui reciproc; de asemenea, observăm că nu au dușmani mai mari decât ei înșiși”. De obicei, ei caută să se bazeze pe creditul uneia dintre Marile Puteri, care are influență preponderentă asupra Porții, fie pentru a se ridica, fie pentru a se menține pe loc, fie pentru a-și alunga sau răsturna rivalii. Așa au fost susținuți, prin influența Franței, principii Suțu și Hangerli, pentru a-i înlocui în Țara Românească și Moldova pe Ypsilanti și Moruzi, ocrotiți de Rusia. Acest eveniment a fost preludiul războiului și a servit drept pretext pentru ca rușii să intre în aceste *provincii* în 1806¹¹.

Astfel, C. Gane a greșit când afirmase că, Al. Hangerli „drept mulțumire (turcilor), trecu trup și suflet din partea Rușilor, refugiindu-se, după două luni de domnie, în Ucraina”¹². Este adevărat că, fusese și el, înainte de a fi desemnat în domnie, *dragoman* al Porții, și era una din acele „*rara avis*” care, în loc să cumpere scaunul țării Moldovei, fu plătit de Poartă pentru a-l ocupa.

Deja primii biografi ai lui Al. Hangerli au consemnat că a primit o educație distinsă și a învățat temeinic, pe lângă principalele limbi ale Europei, limbile orientale – araba, persana și turca. S-a căsătorit la vârsta de douăzeci și opt de ani (1788?) cu Smaragda Callimachi și a fost ridicat la ranguri înalte în cele două Principate, ale Moldovei și Țării Românești, și la Poartă. Aceste funcții l-au ispășit în multe primejdii: de trei ori a fost exilat; de două ori aproape că și-a pierdut viața. Abilul principe a perseverat în părerile sale, în ciuda primejdiilor cu care fuseseră semănate începuturile carierei sale politice, iar războiul care izbucnise între Rusia și Poarta Otomană nu i-a permis noului *domn* să pătrundă în Principatul său. El s-a alăturat taberei turcești, iar în momentul catastrofei sultanului Selim al III-lea, necrezându-se în siguranță în funcția pe care o ocupa, a cerut permisiunea de a se retrage la Constantinopol¹³.

La începutul anului 1819, Poarta a promulgat *Regulamentul privind eligibilitatea la Principatele Moldovei și Țării Românești și posturile de dragoman al Porții și al Amiralității*. Documentul reglementa pe nou modul în care urmau să fie ocupate locurile vacante ale Principatelor, reducând la patru numărul familiilor fanariote susceptibile să adere la ele.

Cercurile diplomatice de la Constantinopol au fost surprinse mai ales de excluderea lui Alexandru Hangerli și Iacovache Arghiropol, care „pregătiseră” terenul pentru a lua succesiunea lui Caragea și Scarlat Callimachi, al căror *septenar* (termen stipulat conform *hاتیşerifului* din 1802) se împlinea la mijlocul anului 1819.

În 1821, grecii punând mâna pe arme pentru a-și recâștiga independența, nobilele familii grecești din Constantinopol s-au trezit compromise și expuse celor mai mari pericole. Principele Hangerli, pe care funcția sa înaltă, importanța sa politică și legăturile sale păreau să-l desemneze drept prima victimă a masacrului fanarioților, fiind avertizat de prietenul său rus contele Gr. Al. Stroganov că „nu are niciun moment de pierdut dacă vrea să-și salveze zilele”, a reușit să evadeze pe mare, împreună cu soția sa Smaragda, fiul Telemah și alți copii. Ei s-au salvat noaptea, pe o barcă și au ajuns, nu fără primejdii, la Odessa, unde și-au găsit azil la guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei, contele Al. Langeron. Din Odessa familia s-a retras la Moscova, unde împăratul Rusiei l-a primit în modul cel mai distins, i-a asigurat pentru toată viața onorurile și finanțele convenite rangului său și le-a conferit celor doi fii ai săi – Grigore și Telemah – ranguri de consilieri de stat.

Bătrânul principe Hangerli, văzându-se într-o pensionare atât de onorabilă, s-a ocupat cu neobosită ardoare în continuare de marele său proiect – *Dicționarul francez-arabo-persan și turc*, pe care îl începuse în 1806, la sugestia ambasadorului Franței la Constantinopol. Împăratul Nicolai I, după ce a acceptat dedicația – *Prin slujitorul Său cel mai devotat, cel mai supus și cel mai credincios. Principele A. Handjéri*, a ordonat ca această carte să fie tipărită pe cheltuiala statului și i-a conferit eșarfa gradului de *Cavaler al Ordinului Sf. Anna, clasa I* (decorat ca „fost domn al Principatului Moldovei”, la 2 mai 1842)¹⁴.

„Suveranii Europei s-au grăbit să-i arate marea lor satisfacție pentru publicarea acestei imense lucrări, rodul a treizeci și cinci de ani de

muncă și veghere, și care lipsea cu totul în diplomația și literatura orientală”. Regele Otto al Greciei (Όθων, 1832-1862) i-a oferit *Ordinului Mântuitorului*; regele Franței Louis-Philippe (1830-1848) i-a trimis o medalie de aur cu efigia sa.

După publicarea acestei lucrări fundamentale, venerabilul Hangerli a trăit numai pentru familia sa și s-a odihnit în grija educației destoinicului său nepot Michel Vlangali-Handjeri (1833-1911), născut în Rusia (Tiflis)¹⁵. Acesta din urmă s-a stabilit ulterior în Franța și a înființat în 1859, împreună cu prietenul său, baronul P. Bourgoing, Societatea Etnografică, care se întrunea în saloanele sale (la Château de Manerbe, în departamentul Calvados)¹⁶.

A purtat speranța că va fi apreciat și de Academia Franceză: una dintre cele mai consolatoare amintiri ale vieții sale era că i s-a oferit ocazia de a ridica un glorios monument în onoarea Franței, și mai ales a Institutului Francez, care „este singurul judecător competent al oricărei opere literare sau științifice”. Al. Hangerli scria: „Dacă aspir la onoarea de a-mi vedea opera obținând înalta aprobare a Areopagului literar al lumii civilizate, este din sentimentul respectului meu profund pentru acest trup ilustru, pentru judecățile lui luminate și mereu echitabile. Dacă Dicționarul meu ar fi considerat demn de ilustrele sufragii ale Academiei (L'Académie des inscriptions et belles-lettres)¹⁷ și oracolul ar fi vorbit în favoarea mea... – nu-mi mai rămâne nicio altă dorință decât aceea de a mă vedea admis în sânul ei, măcar ca *membre correspondant*, dacă nu pot aspira la cea mai înaltă demnitate literară din lume, aceea de *asociat străin*. Această onoare semnal va fi cea mai mare dintre recompensele pe care le-am primit din eforturile mele lungi și perseverente”¹⁸.

Una dintre primele recenzii vaste, de care s-a bucurat *Dicționarul* lui Hangerli a fost scrisă, la 1844, de orientalistul francez Étienne Marc Quatremère (1782-1857), despre care s-a spus: „Puțini oameni de știință se pot compara cu el pentru amploarea și certitudinea învățării; Toate lucrările lui M. Quatremère, atunci când el nu implică propria sa judecată, pot fi luate ca surse primare și tratate cu deplină siguranță”¹⁹. Exigentul critic remarcase despre lucrarea bătrânului autor că „este o comoară de informații utile, un dar prețios oferit literaturii. Va rămâne ca un monument al cunoașterii și răbdării neobosite a autorului.

Putem, în anumite puncte, să modificăm unele afirmații, să înlăturăm sau să adăugăm câteva cuvinte; dar este puțin probabil să ne angajăm de acum înainte să refacem pe același plan o lucrare atât de vastă și de un fel atât de dificil; ... Dacă această operă, rodul a patruzeci de ani de muncă, va reuși să vadă lumina zilei, Franța se va putea, poate, să se felicite pentru că a înzestrat această ramură a literaturii orientale cu cel mai considerabil monument pe care i l-a ridicat o mână europeană”²⁰.

S-a menționat că „nu este, deci, *un simplu vocabular*”, ci o vastă enciclopedie și se poate spune cu adevărat că prințul Handjéri le-a oferit iubitorilor de literatură orientală, precum și tuturor celor care sunt destinați unei cariere în diplomație sau comerț, un instrument de lucru²¹.

Alexandru Hangerli a tradus, de asemenea, în franceză „un volum mare de proverbe arabe antice și moderne cu propriul lor sens și o cantitate mare de note care indică originea lor. În sfârșit, este autorul a numeroase lucrări despre literatura greacă antică și modernă”²².

În *Prefața* la volumul I al *Dicționarului* său Hangerli a menționat, printre altele, că: „Dintre cărțile imperios cerute de nevoile diplomației și comerțului din Orient, figurează în primul rând un *Dicționar* al limbii turce, cât se poate de complet, și merit să îndrume traducătorii în munca lor și să-i conducă, ca să spunem așa, pas cu pas... Astfel, un *Dicționar* al limbii turce nu poate fi niciodată cu adevărat util traducătorilor, dacă explicația cuvintelor nu este făcută în cele trei limbi din care este compus (arabă-persană și turcă – *n.n.*) și că exemplele nu sunt rediate fidel cu puritate și eleganța stilului care caracterizează scrierile Porții. La aceste condiții se adaugă o alta, nu mai puțin necesară; aceea de a oferi exemple cu variante, servind la arătarea efectelor pe care le produc comparațiile de cuvinte în contextul propozițiilor și prin combinațiile lor cu alte cuvinte, precum și nuanțele care pot rezulta din acestea. ... În *Dicționarul* pe care autorul îl prezintă astăzi publicului și în care și-a luat ca bază a lucrării sale pe cel al Academiei Franceze, ediția 1798, a urmat doar acest traseu, care este cel mai bogat în rezultate. Pe lângă exemple, cuvintele în sine sunt traduse variat, conform sensului fixat de uz sau de cei mai celebri lexicografi ai Orientului. De asemenea, a fost îmbogățit acest *Dicționar* cu un număr mare de cuvinte de Arte și Științe pentru a fi la fel de utile comercianților și scriitorilor”²³.

Dicționarul francez-arabo-persan și turc, publicat sub patronajul M.S. Împăratul tuturor Rușilor (1840-1841, 3 volume, în 4°), tipărit la tipografia Universității imperiale din Moscova, ca o carte clasică, a devenit repede cunoscut în cercurile academice și la curțile europene²⁴.

Chiar în volumul III al proaspătului dicționar multilingv („français, arabe, persan et turc, enrichi d'exemples en langue turque, et de beaucoup de mots d'arts et de sciences”) autorul a considerat necesar să plaseze în fruntea cărții *articolul-recenzie* pe care Poarta Otomană l-a publicat special despre această lucrare în „Takvimi-Vékayi”²⁵, jurnalul oficial al guvernului și a cărui traducere Hangerli o făcu cu mândrie: „Cu ceva timp în urmă, exemplarul unui *Dicționar* complet fusese trimis la Sublima Poartă, tradus din franceză în arabă și persană și însoțit de turcă, pentru a indica utilizarea fiecărui cuvânt în această din urmă limbă. Acest eșantion a arătat că explicația cuvintelor franceze în aceste trei limbi este făcută în acest *Dicționar* cu precizie perfectă și că propozițiile sunt scrise într-un stil elegant. Primul volum al acestei lucrări tocmai a sosit aici și se constată că în întregime este conform cu eșantionul care a fost trimis și este într-adevăr demn de toată aprobarea. O astfel de operă laudabilă nu putea veni decât din mâinile unui om meritos și cu erudiție, care și-a petrecut viața în slujba Sublimei Porți în cele mai importante treburi. Autorul său, principele Alexandre Handjéri, fost *hospodar* al Moldovei, și-a demonstrat cu adevărat capacitatea prin publicarea acestei lucrări importante, al cărei merit este incontestabil celor care știu să aprecieze talentele de pretutindeni. Înălțimea Sa (Sultanul – n.n.), ca mărturie a bunăvoinței Sale imperiale, s-a destins să-l mulțumească pe autor cu o cutie de premii (*d'une boîte de prix*), împodobită cu diamante. Înălțimea Sa a binevoit să rezerve, de asemenea, și 200 de exemplare ale acestui dicționar.”

Jules Mohl (1800-1876) membru *de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* (ales la 14.06.1844), un orientalist francez de naționalitate germană, care și-a marcat activitatea în domeniul iranologiei, îndată după editarea primului volum al *Dicționarului* (1841) avea să menționeze că nu se poate vorbi despre literatura musulmană fără să se spună „un cuvânt despre *Dicționarul francez-turc* pe care prințul Handjéri îl publică la Sankt Petersburg (de fapt, la Moscova – n.n.) și din care a apărut primul volum. Cei mai versați în limba turcă sunt de acord să

recunoască marele merit al acestei lucrări frumoase, care formează traducerea completă a *Dicționarului Academiei Franceze*. Această lucrare este destinată mai ales turcilor care studiază limba franceză, în timp ce *Dicționarul francez-turc*, pe care Bianchi²⁶ îl publică la Paris și care va fi tipărit în curând, pare a fi compus mai ales pentru nevoile europenilor care învață să vorbească limba turcă²⁷.

Despre principele fanariot se scria, într-o primă publicație biografică (la 1850), că el „este francez la inimă și în suflet, și vorbește franceza ca limba sa maternă; ea a devenit chiar limba familiei sale... Nu ar avea oare el dreptul, prin simpatiile sale arzătoare, precum și prin imensitatea lui, la unul dintre cele trei locuri vacante de membru corespondent din cadrul *l'Académie des inscriptions et belles-lettres*?²⁸ Chipul acestui bătrân ilustru, cărui i-au revenit nouăzeci de ani de studii, de pericole întâmpinate, încercări crude suferite, nici nu i-au amărât caracterul, nici nu i-au răcit inima, astfel că ușile sfințeniei se vor grăbi, fără îndoială, să i se deschidă²⁹ – încercându-se, astfel, susținerea și promovarea academică a „venerabilului și învățatului *ex-hospodar* moldovean”.

Însă visul său de a deveni membrul *La Petite Académie* a rămas neîmplinit, precum efemeră i-a fost domnia în Țara Moldovei.

Membrul Academiei Franceze Samuel de Sacy avea să scrie un succint necrolog la 12.07.1854 în ziarul la care colabora – „*Journal des Débats politiques et littéraires*”: „Prințul Alexandru Handjéri, fost *hospodar* al Moldovei, a murit la **3 iunie** trecut, la vârsta de nouăzeci și cinci de ani, la Moscova, unde se retrăsese la vremea revoluției grecești, în 1821. Cunoștea temeinic limba franceză și o vorbea fluent, ceea ce îl încurajase să-și consacre timpul liber scriind un *Dicționar francez-turc*, care a fost publicat la Moscova în 1840 și care constă din trei volume în 4°. Această lucrare, care a obținut un succes meritat în Turcia și în toată Europa, fiind traducerea literală a *Dicționarului Academiei Franceze*, o întreprindere dificilă și care a necesitat nu numai cunoștințe speciale, ci o muncă îndelungată și asiduă³⁰.

Astfel, grație perseverenței și muncii laborioase, această personalitate erudită s-a înscris printre domnii fanarioți, care s-au remarcat nu atât prin rolul lor politic, militar sau reformator, destul de efervescent și contradictoriu de altfel, dar efemer, – ci prin slujirea pe tărâmul muzelor, al cercetării filo-

logice în domeniul lexicografiei orientale. Alexandru Hangerli a fost domnul care nu a reușit să domnească efectiv în Moldova (1807), dar care iese în evidență prin longevitatea sa (cca 95 ani), într-o epocă plină de războaie și transformări sociale și politice în Europa, de trecere la modernitate în Țările Române, dar mai ales prin opera magistrală a vieții sale – *Dicționarul multilingv*, publicat la mijlocul secolului al XIX-lea.

Note

¹ *Nouveau Larousse illustré: dictionnaire universel encyclopédique*, Paris, 1898, p. 26; *Impressions rares, impressions particulières, tirées à petit nombre, impressions exotique*, Volume II: de D à N, Paris, Rodolphe Chamonal, 2020, p. 133.

² „Bibliographie de la France, Journal Général de l’Imprimerie et de la Librairie”. XXXIX Année, Paris, 1850, p. 590.

³ 1758 – Henry Lauzac, *Galerie historique et critique du Dix-Neuvième Siècle*, Troisième volume, Paris, 1861-1862, p. 476; 1768 – Țipău M., *Domnii fanarioți în Țările Române, 1711-1821*. Mică enciclopedie, București, OMONIA, 2004, p. 89.

⁴ Vlad Mischevca, *Între pace și război: Domnii fanarioți în contextul raporturilor internaționale (1774-1812)*, Chișinău, Cartdidact, 2021, p. 27-28.

⁵ Μπακούρος Βασίλειος, *Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Σαμουήλ Α΄ Χαντζέρης ο βυζάντιος: ο βίος και το έργο του (1700-1775): εκκλησιαστικός ανθρωπισμός - νεοελληνικός διαφωτισμός*, Αθήνα, 1998, σ. 88-94, 510-511.

⁶ Кассо Л. А., *Россия на Дунае и образование Бессарабской области*, М., 1913, с. 18; *Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă / Textul grecesc și traducerea românească de C. Erbiceanu*, București, 1888, p. 267 („Mare dragoman la Poartă s-a făcut Banul Alecu Hangerli”).

⁷ *Внешняя политика России XIX и начала XX века. Серия первая, Том III (1806-1807)*, М., 1963, с. 289.

⁸ *Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă / Textul grecesc și traducerea românească de C. Erbiceanu*, București, 1888, p. 270.

⁹ V.A. Urechia, *Istoria românilor*, T. IX, Seria 1800-1830, București, 1896, p. 172-174.

¹⁰ N.A. Bogdan, *Orașul Iași*. Ed. a II-a, Iași, MCMXI-II, p. 154-155.

¹¹ Documente *Hurmuzaki*. Vol. II, Supl. 1 (1781-1814), București, 1885, p. 587.

¹² C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, Ed. a II-a, Vol. 2 (1714-1821), București, 1941, p. 164.

¹³ *Nouvelle biographie générale: depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours...* T. XXIII. Haag-Hennequin / publiée par Firmin-Didot frères, sous la direction de M. le Dr. Hoefer, Éditeur Firmin-Didot frères (Paris), 1858, p. 289-290.

¹⁴ *Список кавалерам российских императорских и царских орденов за 1849 г.* Часть I. Санкт-Петербург, 1850, с. 156.

¹⁵ *Nouvelle biographie générale: depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours...* T. XXIII. Haag-Hennequin / publiée par Firmin-Didot frères, sous la direction de M. le Dr. Hoefer, Éditeur Firmin-Didot frères (Paris), 1858, p. 290; Henry Lauzac, *Galerie historique et critique du Dix-Neuvième Siècle*, Troisième volume, Paris, 1861-1862, p. 472-477.

¹⁶ Henry Lauzac, *Galerie historique et critique du Dix-Neuvième Siècle*, Troisième volume, Paris, 1861-1862, p. 472-477; Michael Vlangali-Handjeri, *De Abderitarum Rebus Commentatio*, Berolini, 1854, p. 3; Pierre Larousse, *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle*, vol. 9, Paris, 1866, p. 57.

¹⁷ *Academia* a fost fondată de J.-P. Colbert (1619-1683), în 1663, cu numele de *La Petite Académie*. Din 1816 poartă numele actual și s-a orientat către istorie și arheologie. Face parte din *Institut de France* (din 1795) și conform *Regulamentului* din 1786 se preocupă de cercetarea istorică: Obiectul principal și direct fiind studiul limbilor, în special celor orientale și a limbilor greacă și latină.

¹⁸ *Notice sur la vie et les travaux littéraires du prince Alexandre Handjéri, ex-hospodar de Moldavie*. In-4 d'une demi-feuille. Impr. de Plon, à Paris, (1850), p. 3.

¹⁹ Notice bibliographique de M. Étienne Quatremère, membre de l'Académie. In: *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 2e année, 1858, p. 445.

²⁰ Quatremère, *Article sur le Dictionnaire français-arabe-persan-turc, du prince Alexandre Handjéri*, in: „Journal des Savants”. Janvier, 1844, Paris: Imprimerie Royale, M DCCC XLIV (1844), p. 62.

²¹ *Ibidem*, p. 58.

²² *Notice sur la vie et les travaux littéraires du prince Alexandre Handjéri, ex-hospodar de Moldavie*. In-4 d'une demi-feuille. Impr. de Plon, à Paris, (1850), p. 3.

²³ Alexandre Handjéri, *Dictionnaire Français-Arabe-Persan et Turc, enrichi d'exemples en langue turque, et de beaucoup de mots d'arts et de sciences* (in 4°), Volume I, Moscou: de l'Imp. de l'Université Impériale, 1840, p. I- II.

²⁴ *Nouveau manuel de bibliographie universelle*, Paris, 1857, p. 420, 593.

²⁵ „Takvim-i Vekâyi”, (otoman: *عقبات و موقوفات*) este primul ziar oficial turc care a început să fie publicat la 11 noiembrie 1831 în granițele Imperiului Otoman.

²⁶ J.-D. Kieffer et T. X. Bianchi, *Dictionnaire turc-français à l'usage des agents diplomatiques et consulaires, des commerçants, des navigateurs et autres voyageurs dans le Levant*, Paris, 1835-1837, 2 volumes. Autres éditions: *Dictionnaire turc-français*, 2e éd., Paris, 1850, 2 vol.

²⁷ Jule Mohl, *Tableau des progrès des études orientales pendant l'année 1840*, in „Annales de philosophie chrétienne”, Douzième année. Troisième série. Tome IV (23 de la collection). Nr. 22, Paris, 1841, p. 285.

²⁸ *Regulamentul* din 1701 a fixat numărul membrilor săi la 40: 10 onorifici, 10 pensionari, 10 asociați liberi și 10 studenți. În 1715 li s-au adăugat șase asociați străini.

²⁹ *Notice sur la vie et les travaux littéraires du prince Alexandre Handjéri, ex-hospodar de Moldavie*. In-4 d'une demi-feuille. Impr. de Plon, à Paris, (1850), p. 4.

³⁰ „Journal des Débats politiques et littéraires”, mercredi, 12 juillet 1854, p. 3.

Abstract

Alexandru Hangerli – a philologist prince (Αλέξανδρος Χαντζερής: 1759-1854)

Keywords: *Alexandre Hangerli (Handjüri); Nicholas I; Phanariotes; Dragoman; Dictionary; Romanian Principalities; Ottoman Empire; Russian Empire; Oriental Lexicology*

In the line of Phanariot figures Alexandre Hangerli (Handjeri, Αλέξανδρος Χαντζερής: 1759-1854) was a ruler of Moldova, about whose reign nothing else can be said other than – an ephemeral, nominal and short-lived reign, but which left a mark in the development of oriental lexicology in the 19th century, being highly appreciated also for his long life and full of events and political implications. Al. Hangerli was born in Constantinople in 1759 or 1760, (although there are other birth dates) and was a Greek Phanariot – scholar, writer, prince («hospodar») of Moldova and Dragoman (interpreter) in the Ottoman Empire. He knew French thoroughly and spoke it fluently, which encouraged him to devote his free time to writing a *French-Arabic-Persian-Turkish Dictionary*, which was published in Moscow in 1840 (in three volumes). This work, which achieved well-deserved success in Turkey and throughout Europe as the literal translation of the *Dictionary of the French Academy* (1798), was a difficult achievement and required not only special knowledge but long and hard work. Thus, thanks to perseverance and hard work, this personality of our common history – Romanian-Hellenic – became one of the Phanariot prince, who stood out not so much for their political role, quite effervescent and contradictory, moreover, but ephemeral, but for serving in the realm of muses, philological and lexicographical research. Alexandre Hangerli was the ruler who had not actually reigned in Moldova (1807), but who stands out for his longevity (about 95 years), in an era full of wars and social and political transformations in Europe, of the transition to modernity in The Romanian Principalities, but especially through his magisterial work – the *Multilingual Dictionary*, published in the middle of the 19th century.